

Академія прикладних наук у м. Тарнув
Університет Віндзору
Балтійська міжнародна академія
Вища школа управління охороною праці в Катовіцах
Вища школа менеджменту інформаційних систем (ISMA)
Міністерство освіти і науки України
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
Факультет права, гуманітарних і соціальних наук
Кафедра фундаментальних і галузевих юридичних наук
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Центр українсько-європейського наукового співробітництва

Матеріали X Міжнародної
науково-практичної конференції

«ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ ПРАВА»

5–7 грудня 2024 р.

м. Кременчук, Україна

Львів – Торунь
Liha-Pres
2024

УДК 340.13(062.552)
Т 33

Т 33 **Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права :**
матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції,
м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024.
420 с.

ISBN 978-966-397-452-1

У збірнику представлено матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (5–7 грудня 2024 року, м. Кременчук).

УДК 340.13(062.552)

ISBN 978-966-397-452-1

© Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського, 2024
© Українсько-польське наукове видавництво
«Liha-Pres», 2024

Голова програмного комітету:

Никифоров Володимир Валентинович – доктор біологічних наук, професор, перший проректор Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Члени програмного комітету:

Бука Станіслав – доктор економічних наук, професор, ректор Балтійської міжнародної академії (Латвія);

Бахді Рім – доцент, декан факультету права Університету Віндзору (Канада);

Мохнацькі Богдан – доктор габлітований інженер, професор, ректор Вищої школи управління охороною праці в м. Катовіце (Польща);

Траттнер Марина – магістр європейського ділового права (Швеція);

Хмеляж Кшиштоф – завідувач кафедри права факультету управління та економіки Академії прикладних наук у м. Тарнув (Польща);

Кравчук Валерій Миколайович – кандидат юридичних наук, доцент, прокурор відділу Офісу Генерального прокурора, доцент кафедри публічного та приватного права Київського університету імені Бориса Грінченка;

Латишева Вікторія Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент, декан факультету права, гуманітарних і соціальних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

Митрофанов Ігор Іванович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

Озерський Ігор Володимирович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу юридичного факультету Чорноморського національного університету імені Петра Могили;

Соболь Євген Юрійович – доктор юридичних наук, професор, ректор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка;

Юзікова Наталія Семенівна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Голова організаційного комітету:

Скрипник Володимир Леонідович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Члени організаційного комітету:

Віхляєв Михайло Юрійович – доктор юридичних наук, професор, директор Центру українсько-європейського наукового співробітництва;

Сирота Дмитро Іванович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

Слободяник Тетяна Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

Хребтова Алєся Анатоліївна – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

Шаповал Валерій Дмитрович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Секретар організаційного комітету:

Шуть Анастасія Олександрівна – викладач кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

ЗМІСТ

НАПЯМ 1. РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ ПРАВА В ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Implementation of regulations on limitations of citizens rights in states
of extraordinary emergency – theory and practice

Wiktor Kornaus.....15

Równość obywateli w świetle Konstytucji Ukrainy i Polski

Patrycja Sandra Kusion.....20

Забезпечення прав людини на захист персональних даних
в умовах воєнного стану

Алмаші Ірина Михайлівна24

Ціннісно-сміслова компонента української правової традиції
як основа здійснення правових перетворень в сучасній Україні

Багрій Юрій Михайлович.....28

Осмилення природи та суті закону в сучасному українському
правовому розвитку

Братасюк Марія Григорівна32

Вплив практики Європейського суду з прав людини на формування
ефективного законодавства в Україні

Волохов Олексій Сергійович.....35

Естетика держави у формуванні національного іміджу та ідентичності

Гаркуша Євгеній Олексійович39

Застосування правових преюдицій: проблемні питання

Зеленко Інна Павлівна43

Роль класичного психоаналізу в дослідженні соціально-правових
феноменів

Митрофанов Ігор Іванович45

Пізнавальні конструкції дослідження сучасних правових систем світу

Настасяк Ірина Юрївна49

Обмеження конституційних політичних прав в умовах воєнного стану

Почтар Інеса Володимирівна52

Обмеження прав та свобод людини в умовах воєнного стану: правові аспекти Слободяник Тетяна Миколаївна, Кошеленко Євгеній Олександрович.....	56
Правове регулювання трансплантації як одного із прав 4 покоління Слободяник Тетяна Миколаївна, Позняк Єлизавета Андріївна.....	60
Правові наслідки як результат дії норми та мета нейтралізації норм права Старинський Микола Володимирович.....	63
Повоєнні вибори в Україні: проблематика та перспективи Цехмістер Євгеній Володимирович.....	67
Реалізація права – основа формування правової держави Чукаєва Вероніка Олександрівна.....	71
Співвідношення понять «особливо важливі об’єкти життєзабезпечення» та «об’єкти критичної інфраструктури» в контексті підстави введення надзвичайного стану Яковлєв Сергій Іванович.....	75
НАПРЯМ 2. ЦИВІЛЬНЕ, ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ, СІМЕЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО	
Правове регулювання міжнародних морських перевезень Барабаш Алла Григорівна, Суярко Ксенія Олександрівна.....	78
Захист прав людини у сфері охорони здоров’я в порядку цивільного судочинства Баркан Анна Дмитрівна.....	82
Вийзд дитини за кордон, у тому числі без згоди одного з батьків Братченко Дмитро Юрійович.....	85
Правове регулювання усиновлення в Україні Голодюк Денис Андрійович.....	89
Відшкодування моральної шкоди: сучасні підходи та проблеми практики Дорошенко Вікторія Вікторівна, Комишенко Денис Олегович.....	91
Ілюзія авторства: проблема плагіату серед студентів і її соціальні наслідки Калюжна Аліна Юріївна.....	95
Правове регулювання сурогатного материнства в Україні Ковальчук Даша Олександрівна.....	100

Правова категорія «криптовалюти» у цивільних справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави Ковальчук Олексій Анатолійович	103
Окремі питання договору морських перевезень Корбачов Максим Сергійович	108
Форми захисту сімейних прав та інтересів Лопухова Яна Валеріївна	110
Проблеми цифрової спадщини: правове регулювання в Україні та світі Мартинова Анна Павлівна	114
Достовірність доказів у цивільному процесі Перунова Олена Миколаївна	118
Поняття та правова природа права забудови чужої земельної ділянки Семиренко Павло Якович	120
Транскордонні перевезення та цивільне право: нові підходи до гармонізації міжнародних регулювань Скрипник Володимир Леонідович	123
Особливості виконання договірних зобов'язань у разі настання форс-мажорних ситуацій: аналіз судової практики під час війни Ткачук Анастасія Володимирівна	126
До питання розуміння понятійного апарату у контексті відповідальності за порушення страхових зобов'язань Ханас Дмитро Богданович	130
Реалізація права на захист честі, гідності та ділової репутації Хасанова Анастасія Рустамівна	133

НАПРЯМ 3. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕС

Суб'єкти ринку електричної енергії України Гаркавенко Сергій Васильович	137
Деякі аспекти визначення митної вартості в процедурі декларування товару: порядок дій і взаємодія митного органу та декларанта Іванченко Едуард Пилипович	142
Проблемні питання правового регулювання припинення господарських об'єднань шляхом ліквідації за законодавством України Кирпань Богдан Володимирович	146

Правова природа субсидіарної відповідальності
у справах про банкрутство
Паніотов Олег Костянтинович 149

Правова основа участі прокурора у господарському процесі
Романчук Тетяна Анатоліївна 151

Державне регулювання цін в Україні: правові аспекти
Слободяник Тетяна Миколаївна, Бондуrowa Яна Юріївна 156

Незаконно одержаний прибуток (дохід) суб'єкта господарювання,
одержаний у результаті антиконкурентних дій
Ткачук Анастасія Вікторівна 159

НАПРЯМ 4. ТРУДОВЕ ПРАВО. СЛУЖБОВЕ ПРАВО. ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

До питання реалізації соціально-захисних норм на національному
й наднаціональному рівнях у контексті трансформації концепції
соціальної держави
Кропивницький Микола Олександрович 163

Міжнародний вимір поняття юридичних гарантій забезпечення права
працівника на гідне ставлення
Лактіонов Ігор Володимирович 167

Соціальні стандарти в цифрову епоху: правові аспекти захисту
соціальних прав в умовах цифровізації суспільства
Наливайко Ігор Олегович 170

Особливості реалізації спільних майнових прав інтелектуальної власності
на службовий твір
Хрідочкін Андрій Вікторович 174

НАПРЯМ 5. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. АГРАРНЕ ПРАВО. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

Правові аспекти раціонального природокористування
як складова сталого розвитку
Латишева Вікторія Володимирівна 178

Акт «м'якого права» як джерело екологічного права
Малишев Максим Максимович 180

Захист екологічних прав громадян через механізми
адміністративного судочинства
Хребтова Алєся Анатоліївна 184

**НАПРЯМ 6. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО.
ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

Regulacja Zdecentralizowanych Finansów (DeFi) w Unii Europejskiej:
Wyzwania Prawne i Nowe Mechanizmy Nadzoru Finansowego w Kontekście
Prawa Administracyjnego i Finansowego
Dr Patryk Chmielarz.....188

Умови та способи забезпечення сплати митних платежів
**Батанова Людмила Олександрівна,
Соцький Андрій Михайлович.....192**

Виклики та стратегічні напрями мінімізації загроз зростання злочинності
в післявоєнній Україні
Батраченко Тетяна Сергіївна195

Актуальні напрями адміністративно-правового регулювання
використання інформаційних технологій у сфері забезпечення
безпеки життєдіяльності
Бондар Дмитро Володимирович.....199

Адміністративні інструменти забезпечення нотаріальної діяльності
Вдовічена Лідія Іванівна.....204

Адміністративно-правове забезпечення діяльності Державної служби
України з безпеки на транспорті
Глазков Андрій Сергійович.....207

Проблеми реалізації законодавчих ініціатив
щодо забезпечення принципу боротьби
з ігровою залежністю (людоманією): аналіз законопроекту № 9256-Д
Денисенко Ольга Євгенівна211

Адміністративно-правове забезпечення контрольної функції
податкової служби України
Єрмоєнко Віктор Петрович215

Поняття та ознаки державної таємниці
Зінов'єва Аліна Віталіївна219

Данило Гетьманцев – політичний та науковий діяч
**Кириленко Валерія Денисівна,
Солдатенко Оксана Володимирівна222**

Актуальні питання адміністративних процедур,
сучасний стан та перспективи розвитку
Кравець Марина Олександрівна.....224

Роль територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки у реалізації державної політики щодо мобілізаційної підготовки та мобілізації	
Лудченко Михайло Леонідович	226
Громадянство України як умова доступу до посад публічної служби: доктринальний підхід та практика законотворення	
Махно Аліна Анатоліївна	229
Ретроспектива становлення нормативно-правового регулювання гендерного паритету в системі публічної служби в Україні	
Махно Владислав Анатолійович	234
До проблеми правотворчої діяльності в частині оцінки впливу проекту нормативно-правового акта	
Монаєнко Антон Олексійович	238
Фінансовий контроль у дослідженнях Лесі Савченко	
Морозова Юлія Анатоліївна, Солдатенко Оксана Володимирівна	241
Правова регламентація використання штучного інтелекту для розвитку електронного урядування в Україні	
Оксютенко Костянтин Володимирович	243
Принципи адміністративно-правового регулювання суспільних відносин у сфері використання інформаційних технологій	
Серебро Михайло Володимирович	246
Система виявлення причин потоків біженців	
Фурик Борис Борисович	250
Правові аспекти відповідальності посадових осіб митних органів: аналіз нормативно-правової бази	
Черкунов Олександр Віталійович	253
Legal analysis of the interaction between artificial intelligence and information security	
Shut Anastasiia	256
 НАПРЯМ 7. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО	
The legal constructs of victimization and stereotyping of women subjected to sexual violence in criminal proceedings	
Gabriela Kumorowska	259

Правова категорія «працівник» у контексті удосконалення кримінально-правової охорони безпеки та здоров'я працівників на роботі Бахуринська Олена Олександрівна	263
Механізм кримінально-правового регулювання Васільєв Олександр Сергійович	267
Приховування як форма легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом Гладковський Михайло Олегович	271
Окремі аспекти наркозлочинності Лазоренко Назар Русланович	274
Попередження футбольного хуліганства: окремі питання Ларкін Михайло Олександрович	278
Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх: сучасний стан і перспективи реформування Мєдова Ірина Олегівна	280
Оптимізація психологічної складової процесу підготовки досудової доповіді стосовно неповнолітнього обвинуваченого Озерський Ігор Володимирович	284
Оприлюднення інформації про засудження особи як засіб безпеки за проектом нового Кримінального Кодексу України Рябчинська Олена Павлівна, Павлов Володимир Григорович	289
Співвідношення покарання та примирення в ісламі, юдаїзмі та християнстві Светлічний Ігор Валерійович, Светлічна Дар'я Ігорівна	295
До питання про зміст поняття кримінально-правова охорона Стоматов Едуард Григорович	299
Використання правоохоронними органами України інструментів на основі штучного інтелекту Ткаченко Владислав Віталійович	303
«Продукт біотехнології» в проекті нового Кримінального Кодексу України Шамсутдінов Олександр Володимирович	308
Спеціальний склад кримінального правопорушення та його відмінності від загального Шаповалов Гліб Ігорович	312

Здатність батьків забезпечити позитивний виховний вплив та контроль за поведінкою при застосуванні примусових заходів виховного характеру у виді передачі неповнолітнього під їх нагляд	
Шморгун Віталій Олегович	315

НАПРЯМ 8. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗ 320

Alternatywne rozwiązywanie sporów w sprawach karnych	
Mgr Alicja Mól	320

Повідомлення про підозру як процесуальна версія обвинувачення	
Волобуєв Анатолій Федотович, Волобуєв Ілля Романович	324

Ознаки кримінального процесуального рішення як акта застосування права	
Гетьман Галина Миколаївна	329

Чи можуть результати комп'ютерного поліграфа бути належними і допустимими доказами у суді?	
Даценко Людмила Євгеніївна	332

Особливості ідентифікації злочинця за його зовнішніми ознаками	
Дзюба Анастасія Ігорівна	336

Розробка модулів системи управління досудовими розслідуваннями як засіб удосконалення системи розслідування кримінальних правопорушень на досудовому розслідуванні	
Єфімова Інна Веніамінівна	338

Проблема ідентифікації репатрійованої особи	
Каверіна Тетяна Петрівна	343

Специфіка деформації особи судового експерта	
Компанієць Єгор Олександрович	348

До питання запровадження штучного інтелекту у кримінальному судочинстві України	
Лазоренко Євгеній Юрійович	351

Оцінка можливості фіксації воєнних злочинів через електромагнітні збурення в електроенергетичних системах	
Папаїка Юрій Анатолійович, Ципленков Дмитро Володимирович	355

Особливості вилучення та упакування нарковмісних рослин	
Рощина Денис Сергійович	359

Розслідування незаконної лікувальної діяльності у сфері надання косметологічних послуг: особливості взаємодії органів та підрозділів	
Сарібекян Юлія Артурівна	363
Зловживання процесуальними повноваженнями у кримінальному процесі як підстава для притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності	
Сліпенюк Тетяна Михайлівна	366
Права та свободи людини в кримінальному провадженні: забезпечення та виклики	
Тарасюк Сергій Миколайович	369
Проблемні аспекти протидії домашньому насильству під час воєнного стану	
Чеботарьова Поліна Володимирівна	373
Судові експертизи при розслідуванні злочинів проти життя та здоров'я особи, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань)	
Щербина Сергій Олександрович.....	378
Нетривіальні питання лінгвістичної експертизи	
Ющенко Світлана Сергіївна	380

НАПРЯМ 9. СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА. МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО

Axiological aspects of judicial administration in Polish common courts: constitutional and praxeological values in the process of implementing legal norms in Poland	
Dr Krzysztof Chmielarz.....	384
Етика в діяльності адвоката	
Єгоров Микита Сергійович.....	387
Міжнародне право як частина національного законодавства	
Іванов Андрій Валерійович, Єременко Євгенія	392
Окремі питання діяльності адвокатури як суб'єкта надання правничої допомоги	
Комзюк Володимир Трохимович.....	394
Деякі роздуми щодо обґрунтування покарання у міжнародному кримінальному праві	
Кузьмін Едуард Едуардович	397

Міжнародно-правові обмеження конкретних типів озброєнь в рамках версальсько-вашингтонської системи міжнародних відносин	
Плотніков Олексій Вікторович	400
Мікронації в міжнародному праві	
Прохазка Ганна Анатоліївна	404
Сучасні проблеми дотримання норм міжнародного гуманітарного права – удосконалення норм міжнародного гуманітарного права – в умовах сучасних збройних конфліктів	
Серватюк Людмила Василівна.....	408
Адвокатура України під час дії воєнного стану: сучасні проблеми та виклики	
Шаповал Валерій Дмитрович.....	413
Рецепція та імплементація: порівняльна характеристика понять	
Юрков Едуард Олегович	415

НАПЯМ 1. РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ ПРАВА В ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-1>

IMPLEMENTATION OF REGULATIONS ON LIMITATIONS OF CITIZENS RIGHTS IN STATES OF EXTRAORDINARY EMERGENCY – THEORY AND PRACTICE

Wiktor Kornaus

*Student at the Faculty of Administration and Economics
Akademia Tarnowska
Tarnów, Poland*

Modern models of states of emergency (the terms "state of exception", "state of siege" and "public emergency" are also widely recognized [1, p. 11]) draw inspiration – to varying extents – from the institution of dictatorship that originated in ancient Rome [1, p. 27]. Extraordinary measures, allowing states to temporarily limit civil rights during crises, are a key focus in contemporary constitutional law and human rights. Both international law and domestic regulations tend to emphasize that any state action must adhere to principles of proportionality, necessity, and temporality [2, p. 246–255; 5]. For example, Article 4 of the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) and Article 15 of the European Convention on Human Rights (ECHR) allow certain rights to be suspended in the event of a national emergency. Nevertheless, states are required to adhere to stringent guidelines in order to safeguard fundamental human rights. States of emergency hold significant implications for human rights, as the suspension of legal frameworks frequently creates conditions conducive to widespread and systematic violations of human rights.

This article aims to explore the theoretical and practical challenges associated with implementing civil rights restrictions during states of emergency.

Theoretical Aspects of Emergency Measure Implementation

International law recognizes the potential risks posed by states of emergency, and therefore imposes strict limitations on when states can lawfully suspend their duties to uphold civil and political rights [5, p. 46]. These legal boundaries are meant to ensure that even in crises, fundamental rights are not disregarded or compromised [5, p. 44–46]. Each of the major

human rights conventions requires that states substantiate the necessity for declaring a state of emergency before implementing specific emergency measures. Among these, European regulations, particularly the European Convention on Human Rights (ECHR), have been the most influential in shaping international and regional standards for emergency powers [5, p. 48]. The ECHR, along with the ICCPR and the Arab Charter, allows states to derogate from certain human rights obligations during a national crisis, but only under clearly defined conditions where the crisis threatens the "life of the nation." [6, p. 10].

European legal frameworks have provided the most detailed and widely adopted criteria for assessing whether an emergency justifies derogation from human rights protections [5, p. 48]. Through cases like *Lawless v. Ireland*, the European Court of Human Rights (ECtHR) has set forth rigorous standards [5, p. 48]. The requirement that the emergency must be present or imminent, exceptional, affect the entire population, and pose a direct threat to the organized life of the community [7, 8]. These European legal precedents have significantly influenced international and regional human rights law by establishing the procedural and substantive conditions that must be met before entering a state of emergency. This ensures that emergency powers are used in a manner that respects fundamental rights and freedoms.

Moreover, many national constitutions themselves contain similar restrictions on the declaration and implementation of states of emergency. For instance, the Polish Constitution specifies that a state of emergency can only be declared in the event of war, a state of exception (threat to the constitutional system as well as to the security of citizens or public order) or a state of natural disaster, and that any measures taken must be proportional to the threat posed, duration etc. [11]. Similarly, the German Basic Law (*Grundgesetz*) allows for derogation from certain rights during a state of emergency, but strictly limits the circumstances and duration of such measures. [12]. Other countries, like France and Spain, also include constitutional provisions that regulate the use of emergency powers and ensure that such measures do not unduly infringe upon fundamental rights. [13; 14].

Once a state demonstrates that a crisis qualifies as an emergency, attention turns to the legality of the measures taken in response [5, p. 49]. Legal frameworks such as the ICCPR, ECHR, ACHR [9], and Arab Charter do not grant states unchecked authority during national emergencies. Instead, they impose both substantive and procedural limits on emergency actions. These frameworks define the scope – both temporal and geographic – of derogations and safeguard certain non-derogable human rights, such as the prohibition of

torture and arbitrary detention [4; 5, p. 49; 10, p. 120–125]. State fundamental laws and case law usually provide exhaustive clarification on these topics.

A state of emergency can drastically alter the lives of citizens by temporarily suspending essential rights and liberties. Simultaneously, it shifts the balance of power within government. The executive branch gains substantial authority, while the legislative and judicial branches often see their powers curtailed [15]. Precisely because of this, a cynical government might deliberately provoke or exaggerate a crisis to justify a state of emergency. This allows them to bypass democratic processes, stifle dissent, and consolidate their own power [15].

Two main models have evolved to manage crises effectively while balancing the need for rapid response with democratic integrity: the neo-Roman and legislative models [16, p. 211–221].

The neo-Roman model centralizes emergency powers in a single executive, allowing for swift, unilateral decision-making [16, p. 211–214]. This approach is advantageous in situations demanding immediate action – such as natural disasters or security threats – by streamlining authority and enabling decisive responses. However, it carries the risk of sliding into authoritarianism, as unchecked power may undermine democratic institutions and civil liberties [16, p. 211–214].

In contrast, the legislative model requires that emergency powers be granted to the executive by legislative action [16, p. 215]. This framework ensures that any extraordinary authority is approved and limited by the legislature, thereby safeguarding democratic accountability and legitimacy. While this approach mitigates the risk of executive overreach, it can be slower to implement, posing challenges in rapidly escalating situations [16, p. 215–221].

Practical Aspects of Emergency Measure Implementation

According to Bjørnskov and Voigt, emergency provisions are embedded in the constitutions of 90% of countries [17]. The authority to declare states of emergency has been widely exercised. From 1985 to 2014, 137 nations implemented such declarations at least once [15, 17]. This suggests that roughly two-thirds of all sovereign states enacted emergency powers during this nearly 30 years period [15]. Recent events related to the 2019 pandemic may have significantly increased these statistics [18, 19]. Furthermore, it also raised new concerns about how emergency power is actually used [18].

Detailed regulations regarding the operation of individual public authorities during states of emergency are usually regulated by the extraconstitutional laws of individual countries. Unfortunately, the general threats seem to be common to all as well.

The implementation of emergency measures often presents significant challenges to governments, especially when decisions must be made quickly

under pressure. Haste in responding can lead to legal imperfections, such as poorly drafted laws, formal errors, or the bypassing of regular legal review processes, which can create confusion and hinder proper enforcement [20]. These rushed measures can also result in the erosion of fundamental rights, particularly when restrictions on movement, assembly, or expression are imposed disproportionately, sometimes targeting political opposition or marginalized groups [2, p. 254].

Additionally, the expansion of emergency powers may foster the abuse of authority, with governments overstepping their legal mandates and infringing on democratic processes, often undermining both domestic governance and international relations [19, 21]. Moreover, the suspension of constitutional rights and the overuse of executive authority can strain judicial systems, delay the resolution of legal disputes, and undermine due process [19, 22].

Public trust is further jeopardized when emergency measures are inconsistently enforced or poorly communicated, leading to confusion and non-compliance [23]. The economic and social consequences of such measures can disproportionately affect vulnerable populations, exacerbating inequality and causing lasting damage to economic stability. Furthermore, technological overreach, particularly through increased surveillance, can violate privacy rights and raise concerns regarding the abuse of personal data [2, p. 235–237].

Summary

While states of emergency provide governments with necessary tools to respond to crises, they also pose significant risks to civil rights and democratic processes. Legal frameworks strive to impose safeguards, but the rush (or other reasons) to act often leads to legal imperfections, abuses of power, and disproportionate impacts on vulnerable populations. Ensuring that emergency measures are transparent, proportionate, and accountable remains a critical challenge for safeguarding human rights and maintaining public trust. The implementation of law in emergency situations is extremely important and despite the existing measures to protect actions in emergency situations (not discussed in detail here), it is better to act preventively than subsequently.

References:

1. Prokop K. Modele stanu nadzwyczajnego. Białystok 2012.
2. Puccinelli S. M. M., e Almeida D. F. Violations of human rights in the covid-19 pandemic.
3. United Nations. International Covenant on Civil and Political Rights. New York, 16 December 1966.
4. Council of Europe. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Rome, 4 November, 1950.

5. Evan J. Criddle, Evan Fox-Decent. Human Rights, Emergencies, and the Rule of Law, 34 Human Rights Quarterly 39 (2012). Faculty Publications, 1531.

6. Ackerman B. The Emergency Constitution. *The Yale Law Journal* Vol. 113: 1029, 2004.

7. European Commission of Human Rights. *The Greek Case : Report of the Commission* : Application No. 3321/67-Denmark v. Greece, Application No. 3322/67-Norway v. Greece, Application No. 3323/67-Sweden v. Greece, Application No. 3344/67-Netherlands v. Greece. Strasbourg :The Commission, 1970.

8. *Lawless v. Ireland*, 1 Eur. Ct. H.R. (ser. B) at 82, § 90 (1960–61).

9. American convention on human rights "pact of san jose, costa rica".

10. Garlicki L., *Polskie prawo Konstytucyjne. Zarys wykładu*, wydanie 8, Warszawa 2021.

11. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. ze zm.

12. Basic Law for the Federal Republic of Germany in the revised version published in the Federal Law Gazette Part III, classification number 100-1, as last amended by the Act of 19 December 2022 (Federal Law Gazette I p. 2478).

13. The French Constitution, Adopted by the Referendum of September 28, 1958 and Promulgated on October 4, 1958. French Text and English Translation. New York : French Embassy, Press and Information Division, 1958.

14. Spanish Constitution of 1978.

15. Bjørnskov C., Voigt S. Why do governments call a state of emergency? On the determinants of using emergency constitutions. *European Journal of Political Economy*. Volume 54, 2018. Pages 110–123.

16. Ferejohn, J., Pasquino, P. The law of the exception: A typology of emergency powers. *International Journal of Constitutional Law*, 2(2), 2004.

17. Bjørnskov, C., Voigt, S. The architecture of emergency constitutions. *International Journal of Constitutional Law*. 16(1). 2018. P. 101–127.

18. United Nations. "States Must Uphold Rule of Law, Fundamental Freedoms When Responding to Global Emergencies, Speakers Stress, as Sixth Committee Continues Debate on Principle." United Nations, 8 Oct. 2020. <https://press.un.org/en/2022/gal3659.doc.htm>

19. Lebret, A. COVID-19 pandemic and derogation to human rights. *Journal of Law and the Biosciences*. 7(1). 2020. Isaa015.

20. Ayling, J. *Haste makes waste: Deliberative improvements for serious crime legislation*. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*. 46(1). 2013. P. 12–31. <https://doi.org/10.1177/0004865812470120>

21. Agbo, C. U. Abuse of exercise of emergency powers under civil rule in Nigeria: an overview. *Nnamdi Azikiwe University Journal of International Law and Jurisprudence*. 10(2). 2019. P. 71–76.

22. Khan, D. Emergency Powers and Public Law: Protecting Rights in Times of Crisis.

23. Makowski, G., & Waszak, M. Polish Legislation during the Pandemic vs. Corruption Anti-crisis Shields: Completing the Law and Justice State Project? Stefan Batory Foundation, 2021.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-2>

RÓWNOŚĆ OBYWATELI W ŚWIETLE KONSTYTUCJI UKRAINY I POLSKI

Patrycja Sandra Kusion

Studentka Katedra Prawa

Akademia Tarnowska

Tarnów, Poland

Wprowadzenie. Równość wobec prawa jest podstawowym elementem demokratycznego państwa prawa, a jego zasady są szczególnie uwypuklone w aktach konstytucyjnych obu krajów – Polski i Ukrainy. Konstytucje Polski i Ukrainy odzwierciedlają zobowiązanie obu krajów do zapewnienia wszystkim obywatelom równych praw i ochrony przed dyskryminacją. Równość konstytucyjna nie tylko symbolizuje ideę sprawiedliwości, ale także wskazuje na głębokie zmiany społeczne, jakie zachodzą w naszych czasach, na rzecz praw człowieka i poszanowania różnorodności. Celem tej analizy porównawczej jest zbadanie podobieństw i różnic w zakresie równości obywateli tych państw na podstawie zapisów konstytucyjnych oraz realiów politycznych. Analiza ta pomoże zrozumieć, jak Polska i Ukraina rozumieją i wdrażają zasady równości w kontekście ich polityki wewnętrznej i międzynarodowej.

Kontekst teoretyczny

Równość w prawie konstytucyjnym oznacza, że wszyscy obywatele są traktowani w sposób jednakowy przez państwo, niezależnie od ich pochodzenia, wyznania, płci czy innych cech. Zasada ta jest kluczowa w kształtowaniu polityki państwowej, zapewniając równy dostęp do dóbr publicznych i eliminując dyskryminację. Warto również zauważyć, że pojęcie równości zmienia się w zależności od kontekstu, w jakim jest rozpatrywane – może dotyczyć równości formalnej (równie traktowani przez prawo), jak i równości materialnej (realne warunki życia obywateli).

Równość w polskiej Konstytucji versus ukraińskiej Konstytucji

Zasada równości obywateli została zawarta w artykule 32 polskiej Konstytucji z 1997 roku [1, p. 6]. Zgodnie z tym przepisem, „wszyscy są wobec

prawa równi”. Konstytucja zabrania jakiegokolwiek dyskryminacji, w tym także z powodu płci, rasy, wyznania, narodowości czy innych cech. Polski system prawny w pełni implementuje tę zasadę poprzez szereg ustaw i rozporządzeń, które zapewniają równość, m.in. w zakresie zatrudnienia, ochrony praw człowieka, edukacji, a także dostępu do usług publicznych. Ponadto, sądy w Polsce, w tym Trybunał Konstytucyjny, aktywnie interpretują zapisy konstytucyjne, tworząc orzecznictwo na rzecz ochrony równości [3].

Konstytucja Ukrainy, uchwalona w 1996 roku, również gwarantuje zasadę równości w artykule 24 [2, p. 10]. Zapis ten stanowi, że „wszyscy obywatele Ukrainy są równi wobec prawa”. Konstytucja Ukrainy zakazuje wszelkiej dyskryminacji, jednak w praktyce zasada ta nie zawsze jest w pełni realizowana. Ukraina zmaga się z problemami związanymi z mniejszościami narodowymi, mniejszościami seksualnymi oraz równouprawnieniem kobiet. Z kolei kontrowersje wywołuje także różnice w traktowaniu obywateli w zależności od regionu (np. regiony kontrolowane przez prosyjskich separatystów).

Porównanie równości w obu systemach prawnych

Obie Konstytucje (polska i ukraińska) deklarują równość obywateli wobec prawa i zakazują dyskryminacji. Zasada równości stanowi fundament praworządności w obu krajach, a ich systemy prawne zapewniają ochronę przed nierównym traktowaniem przez instytucje publiczne. Polska i Ukraina mają również wspólny cel – dostosowanie prawa do norm międzynarodowych, szczególnie w kontekście integracji z organizacjami takimi jak Unia Europejska (w przypadku Polski) oraz Rada Europy (w przypadku Ukrainy).

Tabela 1

Podobieństwa w konstytucyjnych normach prawnych

Kryterium	Polska	Ukraina
Podobieństwa		
Zakaz dyskryminacji	Zakazuje dyskryminacji ze względu na płeć, rasę, narodowość, religię, pochodzenie społeczne, światopogląd	Zakazuje wszelkiej dyskryminacji, w tym ze względu na rasę, płeć, narodowość, język, pochodzenie społeczne, majątkowe, przekonania
Równość wobec prawa	Każdy obywatel jest równy wobec prawa	Każdy obywatel jest równy wobec prawa
Ochrona praw człowieka	Wpisana zasada równości w prawach człowieka	Zasada równości wpisana w ochronę praw człowieka

Źródło: opracowanie własne.

Różnice występują w zakresie implementacji tych zasad. Polska, będąc członkiem Unii Europejskiej, musi dostosowywać swoje prawo do standardów unijnych, co wpływa na szybsze wdrażanie przepisów ochrony równości. Z kolei Ukraina, mimo postępów, nadal zmagają się z problemami związanymi z integracją społeczności wewnętrznych i zewnętrznych, szczególnie w kontekście konfliktu na wschodnich obszarach kraju. Ponadto, pomimo zapisów o równości, w praktyce często dochodzi do dyskryminacji ze względu na płeć, narodowość i orientację seksualną.

Tabela 2

Różnice w konstytucyjnych normach prawnych

Różnice	Polska	Ukraina
Specjalna ochrona mniejszości	Gwarantuje prawa mniejszości narodowych, ale brak wyraźnych zapisów dotyczących ochrony osób LGBTQ+.	Gwarantuje prawa mniejszości narodowych, lecz ochrona mniejszości seksualnych jest ograniczona.
Dyskryminacja regionalna	Brak znaczących problemów dyskryminacji regionalnej.	Dyskryminacja regionalna w regionach kontrolowanych przez prorosyjskich separatystów, co skutkuje ograniczonym dostępem do ochrony praw.

Źródło: opracowanie własne.

Równość w praktyce: Wyzwania i osiągnięcia

Polska wdrożyła szereg polityk, które promują równość, takich jak ustawy antydyskryminacyjne, polityki równości płci czy prawo do równego dostępu do edukacji i opieki zdrowotnej. Jednakże wyzwaniem pozostaje problem równości na rynku pracy oraz kwestia równości mniejszości narodowych i religijnych, szczególnie w kontekście migracji.

Ukraina zrealizowała szereg reform dotyczących równości, w tym zmiany w prawie pracy, a także ustawy promujące prawa kobiet. Niemniej jednak, wyzwaniem pozostają obszary objęte konfliktem z Rosją, gdzie różnice społeczne i polityczne wpływają na pełną realizację równości. Równość mniejszości narodowych, zwłaszcza Tatarów krymskich, pozostaje kwestią nierozwiązaną.

Polityka równości w obliczu wyzwań międzynarodowych

Polska jako członek Unii Europejskiej, zmagają się z wyzwaniami związanymi z migracją oraz integracją uchodźców, co stawia pod znakiem zapytania pełną realizację zasady równości w stosunku do cudzoziemców. Polityki równości płci są również przedmiotem politycznych debat,

zwłaszcza w kontekście równości wynagrodzeń i dostępu do stanowisk kierowniczych.

Ukraina, zmuszona do reform w związku z konfliktem na wschodnich obszarach kraju, stara się dostosować swoje przepisy do europejskich standardów w zakresie praw człowieka. Jednak sytuacja na Krymie oraz w Donbasie utrudnia wdrożenie polityk równościowych. Problematiczne są również kwestie ochrony praw mniejszości, zwłaszcza w regionach, które są pod wpływem prorosyjskich ugrupowań.

Wnioski i rekomendacje

Polska i Ukraina podjęły różne kroki w celu zapewnienia równości, jednak Polska, jako członek UE, znajduje się w bardziej sprzyjającej sytuacji do pełnej implementacji tej zasady. Ukraina stoi przed poważnymi wyzwaniem, zarówno wewnętrznymi, jak i związanymi z konfliktem, co utrudnia pełną realizację polityk równościowych. Oba państwa powinny dążyć do intensyfikacji działań na rzecz pełnej równości, zwłaszcza w obszarach związanych z mniejszościami narodowymi i etnicznymi.

Zakończenie

Podsumowując, zarówno Polska, jak i Ukraina uznają zasadę równości za fundamentalną dla swojego systemu prawnego. Choć oba państwa mają podobne zapisy konstytucyjne, różnice w praktyce wynikają z odmiennych warunków społeczno-politycznych. Wspólne wyzwania związane z równością płci, mniejszościami narodowymi i sytuacją uchodźców stanowią obszar, w którym oba państwa mogą czerpać z doświadczeń drugiego.

Literatura:

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze sprostowaniem i ze zm.), dostępna w: <https://isap.sejm.gov.pl>
2. Konstytucja Ukrainy, Uchwała nr 254k/96-WR, z dnia 28 czerwca 1996 r., dostępna w: <https://www.president.gov.ua>
3. Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego Rzeczypospolitej Polskiej, dostępne w: <https://www.trybunal.gov.pl>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Алмаші Ірина Михайлівна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри менеджменту, підприємництва та торгівлі

Ужгородський торговельно-економічний інститут

Державного торговельно-економічного університету

м. Ужгород, Україна

Важливою передумовою розвитку правової держави є забезпечення права людини на захист персональних даних на належному рівні. В Україні під час воєнного стану дана проблематика є надзвичайно актуальною, адже мова йде про необхідність забезпечення важливого конституційного права людини.

З метою нормативно-правового регулювання права людини на захист персональних даних в Україні діє Закон України «Про захист персональних даних» [1] у відповідності до якого персональні дані – відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована; У відповідності до ст. 6 Закону України первинними джерелами відомостей про фізичну особу є: видані на її ім'я документи; підписані нею документи; відомості, які особа надає про себе. Розпорядником персональних даних є Державна служба статистики України. До складу персональних даних включаються: прізвище, власне ім'я, по батькові (за наявності); поштова адреса; адреса електронної пошти, номер засобу зв'язку (за наявності); інші відомості, які надаються особою для розгляду запиту [2].

Відповідно до ст. 8 Закону особисті немайнові права на персональні дані, які має кожна фізична особа, є невід'ємними і непорушними. Суб'єкт персональних даних має право: знати про джерела збирання, місцезнаходження своїх персональних даних, мету їх обробки, місцезнаходження або місце проживання (перебування) володільця чи розпорядника персональних даних; право на захист своїх персональних даних від незаконної обробки тощо.

У сфері забезпечення права людини на захист персональних даних є ряд проблем, які потребують свого вирішення. Так, Фісун В. наголошує про те, що найпростішим прикладом, коли від особи беруть згоду обробку на персональних даних, є реєстрація на сайті. Велика Палата Верховного Суду України з метою покращення обробки персональних даних сформулювала принципи у даній сфері: відкритість і прозорість,

відповідальність, адекватність, не надмірність їх складу та змісту стосовно визначеної мети обробки, а також вказано підставу для обробки персональних даних – це згода суб'єкта персональних даних.

Ненадання згоди на обробку персональних даних призводить до неможливості отримати необхідні послуги. Так, Велика Палата Верховного Суду у справі № 806/3265/17 постановила, що законодавством не врегульовується питання щодо наслідків відмови особи від обробки її персональних даних, тобто фактично відсутня будь-яка альтернатива такого вибору, що обумовлює низьку якість закону та порушення конституційних прав такої особи[3].

Питання відкликання згоди на обробку персональних даних передбачено листом Міністерства юстиції України від 26.04.2013 р. № 5543-0-33-13/6 [4]. Відповідно до якого відкликання згоди на обробку персональних даних має бути адресовано лише володільцю персональних даних. Відкликання згоди можливе лише стосовно майбутньої обробки персональних даних, але не тих даних, які вже були оброблені. Рішення та процеси, які були здійснені під час обробки персональних даних, не можуть бути анульованими.

На думку Худолей Я.Г., у контексті воєнних дій важливим стає питання щодо загрози незаконного використання та обробки персональних даних на тимчасово окупованих територіях. Центр протидії дезінформації в Україні займається інформуванням населення про різні незаконні дії, які здійснюються окупаційною владою з метою отримання даних[5, с. 81].

Важливу роль у забезпеченні досліджуваного права відіграє діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, якій наділений досить широким колом повноважень щодо захисту персональних даних. Під час воєнного стану Уповноваженим надано роз'яснення щодо прав суб'єктів на захист персональних даних, а саме: щодо обмежень прав людини та правових підстав для обробки персональних даних державними органами; обов'язків володільців та розпорядників персональних даних стосовно забезпечення захисту персональних даних; правових підстав для обробки персональних даних підприємствами, установами і організаціями приватної форми власності, фізичними особами – підприємцями, фізичними особами, що провадять незалежну професійну діяльність з метою надання адресної благодійної допомоги громадянам, які постраждали від військової агресії; щодо захисту своїх персональних даних від кіберзлочинців; захисту своїх персональних даних від шахрайських дій; щодо можливої загрози для громадян при наданні персональних даних на тимчасово окупованих територіях [6].

Уповноважений наділений повноваженнями щодо здійснення перевірок розпорядниками персональних даних. Так, з метою забезпечення прав на захист персональних даних здійснено планову безвізну перевірку додержання законодавства про захист персональних даних Головним управлінням статистики у Вінницькій області. За результатом перевірки складено акт і припис про усунення порушення вимог законодавства в сфері захисту персональних даних, виявленого під час перевірки [7].

На думку автора, на окрему увагу заслуговує право людини на видалення чи знищення персональних даних, які передбачені ст. 15 вказаного Закону. Видалення чи знищення персональних даних відбувається у разі: закінчення строку зберігання даних, визначеного згодою суб'єкта персональних даних на обробку цих даних або законом; припинення правовідносин між суб'єктом персональних даних та володільцем чи розпорядником та ін.

Разом з тим, реалізація вказаного права людиною можлива тільки у відповідного припису Уповноваженого або у разі набрання законної сили рішенням суду щодо видалення або знищення персональних даних. Враховуючи встановлену процедуру звернення до зазначених органів, їхню завантаженість, прийняття ними рішень можна очікувати місяцями.

Щодо питання захисту персональних даних в інших країнах, то у 2020 р. у штаті Каліфорнія був прийнятий новий закон про захист персональних даних. Метою його є захист персональних даних, які обробляють юридичні особи приватного права та є розпорядниками такої інформації. У Каліфорнії знаходяться такі компанії як: Facebook, Google, Apple, що працюють з персональними даними користувачів по всьому світу.

У рамках ЄС у 2018 р. був прийнятий Загальний регламент захисту даних (GDPR), яким встановлено суворі вимоги до опрацювання персональних даних. Вони полягають в тому, що персональні дані мають збиратися законно, правомірно, прозоро та відповідно до цільового обмеження [3].

Предметом регулювання Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб щодо обробки персональних даних та про вільне переміщення таких даних є персональні дані. Відповідно до ст. 82 GDPR будь-яка особа, яка зазнала матеріальної чи моральної шкоди внаслідок порушення Регламенту, має право на отримання відшкодування від контролера або процесора за заподіяну шкоду. Встановлено також відповідальність у вигляді штрафів за порушення вимог Регламенту: до 10 млн. євро або 2% від світового річного обороту за незначні порушення;

до 20 млн. євро або 4% від світового річного обороту (залежно що більше) за серйозні порушення, до яких належать порушення контролером та процесором [9].

Отже, в даній доповіді проаналізовано забезпечення права людини на захист персональних даних в умовах воєнного стану, досліджено право на обробку персональних даних, відкликання згоди на обробку, право на видалення чи знищення персональних даних. Дана проблематика є надзвичайно актуальною і потребує свого подальшого дослідження.

Література:

1. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 34. Ст. 481.

1. Повідомлення про обробку персональних даних для забезпечення реалізації права суб'єкта персональних даних на доступ до інформації відповідно до Закону України "Про доступ до публічної інформації": URL: https://www.ukrstat.gov.ua/publ_inf/povid_opd.htm (дата звернення 19.11.2024 р.).

2. Фісун В. Проблеми захисту персональних даних: досвід України та інших країн. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/problemi-zahistnu-personalnih-danih-dosvid-ukrayini-ta-inshih-krayin.html> (дата звернення 18.11.2024 р.).

3. Щодо відкликання згоди на обробку персональних даних. Лист Міністерства юстиції України № 5543-0-33-13/6.1 від 26.04.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v5543323-13#Text> (дата звернення 18.11.2024 р.).

4. Худoley Я. Г., Загребельна Н. А. Захист персональних даних у період дії в Україні правового режиму воєнного стану: загально-теоретичні аспекти. *Legal Bulletin*. 2023. № 8. С. 75–82.

5. Перевірка додержання вимог законодавства у сфері захисту персональних даних Головним управлінням статистики у Вінницькій області. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/perevirka-doderzhannya-vimog-zakonodavstva-u-sferi-zahistnu-personalnih-danih-golovnim-upravlinnyam-statistiki-u-vinnickij-oblasti 9 (дата звернення 18.11.2024 р.).

6. Щодо захисту персональних даних в умовах воєнного стану. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/%D0%92%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD/%D0%97%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%85/%D0%97%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%>

BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B2%20%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%85%20%D0%B2%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%83.pdf (дата звернення 20.11.2024 р.).

7. GDPR: захист персональних даних по-європейськи і чому це важливо? URL: <https://www.mikhailenko.com.ua/09-05-2023/gdpr-zahyst-personalnyh-danyh-po-yevropejsky-i-chomu-cze-vazhlyvo-2/> (дата звернення 20.11.2024 р.).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-4>

ЦІННІСНО-СМИСЛОВА КОМПОНЕНТА УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ТРАДИЦІЇ ЯК ОСНОВА ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОВИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Багрій Юрій Михайлович

*аспірант кафедри теорії та історії держави та права
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

Сучасним українцям випало важке випробування: захист державної незалежності від зовнішнього ворога і його союзників і одночасне реформування різних сфер життя в т.ч. і правової сфери, без чого демократична правова Україна просто неможлива. Але здійснення правової реформи, яке розпочалося після Революції Гідності і триває донині, має відбуватися на відповідних засадах. Після радянської тоталітарної епохи, яка тотально підмінила всю правову сферу законницькою ідеологією і практикою, стає зрозуміло, що поверхові, камуфляжні зміни проблеми не вирішать. Держава і суспільство вимагають глибоких перетворень, і реформатори мають запропонувати суспільству ідеї та моделі перетворень, які, в кінцевому підсумку, зумовлять якісні зміни в правовому розвитку, допоможуть подолати тотальні порушення прав людини, які спостерігаються в Україні всі десятиліття її незалежності. В цьому сенсі варто звернутися до нашої національної правової спадщини, правової традиції українців, яка є втілення досвіду правового життя нації за понад тисячолітню історію. Національна культура та така її складова як правова традиція єднають покоління, служать ретранслятором життєвого досвіду народу, фокусують ті цінності, які пережили віки і допомагають народові розв'язувати ті

завдання, які стали перед ним нині. А нині єдність нації – це потужний чинник у боротьбі з ворогами і зовнішніми, і внутрішніми, які у нас, на жаль, також є.

Правова традиція українського народу достатньо багата змістовно. В ній можна побачити різні форми права, які народ творив і використовував з метою регуляції суспільних відносин, різні моделі вирішення правових проблем, чинники, які впливали на правовий розвиток в різні історичні епохи, і особливо морально-етичний чинник, який істотно вплинув на саме трактування права, його сутнісні риси, особливості його вираження в різні епохи в практичному вимірі тощо. Особливе місце, звісно, в національній правовій традиції займають цінності, зокрема загальнолюдські. Звернення в процесі реформування правової сфери до загальнолюдських цінностей, закріплених правовими принципами, які є водночас демократичними цінностями та принципами, означає, що українська правова система може трансформуватися в чинник увідповіднення, узгодження, гармонізації суспільних інтересів, чого нинішнім українцям дуже не вистачає.

На різних історичних етапах правового розвитку наші предки стверджували природно-правовий підхід до розуміння феноменів правового життя (В. Братасюк, В. Градова, Г. Попадинець, А. Шевцова та ін.). В руслі цього підходу право трактується як духовно-культурне явище, зумовлене історією та культурою народу, його ментальними особливостями, традиціями, звичаями, що склалися органічно, природно, сформувалися в життєдіяльності безлічі поколінь українців. Право постає як форма буття загальнолюдських цінностей, таких як: життя, справедливість, повага до людської гідності, честі, приватної власності, спільне благо, індивідуальна свобода, людинолюбство, розумність, рівність суб'єктів права, незалежний суд тощо. Ці цінності стверджують основи людського буття і закріплюються тими загальнолюдськими принципами, на підставі яких формуються правові взірці, моделі людських відносин – відступати від цих принципів означає руйнувати базові основи людського життя знищувати фундаментальні зв'язки, що захищали суто людське і людяне між людьми в усі часи і в усіх народів (А. Шевцова, В. Градова, А. Романова, С. Сливка та ін.).

Згадані вище українські дослідники довели, що уже праукраїнська свідомість являла собою симбіоз морального та правового, що було розвинено далі в княжій Україні, яка була християнською державою і стверджувала християнські цінності, що співзвучні загальнолюдським. Християнство актуалізовує загальнолюдські цінності, що є водночас цінностями і смислами природного права (А. Шевцова). Норми звичаєвого права не випадково займають особливо важливе місце в житті русичів. Правовий звичай є природним, органічним регулято-

ром їх правовідносин. Природне право, що виражене принципами та цінностями, являє собою смислову основу таких форм права, які творилися праукраїнцями, як правовий звичай, правовий договір та закон як писане право. В роботі «Слово про закон та Благодать» Іларіон проводить ідею, що Новий Заповіт це благодать, універсальна істина, в якій всі народи гідні та рівні, бо належить вона не одному народові, а всьому людству. В цього автора проводиться ідея божественної справедливості та ідея природного права народу бути володарем своєї землі. «Руська Правда» – закон феодальної держави, але такі смисли права як: справедливість, повага до людини, її гідності, приватної власності тощо в ньому добре простежуються.

Тобто, правові цінності, що стверджували основи людського буття, знаходили в позитивному (державному) праві офіційне нормативне визнання. В «Ізборнику 1073 року» Іоана Грішного, в «Повчанні Володимира Мономаха дітям» стверджуються принципи людинолюбства, розумності і справедливості у відносинах праукраїнців та влади, принцип справедливого суду. В «Слові» Данила Заточеника (XIII ст.) піднімається проблема людини-особистості, її самоцінності, стверджується принцип розумності та поваги до людської самості, що має лежати в основі права.

В епоху українського Ренесансу продовжує розвиватися феномен природного права як симбіозу моралі та права, тобто, юридизованої моралі. Це особливо відчувається у звичаєвому праві, в практиці копного судочинства, в позитивному праві Литовсько-Руської держави, зокрема в Литовському Статуті тощо.

Особливо виразно вчення про природне право розвиває в цю епоху С.Оріховський. Він розвиває ідеї природного права як сукупності принципів, витоки яких в природі людини, в її розумі та в Богіві, трактування природного права визначальним стосовно закону як штучної форми права, пріоритет права стосовно закону, робить акцент на невідчужуваних правах людини, що, принципи рівності усіх перед законом, розвиває ідею підкорення державної влади праву. Тобто, всі ці ідеї С. Оріховського, наголошують українські науковці, розкривають зміст мегапринципу верховенства права, витоки якого в природно-правовому бутті народу. У «Політії королівства Польського» цей автор підкреслює невід'ємність від людини свободи, яка виникає із природного права. С. Оріховський є автором антропологічної концепції природного права.

Козацька Україна була прихильною до тих форм права, які втілювали та захищали універсальні природно-правові цінності. Українці переосмислювали такі цінності природного права як справедливість, добро, зло, спільне благо, честь, гідність, свобода, добросовісність

тощо. Загальне українське право поставало в процесі поширення на всі українські землі сукупності правових норм, які склалися в козацькій спільноті, і які набули характеру загальнонаціональних норм. Це були неписані норми звичаєвого права, сформовані упродовж тривалого часу, якими регулювалися порядок устрою війська, створення та діяльність військової адміністрації, вчинення правосуддя, здійснення покарання, становище всіх соціальних верств українського населення; норми гетьманських універсалів, указів, ордерів, декретів, інструкцій, міжнародних угод тощо. Науковці зазначають, що сільські громади створили найбільшу кількість норм загального права. Правові норми, створювані копами, відображали і захищали цінності та моральні принципи тогочасних українців, оскільки копа була історично-культурним утворенням, інтегрувалася як єдине цілісне завдяки спільній ментальності, мові, культурі, моральним цінностям, спільності господарювання та власності (Ю. Лобода).

Особливо виразно розвиток феномену юридизованої моралі, що втілювала цінності природного права, простежується у філософсько-правових вченнях професорів КМА. П. Могила, І. Гізель, Г. Кониський, М. Козачинський, П. Орлик та ін. мислителі того часу розвивали принципи природного права, акцентували на важливості ствердження в суспільних відносинах юснатуралістичних цінностей, наголошували на визначальності морально-правових принципів стосовно позитивних державних приписів, невід'ємності природних прав від людини. Особливо важливою цінністю для згаданих вище мислителів була така цінність як спільне благо, в ім'я якого мали б працювати і окремішні особи, і державні установи.

В умовах окупації Росією українських земель природно-правова традиція з її цінностями розвивалася неофіційно, бо офіційне законодавство ці цінності руйнувало і заперечувало. Проте ідеї та цінності природного права були розвинені у філософсько-правових поглядах українськими мислителями кінця ХУІІІ–ХІХ ст., а також поч. ХХ ст. Тобто, тяглість природно-правової традиції продовжувалася, народ розвивав і по можливості, використовував її принципи та цінності, хоча можливості ці були мінімальними.

Ми зазначали вище, що національна правова традиція забезпечує єдність і цілісність правового розвитку народу, ідентифікує націю, єдне покоління та історичні епохи, які проживає в своїй історії народ. Її цінності та смисли складають фундаментальні засади життєдіяльності народу, тому так важливо розвивати цю традицію, використовувати її елементи, наповнювати її ціннісно-смісловим змістом сучасні прояви права: ідеологію, форми права, особливо позитивне право, правові відносини, правозастосування, реалізацію права тощо.

Звертаючись до національної правової спадщини, сповна використовуючи її потенціал, ми зможемо відродити свою національну традицію, зруйновану тоталітарною епохою, побудувати ефективну національну правову систему, без якої правова демократична держава неможлива.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-5>

ОСМИСЛЕННЯ ПРИРОДИ ТА СУТІ ЗАКОНУ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВОВОМУ РОЗВИТКУ

Братасюк Марія Григорівна

доктор філософських наук, професор,

професор кафедри філософії

Львівський національний університет імені Івана Франка

м. Львів, Україна

В контексті правового реформування в сучасній Україні необхідно здійснити переосмислення низки правових явищ. Формування сучасного правового мислення неможливе без наповнення правових понять, категорій, ідей таким же сучасним правовим змістом. Одним із таких понять, що вимагають змістовного переосмислення є поняття закону. Панування законницької доктрини упродовж тривалого періоду української колоніальної залежності, особливо в радянську епоху, створило стереотип закону як суто політично-владного явища. Нічого дивного в цьому немає, якщо зважити на те, що вся законницька доктрина, всі її елементи, які обслуговували суспільні відносини в умовах колоніальної залежності нашого народу, були по суті, політико-владними явищами: і ідеологія, і нормативна база, позитивне право, і правова практика, і правовідносини тощо. Ідеологія була законницькою, оскільки отожднювала право і закон, вивіщуючи «букву закону» над людиною, справедливістю, загальнолюдськими цінностями, Богом; державу – над людиною, її життям, честю, гідністю, а її природних прав не визнавала взагалі. Закон трактувався як втілення волі державно-політичної влади, його зміст для влади був довільним, законодавець формував цей зміст не озираючись на людину, загальнолюдські цінності та принципи права тощо. Ну і відповідно правозастосування на підставі такого політико-владного законодавства було законницьким, а не правовим, як і правовідносини – законівідносинами, чи правосвідомість – законівідомістю чи законослухняністю,

що одне і те ж. Тобто, нині перед українськими правниками стоїть завдання повернути правовим поняттям правовий зміст і сутність.

Чи завжди українці мислили закон політико-владним явищем? – Якщо звернутися до нашої національної правової традиції, то виявимо цікаві речі. Праукраїнський правовий словник дає можливість побачити, що право та закон для українців досліджуваної епохи були тотожними. Правда, покон звичай, норів, закон – ці терміни, як стверджують науковці, – є однопорядковими, ними, як правило, позначали правовий звичай (О. Шевченко). Тобто, правовий звичай трактується як неписаний закон, створений народом в позадержавно-політичній сфері. Літописець Нестор згадує звичаї та закони батьків як однопорядкові явища. Так само трактувала Середньовічна Європа мислить свої звичаї так само. Зокрема, “Lex Salica” “Lex Ribuaria” теж подають звичаї як закони, створені в позадержавному житті. Закон у праукраїнців наповнений синкретичним, морально-правовим змістом, що є, своєрідною юридизованою мораллю. Це цікаве оригінальне морально-правове явище, яке засвідчує правотворчу здатність народу до саморегулювання своїх відносин.

Таке осмислення звичаю як закону, чи закону як звичаю триває і в наступну епоху – епоху Литовсько-Руської держави. Розрізнення права як загальних принципів, що мають витоки в самому живому людському бутті, та закону як штучного, створеного державною владою писаного акту, відбудеться дещо пізніше, коли українські землі потраплять в залежність до Російської імперії. Цьому сприятимуть особливості розвитку державно-політичної сфери російського народу.

В Козацьку епоху українці активно розвивають звичаєве право, яке стає поряд із копним правом джерелом формування загального українського права. Тобто, українці продовжують плекати природно-правове трактування права, що передбачає його позадержавні витоки. В Козацькій державі було писане право, державне законодавство, але в руслі природно-правового підходу право, створене законодавцем, вважалося похідним від природного права, наслідком його. Моральні цінності, закріплені в принципах, позитивувалися державою, отримували офіційне визнання, будучи «одягненими» у форму закону. Позитивний закон, на думку мислителів епохи українського модерну, має не забезпечувати владу суверена, а конкретизувати вимоги природного права і захищати життя, свободу, приватну власність людей від будь-яких їх порушень. Так мислили позитивне право і в Козацькій Україні, і в Західній Європі в добу Нового часу та Просвітництва (Дж. Лок, Т. Пейн, І. Кант, Й.-Г. Гегель та ін.).

В руслі природно-правового підходу справедливість трактується найчастіше як смисл права, тому закон трактується як визнаний

державною владою принцип природної справедливості, веління здорового глузду, розумної волі, «сумління совісті» (М. Козачинський), що захищені нею від порушень. Професор КМА М. Козачинський в роботі «Цивільна політика» стверджував, що природний закон є повелінням совісті, яким визначаються головні принципи моралі без настанов, тому людський (державний) закон має йому відповідати, бо в іншому випадку отримаємо змістовно аморальний закон, який принесе шкоду, розбалансує інтереси суб'єктів права, зруйнує узгодженість відносин. По ідеї, М. Козачинський писав про правовий закон, який є позитивованим, офіційно визнаним державою, природним правом.

Таке розуміння закону в Україні в Козацьку епоху дає підстави вважати його, як і в попередні епохи, елементом природно-правової реальності, а не політично-владної, оскільки його сприймали і трактували як морально-етичне явище. І все це завдяки морально-етичному змістовному наповненню закону, на чому було акцентовано в ту епоху. Мислителі того часу, зокрема, згаданий вище М. Козачинський заперечували формальні ознаки закону як істотні, що навантажені правністю. Вважалося, що правністю наповнював закон саме його морально-етичний зміст, природно-правові принципи, а не формальні, неістотні ознаки. Так мислили закон відомі люди того часу: П. Могила, М. Козачинський, І. Гізель, Г. Кониський, П. Орлик та ін..

Проте, коли Україна стане колонією Російської імперії, на українських землях здомінує законницька доктрина, юснатуралістична парадигма буде зруйнована найперше на практиці, ствердиться легістське трактування правових явищ, в т.ч. і закону як суто політичного, державно-владного веління, що має загальнообов'язковий характер. Морально-етичний вимір буде відділений від змісту, який постане як псевдо правовий, оскільки чужа влада буде постійно порушувати принципи права, відступати від його цінностей, не визнавати природних прав людини. Особливо значною відстань між законом та симбіозом моралі і права буде в тоталітарну радянську епоху.

Нині, здійснюючи правові реформи, сучасні українці мають повернути закону статус духовно-культурного утворення. На жаль, донині в нас поширене розуміння закону як суто політико-владного явища, що є не зовсім науково-коректним. Для подолання старого законницького розуміння закону необхідно мислити право як таке духовно-культурним феноменом. Це обґрунтовано в працях: Н. Бордун-Комар, В. Братасюка, С. Головатого, В. Градової, О. Гришук, А. Романової, В. Селіванова, Є. Ерліха, М. Канта, Т. Пейна, А. Дайсі та ін. А, якщо право є таким феноменом, то всі його прояви, в т.ч. форми права, однією із яких є закон, є також невід'ємним від культури народу, який

його створює, його ментальності, духовності, звичаїв, традицій, і особливо смислів та цінностей загальнолюдського плану. В такому разі, українському законодавцю, представникам виконавчої влади та місцевого самоврядування, які наділені функцією делегованої правотворчості, треба перестати сприймати закон і законодавчу діяльність як свавільну діяльність, вільну від морально-етичного змісту, від національної правової традиції, від тих смислів та цінностей, які творить український народ, стверджує і захищає. Інакше кажучи, всім суб'єктам правотворчості треба повернутися до юснатуралізму, який акцентує на нерозривній єдності права та моралі, і стати авторами правових законів, які такі необхідні для українського суспільства, що вже давно втомилося від законодавства аморального, неправового.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-6>

ВПЛИВ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ

Волохов Олексій Сергійович

кандидат юридичних наук,

докторант відділу теорії держави і права

Інститут держави і права імені В. М. Корецького

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

Позитивний досвід європейських країн щодо формування ефективного законодавства вказує на необхідність гармонізації національного законодавства до загальноновизнаних міжнародних стандартів. Серед останніх, особливу роль мають міжнародні стандарти захисту прав людини, що містяться у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та рішеннях Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ). При цьому практика ЄСПЛ має все більший вплив на національні правові системи європейських держав.

Варто зазначити, що стаття 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» вказує, що українські суди застосовують під час розгляду справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та практику Суду як джерело права. У статті 1 цього ж Закону визначено, що практикою Суду вважається практика ЄСПЛ та Європейської

комісії з прав людини, яка до 1998 року вважалась проміжною ланкою розгляду індивідуальних заяв.

Отже, практика ЄСПЛ є частиною національного законодавства та має застосовуватись у нерозривному поєднанні з положеннями Конвенції та її протоколів. Особливої актуальності набуває питання впливу цієї практики на формування та прийняття нового ефективного законодавства. Адже, внаслідок прийняття рішень ЄСПЛ, в яких констатувалась наявність структурної проблеми в правовій системі України, до законодавства України пропонуються зміни, спрямовані на усунення його системних недоліків. Зазвичай у своїх рішеннях ЄСПЛ залишає на розсуд держави питання обрання засобів, які будуть використані нею для виконання своїх зобов'язань. Проте окремий контроль за виконанням рішень ЄСПЛ здійснює підпорядкований Комітету міністрів Ради Європи департамент, який є у структурі секретаріату організації та здійснює постійний діалог з державою про виконання рішень і розв'язання системних проблем.

З метою сприяння ефективному виконанню своїх рішень ЄСПЛ може використовувати процедуру пілотного рішення, що дозволяє йому прямо вказати на існування структурної проблеми в законодавстві та зазначити державі-відповідачу конкретні заходи або дії, які слід здійснити.

Кодифікація процедури ухвалення пілотного рішення була закріплена у статті 61 Регламенту ЄСПЛ, яка набула чинності 31 березня 2011 року. У результаті цієї кодифікації було розширено перелік порушень, які підлягали усуненню шляхом пілотної процедури. Такі порушення можуть бути не лише вже констатовані в силу наявності великої кількості заяв, але й потенційними. Згідно зі ст. 61 Регламенту ЄСПЛ, останній розпочинає процедуру пілотного рішення, якщо з обставин справи впливає наявність структурних чи системних проблем, які спричинила або можуть спричинити звернення з подібними заявами. У резолютивній частині таких рішень обов'язково зазначається природа структурної чи системної проблеми, що призводить до порушень Конвенції, та заходів, які слід застосувати державі-відповідачу для усунення такої проблеми. При цьому, існує дві категорії справ, щодо яких може бути застосована пілотна процедура: 1) справи, що стосуються «єдиної події великого масштабу» та 2) справи, які впливають зі структурної (системної) дисфункції у державі [1, с. 160].

Актуальність дослідження та виконання пілотних рішень ЄСПЛ для України полягає в необхідності усунення законодавчих прогалин з метою виконання положень Конвенції про захист прав і основоположних свобод та фактичного приведення законодавства у відповідність із європейськими стандартами у сфері захисту прав людини.

Щодо України наразі є ряд пілотних рішень, які потребують окремої уваги з боку законодавця та виконавчих органів влади.

Найбільш відомим серед них є пілотне рішення у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» (Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine) від 15 жовтня 2009 року (заява № 40450/04). У цій справі ветеран-військовослужбовець скаржився на тривале невиконання судових рішень, що зобов'язували органи влади виплатити йому заборгованість з пенсійних виплат. Своім рішенням ЄСПЛ вказав на невиконання Україною рішень суду, в яких держава Україна виступала боржником в особі тих чи інших державних органів або підприємств, а отже державу було зобов'язано запровадити один чи кілька ефективних засобів правового захисту, які б гарантували належну та достатню компенсацію за невиконання чи затримку у виконанні рішень національного суду.

Для виконання цього рішення Верховна Рада прийняла Закон України «Про гарантії держави щодо виконання рішень суду», який встановив гарантії держави щодо виконання судових рішень про стягнення коштів та зобов'язання вчинити певні дії щодо майна, боржником за яким є державний орган (державне підприємство). Окрім того, на виконання пункту 3 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення Закону України «Про гарантії держави щодо виконання рішень суду» від 5 червня 2012 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 440 «Про затвердження Порядку погашення заборгованості за рішеннями суду, виконання яких гарантується державою» від 3 вересня 2014 року. При цьому, окремі прогалини законодавства щодо виконання рішень суду проти держави існують досі.

На іншу структурну проблему у законодавстві ЄСПЛ вказав у Рішенні по справі «Сукачов проти України» (Sukachov v. Ukraine) від 30 січня 2020 року (заява № 14057/17). Суд дійшов висновку про наявність в Україні триваючої структурної проблеми щодо умов тримання осіб під вартою та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту у зв'язку з цим. ЄСПЛ вимагав запровадити ефективний превентивний та компенсаторний засіб щодо неналежних умов тримання під вартою щонайменше протягом 18 місяців з дати набуття рішенням статусу остаточного та надав перелік комплексних засобів для вирішення цієї структурної проблеми [2].

На виконання цього Рішення ЄСПЛ, Кабінет Міністрів України підготував та рекомендував Верховній Раді прийняти законопроект 5652 від 11.06.2021 року щодо заходів, спрямованих на поновлення прав засуджених осіб та осіб, взятих під варту, у зв'язку з неналежними умовами тримання. Законопроектом пропонується внести зміни до статті 107 Кримінально-виконавчого кодексу України, статті 9 Закону

України «Про попереднє ув'язнення» та закріпити право засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, та осіб, взятих під варту, утримуватися в належних умовах, а у випадку порушення такого права мати можливість звернення до комісії з розгляду скарг на неналежні умови тримання в установах попереднього ув'язнення та виконання покарань і в разі незгоди з рішенням вказаної комісії оскаржувати його в суді.

Контроль за дотриманням належних умов тримання осіб, взятих під варту та осіб, засуджених до позбавлення волі здійснюють комісії з розгляду скарг на неналежні умови тримання в установах попереднього ув'язнення та виконання покарань, які діють на підставі розроблених Кабінетом Міністрів України положень.

Вже 21.11.2024 року вказаний законопроект було розглянуто Верховною Радою та прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо заходів, спрямованих на поновлення прав засуджених осіб та осіб, взятих під варту, у зв'язку з неналежними умовами тримання» 3939-IX.

Закон 3939-IX також передбачає механізм відшкодування за неналежні умови тримання, зокрема:

- скорочення строку, з якого може бути застосовано умовно-дестрокове звільнення;
- можливість заміни покарання на більш м'яке або зняття судимості згідно з нормами Кримінального кодексу України;
- звільнення від відшкодування витрат на утримання засудженого за період перебування в неналежних умовах;
- виправлення умов утримання [3].

Слід зазначити, що наразі на розгляді у ЄСПЛ перебуває понад 8000 заяв проти України, а за кількістю скарг держава перебуває у п'ятірці лідерів. Як стверджує суддя ЄСПЛ від України М. Гнатовський, така значна кількість скарг свідчить, що Україна має системні проблеми у пенітенціарній, правоохоронній і судовій системах, проблеми з правом власності, а також з «функціонуванням правової системи загалом» [4]. Власне аналіз практики ЄСПЛ, як у справах проти України, так і в окремих справах проти інших держав-учасників Конвенції має бути предметом активного наукового дослідження для наукового забезпечення та контролю законопроектної роботи.

Отже, практика ЄСПЛ є частиною національного законодавства та має застосовуватись у нерозривному поєднанні з положеннями Конвенції та її протоколів, особливо враховуючи європейські стандарти, що нею формалізовані. Важливу роль серед рішень ЄСПЛ відіграють пілотні рішення, які направлені на подолання системних проблем національного законодавства. Актуальність таких рішень ЄСПЛ для

України полягає в усуненні законодавчих прогалин з метою виконання положень Конвенції про захист прав і основоположних свобод, формування ефективного законодавства шляхом його приведення у відповідність із європейськими стандартами у сфері захисту прав людини.

Література:

1. Григоренко А. О. Особливості і процедура ухвалення пілотного рішення Європейським судом з прав людини. *Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2019. № 4 (53). С. 158–163.

2. Інформаційний бюлетень Пілотні рішення ЄСПЛ URL: <https://rm.coe.int/factsheet-5-fs-pilot-judgments-uk/1680a22060>

3. Картка законопроекту Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо заходів, спрямованих на поновлення прав засуджених осіб та осіб, взятих під варту, у зв'язку з неналежними умовами тримання URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/26994>

4. На розгляді Європейського суду з прав людини перебуває 8 тисяч заяв проти України URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3869566-na-rozgladi-espl-perebuvae-8000-zaav-proti-ukraini.html>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-7>

ЕСТЕТИКА ДЕРЖАВИ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО ІМІДЖУ ТА ІДЕНТИЧНОСТІ

Гаркуша Євгеній Олексійович

*аспірант кафедри загальної теорії права та держави
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Сьогодні спостерігається тенденція того, що все більша кількість людей зацікавлена в збереженні своєї ідентичності та культурних особливостей своїх країн. Особливості регіону, певних національних традицій, історичної пам'яті народу, ідеології та світогляду створюють цілісний образ, на основі якого ідентифікують певну державу серед усієї світової спільноти. За останні півстоліття технологічного прогресу, інформаційних війн та розповсюдження мережі «інтернет» по всіх континентах, виокремилися певні тенденції не тільки українського, а й загальносвітового, розвитку, серед яких можна окремо виділити перехід до постінформаційного суспільства, розширення масштабів

міжкультурної взаємодії та необхідності збереження культурної ідентичності [2].

Використання поняття «образ» стосовно держави з 50-х років минулого сторіччя одержало поширення при аналізі міжнародних відносин. Пріоритет у його застосуванні для пояснення причин ворожості у відносинах між державами належить К. Боулдингу. Він же довів існування національних образів «інших» держав у міжнародній системі. У процесі загострення політичних, економічних, соціальних та ін. криз, в умовах конкурентної боротьби, до якої долучені практично всі розвинені держави світу, зростає конфліктогенність політичного комунікативного середовища, в якому визначальною характеристикою могутності держав стає наявність та ефективність політики просування образу держави в міжнародне середовище, механізмів захисту і трансформації, а також дієвість кризових репутаційних стратегій. Основними суб'єктами формування політичного іміджу держави є її основні інститути влади: президент (адміністрація президента), законодавча гілка влади (парламент), виконавча гілка влади (уряд), судова гілка влади, політичні партії, органи місцевого самоврядування. Слід зазначити, що вони іноді цілеспрямовано не працюють над створенням свого позитивного іміджу, проте від їх діяльності, реалізації ними політичних програм, від ступеня відповідності їх політики суспільним очікуванням залежить як їх власний імідж, так і імідж держави в цілому. Крім того, значно впливають на формування іміджу держави засоби масової інформації, діяльність громадських об'єднань і рухів. Позитивний політичний імідж проявляється як у вигляді високого рейтингу популярності його носія, так і в можливості впливу на громадську думку, активному формуванні політичної діяльності держави і суспільства в цілому [3].

Називають три групи факторів формування іміджу держави, її структури:

– «умовно-статичні» фактори формування образу держави: природно-ресурсний потенціал; національна і культурна спадщина; відносно незмінні геополітичні фактори (географічне положення, протяжність кордонів, площа території, вихід до морів); історичні події, які вплинули на розвиток державності, вклад видатних постатей, образ яких нерозривно пов'язаний з історією розвитку держави; базова форма державного устрою і структура управління;

– «умовно-динамічні» соціологічні фактори: соціально-психологічні настрої в суспільстві; форми суспільно-політичної інтеграції громадян; структура, характер і принципи діяльності суспільно-політичних об'єднань; моральні й ціннісні аспекти розвитку суспільства;

– «умовно-динамічні» інституційні фактори формування образу держави: стабільність економіки, яка оцінюється за комплексом показників динаміки ВВП, рівнем доходу на душу населення, об'ємом інвестицій, фінансовою забезпеченістю бюджетів усіх рівнів; правовий простір держави і відповідність правових норм міжнародним стандартам; функції, повноваження та механізми державного регулювання різних сфер діяльності в країні.

Імідж країни має формуватися в чіткій послідовності: від стадії політико-географічного образу до національно-цілісного, тому що інший підхід зруйнує логіку сприйняття і може привести до невідповідності бажаного іміджу і реального.

Національний імідж та національна ідентичність – це пов'язані, але різні поняття, які відіграють важливу роль у формуванні самосприйняття країни і її образу за кордоном. Національний імідж – це образ або уявлення про країну, що формується у міжнародній спільноті та серед іноземців. Він складається з різноманітних аспектів, таких як культура, політика, економіка, природні ресурси та історія. Національний імідж визначається, наприклад, тим, як інші країни та їхні громадяни сприймають певну державу. Цей образ може бути створений як через офіційну комунікацію (наприклад, дипломатію, рекламні кампанії), так і через неофіційні джерела, такі як ЗМІ, мистецтво, спорт, поведінка туристів тощо. Позитивний національний імідж може вплинути на економічні відносини, привабливість для інвестицій, міжнародний туризм і навіть політичний вплив країни.

Національна ідентичність – це усвідомлення і почуття приналежності до певної нації серед її громадян. Вона включає загальні цінності, історичну пам'ять, традиції, мову, культуру та інші ознаки, які об'єднують людей у єдину національну спільноту. Це те, як громадяни бачать себе як частину своєї нації та що для них означає бути частиною цієї спільноти. Основна різниця полягає в тому, що національна ідентичність є внутрішнім аспектом, а національний імідж – зовнішнім. Національна ідентичність – це те, як люди всередині країни відчують і визначають себе як частину нації, тоді як національний імідж – це те, як цю націю бачать інші країни та іноземці [1].

Естетика державних символів – таких як прапор, герб, гімн – відіграє важливу роль у формуванні національної ідентичності. Ці символи виступають потужними маркерами, що об'єднують громадян навколо спільної історії, культурних цінностей та ідеалів держави. Колірна гама і композиція прапора часто несуть в собі значення, пов'язані з історичними подіями чи національними цінностями. Наприклад, триколори можуть символізувати єдність, свободу та братерство, тоді як комбінація кольорів може мати конкретні історичні

значення. Герб зазвичай містить символи, що відображають культурні та історичні цінності народу. Складові герба, такі як тварини, рослини, зброя або міфологічні елементи, підкреслюють унікальні характеристики нації. Мелодія і слова державного гімну здатні викликати сильні емоційні реакції, об'єднуючи громадян під час свят і офіційних заходів. Гімн формує відчуття гордості за націю, допомагає підтримувати єдність навіть у складні періоди. Через естетику державні символи не лише зберігають зв'язок із минулим, а й допомагають формувати майбутнє [1].

Актуальність теми про значення естетики держави в умовах глобалізації та конкуренції за позитивний міжнародний імідж є надзвичайно високою в сучасному світі. З глобалізацією та інтеграцією економік, культур, і політик роль національного іміджу постає важливим інструментом для країн, що прагнуть зайняти вигідні позиції на міжнародній арені. Естетика держави – це не лише зовнішній вигляд міст, архітектура та культура, але й цілісний образ країни, що формує сприйняття її цінностей, ідентичності та привабливості.

Естетика держави відіграє значущу роль у створенні національного іміджу та формуванні колективної ідентичності. Вона виявляється через символи, архітектуру, національні святкування, художні традиції та культурну спадщину, які формують уявлення про державу як у самих громадян, так і за кордоном. Естетичні елементи сприяють посиленню почуття єдності, приналежності та гордості за національні здобутки. Саме завдяки естетиці держави можна впливати на міжнародний імідж, привертаючи увагу до її культурного розмаїття та історичної значущості. Формування національної ідентичності через естетику держави є важливим процесом, який підтримується державними програмами, освітою та культурними проектами.

Використання естетичних символів та елементів дозволяє представити культурні цінності та історичні досягнення, тим самим зміцнюючи почуття єдності. Водночас, на міжнародній арені естетика держави може стати інструментом «м'якої сили» та впливу, дозволяючи доносити до світу унікальні національні риси та сприяючи позитивному іміджу країни. Отже, естетика держави – це не лише елемент культурного середовища, але й потужний інструмент у формуванні національної ідентичності та позитивного іміджу на міжнародному рівні. З огляду на це, підтримка та розвиток естетики держави мають ключове значення для збереження національної самобутності та формування сприятливого образу країни у світі.

Література:

1. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи : монографія / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2001. 656 с.

2. Оборотов Ю. Н. Образи держав у світі, що глобалізується / Ю. Н. Оборотов. *Закон та життя* : міжнародний науково-практичний правовий журнал 2004. № 8. С. 4–8.

3. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права : підручник ; Практикум. Тести : підручник / Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвеева. К. : Юрінком Інтер, 2015. 584 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-8>

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВОВИХ ПРЕЮДИЦІЙ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Зеленко Інна Павлівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри права та правоохоронної діяльності

Центральноукраїнський державний університет

імені Володимира Винниченка

м. Кропивницький, Україна

На сьогодні дискусійним та таким, що має значення для практики у контексті застосування преюдицій є питання протиріччя, яке може виникнути між двома процесуальними принципами: принципом обов'язковості судових рішень (ст. 21 КПК України, ст. 18 ЦПК України, ст. 18 ГПК України, ст. 14 КАС України) і принципом оцінювання доказів, що передбачає внутрішнє переконання судді (ст. 94 КПК України, ст. 89 ЦПК України, ст. 86 ГПК України, ст. 90 КАС України) [1; 2; 3; 4].

Так, обов'язковість судового рішення проголошено Конституцією України (п. 9 ч. 2 ст. 129) [5] однією з основн засад судочинства, а правовий зміст цієї засади, яка має міжгалузевий характер, визначений у ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [6].

В свою чергу суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності

та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення [1]. Таку ж норму ми можемо спостерігати й в ЦПК України: «Суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів» [2].

Звертаємо увагу, що у науці склалися декілька підходів на зазначену проблему.

Перша група науковців вважає, що преюдиція не повинна обмежувати вільну, за внутрішнім переконанням, оцінку доказів та їх процесуальних джерел, тому, якщо у суду виникають сумніви у достовірності преюдициально встановлених фактів, він вправі їх заново досліджувати і виносити вирок за своїм переконанням [7, с. 586].

Друга група правників переконані, що преюдиція є незаперечною та преюдиціальні факти також не можна піддавати будь-яким сумнівам, тому що інакше правозастосовні акти судової влади не будуть мати юридичної сили.

Третя група дослідників має погляд, що преюдиціальні судові рішення повинні застосовуватися з урахуванням принципу свободи оцінювання доказів судом, що впливає з конституційних принципів незалежності суддів і самостійності судової влади. Адже, вирок першого суду для другого є не актом, який має силу закону, а офіційним документом, що посвідчує певні факти, які приймаються судом як істинні без подальших доказів тільки в тому випадку, коли вони представляються безспірними і такими, що не викликають сумнівів у своїй істинності. За сумнівів у факті, встановленому вироком суду, який набув законної сили, суд зобов'язаний його дослідити по суті. Саме в такому випадку буде забезпечено баланс між такими конституційно закріпленими цінностями як загальнообов'язковість і несуперечливість судових рішень, з однієї сторони, і незалежність суду та змагальність кримінального провадження – з іншої [8, с. 173–175].

Таким чином, знаходження балансу між принципом обов'язковості судових рішень та принципом оцінювання доказів, що передбачає внутрішнє переконання судді має важливе значення при застосуванні преюдицій.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 23.10.2024).

2. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 23.10.2024).

3. Господарський процесуальний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення 23.10.2024).

4. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 23.10.2024).

5. Конституція України: Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 23.10.2024).

6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення 23.10.2024).

7. Бабіч Д. С. До питання сутності та меж застосування преюдиціальних фактів у процесі доказування в кримінальному провадженні. *Молодий вчений*. 2018. № 5 (57). С. 582–588.

8. Проданик І. В. Процесуально-правові засади провадження у справах про взаємопов'язані злочини : дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Ірпінь, 2017. 230 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-9>

РОЛЬ КЛАСИЧНОГО ПСИХОАНАЛІЗУ В ДОСЛІДЖЕННІ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИХ ФЕНОМЕНІВ

Митрофанов Ігор Іванович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Розбудовуючи теорію психоаналізу, Зигмунд Фрейд (австрійський лікар і психолог) шукає аргументи щодо її захисту в будь-яких галузях знання: археології, етнографії, історії, лінгвістиці, релігієзнавстві, філософії, праві, мистецтві. І навпроти, випробовуючи психоаналіз у дії, З. Фрейд детально досліджує сутність соціальних зв'язків і конфліктів, проблеми влади, права, справедливості, війни. Не побувавши єдиної політичної теорії (це завдання він і не ставив перед

собою), З. Фрейд здійснив у відомому сенсі набагато більше – відкрив новітній, по-своєму всеосяжний метод вивчення соціально-політичних феноменів. Найяскравіше його політичні та правові погляди представлені в таких роботах, як «Масова психологія й аналіз людського «Я», «Тотем і табу», «Невдоволення культурою», «Чому війна?», «Вступ до психоаналізу».

Психоаналіз (термін уведений З. Фрейдом у 1896 році) розуміється, як: 1) метод психологічного дослідження несвідомих психічних процесів; 2) метод лікування невротичних захворювань; 3) психологічна теорія про будову та функціонування психічного апарата людини. Психіка індивіда є динамічною системою, основним змістом якої визнається конфлікт свідомості з несвідомими потягами. У конкретнішому плані структура психіки вміщує три елементи: Я (Ego), Воно (Id) і Понад-Я (Super-ego, нім. das Über-Ich). Я – це свідомою частина психіки людини, яка прагне пізнавати об'єктивний світ, пристосуватися до нього й як посередник погодити вимоги реальності з несвідомими потягами. Воно – своєрідний резервуар несвідомих потягів, під впливом яких людина завжди випробовує бажання одержувати задоволення. Понад-Я так само є несвідомою складовою частиною психіки, що вміщує вихідні від соціуму заборони, вважається внутрішнім цензором (совістю/сумлінням).

Однією з центральних категорій психоаналізу є так званий едіпів комплекс (при цьому З. Фрейд використовував давньогрецький міф про те, як фіванський цар Едіп всупереч своїй волі вбиває батька й одружується на матері), який припускає еротичний потяг дитини до батька протилежної статі та ненависть до батька власної статі. Поступово, з віком, цей потяг переміщується в підсвідомість та повертається в свідомість у вигляді почуття вини, яке, на думку З. Фрейда, відіграє величезну роль в соціалізації особистості та придушенні в ній анти-соціальних схильностей.

Найважливішу роль в розумінні соціальних процесів З. Фрейд відводить сконструйованій ним «науковій гіпотезі» про первісну орду. Основою об'єднання людей в колективи є, за З. Фрейдом, сексуальний інстинкт і інстинкт руйнування (Ерот (Ерос у давньогрецькій міфології – бог кохання, Амур – в римській міфології), потяг до життя, і Танат (Танатос (Гадес) – бог смерті), потяг до смерті). Сексуальна енергія, зустрічаючи на своєму шляху до мети (генітальне задоволення) перешкоди у вигляді заборон, загальмовується та дифузії, переростаючи в потребу тривалого дружельюбного спілкування з людьми. З іншого боку, природна агресивність індивідів, прагнучи задовольнити себе, знаходить якийсь зовнішній об'єкт і наділяє його рисами ворога, якого необхідно знищити. Наявність загального ворога робить ще

міцніше узи колективу. Саме цим, уважає З. Фрейд, пояснюється ворожнеча між класами, націями, церквами, державами. Він також стверджує, що гетеросексуальне кохання багато в чому сприяло подоланню меж, виконуючи важливу культурну функцію, тоді як гомосексуальна любов стимулювала зв'язки всередині людських колективів.

Глибинна психологічна структура сучасних цивілізованих суспільств, уважає З. Фрейд, залишилася незмінною із часів первісної орди (родини), що особливо яскраво проявляється в екстремальних ситуаціях (війна, масові безладдя). Людські маси, що прийшли до руху внаслідок яких-небудь надзвичайних подій, – це й є, з погляду З. Фрейда, реанімованою первісною ордою. У збудженому стані маси вимагають ілюзій, а не істини, їм властиве прагнення до регресії (ослаблення інтелектуальної діяльності, ефективність, відсутність затримання при переході від емоцій до дії). Маса створює в людині враження необмеженої потуги та непереборної небезпеки, вона стає для неї вищим авторитетом, який звільняє індивіда від заборон і пробуджує в неї первинні інстинкти. Головною особливістю маси є наявність вождя, з яким маса ототожнюється, вбачає в ньому свій ідеал, основну персоніфіковану ідею. Вождь маси – це воскреслий батько первісної орди, якому слід поклонятися. Індивіди почувають себе пов'язаними любов'ю до вождя-батька та один до одного. Грунтуючись на логіці З. Фрейда, можна зробити висновок, що людські співтовариства скріплюються винятково за рахунок регресії (повної або часткової) до первісного стану, а самі владні відносини є не чим іншим, як нескінченним відтворенням ієрархічних взаємовідносин батька та синів доісторичної орди. Особистість, підкоряючись владі, представленою вождем, несвідомо прагне до ототожнення себе із владою, розчинення в ній.

Узвичаєні демократичні інституції уявляються З. Фрейдом найважливішими досягненнями людства в його сходженні від первісного стану до цивілізованого суспільства, розуміються в контексті психоаналізу. Для нього ліберальний соціальний порядок є насамперед результатом боротьби суспільства з первинними потягами індивідів. У цьому аспекті З. Фрейд високо оцінює право, яке, як він уважає, виростає з насильства. На початку, після вбивства батька, в первісній орді панує право сильного, що позбавляє всіх і кожного безпеки. Але поступово інстинкт самозбереження (елемент Еросу) бере гору, суспільство встановлює заборону на вбивство з боку окремих індивідів і привласнює це повноваження собі. Перехід насильства від однієї людини до суспільства означав, за З. Фрейдом, народження права – примусової нормативної системи, що пригнічує всіх без винятку індивідів.

З. Фрейд дає своє трактування природи соціальних конфліктів. З його погляду, основою соціальної диференціації є особливості

психологічної конституції людини. Племена та раси з найсильнішою енергією потягів (а отже, і з підвищеною агресивністю) підкоряли собі більш слабких – так формувалися пануючі еліти. Ослаблення потягів у керівних класів призвело їх до деградації та заміни новою елітою. Саме цим З. Фрейд пояснює падіння багатьох монархічних прізвись у Європі, зокрема в Росії. Однак, незважаючи на об'єктивний, з погляду З. Фрейда, характер соціальної диференціації, він не схильний виправдовувати значний розрив у рівні життя різних класів. Незадоволеність потягів пригноблених шарів суспільства неминуче народжує в них почуття потоптаної справедливості та ворожості до пануючої еліти, що чревате ліквідацією такого соціального порядку. У той же час З. Фрейд досить скептично ставиться до революцій, які, на його думку, є соціальним проявом едіпова комплексу, більш масштабним відтворенням споконвічного бунту синів (підвладних) проти батька (влади). Після повалення неугодного режиму в повсталих масах з'являється каяття та почуття вини за вчинене, що стає потужним стимулом для організації політичного порядку, багато в чому подібного з раніше скасованим. Немінливий психологічний стереотип політичної поведінки робить, за З. Фрейдом, малоперспективними спроби радикального перетворення суспільства.

Для ілюстрації своїх загальносоціологічних висновків З. Фрейд нерідко звертався до подій в Радянській Росії. З одного боку, він схвалював практику боротьби проти майнової нерівності й антирелігійну діяльність більшовиків. Але з іншого боку – вважав глибокою оманною положення про те, що усунення соціальних конфліктів пов'язане з ліквідацією приватної власності: власність є лише знаряддя людської агресії, з її скасуванням потяги не зникають, а тільки змінюють форму свого прояву. З погляду З. Фрейда, в Росії, в якій образ ворога відіграв найважливішу роль в конституюванні нової влади, після насильницького скинення буржуазії почнеться пошук нових внутрішніх і зовнішніх ворогів. Він критично озивався про встановлення диктатури, яка, на його думку, дуже звужувала можливості людини задовольнити свої потяги.

З. Фрейд уважав, що маси здебільшого відсталі та недалекоглядні, їх поведінка підлегла потягам, а не розуму, вони не мають схильності до праці, їм властиво прагнути до вседозволеності та розбещеності. Тому влада повинна бути зосереджена в руках вузького кола людей культури, яким удалося добитися панування над власними потягами й які здатні схилитися до мас. Ця керівна еліта повинна бути незалежною від мас (організаційно та матеріально) та мати в своєму розпорядженні достатньо засобів для примусу людей до праці та порядку. Найважливіше завдання пануючої еліти З. Фрейд убачав у розвитку розумного

початку в людині (Я) та проведенні реформ із встановлення балансу між потягами (Воно) та заборонами культури. У цьому зв'язку він надав величезного потенціалу психоаналізу, який влада повинна була взяти на озброєння.

Психоаналітичний метод З. Фрейда підвів його до оригінальних філософських узагальнень. Культура (держава, право, мораль), на його думку, має подвійний характер: 1) тільки завдяки культурі людина змогла протистояти природі, своїм агресивним інстинктам і вижити; 2) культура є репресивною, примусовою; пригнічуючи потяги людини, вона робить її глибоко нещасною, особистість стає споконвічним ворогом культури. Виникає своєрідне порочне коло: культура, пригнічуючи вихідну від людей агресію, направляє її назад в їхню підсвідомість, звідки агресія в сублімованому вигляді повертається до культури як нові заборони. Відповідно, чим більше агресії в суспільстві, тим жорсткіше норми культури (зокрема політичний режим), і навпаки. Сама культура виступає головним фактором соціальних неврозів, тобто таких патологічних станів суспільства (наприклад, тоталітаризм), коли люди здатні погубити самих себе. У цьому аспекті сучасний світ представляється З. Фрейду як боротьба Ерота та Танатоса, результат якої невідомий. Так, З. Фрейд досить скептично оцінює шанси людства вижити в майбутніх війнах, хоча і виражає надію на перемогу здорового глузду. Основне завдання сучасності він убачав у тому, щоб послабити норми культури, зробити її більш терпимою до людини (насамперед в сфері сексуального життя), не наносячи при цьому істотних втрат самій культурі.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-10>

ПІЗНАВАЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ СВІТУ

Настасяк Ірина Юріївна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та філософії права

Львівський національний університет імені Івана Франка

м. Львів, Україна

Трансформаційні процеси, що властиві правопорядку, охоплюють і правову дійсність, зокрема сучасні правові системи світу. З-поміж основних тенденцій їхнього розвитку: зближення національних

правових систем, поява міждержавних правових систем, правова уніфікація, уподібнення правового регулювання під впливом міждержавних правових стандартів [1]. Та попри це, правова карта світу надалі залишається доволі багатоманітною [2], тож її пізнання є важливим завданням юридичної науки (і загальної теорії права, і порівняльного правознавства).

Основою для загальнотеоретичного та порівняльно-правового аналізу сучасних правових систем світу є пізнавальна конструкція «правова система», що складається з інституційної, функційної, нормативної частин. У юридичній літературі зазначається, що інституційну частину правової системи утворюють суб'єкти права, які мають властивості елементів останньої [3, с. 399]. Ця частина є детермінуючою, адже основні системоутворювальні зв'язки формуються суб'єктами права. Хоча, варто наголосити, що всі частини є рівнозначними та необхідними з точки зору доцільності внутрішньої будови правової системи. Функційна частина правової системи суспільства – це сукупність зв'язків між суб'єктами права, які об'єктивуються через їхню діяльність, насамперед, у правові відносини [3, с. 399]. Вона найтісніше пов'язана з інституційною частиною. Як відомо, поза правовою діяльністю, активністю суб'єктів права відсутній генезис, розвиток, функціонування та й, зрештою, цілісність правової системи суспільства. Правова діяльність за своїм змістом поділяється на правотворчу правозастосовну, правотлумачну та правореалізаційну. Особливу роль у правовій системі відводиться правотворчій діяльності, за допомогою якої створюються юридичні моделі організації соціальних зв'язків. Інституційна та функційна частини правової системи суспільства тісно взаємодіють з нормативною частиною, яка забезпечує виникнення зв'язків між суб'єктами права за допомогою правових засобів (з-поміж яких особливе значення мають джерела права).

Відтак пізнавальна конструкція «правова система» дає змогу виявити особливості кожної правової системи світу та її структурних частин, які використовуються як юридичні критерії типологізації правових систем, а також їх ідентифікації із відповідним типом правових систем світу. Для цього використовується конструкція «ідентифікаційний код правової системи», якою позначається сукупність найсуттєвіших ознак, що визначають особливості інституційної, функційної та нормативної частин правової системи України. Такі юридичні критерії дозволяють не лише ідентифікувати сучасну правову систему з відповідним типом правових систем, а й визначити її місце з-поміж сучасних правових систем світу завдяки порівняльно-правовому методу та типологізації.

Зазначена пізнавальна конструкція тісно пов'язана зі ще однією конструкцією – «індикатор функціонування та розвитку правової системи». Для того, щоб сформувати розуміння індикатора функціонування та розвитку правової системи потрібно акцентувати, що його застосування здійснюється для аналізу правової системи, під якою розуміється стійка взаємодія суб'єктів права, впорядкована за допомогою правових засобів та спрямована на досягнення правопорядку, а відтак індикатором правової системи повинна бути система показників стану її функціонування та розвитку. Такими показниками доцільно вважати основні ознаки, які характеризують природу правової системи, зокрема і її структурну впорядкованість. Ними є: наявність мети правової системи; структурних елементів – суб'єктів права (інституційна частина); їх юридичної діяльності, яка забезпечує зв'язки між ними (функційна частина); результатів юридичної діяльності – правотворчих, правозастосовних, правоінтерпретаційних актів, які є спеціальними правовими засобами, що забезпечують такі зв'язки (нормативна частина); спрямованість на досягнення мети правової системи – правопорядку.

Необхідно визначити і основні типові показники, до яких можна віднести: принципи правової системи, коло суб'єктів (правотворчі, правозастосовні, правотлумачні) та їх повноваження; види юридичної діяльності, що здійснюється цими суб'єктами за встановленою процедурою, та її результати – юридичні акти у встановленій юридичній формі; результат – правопорядок (стан впорядкованості суспільних відносин як передумови функціонування та розвитку правової системи та її соціальної системи загалом).

Значущими є і показники допустимих відхилень, які є межами функціонування правової системи, маркером наявності проблеми та потреб у віднайденні засобів її розв'язання. Такими показниками є: правова аналогія, способи подолання колізій, правова уніфікація, коригування юридичних актів.

Використання двох зазначених вище пізнавальних моделей дає змогу проаналізувати національні та міждержавні правові системи, виокремити ідентифікаційний код для визначення належності до відповідного типу правової системи, а за допомогою індикатора функціонування та розвитку правових систем – виявити формальний та реальний стан їх функціонування та розвитку, а також запобігти втраті чи деформації правової форми.

Отже дослідження сучасних правових систем світу з використанням таких пізнавальних конструкцій, як «правова система», «ідентифікаційний код правової системи», «індикатор функціонування та розвитку правової системи» дозволяють отримати результати, які засвідчують

сучасний стан їх функціонування та розвитку та дозволяють сформувати висновки про тенденції їхнього розвитку, а також перспективи майбутнього. Загалом концепція типологізації сучасних правових систем світу з визначенням та обґрунтуванням її основних юридичних критеріїв, відтворена в науковій теорії, та зорієнтована на соціально-правову практику, здатна стати основоположним інструментом пізнання правової карти світу.

Література:

1. Luts L., Nastasiak I., Karmazina S., Kovbasiuk S. Prospects for the development of modern interstate legal systems in the context of globalization challenges. *Amazonia Investiga*. 2021. Vol. 10 (40). P. 233–243. DOI: 10.34069/AI/2021.40.04.23.
2. Порівняльне правознавство (правові системи світу) : монографія / за заг. ред. О. В. Зайчука, Н. М. Онищенко. Київ : Парламент. вид-во, 2008. 488 с.
3. Луць Л. А. Загальна теорія держави і права : навч.-метод. посіб. Київ : Атіка, 2008. 412 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-11>

ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Почтар Інеса Володимирівна

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету історії, бізнес-освіти та права*

Науковий керівник: Мілова Тетяна Миколаївна

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри права та правоохоронної діяльності

Центральноукраїнський державний університет

імені Володимира Винниченка

м. Кропивницький, Україна

В сучасних умовах війни, питання обмеження конституційних прав і свобод громадян набуло особливої актуальності. Введення воєнного стану включає особливі заходи, що впливають на повсякденне життя громадян і обумовлені потребою забезпечення національної безпеки та громадського порядку.

Вказану проблематику досліджували у своїх працях такі вітчизняні науковці, як Ю. Ірха, В. Карпунець, Т. Кірієнко, О. Косілова, О. Предместніков, А. Фокіна, С. Халюк, В. Шаповал, А. Шепель та інші.

Для інституту обмеження прав існують чітко визначені підстави, а також юридичні гарантії щодо неприпустимості обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина з їх вичерпним постатейним переліком [7, с. 27]. Нормативну основу обмеження конституційних прав і свобод людини й громадянина в Україні, в тому числі політичних прав і свобод громадян, складають Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» та Указ Президента України про введення воєнного стану [7, с. 28].

Згідно до ст. 64 Основного Закону, конституційні права і свободи людини і громадяни не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [4]. Крім того, п. 5 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» закріплює вкрай важливе положення про те, що в Указі Президента України про введення воєнного стану зазначається вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [5].

Реалізація вказаних положень, як вірно зазначає О. Косілова, має передбачати те, щоб усі обмеження встановлювалися виключно Конституцією; не були свавільними та несправедливими; закон, що обмежує права людини, має носити загальний характер; обмеження мають бути пропорційними та обґрунтованими; вони мають оптимально досягати легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію прав або свобод, не порушувати сутнісний зміст відповідного права [3, с. 23].

Обмеження прав громадян проявляється у звуженні можливостей для їх реалізації, але водночас Конституція України, допускаючи обмеження основних прав, не передбачає їхнього применшення по суті [1, с. 120].

Особливу увагу варто звернути на обмеження політичних прав і свобод громадян з метою забезпечення реалізації безпосередньої та представницької демократії та взаємної відповідальності особи та держави. Так, у період дії воєнного стану на всій території України політичні права і свободи громадян, закріплені у статтях 38, 39 Конституції України, можуть бути обмежені, що зокрема включає обмеження:

1) права брати участь в управлінні державними справами: права брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах; права обирати та бути обраним до органів державної влади та місцевого самоврядування; права рівного доступу до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування;

2) права збиратися мирно та проводити збори, мітинги, походи і демонстрації.

Право брати участь в управлінні державними справами є комплексним і об'єднує всі інші політичні права і свободи громадян. Право брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумі неможливо реалізувати у зв'язку з неможливістю гарантування дотримання демократичного процесу та безпеки для всіх учасників. Водночас, залишається відкритим питання правового регулювання проведення місцевого референдуму, тобто волевиявлення народу окремої адміністративно-територіальної одиниці з питань місцевого значення, оскільки не прийнято окремого нормативно-правового акта, який би визначав особливості призначення та проведення місцевих референдумів в Україні.

Негативним фактором також виступають неодноразові заяви країни-агресора про важливість проведення так званих «референдумів» на тимчасово окупованих територіях України та підготовки до «народного голосування», що включає в себе примусову паспортизацію населення, інформаційну роботу з населенням через повний контроль засобів масової інформації, мережі Інтернет, тощо.

Право обирати та бути обраним до органів державної влади та місцевого самоврядування як складова права брати участь в управлінні державними справами розглядається у суб'єктивному (як нормативно закріплена можливість громадянина України брати або не брати участь у виборах, при цьому виборче право реалізується через такі складові як: «право обирати» та «право бути обраним») та об'єктивному значеннях (як система виборчого законодавства, тобто сукупність законів, які визначають порядок, принципи та періодичність проведення виборів) [7, с. 29].

В свою чергу, проблематика проведення виборів полягає в тому, що внутрішньополітична боротьба може спричинити дисбаланс у державній владі, призвести до поляризації суспільної думки, що в підсумку послаблює безпеку держави та її громадян. Також, якщо вибори будуть проведені з порушенням усіх норм, то світове співтовариство не визнає їхніх результатів й авторитет України на міжнародній арені знизиться [6, с. 19].

Право рівного доступу до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, передбачає, що на державну службу може бути прийнятий кожний громадянин України, але за умов, що він має

певні знання, досвід, відповідає кваліфікаційним та іншим законним вимогам, компетентний у відповідній галузі чи сфері управління, а також пройшов конкурсний або інший відбір [7, с. 30]. Наслідки війни зумовлюють послаблення кваліфікаційних вимог, що стає необхідним через труднощі в наборі висококваліфікованих фахівців, яке обумовлено масовою еміграцією та залученням громадян до лав Збройних Сил України.

Право громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації також обмежується для всіх у випадках визначених ст.64 Конституції України. Ситуація в країні через військові дії, жорстку мобілізацію, складне політичне, фінансове та соціально-економічне становище громадян цілком закономірно може призводити до протестів. Під час проведення мітингів в умовах воєнного стану виникає гостра проблема забезпечення безпеки, оскільки існує підвищений ризик пронесення зброї, вибухонебезпечних предметів та інших небезпечних речовин. Це становить загрозу не лише учасникам заходу, але й громадському порядку загалом, що може бути використано для провокацій або дестабілізації ситуації з боку ворожих сил чи злочинних елементів. У цьому контексті важливо розуміти сенс таких обмежень, забезпечувати активну державно-громадську комунікацію з важливих питань, що дозволить запобігти настанню політичної кризи та розколу громадянського суспільства. Це не лише забезпечить прозорість процесу прийняття рішень, але й підвищить довіру громадян до влади [4, с. 8].

Отже, обмеження політичних прав і свобод громадян України в умовах воєнного стану є вимушеним та необхідним заходом для забезпечення безпеки у надзвичайно складних умовах збройної агресії проти України. Важливим в цьому аспекті, виступає суворе дотримання правових норм, визначених Конституцією України та відповідними законами, завдяки чому можна забезпечити захист держави та гарантування основних прав та свобод людини і громадянина.

Література:

1. Кірієнко Т. П. Принципи обмеження прав і свобод крізь призму забезпечення безпеки людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2024. Випуск 81: ч. 1. С. 116–124.

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/Laws/show/254k/96-vr> (дата звернення: 15.11.2024).

3. Косілова О. І. Обмеження політичних прав і свобод: нормативні підстави, механізм реалізації. *Вісник Київського національного*

університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2020. № 3. С. 18–25.

4. Предместніков О. Г., Халюк С. О., Карпунець В. Д. Актуальні питання обмеження прав і свобод людини та громадянина під час дії воєнного стану. *Академічні візії*. 2024. № 33. С. 1–9.

5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (Дата звернення: 15.11.2024).

6. Шаповал В. М. Доцільність обмеження виборчого права в Україні під час дії воєнного стану. *Публічне право*. 2023. № 4 (52). С. 14–22.

7. Фокіна А. Б. До питання обмеження політичних прав і свобод громадян в Україні в умовах воєнного стану. *Law. State. Technology*. 2022. С. 25–33.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-12>

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Слободяник Тетяна Миколаївна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Кошеленко Євгеній Олександрович

*студент 2 курсу факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Права і свободи людини і громадянина є фундаментальними цінностями в правовій державі. Вони створюють основу для розвитку кожної людини, надають фундамент для самореалізації, дозволяють вільно виражати думки, переконання, обирати життєві цілі. Проте в сучасному суспільстві, особливо в умовах воєнного стану, виникає необхідність знайти баланс між захистом державної безпеки та дотриманням прав громадян. Повномасштабна агресія Росії проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, стала переломним моментом для всього

українського народу, вплинувши на різні аспекти суспільного життя, зокрема на питання захисту прав людини. Причому це питання є актуальним як для окупованих територій, так і для території, підконтрольної Україні.

З одного боку законодавство дозволяє під час воєнного стану запроваджувати обмеження прав і свобод людини, спрямоване на захист національної безпеки. Але у той же час дії державних органів повинні залишатися виваженими та обґрунтованими, враховуючи принцип пропорційності. Дана тема є особливо актуальною на сьогоднішній день, адже вона стоїть на стику суспільних і особистих інтересів, працює на знаходження балансу між суспільною безпекою та основними правами і свободами окремої людини.

Як зазначає Х.М. Маркович, в умовах збройного конфлікту право на життя як фундаментальне право людини є практично беззахисним. Це пов'язано з тим, що війна призводить до різних форм насильства, включаючи вбивства, тілесні ушкодження, викрадення, катування, які безпосередньо порушують право на життя, гідність та недоторканність, що є особливо серйозною проблемою сьогодення. Такі дії є неприйнятними за будь-яких обставин і мають підлягати суворому засудженню як порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини [6, с. 97]. У зв'язку з цим для держави особливо важливо виконувати обов'язок по захисту людського життя як найвищої цінності.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [3].

Указом Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 [4] на території України було введено воєнний стан і пунктом 3 передбачено, що тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного

стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Сучасна теорія прав людини базується на поділі прав на абсолютні та відносні. де за основу взято критерій можливості чи неможливості їх обмеження. Відповідно, абсолютні права – це ті, що не можуть бути обмежені за жодних обставин.

Європейська Конвенція з прав людини встановлює такі невід’ємні права:

- право на життя (окрім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій);

- право на свободу від катувань;

- право не бути у рабстві або в підневільному стані;

- право не бути підданим покаранню без закону [1].

Відповідно до статті 64 Конституції України, конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Дана норма підкреслює, що обмеження прав людини має ґрунтуватися на нормативній основі, безпосередньо на Конституції України.

У ч. 2 ст. 64 Конституції України визначений перелік прав і свобод (ті самі абсолютні права), які не можуть бути обмежені в умовах воєнного стану.

Цей доволі широкий перелік підкреслює прагнення Закону забезпечити всебічний захист прав і свобод своїх громадян, навіть в умовах надзвичайного стану.

Основні питання правового режиму воєнного стану врегульовані спеціальним законом «Про правовий режим воєнного стану», який був прийнятий 12.05.2015 р. Статтею 8 цього Закону також визначено доволі широкий перелік заходів, які можуть запроваджуватись в умовах воєнного стану і які обмежують права та свободи людини і громадянина.

У сучасному світі обмеження прав і свобод людини є «необхідним злом» у відносинах між особою та державою. Хоча такі обмеження не завжди сприймаються позитивно, вони мають обґрунтовані мотиви, спрямовані на захист прав і свобод людини від свавілля, захист громадської безпеки тощо [7, с. 4].

Слід підкреслити те, що обмеження основних прав і свобод людини є правомірним та обґрунтованим тоді, якщо це має законний, тимчасовий і суспільно важливий характер. Фактично, більшість міжнародно-правових актів, що регулюють права та свободи людини, допускають їх обмеження.

Важливо, що обмеження прав людини і їх порушення є різними поняттями. Обмеження прав людини стосується ситуації, коли владні

суб'єкти обмежують використання певних прав людини в конкретних ситуаціях, з метою захисту прав окремих осіб або інтересів суспільства загалом. Обмеження прав людини завжди повинно відповідати певним умовам і бути пропорційним цілям, яких прагнуть досягти. Водночас порушення прав людини завжди виходить за межі дозволеного.

С.О. Кузніченко [5, с. 35] визначає, що до правомірності обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану має застосовуватися трискладовий тест:

1. Обмеження прав людини повинне ґрунтуватися на законі (законність утручання у царину прав людини).

2. Наявність легітимної мети; при цьому варто наголосити на необхідності дійсної реальності цієї мети.

3. Необхідність у демократичному суспільстві (пропорційність обмеження прав і свобод людини).

Отже, Конституція України, Європейська Конвенція з прав людини та інші законодавчі акти передбачають механізм, який дозволяє обмеження певних прав громадян. Однак такі обмеження повинні бути обґрунтованими, мати чіткі часові рамки, застосовуватися із легітимною метою для захисту інтересів суспільства. Важливою є відповідність цих обмежень міжнародним стандартам прав людини, що забезпечує ефективний захист цих прав. Завдяки дії принципу верховенства права, положенням Конвенції та рішенням Європейського суду з прав людини, нині існує усталена практика визначення правомірності та доцільності обмежень прав і свобод людини.

В Україні створена необхідна нормативна база для впровадження та застосування заходів правового режиму воєнного стану з дотриманням встановлених обмежень прав і свобод людини та громадянина. Однак законодавча база потребує подальшого вдосконалення та розвитку. Особливо важливим є врахування існуючі прогалини щодо відповідальності громадян за порушення заходів правового режиму воєнного стану, що знижує ефективність цих заходів, а також відповідальність органів державної влади за зловживання обмеженням прав, що цілком реально може призвести до розколу в суспільстві.

Література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 07.11.2024).

2. Конституція України: Закон України від 28.06.96 р. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення 07.11.2024).

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 07.11.2024).

4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата дата звернення 07.11.2024).

5. Кузніченко С. О. Концепт обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 32–36.

6. Маркович Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. ДВНЗ «УжНУ» Ужгород. 2023. № 4. С. 95–99.

7. Предместніков, О. Г., Халюк, С. О. і Карпунець. В. Д. Актуальні питання обмеження прав і свобод людини та громадянина під час дії воєнного стану. *Академічні візії*. 2024. Випуск 33. С. 1–9.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-13>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ЯК ОДНОГО ІЗ ПРАВ 4 ПОКОЛІННЯ

Слободяник Тетяна Миколаївна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук

Кременчуцький національний університет

імені Михайла Остроградського

м. Кременчук, Україна

Позняк Єлизавета Андріївна

студентка 2 курсу факультету права, гуманітарних і соціальних наук

Кременчуцький національний університет

імені Михайла Остроградського

м. Кременчук, Україна

Стрімкий розвиток прогресивної медицини формує вектор системи охорони здоров'я на перманентний пошук оптимальних рішень та стратегій відповідно до вимог сучасності. В умовах глобальної потреби зміцнення здоров'я населення, зростання статистики захворювань, наслідком яких є органна недостатність та зміни демографічних

показників трансплантація органів і тканин набуває нового суспільно значущого імпульсу.

Життя невинно рухається вперед – ми існуємо в динамічному світі, який стрімко змінюється, розкриваючи нові можливості та виклики. Людина також змінюється разом із цим світом. Початок XXI століття ознаменувався значними науковими проривами в різних сферах – медицині, техніці, інформаційних технологіях, які відображають людський потенціал і її невинне прагнення до вдосконалення. Ці досягнення суттєво розширили можливості людства, відкривши нові перспективи для вибору моделей поведінки та прийняття рішень.

Розвиток технологій і суспільства привів до формування нового, четвертого покоління прав людини, що є природним продовженням еволюції концепції суб'єктивних прав. Це покоління прав враховує сучасні виклики та потреби, такі як цифрова безпека, право на захист персональних даних і свобода самовираження в новітніх умовах. Правове визнання свободи особистості є ключовим чинником забезпечення її автономії, законності дій та дієвості механізмів державного захисту у випадках порушення прав і законних інтересів.

Суттєвим бар'єром для розвитку трансплантаційної медицини залишається обмеженість донорських ресурсів: попит на органи та тканини значно перевищує їхню наявність. Щодня життя багатьох людей, які очікують на трансплантацію, обривається через брак необхідного анатомічного матеріалу, що підкреслює глобальний характер цієї проблеми. Значущим є той факт, що питання трансплантації органів і тканин породжує активні дискусії не лише в медичній сфері, а й у правовому та етичному контекстах. Особливо гостро стоїть питання етико-правових основ цього методу лікування, що безпосередньо впливає на формування культури донорства та загальне ставлення суспільства до ідеї трансплантації.

Четверте покоління прав людини характеризується незалежністю та можливістю особи вільно обирати правомірну поведінку, що ґрунтується на її автономії. Ці права реалізуються в рамках єдиного правового поля, з урахуванням норм моралі, етичних принципів та релігійних переконань.

Юристи, філософи, лікарі і теологи голосно сперечаються про права людини четвертого покоління через те, що вперше в історії людства можна констатувати фактичне заперечення норм релігії і моралі [3, с. 343]. Наука не може передбачити, як реалізація вплине на майбутні покоління людей, але логічно виникає питання, чи не є це прихованим медичним експериментом над людьми в рамках процесу глобалізації. Необхідні дослідження в галузі права, оскільки

ігнорування цього питання може мати катастрофічні наслідки для існування людства.

На міжнародному рівні трансплантація регулюється такими документами, як Конвенція Ради Європи про права людини та біомедицину, додатковий протокол до неї, а також керівними принципами ВООЗ. Ці документи встановлюють основні принципи трансплантації: добровільність, безоплатність, забезпечення конфіденційності та повага до людської гідності.

В Україні регулювання трансплантації закріплено в Законі України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» та супутніх підзаконних актах. Важливим досягненням є створення Єдиної державної інформаційної системи трансплантації, яка забезпечує прозорість процесу розподілу анатомічних матеріалів і облік донорів. Законодавство також визначає умови заборони торгівлі органами, захисту прав учасників процесу та санкції за їх порушення.

Добровільна інформована згода є ключовою умовою законного проведення трансплантації, як для живих, так і для померлих донорів. Для померлих донорів вирішальним є наявність задокументованої волі або згоди родичів. Живе донорство допускається лише у виняткових випадках, коли це не загрожує здоров'ю донора.

В українському законодавстві доцільно передбачити правовий механізм, який регулював би право на розкриття анонімності донора та реципієнта у посттрансплантаційному періоді. Такий підхід враховував би етичні аспекти трансплантації та забезпечував захист прав обох сторін. Запровадження принципу умовної анонімності могло б стати компромісом між необхідністю збереження конфіденційності та потребою у доступі до інформації. Цей принцип передбачає, що інформація про донора чи реципієнта може бути розкрита лише за певних умов і за згодою обох сторін [2, с. 45]. Наприклад, у випадках, коли це сприятиме психологічному чи емоційному комфорту учасників, полегшить післяопераційний період або вирішить питання, пов'язані зі здоров'ям.

Поява нового покоління прав людини відкриває багато можливостей, але також ставить перед суспільством і правовими інститутами низку серйозних викликів. Правове регулювання цих прав в Україні та за кордоном потребує вдосконалення, зокрема через недостатнє розуміння та прийняття нових правових норм серед громадян, а також через їхнє обмежене практичне застосування. Необхідно розробити чіткі механізми, які дозволять ефективно реалізувати ці права, зберігаючи при цьому повагу до основних етичних і моральних принципів. У той же час, важливо пам'ятати, що, незважаючи на технологічний та правовий прогрес, ми повинні зберігати людяність у прийнятті рішень і в процесі реалізації нових прав.

Література:

1. Деякі питання реалізації Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» щодо біоімплантатів, ксеноімплантатів, медикобіологічних вимог до тварин, умов їх утримання, порядку вилучення у тварин анатомічних матеріалів для виготовлення ксеноімплантатів: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 р. № 158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/158-2021-%D0%BF> (Дата звернення: 18.11.24).

2. Дзюба А. С. Реалізація принципу анонімності у правовідносинах трансплантації органів і тканин: цивільно-правовий аспект. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні* : збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (11 листопада 2022 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів : ЛьвДУВС, 2022. С. 45–49.

3. Дзюба А. С. Трансплантація органів і тканин: європейська політика. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 10 грудня 2021 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 342–345.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-14>

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ДІЇ НОРМИ ТА МЕТА НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ НОРМ ПРАВА

Старинський Микола Володимирович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки
Навчально-науковий інститут права
Сумського державного університету
м. Суми, Україна*

Проведені нами дослідження [1, 3, 4, 5, 6] дають можливість нейтралізацію норм права визначити як використовувану в нормотворчій діяльності уповноваженими суб'єктами сукупність засобів та прийомів, за допомогою яких встановлюються перепони для досягнення нормою права результату, що запрограмований нормотворцем [4, с. 37]. Це досить складне явище правової дійсності до сьогоднішнього часу не отримало належної уваги вчених хоча, за нашим переконанням, є однією

з головних причин недієвості нормативних актів на території України. В нашій розвідці ми зосередимось на характеристиці такого правовому явища як правові наслідки дії норми права через призму її нейтралізації.

Як показує аналіз функціонування держави, правове регулювання суспільних відносин здійснюється для їх впорядкування та приведення до необхідної для держави форми та змісту. Для цього уповноважені державою органи приймають у встановленому порядку норми права, які є еталоном необхідної поведінки суб'єктів суспільних відносин. У цьому зв'язку варто акцентувати увагу на те, що норми права, як загальнообов'язкові правила поведінки, що забезпечені силою державного примусу, виступають основою механізму правового регулювання і в своїй сукупності утворюють право встановлене державою на її території. Глибинний зміст права, полягає в тому, що воно належить до організуючих систем, які впорядковують і регулюють наше життя.

По своїй суті, право є механізмом трансформації соціальної реальності, що об'єктивується в певних приписах, які мають в основі закладені законодавцем цілі, для досягнення яких вони і приймаються. «Змістовно право сприймається як наказ, який супроводжується загрозою застосування примусу. В такому розуміння воно є ефективним, якщо стало причиною запланованої в нормі поведінки, і неефективним, якщо поведінка не залежить від права. При цьому поведінка є залежною змінною, а право – незалежною [2, с. 524]». В даному випадку, особливістю дії права є те, що варто тільки скористатись юридичним механізмом трансформації соціальної реальності (мається на увазі – запрограмувати її майбутню модель) і сформулювати направлену на реалізацію певної соціальної цілі норму права, все інше технічна справа, соціальна реальність автоматично трансформується відповідно до задуму нормотворця, що виконує роль соціального технолога. Ця схема трансформації соціальної реальності включається в дію після прийняття відповідного акту, що включає в себе сформульовану норму і базується на такій ознаці права як загальнообов'язковість. Ця трансформація об'єктивується у наслідках, які передбачаються нормою права і, які в законодавстві називаються правовими наслідками. Дослідження наукової літератури дає можливість говорити про те, що дослідженню правових наслідків як загальнотеоретичної категорії не приділялось належної уваги. Чинне законодавства хоча і оперує цією категорією, проте не містить її визначення, а лише перелічує види наслідків, що настають в результаті того чи іншого юридичного факту в процесі розвитку правових відносин.

Змістовний аналіз дії норми права і правових наслідків дає можливість розглядати правові наслідки в рамках діалектичної пари

«причина-наслідок». В цьому зв'язку, в рамках правового регулювання як виду соціальної діяльності, ми маємо враховувати, що загальний універсальний зв'язку буття проявляється в різних формах однією з яких і є причинно-наслідковий зв'язок.

Відповідно до філософії діалектичного матеріалізму, причиною варто вважати явище, яке при певних умовах з необхідністю викликає, обумовлює інше явище чи є каталізатором який спричиняє його трансформацію. Явище, що виникає чи змінюється під дією причини є наслідком. Важливим аспектом цього зв'язку є закономірний характер зв'язку між причиною та наслідками, що означає що при необхідних умовах причина кожного разу здатна викликати певні наслідки.

В контексті правового регулювання також слід враховувати, що діалектична пара «причина-наслідок» має певну специфіку і має розглядатись на двох рівнях, а саме на рівні загально-правового регулювання та на рівні індивідуально-правового регулювання. На рівні правового регулювання це відбувається за рахунок того, що пара «причина-наслідок» об'єктивується у прийнятті норми права (чи її відміні), після чого настають правові наслідки у вигляді рамок правової поведінки, що складаються з сукупності прав та обов'язків суб'єктів, на яких направлена дія прийнятої норми. Як результат, формується правове поле держави з проявом суспільних відносин для права і які, в процесі унормування, перетворюються на правові відносини.

Правові наслідки на другому рівні – індивідуально-правового регулювання – виражаються в динаміці (розвиток чи регрес) суб'єктивних прав та юридичних обов'язків адресатів правових приписів, що обумовлена наявністю правової підстави в рамках конкретних правовідносин.

Синтезуючи зазначене, *правові наслідки* як результат дії норми права варто визначити як результат правового регулювання, що об'єктивується у впливі на суспільні відносини шляхом втілення в правову дійсність потенціалу правової норми, наслідком якого є динаміка суб'єктивних прав та юридичних обов'язків суб'єктів правовідносин, а також який здатний при певних умовах трансформуватись в юридичний факт, що породжує інші правові наслідки.

В контексті мети нейтралізації норм права, правові наслідки також варто розглядати на двох рівнях. На першому рівні правові наслідки як мета нейтралізації норми права (мета що може досягатись на під час прийняття норми права) об'єктивуються у створенні правового поля з викривленими рамками існування суб'єктів суспільних відносин. Результатом встановлення нормою таких рамок буде викривлене функціонування суб'єктів майбутніх правовідносин, а саме: хибне визначення суб'єктом майбутніх правовідносин своїх суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, хибне визначення механізмів

регулювання майбутніх правових відносин, хибне визначення наслідків вступу суб'єкта в майбутні правовідносини.

На другому рівні правові наслідки як мета нейтралізації норми права (мета що може досягатись на рівні індивідуально-правового регулювання конкретних відносин) об'єктивуються у наявності створених такими норми перешкод для ефективної реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків суб'єктів конкретних правовідносин.

Підсумовуючи зазначене можемо підкреслити, що мета нейтралізації норм права може проявлятись на двох рівнях, що обумовлено причинно-наслідковим зв'язком діалектичної пари «причина-наслідок». На першому рівні під час нейтралізації норми права відбувається вплив на все правове поле і його параметри, що призводить до формування викривленої правової дійсності. На другому рівні під час нейтралізації норми права з'являються правові перешкоди, що заважають ефективному правозастосуванню норм права.

Література:

1. Starinskyi M. V. Neutralization of legal norm as factor that adds complexity to national legislation being adapted to the laws of the European Union. «Particulatatile adaptarii legislatiei Republicii Moldova si Ucrainei la Legislatia Uniunii Europene». *Particulatatile adaptarii legislatiei Republicii Moldova si Ucrainei la Legislatia Uniunii Europene* : Conferinta international stiintifico-practica, 23–24 martie, 2018. P. 51–53.

2. Torpman J., Jorgensen F. Legal Effectiveness. Theoretical Development on Legal Transplants Archiv fuer Rechtsund Sozialphilosophie. Vol. 91. 2005. P. 515–534.

3. Старинський М. В. Недосягнення нормою права результату, що запрограмований нормо творцем як наслідок нейтралізації норм права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2017. № 30 Том 1. С. 4–7.

4. Старинський М. В. Нейтралізація норм права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. Випуск 45. Том 1. 2017. С. 35–37.

5. Старинський М. В. Результат дії норми права, що запрограмований нормо творцем: загальна характеристика. *Розвиток адміністративного законодавства в умовах реформаційних процесів в Україні* : зб. наук. праць. Матеріали Всеукраїнського круглого столу (м. Київ, 27 жовтня 2017 р.). Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2017. С. 80–83.

6. Старинський М. В. Щодо засобів і прийомів нейтралізації норм права в приватних правовідносинах. *Проблеми цивільного права і процесу* : тези доповідей учасників науково-практичної конференції

присвячена світлій пам'яті О. А. Пушкіна 25 травня 2018 р. / МВС України, ХНУВС, Харківський обласний осередок «Асоціація цивілістів України». Харків : ХНУВС, 2018. С. 111–113.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-15>

ПОВОЄННІ ВИБОРИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМАТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Цехмістер Євгеній Володимирович

аспірант 2 курсу факультету №4

Науковий керівник: Юрах Віталій Михайлович

доктор юридичних наук,

професор кафедри державно-правових дисциплін

та публічного управління

Донецький державний університет внутрішніх справ

м. Кропивницький, Україна

Відповідно до Конституції України, яка є основою національної правової системи, Україна проголошується республікою, а носієм суверенітету і єдиним джерелом влади – народ, що здійснює владу як безпосередньо, так і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (частини перша, друга статті 5). Формою реалізації народом належної йому верховної влади щодо формування на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування громадянами України, які мають право голосу, представницьких органів державної влади і органів місцевого самоврядування є вибори (статті 69, 71 Конституції України). Вони виступають засобом легітиматії представницьких інститутів влади як в українському суспільстві, так і в світі.

У висновках Пояснювальної доповіді до Керівних принципів щодо виборів, ухвалених Венеційською комісією 18–19 жовтня 2002 року визначено три ключові (невід'ємні) складові виборчого процесу: 1) Дотримання п'яти основних засад загальноєвропейського досвіду в області виборів (загальні, рівні, вільні, прямі вибори шляхом таємного голосування), що є найважливішим елементом демократії; 2) забезпечити дотримання основних прав людини і громадянина; 3) процесуальна база має забезпечувати ефективну реалізацію встановлених норм [2].

Зауважимо, що якби не розпочата 24 лютого 2022 року російською федерацією широкомасштабна військова агресія проти України, у зв'язку з якою в державі було введено і до теперішнього часу діє правовий режим воєнного стану, у відповідності з приписами Конституції 29 жовтня 2023 року вже мали б відбутися чергові вибори до Верховної Ради України (частина перша статті 77), а також йшлося про підготовку до проведення в останню неділю березня 2024 року чергових виборів Президента України (частина п'ята статті 103) [1].

Однак, в умовах триваючих бойових дій, завдання агресором щоденно ракетних, балістичних атак по містах і селищах України, артилерійських і авіаційних обстрілів наближених до лінії фронту і до державного кордону населених пунктів, тобто за обставин постійного перебування під загрозою ураження значної кількості виборців, виборчої, енергетичної, комунікаційної та іншої цивільної і військової інфраструктури, знаходження на передовій сотень тисяч військово-службовців, виїзду за межі держави понад 6 мільйонів громадян робить неможливим якісний виборчий процес [3]. Заборона на застосування будь-яких форм безпосередньої та представницької демократії прямо встановлюється в чинному законодавстві України. А саме, в частині першій статті 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4].

Зараз постало питання про розробку та прийняття спеціального закону, який би врегулював особливості проведення повоєнних виборів, передбачив механізми реалізації виборчого права для понад 4 мільйонів виборців, які перебувають за кордоном, для військовослужбовців при виконанні службових обов'язків, осіб, які проживають на не розмінованих та невідновлених територіях, для мільйонів внутрішньо переміщених осіб тощо. На підставі та у порядку чинних норм Книги другої «Вибори Президента України», Книги третьої «Вибори народних депутатів України», Книги четвертої «Місцеві вибори» Виборчого кодексу України, не внівши до них відповідних змін вказаним спеціальним законом, загальнодержавні і місцеві вибори, які відбуватимуться після завершення військових дій, вже зараз зрозуміло буде провести неможливо.

Щодо нормативних положень, які мають бути закріплені у законі про особливості проведення повоєнних виборів, в аспекті визначення у них гарантій реалізації виборчих прав для військовослужбовців, громадян України за кордоном, внутрішньо переміщених осіб, виборців, які проживають на територіях, на яких знищена чи пошкоджена виборча інфраструктура, в наближених до кордону з державою-агресором населених пунктах, по яких існуватиме загроза нанесення ворогом ударів тощо, то в їх основу можуть бути взяті законопроекти

пропозиції, викладені в постанові Центральної виборчої комісії від 27 вересня 2022 року № 102 [5], а також напрацювання утворених та функціонуючих у Комісії трьох відповідних робочих груп за участі народних депутатів України, представників громадських організацій, які спеціалізуються на темі виборів, а також міністерств й інших органів влади [6].

З огляду на руйнування чи пошкодження через бойовидії чи ворожі обстріли великої кількості приміщень закладів освіти, культури, органів влади, які раніш використовувалися для роботи виборчих комісій і здійснення волевиявлення виборців, у цьому законі можна, зокрема, передбачити використання під час проведення голосування на повоеєних виборах тимчасових споруд (наметів, павільйонів, інших легких конструкцій тощо), які б облаштовувалися структурами ДСНС і охоронялися Національною поліцією України. У законі варто визначити утворення додаткових виборчих дільниць та додаткових закордонних виборчих дільниць. На території України додаткові виборчі дільниці можуть утворюватися у разі необхідності у місцях компактного проживання внутрішньо переміщених осіб, за рішеннями Центральної виборчої комісії, прийнятими за поданням місцевих органів влади.

Також для забезпечення проведення повоеєєних виборів із скасуванням чи припиненням дії режиму воєєного стану Центральної виборчої комісії має бути прийнята поєєнова про відновлення роботи і оновлення бази даних Державного реєєстру виборців. Адже у зв'язку із введенням в Україні зазначеного стану та з метою захисту цілієєності бази даних автоматизованої інформаційно-комунікаційної системи «Державного реєєстру виборців», забезпечення захисту персональних даних, що відповідно до закону зберігаються в ній, захисту її від несанкцієєваного доступу, незаконного використання, незаконного копіювання, спотворення, знищення даних, забезпечення кіберзахисту Комієєсія поєєнованою від 24 лютого 2022 року № 61 тимчасово, на час дії воєєного стану, припинила функцієєнування ДРВ та внесення до нього відомостей про виборців [7].

Варто вказати, що важливим, і водночас складним аспектом буде проведення виборів на територіях України, які з 2014 року перебували під окупацією (Автономна Республіка Крим, окремі райони та міста Донецької та Луганської областей), потрібно буде вжити не тільки безпекові, а й організаційні та правові заходи, спрямовані на реінтеграцію цих територій, відновлення діяльності на цих територіях органів виконавчої і судової влади України, тобто забезпечити належну процесуальну базу для ефективної реалізації норм виборчого законодавства.

Отже, незалежно від того, в які термієєни будуть призначені повоеєєні парламентські, президентські та місцеві вибори, законодавство для їх

проведення, що має визначати шляхи і способи подолання усіх зазначених вище викликів, дотримання міжнародних виборчих стандартів, має бути створено заздалегідь. Тільки в такому разі вони будуть дійсно демократичними, а обрані органи влади та їх посадові особи матимуть необхідну суспільну підтримку. Щодо дотримання основних прав та свобод громадян під час виборчого процесу, то ключовим постає безпековий фактор – адже життя і здоров'я людини є найвищою цінністю в Україні.

Література:

1. Використання міжнародних виборчих стандартів. Посібник Ради Європи для громадських організацій / Рада Європи, 2016. URL: <https://rm.coe.int/using-international-election-standards-ukr-web/168077d48b>

2. Кодекс належної практики у виборчих справах, CDL-AD(2002)023rev, Страсбург, 30 жовтня 2002 р. URL: https://eos.cartercenter.org/uploads/document_file/path/279/CoE_Venice_Commission_Code_of_Good_Practice_UK.pdf

3. За кордоном перебувають близько 6,2 мільйона українських біженців – Мінекономіки. URL.: <https://suspilne.media/540975-za-kordonom-perebuvaut-blizko-62-miljona-ukrainskih-bizenciv-minekonomiki/>.

4. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 28.10.2024).

5. Постанова Центральної виборчої комісії від 27 вересня 2022 року № 102 «Про пропозиції щодо вдосконалення законодавства України, спрямовані на забезпечення підготовки та проведення виборів після припинення чи скасування воєнного стану в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0102359-22#Text> (дата звернення: 29.10.2024).

6. Україна вже працює над наступними виборами. URL: <https://www.oporaua.org/vybory/ukrayina-vzhe-pracyuye-nad-nastupnimi-viborami-24939>.

7. Постанова Центральної виборчої комісії від 24 лютого 2022 року № 61 «Про тимчасове припинення функціонування автоматизованої інформаційно-комунікаційної системи «Державний реєстр виборців» на час дії воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0061359-22#Text> (дата звернення: 30.10.2024).

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА – ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Чукаєва Вероніка Олександрівна

*кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри теорії держави і права, конституційного права та державного управління
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

Основна функція права – регулювати суспільні відносини. Якщо це функція відсутня, то можна говорити про наявність в системі правового регулювання декларативного законодавства в усій системі права держави. Саме при виконанні своєї функції – право стає тією цінністю у суспільстві яке визначає стабільність та умови його розвитку та державності. У правовідносинах у суспільстві народ та держава, як два основних суб'єкта формують обов'язковість виконання правових норм. На основі цього, реалізація права може існувати у двох напрямленнях: перше направлення – це коли право виконується з боку держави, державних органів та посадових осіб та друге – коли діяльність громадян даної держави та їх різноманітні організації існують у просторі права. Тільки при таких ми умовах можемо говорити про можливість формування правової, демократичної держави та громадянського суспільства. На сучасному етапі в Україні, коли йде глибока конституційна реформа без наявності реалізації права не можна говорити про успіх імплементації європейських стандартів у правову систему права держави та наближення до втілення основної правової доктрини держави – забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, умов вступу до Європейського та Євроатлантичного союзів та прагнення розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу [1]. Тому створити механізм реалізації права в українському суспільстві є життєво необхідним та складним.

Результатом існування механізму реалізації права є наявність в суспільстві правопорядку. Сама сутність правопорядку – є формування реальних суспільних відносин, які базуються на праві. Реальність такого порядку залежить перш за все від формування змісту нормативно-правових актів які можливо втілювати у практику правового регулювання суспільних відносин. Визнання суспільством та державою які акти рішення відносяться до права залежить від домовленості між людьми, між політичною елітою та народом, який за змістом

Конституції є головним суб'єктом всіх головних правовідносин у державі.

З практичної точки зору важливим є тільки одне: кожний суб'єкт правовідносин для існування правопорядку повинен слідувати своїй соціальній ролі з виконанням усіх функціональних компетентностей свого правового статусу, процесуально-процедурних установ, які необхідні у кожній сфері своєї діяльності.

Виконання права можливо тільки при наявності усталеного, стабільного, розвиненого демократичного суспільства. Треба зазначити, що у складні часи соціальних криз та революційних потрясінь правопорядок зникає коли суспільство та публічна влада відказується від реалізації діючих до цього часу правових норм та принципів. Органи державної влади, суд, місцевого самоврядування, народ (під впливом політичної ідеології різних партій та рухів), відмовлялись від колишніх правових норм, питаючись сформулювати та встановити нове право своїми силами. Нові правові рішення завжди визначались в першу чергу не для влади а для суспільства. При цьому про своє обмеження правом у здійсненні публічної влади ніхто не вважає за потрібне. Хоча активна правотворчість відбуваються в інституціях парламенту, президентатури, уряду але пошук ефективного змісту права та його реалізація вказаними інституціями не дає позитивного результату. Не виконання законів та інших підзаконних актів посадовими особами держави та громадянами стало звичайною справою. На сьогодні теоретики права вважають що реалізація права залежить від правової культури громадян держави. На наш погляд, це залежить від посадових осіб які напряму займаються правотворчістю. Тому основою реалізації права є законотворчість, яке відбувається у системі державної влади.

Основною функцією законодавця є обов'язковість слідувати Конституції держави. Прийняття антиконституційних законів є протиправною з будь якого боку доцільності існування державності (хоч з кризової, хоч з політичної). У цивілізованому суспільстві, законодавець, коли приймає новий закон повинен дотримуватись його відповідності конституції та раніше прийнятим конституційним законам [2]. Тільки тоді можна розраховувати на позитивний результат існування у суспільстві та державі механізму реалізації права. Для законодавця обов'язковим є також норми не тільки матеріального та процесуального права. Саме реалізація норм процесуального права дає можливість приймати оптимальні у змістовному та формальному плані закони, які при реалізації надають позитивний результат правового регулювання суспільних відносин.

Реалізація права – це здійснення певних дій, які визначені законом. Головне в цьому процесі – чітке виконання правових дій суб'єктом права. Реалізація права не відбудеться, якщо не були виконані умови права. Сутність реалізації права – слухняність суб'єкта вимогам права. Для забезпечення такої слухняності держава має два основних засоби приборкання волі громадян у реалізації державних вказівок – обіцянки та винагороди або загроза фізичної розправи, позбавлення різних благ, обмеження прав та свобод.

Взагалі мета права – у задоволенні життєвих потреб суспільства. Тому потрібна наявність відповідності державної волі та волі суб'єкту реалізації права. Тільки при такому становищі можна чекати добровільного виконання права членами суспільства. Результат такого добровільного виконання громадянами права – повинен бути у формі наявності матеріальних та нематеріальних благ у суспільстві.

Основна форма реалізації права – правозастосування. Правозастосування включає поняття та особливості владно-організаційну діяльність органів та посадових осіб державної влади. Мета яких завжди є контролювати процес виконання обов'язків суб'єктами правовідносин. Основою системи правозастосування є державні органи та посадові особи які мають правозастосовної функції (система органів та посадових осіб виконавчої державної гілки влади де зосереджено інститут державної служби, як головного елементу державного апарату).

Саме реалізація права залежить не тільки від правової культури громадян держави але й від оптимальної, ефективної системи державного апарату та професіоналізму державних службовців. Саме державні службовці, які займаються прийняттям управлінських рішень у формі законів та підзаконних актів створюють той правовий простір де може існувати таке соціальне явище як реалізація права.

На сучасному етапі в Україні на жаль ефективність реалізації права дуже обмежена або в деяких сферах суспільних відносин відсутня зовсім. На наш погляд на сьогодні регулювання суспільних відносин відбуваються в основному в полі політичних норм доцільності. Основний Закон держави не виконується. Часті зміни тексту Конституції, конституційних законів приводить до протиріччя законів та підзаконних актів Конституції. Це формує умови неможливості виконання норм права, якісної роботи державних службовців, прийняття справедливих рішень суддями а також розширення поля прогалин у законодавстві.

Саме зараз в Україні йде спроба реформувати Конституцію України на основі європейських стандартів для демократизації конституційного ладу держави. Це привело до ряду проблем реалізації права: так після судової реформи у 2016 р. [3] відбулись складнощі у формування кадркової системи суддів; наявність корупції в органах державної влади;

незавершеність реформи децентралізації влади та формування правового статусу місцевого самоврядування [4].

Для існування такого соціального явища в Україні як «реалізація права» необхідно забезпечити виконання конституційних принципів та праворегулюючих норм. Більш того, самі конституційні норми повинні відповідати реаліям стану соціально-економічного, політичного, культурного стану розвитку суспільства. Без цього вся система права держави, проведення будь яких реформ стають декларативними, що робить неможливим здійснювати забезпечення прав і свобод людини і громадянина та формує постійне соціальне напруження. Це приводить до перманентної кризи державної влади та соціальних потрясінь, що не є умовами стабільності розвитку держави з формування демократичних інституцій управління. Розширюється зона вирішення соціальних конфліктів між суспільством та державою по-за правом.

Для вирішення цих складних проблем для наявності практичної реалізації права з урахуванням зміни соціально-економічного, політичного, гуманітарного стану суспільства необхідно прийняти нову, кодифіковану Конституцію України яка б забезпечила реальну можливість реалізації права та усунула би характер декларативності багатьох норм конституційного законодавства.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР: за станом 01 січня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 21.11.2024 р.)
2. Чукаєва В. О. Громадянське суспільство та конституційна доктрина розвитку правової держави України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 3. С. 36–38.
3. Про судоустрій та статус суддів. Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII: за станом 18 липня 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення 21.11.2024 р.).
4. Толкачова І. А., Гудзун М. А. Проблеми конституційної реформи в Україні під час дії воєнного стану. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія юридичні науки*. 2024. Вип. 3. С. 5–10.

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ОСОБЛИВО ВАЖЛИВІ ОБ'ЄКТИ ЖИТТЄЗАБЕЗПЕЧЕННЯ» ТА «ОБ'ЄКТИ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ» В КОНТЕКСТІ ПІДСТАВИ ВВЕДЕННЯ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

Яковлев Сергій Іванович

*адвокат, аспірант III року навчання юридичного факультету
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

Конституція України в ст. 8 закріплює принцип верховенства права [1]. Водночас, на думку Конституційного суду України принципами верховенства права є рівність і справедливість, правова визначеність, ясність і недвозначність правових норм, оскільки їх відсутність ускладнює однакове застосування законів, дозволяє різне тлумачення у правозастосуванні та веде до свавілля [2].

Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану» встановлюються основні положення правового режиму надзвичайного стану, а також визначається порядок його введення та припинення, ст. 1 та 2 якого визначають поняття та мету введення надзвичайного стану як особливого правового режиму [3].

До змісту поняття надзвичайного стану входять підстави його введення, окреслені в загальних рисах в ст. 1 зазначеного Закону та більш детально розкриті у ст. 4, яка, в свою чергу, містить виключний перелік таких підстав, серед яких надзвичайну наукову цікавість викликає підстава введення надзвичайного стану – в разі здійснення масових терористичних актів, що супроводжуються загибеллю людей чи руйнуванням особливо важливих об'єктів життєзабезпечення (п. 2 ч. 2. ст. 4 Закону). А саме словосполучення «особливо важливих об'єктів життєзабезпечення».

Чинне законодавство не передбачає нормативного визначення терміну «об'єкти життєзабезпечення», а тим більше – «особливо важливі об'єкти».

Системний аналіз норм Кодексу цивільного захисту України, зокрема п. 1 та п. 2 ч. 4 ст. 8, які визначають додаткові завдання єдиної державної системи цивільного захисту в особливий період, дозволяє зробити висновок, що об'єкти життєзабезпечення – це об'єкти критичної інфраструктури, що забезпечують життєдіяльність населення. Зокрема, у період воєнного стану передбачено заходи для стабільної

роботи або безпечної зупинки підприємств та підтримання життєздатності таких об'єктів, а у відбудовний період – їхнє відновлення [4].

Водночас, згідно з п. 13 ст. 1 Закону України «Про критичну інфраструктуру», об'єктами критичної інфраструктури є інфраструктурні об'єкти, системи, їхні компоненти та комплекси, які мають ключове значення для економіки, національної безпеки та оборони, а порушення їхньої діяльності може завдати шкоди важливим національним інтересам [5].

Конкретизація ж об'єктів критичної інфраструктури, які забезпечують життєзабезпечення населення, наведена п. 10 Переліку секторів критичної інфраструктури, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 р. № 1109 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 16.01.2024 р. № 48), згідно з яким до систем життєзабезпечення відносяться комунальні послуги (постачання теплової енергії, постачання гарячої води, централізоване питне водопостачання, централізоване водовідведення, управління побутовими відходами) [6].

Чинний перелік має значно скорочений та обмежений список, навіть у межах окремих секторів економіки. Це викликає питання не лише щодо їхньої відповідності та обґрунтованості такої вибірковості, але й до самої конструкції п. 2 ч. 2 ст. 4 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану», якщо термін «особливо важливі об'єкти життєзабезпечення» трактувати як об'єкти критичної інфраструктури, що забезпечують життєзабезпечення населення.

Отже, визначення терміну «особливо важливі об'єкти життєзабезпечення» потребує не лише законодавчого закріплення, але й системного підходу для узгодження відповідних норм законодавства.

На нашу думку, з огляду на наявність категорій критичності об'єктів критичної інфраструктури, визначених ч. 2 ст. 10 Закону України «Про критичну інфраструктуру», а також можливість введення надзвичайного стану в Україні чи окремих її регіонах, більш доцільним було б у п. 2 ч. 2 ст. 4 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» замінити словосполучення «...особливо важливих об'єктів життєзабезпечення» на «...об'єкти критичної інфраструктури відповідної категорії критичності».

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 14.11.2024).

2. Рішення Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text> (дата звернення: 14.11.2024).

3. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.06.2000 р. № 1550-III: станом на 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> (дата звернення: 14.11.2024).

4. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 2.10.2012 р. № 5403-VI: станом на 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення: 18.11.2024).

5. Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16.11.2021 р. № 1882-IX: станом на 21.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text> (дата звернення 18.11.2024).

6. Перелік секторів критичної інфраструктури: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 р. № 1109 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 16.01.2024 р. № 48): станом на 24.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1109-2020-п#n11> (дата звернення: 18.11.2024).

НАПРЯМ 2. ЦИВІЛЬНЕ, ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ, СІМЕЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-18>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ МОРСЬКИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

Барабаш Алла Григорівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного та приватного права
Національний університет «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів, Україна*

Суярко Ксенія Олександрівна

*студентка юридичного факультету
Національний університет «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів, Україна*

Міжнародні морські перевезення займають ключову роль у глобальній торгівлі, забезпечуючи транспортування понад 80% вантажів у світовій економіці. Оскільки морський транспорт об'єднує економіки різних країн, виникає потреба у правовому регулюванні міжнародних морських перевезень, яке б забезпечувало їхню безпеку, ефективність та стабільність. Врегулювання морських перевезень є важливим для забезпечення правової визначеності у відносинах між державами, операторами морських суден, вантажовідправниками, вантажоотримувачами та іншими учасниками міжнародної торгівлі.

Метою дослідження є правові засади міжнародних морських перевезень.

Правове регулювання міжнародних морських перевезень базується на численних міжнародних конвенціях та угодах, які забезпечують єдині стандарти для судноплавства, безпеки та охорони морського середовища. До таких нормативних актів відносяться:

1) Міжнародна конвенція ООН з морського права UNCLOS (1982 р.) – як основний документ, який встановлює правовий режим територіальних вод, виключної економічної зони, континентального шельфу та відкритого моря. Конвенція ООН також визначає права та

обов'язки держав у використанні морських просторів, включаючи питання навігації та захисту морського середовища [1].

2) Міжнародна конвенція про уніфікацію деяких правил про коносамент (1924 р.). Ця Конвенція більш відома як Гаазькі правила. Конвенція визначає основні зобов'язання сторін договору морського перевезення вантажів і встановлює відповідальність перевізника за збереження вантажу. Гаазькі правила передбачають обмеження відповідальності перевізника, якщо він доведе, що вживав усіх необхідних заходів для запобігання пошкодженню вантажу [2].

3) Конвенція ООН про морське перевезення вантажів (1978 р.). Конвенція більш відома як Гамбурзькі правила. Конвенція була розроблена як більш сучасна альтернатива Гаазьким правилам та регулює морське перевезення з урахуванням інтересів країн, що розвиваються. Конвенція 1978 р. встановлює більш жорсткі вимоги до перевізників у питаннях відповідальності за втрату чи пошкодження вантажів і знижує можливості для обмеження відповідальності [3].

4) Конвенція ООН про контракти на міжнародне перевезення вантажів повністю або частково морським транспортом (2008 р.). Конвенція більш відома як Роттердамські правила. Роттердамські правила – це новий набір правил, що був прийнятий для більш повного охоплення сучасних потреб у морських перевезеннях, включаючи комбіновані перевезення, де морське транспортування є лише частиною маршруту. Роттердамські правила враховують мультимодальні перевезення і передбачають більшу відповідальність перевізника за збереження вантажу [4].

Багато країн адаптують своє законодавство відповідно до міжнародних стандартів, закріплених у міжнародних конвенціях. Наприклад, в Україні діє Кодекс торговельного мореплавства [5], який містить положення, що відповідають міжнародним стандартам. Однак для ефективного застосування міжнародних норм необхідна постійна гармонізація національного законодавства із сучасними стандартами, що також включає правове регулювання комбінованих перевезень та мультимодальної логістики.

Одним із ключових аспектів правового регулювання морських перевезень є визначення відповідальності перевізника за збереження вантажу. Гаазькі та Гамбурзькі правила встановлюють основні принципи відповідальності, які передбачають обмеження для перевізника за умови, що він діяв сумлінно. Однак у випадках, коли втрати сталися через грубу недбалість чи зловмисні дії перевізника, обмеження можуть бути скасовані.

Оскільки перевезення морським транспортом пов'язане з багатьма ризиками, обов'язковим елементом цих відносин є страхування.

Страховання вантажів належить до добровільних видів страхування. Аналіз цього виду страхування є доволі складним, оскільки у звітності не проводиться розподіл страхових внесків і виплат за окремими видами транспорту.

Досліджуючи правові аспекти страхування морського вантажу, вчені Балобанов О.О. і Андріященко О.О. відзначають: «Нині застосовуються три типи стандартних умов страхування вантажу, незалежно від виду транспорту, яким він перевозиться. Це страхування «з відповідальністю за всі ризики», «без відповідальності за ушкодження, крім випадків катастрофи» і «з відповідальністю за окрему аварію». Якщо вантаж застрахований «з відповідальністю за всі ризики», страховик відшкодує збитки від ушкодження або повної втрати всього вантажу чи його частини, що виникли з будь-яких причин, окрім спеціально оговорених. Страхування «без відповідальності за ушкодження, крім випадків катастрофи» означає, що збитки від ушкоджень вантажу не відшкодовуються... Нечастий варіант страхування «з відповідальністю за окрему аварію» ставить за обов'язок страховій компанії відшкодувати збитки від ушкодження або повної втрати вантажу чи його частини тільки у випадку аварійних ситуацій, що виникли внаслідок конкретних причин» [6].

Повномасштабна війна в Україні зумовила необхідність страхування морських вантажів від воєнних ризиків. 22 липня 2022 року Україна, росія, Туреччина та Організація Об'єднаних Націй підписали «Ініціативу щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів». Після того як РФ вийшла з «зернової угоди», розміри ризиків, а отже і страхових платежів, на стільки збільшились, що це призвело до припинення судноплавства. Але Кабінет Міністрів України разом з провідними британськими компаніями та міжнародним брокером з перестраховання Marsh McLennan уклали угоду, згідно з якою був запущений механізм Unity Facility. Спочатку за новим механізмом відбувалося лише страхування зерна. З лютого 2024 року за цим механізмом почали здійснювати і страхування інших вантажів. Вирішення проблеми з страхуванням дозволило Україні станом на 18.10.2023 року вивезти 7,9 млн тонн зерна, з них – 70% морським шляхом.

Міжнародні морські перевезення наразі регулюються такими міжнародними конвенціями як: Міжнародна конвенція ООН з морського права (1982 р.), Міжнародна конвенція про уніфікацію деяких правил про коносамент (1924 р.), Конвенція ООН про морське перевезення вантажів (1978 р.) та Конвенція ООН про контракти на міжнародне перевезення вантажів повністю або частково морським транспортом (2008 р.) Основні питання, які врегульовані міжнародними конвенціями

стосуються правових аспектів використання морських просторів, перевезення вантажів морським транспортом, відповідальності сторін, документального забезпечення перевезень та механізмів вирішення спорів. Щодо особливостей правового регулювання страхування вантажу при міжнародних морських перевезеннях то існує специфічний правовий режим, який формується під впливом міжнародних конвенцій, національного законодавства, стандартних страхових полісів, звичаїв морської торгівлі та практики міжнародних розрахунків.

Література:

1. Міжнародна конвенція ООН з морського права (UNCLOS), підписана в Монтего-Бей 10.12.1982 р. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf

2. Міжнародна конвенція про уніфікацію деяких правил про коносамент, підписана в Брюсселі 25.08.1924 р. URL: <http://singlewindow.org/docs/120?lang=ukr>

3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про морське перевезення вантажів (Гамбурзькі правила), підписана в Гамбурзі 31.03.1978 р. URL: https://web.archive.org/web/20190302204824/http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/456/1/414_IR.pdf

4. Конвенція ООН про контракти на міжнародне перевезення вантажів повністю або частково морським транспортом (Роттердамські правила), підписана в Роттердамі 23.09.2009 р. URL: <http://www.dutchcivillaw.com/legislation/rotterdamrules.htm>

5. Кодекс торговельного мореплавства України: Закон від 23.05.1995 р. № 176/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. №№ 47, 48, 49, 50, 51, 52. Ст. 349.

6. Балобанов О. О., Андріященко О. О. Страхування морських перевезень вантажу: окремі організаційно-правові аспекти. *Lex portus*. 2018. № 4 (12). 11 с.

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Баркан Анна Дмитрівна

*студентка факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

На сьогодні Україна працює над вдосконаленням реалізації прав людини на охорону здоров'я. Мета цих дій держави полягає в створенні відповідних умов для ефективної реалізації прав своїх громадян на охорону здоров'я, закріплених в ст. 49 Конституції України та ст. 8 Основ законодавства України про охорону здоров'я. Важливо відзначити, що кожна особа має право на охорону здоров'я, яке закріплено в міжнародних договорах, ратифікованих Україною.

Проте у медичній практиці існують випадки порушення права людини на охорону здоров'я. На нашу думку, аналіз чинного законодавства і судової практики є актуальним, оскільки судова практика є важелем у врегулюванні прогалин норм права. Крім того, збирання, узагальнення й аналіз слідчої, судової, прокурорської, адвокатської, нотаріальної й іншої практики – обов'язкова вимога до виконання наукових робіт студентів з більшості навчальних дисциплін і наукових тем. Ця практика може бути як опублікованою, та і неопублікованою [1, с. 148].

Взагалі однією з особливостей медичної діяльності є те, що така професійна діяльність пов'язана з великою кількістю підстав, для того, щоб пацієнт був не задоволений наданням медичної допомоги. Тому виникає нагальна потреба в дослідженні питань правового регулювання порядку захисту прав людини у сфері охорони здоров'я.

О. В. Дроздова виокремлює засоби захисту прав пацієнта, а саме: звернення до Управління захисту прав споживачів; звернення пацієнта до омбудсмена; звернення до недержавних організацій; звернення до медіатора як третьої сторони; звернення до третейського суду; подання скарги до відповідного органу в адміністративному порядку; позов до суду загальної юрисдикції; звернення до європейського суду [2, с. 109–113].

Ст. 8 Основ законодавства України про охорону здоров'я зазначається, що держава визнає право кожного громадянина України на охорону здоров'я і забезпечує його захист. Кожен громадянин має

право на безоплатне отримання у державних та комунальних закладах охорони здоров'я медичної допомоги, до якої належать: екстрена медична допомога; первинна медична допомога; спеціалізована медична допомога; паліативна допомога.

Також важливим критерієм є право на інформацію про лікування.

У ст. 16 Цивільного кодексу України зазначається, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. На нашу думку, ці поняття не є взаємовиключними. Кім того, в дисертаційній роботі О. В. Дроздова наводить приклад, що під час розгляду справ про захист прав пацієнтів Європейський Судом із прав людини застосовує презумпцію заподіяння моральної шкоди, а розмір компенсації визначається з дотриманням принципів розумності й аргументованості [3].

Проаналізувавши відомості судових справ, відшкодування особистих немайнових або майнових прав, шляхом вирішення спору в судовому порядку є досить поширеною практикою. Багато з них про відшкодування майнової і немайнової шкоди, пов'язаної з неналежним виконання медичним персоналом своїх обов'язків, які потягли за собою ускладнення хвороби [4].

Також поширеним вирішенням спору в судовому порядку є неналежне встановлення групи інвалідності. В обґрунтування своїх вимог позивач зазначає, що 30.01.2024 спеціалізованим кардіохірургічним медико-соціальною комісією (далі – МСЕК), що знаходиться за адресою м. Полтава, вул. Європейська, 56, ОСОБА_1 було встановлено повторно III групу інвалідності (довідка № 532070) із загальних захворювань. За цим рішенням ОСОБА_1 не погодився та 05.02.2024 звернувся до цієї установи із заявою, в якій прохав надати обґрунтовані та чіткі відповіді на питання, що зазначені в заяві. Але, отримавши лист від КП «Полтавського обласного центру медико-соціальної експертизи» Полтавської обласної ради», відповідей не отримав. 27.02.2024 позивач оскаржив до Обласного транспортно-радіологічного МСЕК рішення спеціалізованого кардіохірургічного МСЕК. 28.03.2024 позивач був оглянутий комісією відповідача, а саме Обласним транспортно-кардіологічним МСЕК, та у зв'язку із непрофесійними, на думку ОСОБА_1, діями комісії, невивченням наданої документації, був направлений в клініку Державної установи «Український державний науково-дослідний інститут медико-соціальних проблем інвалідності Міністерства охорони здоров'я України» до неврологічного відділення (лист № 454 від 02.04.2024 та направлення від 01.04.2024) [5].

Для встановлення групи інвалідності МСЕК користується міжнародною класифікацією хвороб МКХ-10 [6]. Де встановлено чіткий, вичерпний перелік хвороб. Також користуючись уніфікованими

Наказами МОЗ закріплено ступінь втрати працездатності по кожній хворобі (наприклад, Наказ Міністерства охорони здоров'я України 05.06.2012 № 420 «Про затвердження Порядку та Критеріїв встановлення медико-соціальними експертними комісіями ступеня стійкої втрати професійної працездатності у відсотках працівникам, яким заподіяно ушкодження здоров'я, пов'язане з виконанням трудових обов'язків»). Тобто, громадянин України, який згідно з нормативно-правовими актами України має права у сфері охорони здоров'я, через неналежне виконання медичними працівниками своїх функцій загострює свій стан здоров'я через невірно встановлений рівень втрати працездатності.

Резюмуючи все вищесказане, ми вважаємо, що медичне право потрібно відокремити як галузь і кодифікувати його, розробити чіткі механізми врегулювання спору на досудовому етапі. Оскільки людина, яка має третю групу інвалідності (неправомірно встановлену), не повинна в судовому порядку доводити, що за станом її здоров'я їй має бути визначена друга інвалідності. Або мати дитини, яка з дитинства має вади слуху, не повинна доказувати право дитини на інвалідність із досягненням нею 18-років, що вони мають повне право на призначення статусу «дитина з інвалідністю». А його не дають, тому що за не добросовісним виконанням своїх професійних обов'язків, лікар неналежним чином оформив медичні документи.

Література:

1. Митрофанов І. І. Методологія й організація юридичних наукових досліджень : навчальний посібник. Кременчук : Видавництво «НОВАБУК», 2023. 312 с.

2. Дроздова О. В. Диференціація способів і засобів захисту прав пацієнта. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки*. 2016. Вип. 1(1). С. 109–113.

3. Дроздова О. В. Цивільно-правовий захист пацієнтів в контексті практики Європейського суду з прав людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.

4. Ухвала Подільського районного суду міста Києва в справі № 758/11792/21 від 16 листопада 2021 року. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/101907229/> (дата звернення: 16.11.2024).

5. Рішення Полтавського окружного адміністративного суду від 23 липня 2024 року в справі № 440/5283/24. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/120580845/> (дата звернення: 16.11.2024).

6. Про перехід органів і закладів охорони здоров'я України на Міжнародну статистичну класифікацію хвороб і споріднених проблем охорони здоров'я десятого перегляду : Наказ Міністра охорони здоров'я України від 08.10.98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0297282-98#Text> (дата звернення: 16.11.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-20>

ВИЌД ДИТИНИ ЗА КОРДОН, У ТОМУ ЧИСЛІ БЕЗ ЗГОДИ ОДНОГО З БАТЬКІВ

Братченко Дмитро Юрійович

студент

Навчально-науковий інститут права

Науковий керівник: Самілик Людмила Олексіївна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Державний податковий університет

м. Ірпінь, Україна

Тема виїзду дитини за кордон, особливо в умовах, коли згода одного з батьків відсутня, є важливим і актуальним питанням у сфері сімейного права. Це питання має як юридичний, так і емоційний вимір, оскільки воно стосується захисту прав та інтересів дитини, а також дотримання прав обох батьків. Різні життєві обставини, такі як розлучення, конфлікти між батьками, міграційні чи економічні фактори, можуть впливати на необхідність виїзду дитини за кордон з одним із батьків. У таких випадках виникає низка правових колізій: чи дозволяється такий виїзд без згоди другого з батьків, які умови та механізми дозволу можуть бути застосовані, і яким чином держава забезпечує баланс між правами батьків і інтересами дитини. Особливо актуальним це питання стає в умовах воєнного стану, оскільки виникає необхідність термінової евакуації дітей з небезпечних регіонів, що може вимагати швидкого прийняття рішень. В умовах війни батьки часто опиняються у складних обставинах, коли один із них може залишатися на території країни або бути залученим до військових дій, тоді як інший прагне забезпечити дитині безпеку за кордоном. Через це виникає питання правового регулювання виїзду дитини, зокрема без згоди одного з батьків, якщо отримати цю згоду неможливо або небезпечно. Зважаючи на надзвичайні умови, важливо знайти баланс

між швидкістю прийняття рішень, захистом прав дитини та дотриманням юридичних норм, що стосуються згоди обох батьків.

Фізична особа, яка досягла 16 років, має право на вільний самостійний виїзд за межі України (частина третя статті 313 Цивільного кодексу України) [2].

Фізична особа, яка не досягла 16 років, має право на виїзд за межі України лише за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальників та в їхньому супроводі або в супроводі осіб, які уповноважені ними, крім випадків, передбачених законом [2].

Діти, які не досягли 16-річного віку, перетинають кордон в супроводі:

- одного з батьків – на підставі свідоцтва про народження дитини (без нотаріально посвідченої згоди другого з батьків);

- інших родичів (баба, дід, повнолітні брат чи сестра, мачуха або вітчим) – на підставі свідоцтва про народження дитини та документа, який підтверджує наявність родинних зв'язків (без нотаріально посвідченої згоди);

- інших осіб, які не є родичами дитини, – на підставі письмової заяви одного з батьків, завіреної органом опіки та піклування, та за наявності свідоцтва про народження дитини (за відсутності паспорта громадянина України)/документа, що містять відомості про особу, на підставі яких Державна прикордонна служба України дозволить перетин державного кордону.

Дитина повинна мати документи:

- 1) паспорт громадянина України;

- 2) за відсутності паспорта громадянина України – свідоцтво про народження дитини або інші документи, що містять відомості про особу, на підставі яких Державна прикордонна служба дозволить перетин державного кордону [5].

Законний представник для внесення до паспорта для виїзду за кордон інформації про дитину подає такі документи:

- 1) паспорт для виїзду за кордон;

- 2) заяву про внесення до паспорта громадянина України для виїзду за кордон батьків (одного з батьків), іншого законного представника дитини інформації про дитину;

- 3) дві фотокартки дитини розміром 3,5 x 4,5 сантиметра, зображення на яких відповідає вимогам, що пред'являються до фотокарток, що подаються для оформлення або обміну документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи, та фотографічного зображення на них;

- 4) документ, що підтверджує повноваження особи як законного представника;

5) свідоцтво про народження або документ, що підтверджує факт народження, виданий компетентними органами іноземної держави (у разі відсутності свідоцтва про народження законний представник може подати витяг з Державного реєстру актів цивільного стану громадян про державну реєстрацію народження) [4].

Виїзд з України громадян, які не досягли 16-річного віку, здійснюється за згодою обох батьків (усиновлювачів) (далі – батьки) та в їх супроводі або в супроводі осіб, уповноважених ними, які на момент виїзду з України досягли 18-річного віку, у тому числі в супроводі членів екіпажу повітряного судна, на якому вони прямують [1].

Виїзд з України громадян, які не досягли 16-річного віку, в супроводі осіб, які уповноважені обома батьками, здійснюється за нотаріально посвідченою згодою обох батьків із зазначенням держави прямування та відповідного часового проміжку перебування у цій державі [1]. В умовах воєнного стану в супроводі родичів: баби, діда, брата, сестри, мачухи або вітчима – на підставі свідоцтва про народження дитини та документа, який підтверджує наявність родинних зв'язків (без нотаріально посвідченої згоди), або інших осіб, які не є родичами дитини, – на підставі письмової заяви одного з батьків, завіреної органом опіки та піклування, та за наявності свідоцтва про народження дитини (за відсутності паспорта громадянина України)/документа, що містять відомості про особу, на підставі яких Державна прикордонна служба України дозволить перетин державного кордону.

Виїзд за межі України дітей, які не досягли 16-річного віку, можливий у супроводі одного з батьків, баби, діда, повнолітніх брата, сестри, мачухи, вітчима або інших осіб, уповноважених одним з батьків письмовою заявою, завіреною органом опіки та піклування. Нотаріальне посвідчення згоди другого з батьків для цього непотрібно [5].

Виїзд з України дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які не досягли 16-річного віку, здійснюється:

1) які проживають (перебувають) у закладах охорони здоров'я, навчальному або іншому дитячому закладі, – у разі пред'явлення нотаріально посвідченої згоди керівника цього закладу та у супроводі уповноваженої ним особи;

2) які влаштовані на виховання та спільне проживання до прийомної сім'ї, – у разі пред'явлення оригіналу договору про влаштування дитини до прийомної сім'ї або його нотаріально засвідченої копії та у супроводі прийомних батьків або одного з них;

3) які влаштовані на виховання та спільне проживання до дитячого будинку сімейного типу, – у разі пред'явлення оригіналу договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу або його

нотаріально засвідченої копії та у супроводі батьків-вихователів або одного з них;

4) які перебувають під опікою, піклуванням за рішенням органів опіки та піклування, – у разі пред'явлення оригіналу рішення/розпорядження про встановлення опіки (піклування) або його нотаріально засвідченої копії та у супроводі опікуна або піклувальника;

5) які перебувають під опікою, піклуванням за рішенням суду, – у разі пред'явлення рішення суду про встановлення опіки (піклування) або його нотаріально засвідченої копії та у супроводі опікуна або піклувальника;

6) які відповідно до договору про патронат передані органом опіки і піклування на виховання в сім'ю іншої особи (патронатного вихователя) до досягнення дитиною повноліття – у разі пред'явлення оригіналу зазначеного договору, посвідченого підписом уповноваженої особи відповідної місцевої держадміністрації або міської (за винятком міст районного значення) ради, скріпленим гербовою печаткою, або його нотаріально засвідченої копії та у супроводі патронатного вихователя [1].

Що стосується введення за умов воєнного стану правила, що згода іншого з батьків на вивіз дитини за кордон не потрібна, то я вважаю, що це не є цілком правомірним вирішенням даного питання. У випадку, якщо інший з батьків перебуває в зоні бойових дій (не важливо в якості військовослужбовця чи цивільної особи), де у нього немає об'єктивної можливості дати і засвідчити нотаріально письмову згоду на виїзд дитини за кордон, така норма може застосовуватись. Натомість, в інших випадках вважаю, що можливість виїзду дитини за кордон без згоди іншого з батьків є порушенням статті 15 Сімейного кодексу України [3].

Література:

1. Про затвердження Правил перетинання державного кордону України : постан. Кабінету Міністрів України від 27 січ. 1995 р. № 57. *Верховна Рада України* : веб-сайт. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/57-95п>

2. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № № 40–44. С. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

3. Сімейний кодекс України : Кодекс України ; Кодекс, Закон від 10.01.2002 № 2947-III. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2947-14>

4. Внесення до паспорта громадянина України для виїзду за кордон батьків інформації про дитину. URL: <https://guide.diia.gov.ua/view/>

vnesennia-do-pasporta-hromadianyna-ukrainy-dlia-vyizdu-za-kordon-batkiv-odnoho-z-batkiv-inshoho-zakonnoho-predstavnyka-dytyny-in-fc35a6a7-1f01-46b6-916c-61d6fda8f0f9

5. Виїзд дитини за кордон під час воєнного стану: що потрібно знати. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/viyizd-ditini-za-kordon-pid-chas-voyennogo-stanu-shcho-potribno-znati

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-21>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УСИНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Голодюк Денис Андрійович

студент

*Навчально-науковий інститут права
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна*

В умовах сучасних викликів, з якими стикається українське суспільство, питання правового регулювання усиновлення набуває особливої актуальності. Військова агресія проти України призвела до значного збільшення кількості дітей, які втратили батьків або опинилися в складних життєвих обставинах. Це зумовлює необхідність удосконалення правових механізмів усиновлення та забезпечення належного захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Усиновлення є однією з найважливіших форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні. Цей інститут сімейного права має особливе значення, оскільки дозволяє забезпечити дитині повноцінне сімейне виховання та створити умови для її гармонійного розвитку [1]. В умовах сучасних викликів, особливо в контексті військової агресії проти України, питання усиновлення набуває ще більшої актуальності. Зросла кількість дітей, які потребують сімейного влаштування, що вимагає від держави вдосконалення правових механізмів захисту їхніх прав та інтересів [5].

Правове регулювання усиновлення в Україні здійснюється на основі цілої низки нормативно-правових актів. Основним документом є Сімейний кодекс України, який визначає поняття усиновлення, встановлює вимоги до усиновлювачів та регламентує порядок здійснення усиновлення [1]. Важливу роль також відіграють Конституція

України, Цивільний процесуальний кодекс України та спеціальні закони, що регулюють питання захисту прав дітей.

Процедура усиновлення в Україні є досить складною та багатоетапною. Потенційні усиновлювачі повинні відповідати певним вимогам: бути повнолітніми та дієздатними, мати відповідний стан здоров'я та належні матеріальні умови для виховання дитини. Важливо, що законодавство встановлює обмеження щодо осіб, які не можуть бути усиновлювачами, зокрема, тих, хто має судимість за певні види злочинів [2].

Особлива увага приділяється міжнародному усиновленню. Законодавство України встановлює принцип субсидіарності, згідно з яким іноземці можуть усиновити українську дитину лише після вичерпання всіх можливостей щодо її влаштування в сім'ї громадян України [4]. Процедура міжнародного усиновлення передбачає додаткові вимоги та гарантії захисту прав дитини. Важливим аспектом усиновлення є забезпечення таємниці усиновлення. Українське законодавство передбачає право на таємницю усиновлення та встановлює кримінальну відповідальність за її розголошення. Усиновлювачі мають право змінити дату і місце народження усиновленої дитини, що допомагає зберегти конфіденційність усиновлення [4].

Сучасний стан правового регулювання усиновлення в Україні має певні проблемні аспекти, які потребують вирішення. Серед них можна виділити складність та тривалість процедури оформлення документів, недостатню державну підтримку усиновлювачів, необхідність удосконалення механізмів контролю за дотриманням прав усиновлених дітей [2].

Важливим напрямком розвитку є вдосконалення системи підготовки потенційних усиновлювачів та забезпечення ефективного постусиновлювального супроводу. Це допоможе створити найбільш сприятливі умови для адаптації дитини в новій сім'ї та забезпечити її благополуччя [3].

Особливої уваги потребує розробка механізмів захисту прав дітей в умовах військового стану. Це включає вдосконалення процедур встановлення статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, а також створення додаткових гарантій захисту їхніх прав [3].

Отже, правове регулювання усиновлення в Україні відповідає міжнародним стандартам та спрямоване на забезпечення найкращих інтересів дитини. Проте воно потребує подальшого вдосконалення з урахуванням сучасних викликів та потреб суспільства. Важливим є посилення співпраці з міжнародними організаціями та вивчення успішного досвіду інших країн у цій сфері. Розвиток інституту усиновлення повинен бути спрямований на створення найбільш сприятливих умов

для забезпечення права кожної дитини на виховання в сім'ї. При цьому необхідно зберігати баланс між спрощенням процедури усиновлення та забезпеченням належного захисту прав та інтересів дітей.

Література:

1. Сімейний кодекс України № 2947-III від 10 січня 2002 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n594> (дата звернення: 31.10.2024).
2. Косенко Н. П. Умови здійснення усиновлення в Україні / Н. П. Косенко. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 67–74.
3. Стоянова Т. А. Процесуально-правова природа справ про усиновлення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 56. С. 133–138.
4. Деркаченко Ю. Правова забезпеченість і соціальна обумовленість міжнародного усиновлення. *Юридична Україна*. 2006. № 4.
5. Усиновлення в умовах воєнного стану. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/DG220067?an=7> (дата звернення: 31.10.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-22>

ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ПРОБЛЕМИ ПРАКТИКИ

Дорошенко Вікторія Вікторівна

*студентка факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Комишенко Денис Олегович

*студент факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Сучасні трансформації правової системи та суспільних відносин актуалізують необхідність перегляду підходів до захисту немайнових прав людини і громадянина. Динамічні зміни в соціальній структурі та

правовому полі вимагають розроблення більш ефективних механізмів забезпечення особистісних прав.

Конституція України визначає право на життя, здоров'я, честь і гідність як природні, невід'ємні права кожної людини. Це покладає на державу відповідальність за створення дієвих правових інструментів їх захисту та відновлення у разі порушення [1].

Загальна Декларація прав людини наголошує на фундаментальній ідеї визнання гідності кожного індивіда як базового принципу забезпечення свободи, справедливості та миру в суспільстві [2].

Доцільно підкреслити, що інститут відшкодування моральної шкоди є важливим механізмом цивільно-правового захисту. Особливо актуальним це стає в умовах цифрової трансформації, коли спектр потенційних правопорушень значно розширюється, особливо у віртуальному просторі.

Відповідно до постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4, під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб [3].

При аналізі змісту поняття моральної шкоди, термін «страждання» постає ключовою характеристикою. Тобто, неправомірні дії порушника обов'язково повинні викликати негативний відгук у свідомості потерпілого та спричинити певну психологічну реакцію на такі дії.

Моральна шкода, як відомо, категорія цивільна. Відповідно до нормативних приписів Цивільного кодексу (далі – ЦК) України, передбачено комплексний механізм правового захисту особи у випадках порушення її особистих немайнових прав [4]. Зокрема, статтею 23 ЦК України нормативно встановлено, що у разі заподіяння фізичній особі майнової та/або моральної шкоди внаслідок протиправного втручання в сферу особистих немайнових прав, така шкода підлягає відшкодуванню [4].

Однак, на нашу думку її визначення є досить узагальненим. Сучасні соціально-правові реалії, зумовлені стрімким розвитком інформаційних технологій, актуалізують необхідність розширення категорії «моральна шкода». Наприклад, стрімка діджиталізація соціальних комунікацій продукує принципово нові формати потенційних правопорушень, зокрема несанкціоноване розповсюдження персональних даних або наклеп у соціальних мережах. Ці форми протиправної діяльності також спричиняють психологічні травми, проте вони наразі не мають адекватного юридичного визначення та механізмів компенсації.

Процесуальною передумовою судового захисту прав фізичних та юридичних осіб є констатація факту порушення їхніх суб'єктивних

цивільних прав. В. Д. Примак обґрунтовує концепцію про відшкодування моральної шкоди як універсальний механізм цивільно-правового захисту, застосування якого є можливим у випадках заподіяння особі немайнових втрат внаслідок первинного порушення її абсолютних та відносних суб'єктивних цивільних прав [5, с. 175].

У судовій практиці оцінювання моральної шкоди є методологічно складним процесом. Судові інстанції здійснюють комплексний аналіз правопорушення, враховуючи його характер, тривалість та вплив на психоемоційний стан потерпілого.

Цивільний кодекс України передбачає варіативність відшкодування, що знаходить відображення у частині 3 статті 23 ЦК України, що унормовує можливість компенсації як у грошовій формі, так і через передачу майна або застосування альтернативних способів відновлення порушених немайнових прав [4].

Вважаємо за доцільне не забувати і про визначення грошового еквіваленту компенсації, який ускладнюється відсутністю чітких законодавчих критеріїв, що спричиняє делегування повноважень безпосередньо судові. Розмір компенсації залежить від сукупності обставин справи та потребує оцінки з позицій принципів розумності й справедливості.

Виходячи з нашої наукової точки зору, можемо стверджувати, що основним методологічним недоліком судового оцінювання моральної шкоди є домінування суб'єктивних кваліфікаційних критеріїв оцінювання, оскільки кожен суддя інтерпретує моральну шкоду крізь призму власного професійного сприйняття, що створює ризики неоднорідного правозастосування. Тому за потрібне, для підвищення об'єктивності необхідно розробити стандартизовані методики оцінки моральної шкоди. Наприклад, залучення експертів із психології для визначення рівня страждань може стати ефективним інструментом.

У контексті судових проваджень щодо відшкодування моральної шкоди основним викликом є підтвердження її реального існування. Особлива складність виникає при встановленні прямого причинно-наслідкового зв'язку між поведінкою відповідача та моральними стражданнями позивача. Для успішного вирішення справи позивачу необхідно надати суду переконливі докази, які підтверджують не тільки наявність моральної шкоди як такої, але й демонструють її прямий причинний зв'язок з неправомірними діями чи бездіяльністю відповідача [6, с. 84].

Специфіка інституту відшкодування моральної шкоди полягає в унікальній природі самого об'єкта правового захисту. На відміну від майнових прав, де пряме відновлення є можливим та практично

реалізованим, у сфері немайнових прав, зокрема психоемоційної складової, такого поновлення практично не існує.

Ключова особливість полягає в неможливості безпосереднього повернення попереднього психологічного стану особи, її емоційних переживань та внутрішніх трансформацій, спричинених протиправними діями. Компенсація моральної шкоди має радше опосередкований, палативний характер, спрямований не на пряме відновлення, а на часткову нейтралізацію негативних наслідків через грошову або іншу форму компенсації.

Цей правовий механізм виступає своєрідним соціально-правовим амортизатором, що покликаний мінімізувати негативний вплив на особу через надання їй певного вдоволення, але не здатен повністю позбавити завданих психологічних страждань. При цьому поняття «механізм» охоплює статику (внутрішню будову машини або приладу) та динаміку (те, що в сукупності приводить машину, прилад у дію) процесу. Тобто, механізм складається з певних частин (норм права, правових відносин, засобів реалізації тощо), що взаємодіючи між собою, виконують необхідні для задоволення потреб людини функції [7, с. 314].

Таким чином, відшкодування моральної шкоди залишається однією з найбільш актуальних та водночас найскладніших сфер правового регулювання, подальший розвиток якої має базуватися на поєднанні законодавчих нововведень та вдосконалення судової практики.

Принципово важливо, щоб законодавець включив до нормативних актів такі поняття, як «цифрова репутація», «психологічний дистрес», «емоційна шкода» для більш точного визначення моральної шкоди. З нашого погляду, це дозволить краще охопити немайнові втрати, спричинені сучасними викликами.

На наш роздум, основні напрямки вдосконалення повинні включати розробку чітких критеріїв оцінки моральної шкоди, залучення експертів для визначення її розміру. Реалізація зазначених пропозицій, сподіваємося, сприятиме підвищенню ефективності захисту немайнових прав людини і громадянина, утвердженню принципу верховенства права та забезпеченню соціальної справедливості.

Література:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 18.11.2024).

2. Загальна декларація прав людини (укр) : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 18.11.2024).

3. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : Постанова Верхов. Суду України від 31.03.1995 № 4 : станом на 27 лют. 2009 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text> (дата звернення: 19.11.2024).

4. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 3 верес. 2024 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 19.11.2024).

5. Примак В. Особливості відшкодування моральної шкоди як заходу правової відповідальності. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 175–179.

6. Шигапова Е. І. Відшкодування моральної шкоди в Україні з урахуванням європейського досвіду. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 5. С. 83–87.

7. Митрофанов І. І. Механізм кримінально-правового регулювання : монографія. Кременчук : Видавець ПП Щербатих О. В., 2019. 480 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-23>

ІЛЮЗІЯ АВТОРСТВА: ПРОБЛЕМА ПЛАГІАТУ СЕРЕД СТУДЕНТІВ І ЇЇ СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ

Калюжна Аліна Юріївна

*студентка 5 курсу факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

У сучасному світі академічна доброчесність є невід’ємною складовою якісної освіти, яка спрямована на формування творчих і незалежних особистостей. Однак проблема плагіату серед студентів продовжує залишатися актуальною, створюючи ілюзію авторства, коли чужі ідеї та праці привласнюються без належного визнання. Таке явище не лише підриває моральні й етичні основи освіти, але й має серйозні соціальні наслідки, які впливають на формування професійного середовища та суспільства загалом.

Плагіат серед студентів часто виникає через низку факторів: тиск часу, недостатнє розуміння правил цитування, брак мотивації чи бажання спростити процес навчання. Водночас це явище має негативний вплив як

на академічну репутацію закладів освіти, так і на майбутню професійну етику студентів, що стають частиною суспільства.

Відповідно до статті 42 Закону України «Про освіту», академічна доброчесність визначається як сукупність етичних принципів і встановлених законом правил, яких повинні дотримуватися всі учасники освітнього процесу. Ці принципи застосовуються у навчанні, викладанні та науковій (творчій) діяльності для забезпечення довіри до результатів освітніх і наукових досягнень. Проте, навіть у сфері науки й освіти, які покликані розвивати знання та формувати моральні цінності, час від часу трапляються випадки обману, підроблення та фальсифікації. Такі явища не лише знижують цінність освіти, але й ставлять під сумнів наукові досягнення, уповільнюючи прогрес науки. І. І. Митрофанов звертає увагу на те, що під час написання наукової роботи слід обов'язково посилатися на авторів і джерела, з яких були запозичені матеріали або окремі результати, що пов'язано з академічною доброчесністю [1, с. 89–93]. Використовуючи в науковій роботі ідеї або розроблення, що належать також і співавторам, разом з якими були написані наукові праці, слід указати на це в роботі [2, с. 156–157].

Саме тому сьогодні нерідко молоді випускники стикаються зі знеціненням свого диплому на ринку праці. Потенційні роботодавці замість визнання кваліфікації часто запитують про практичний досвід, що свідчить про кризу довіри до системи освіти в цілому та вищої освіти зокрема. Однією з причин такої ситуації є недотримання принципів академічної доброчесності, яке, на жаль, стало поширеним явищем у закладах вищої освіти.

Дослідження свідчать, що корінь проблеми здебільшого полягає в нечітких уявленнях про «норми» академічної поведінки. Наприклад, опитування, проведене аналітичним центром «Вокс Україна», демонструє, що списування є звичною практикою у школах, яку толерують як учні, так і вчителі. Ця тенденція продовжується і в закладах вищої освіти, де академічна недоброчесність набуває ще більш складних форм [3].

Ситуація в наукових установах залишається малодослідженою, але навряд чи вона кардинально відрізняється. Відсутність публічного контролю та відповідальності посилює проблему. Таким чином, усвідомлення учасниками освітньої і наукової спільноти важливості дотримання академічної доброчесності має безпосередній вплив на якість освіти, розвиток науки, а також на економічний і соціальний прогрес нашої країни.

Закон України «Про освіту» у статті 42 визначає порушення академічної доброчесності, серед яких виділяються: академічний плагіат –

це привласнення наукових або творчих результатів, отриманих іншими особами, шляхом їхнього оприлюднення (частково чи повністю) як власних досліджень або творчих досягнень. До цього також належить відтворення опублікованих текстів чи творів мистецтва інших авторів без належного зазначення їхнього авторства; самоплагіат – це повторне оприлюднення власних наукових результатів, які вже були раніше опубліковані, з поданням їх як нових досягнень чи відкриттів [4].

Р. Б. Шишка звертає увагу на серйозну проблему, що постала перед сучасним суспільством, – розвиток ринку навчальних робіт, які варіюються від звичайних шкільних контрольних до магістерських досліджень. За його словами, така діяльність не зустрічає жодного спротиву, водночас завдаючи шкоди процесу інтелектуалізації суспільства та знецінюючи значення диплома про вищу освіту.

Р. Б. Шишка переконаний, що студенти повинні самостійно освоювати навчальні дисципліни та виконувати письмові роботи, передбачені навчальними планами. Адже несамостійно написаний реферат стає першим кроком до подальших порушень у вигляді плагіату, що формує інтелектуальну обмеженість. На практиці це призводить до того, що магістри нерідко не мають базових навичок проведення дослідної роботи, аналізу емпіричного матеріалу, а також здатності робити узагальнення, формулювати висновки та пропозиції [5, с. 172].

Про важливість запобігання та виявлення плагіату свідчать не лише українські реалії, але й результати міжнародних досліджень. У 2013 році в країнах ЄС було проведено опитування в рамках дослідження «Impact of Policies for Plagiarism in Higher Education Across Europe». У цьому опитуванні взяли участь майже 5 000 студентів і викладачів із 27 країн ЄС. Наприклад, у Франції студентів запитали: «Коли вам стало відомо про плагіат і його негативні наслідки?». Результати показали, що: близько 52% опитаних отримали таку інформацію ще до вступу до університету; 39% – під час навчання на бакалавріаті; 1% – лише під час аспірантури чи докторантури; 9% зізналися, що досі не мають жодних знань про плагіат. Таким чином, майже половина студентів дізналися про плагіат ще у школі [6, с. 30–31].

Серед основних причин, які спонукають до плагіату, дослідження виділяє: брак часу для самостійного виконання завдань; надію на те, що викладачі не помітять плагіату; невміння формулювати власні думки; легкий доступ до матеріалів в Інтернеті; недостатнє знання про відповідальність за порушення академічної доброчесності. Ці фактори вказують на необхідність посилення роботи зі студентами щодо розуміння важливості самостійної роботи та відповідальності за дотримання академічної доброчесності.

В межах освітньої реформи уряд прагне підвищити рівень академічної доброчесності. Законопроект № 10392, зареєстрований парламентарями у січні 2024 року, має на меті систематизувати та доповнити чинні норми законів «Про освіту» та «Про вищу освіту», які окреслюють види порушень доброчесності, роботу НАЗЯВО, а також відповідальність за недоброчесність, зокрема позбавлення наукових звань [7]. Автори проекту зазначають, що існуючі положення несистемні та не забезпечують чіткого правового розуміння академічної доброчесності. Законопроект пропонує розширити її визначення, додаючи поняття цінностей, таких як чесність, довіра, повага, відповідальність. Водночас такі категорії є оціночними, що ускладнює їхнє практичне застосування.

Окрім плагіату та фальсифікації, порушеннями доброчесності пропонується визнати відчуження авторства, несамостійне виконання завдань, недобросовісне оцінювання, академічний саботаж, а також порушення під час експертної чи видавничої діяльності. Законопроект передбачає, що заклади освіти й науки мають самостійно виявляти такі порушення, розглядати справи й застосовувати санкції. Для цього потрібна спеціальна система, яка нині існує лише у деяких установах. Проект також деталізує відповідальність: працівників можуть позбавляти звань, нагород чи посад, застосовувати дисциплінарні санкції. Для студентів передбачено академічні й виховні заходи, зокрема тематичні заняття. Однак положення про остаточність рішень освітніх закладів суперечить Конституції, яка гарантує право на судове оскарження [7].

Отже, проблема плагіату серед студентів є серйозним викликом для сучасної системи освіти, оскільки підриває довіру до наукових досягнень та знецінює значення вищої освіти. Недотримання принципів академічної доброчесності формує культуру обману, яка переходить у професійне життя, спричиняючи негативні соціальні та економічні наслідки. Українське законодавство вже містить положення щодо забезпечення академічної доброчесності, зокрема в Законі України «Про освіту», але практика їх застосування залишається обмеженою через недосконалість механізмів контролю та відповідальності. Запропоновані законодавчі зміни, такі як Законопроект № 10392, спрямовані на систематизацію норм і розширення понять академічної доброчесності, є важливим кроком у боротьбі з плагіатом.

Вирішення проблеми плагіату вимагає комплексного підходу, що включає освітні ініціативи, технічні інструменти для виявлення порушень, а також створення культури доброчесності серед студентів і викладачів. Лише таким чином можна підвищити якість освіти,

зміцнити довіру до освітніх установ і сприяти формуванню суспільства, заснованого на чесності та відповідальності.

Література:

1. Митрофанов І. І. Окремі аспекти необхідності дотримання вимог академічної доброчесності. *Академічна відповідальність* : мат. Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 15 квітня 2021 року). Київ : Київський регіональний центр НаПрН України. С. 89–93.

2. Митрофанов І. І. *Методологія й організація юридичних наукових досліджень* : навчальний посібник. Кременчук : Видавництво «НОВАБУК», 2023. 312 с.

3. Доброчесність та ставлення до корупції серед українських учнів. URL: <https://voxukraine.org/dobrochesnist-ta-stavlennya-do-koruptsiyi-sered-ukrayinskyh-uchniv> (дата звернення: 18.11.2024).

4. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII : станом на 6 жовт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 18.11.2024).

5. Шишка Р. Б. Плагіат та його прояви і небезпеки. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 170–176.

6. Троцька В. Запобігання та виявлення плагіату у вищій освіті (за матеріалами досліджень у ЄС та Україні). *Теорія і практика інтелектуально власності*. № 5. 2016. С. 29–38.

7. Про проєкт Закону України про академічну доброчесність : Постанова Верхов. Ради України від 08.01.2024 № 3939-IX. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43481> (дата звернення: 20.11.2024).

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В УКРАЇНІ

Ковальчук Даша Олександрівна
студентка

*Навчально-науковий інститут права
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна*

Сурогатне материнство є одним із найбільш складних та дискусійних питань у сфері репродуктивної медицини та права. Актуальність дослідження правового регулювання сурогатного материнства в Україні зумовлена декількома важливими факторами. По-перше, Україна є однією з небагатьох країн світу, де сурогатне материнство дозволено на законодавчому рівні, що робить її привабливою для іноземних громадян, які шукають можливості скористатися цією репродуктивною технологією. По-друге, статистичні дані Міністерства юстиції України свідчать про значний попит на послуги сурогатного материнства: з 2015 по 2020 рік в Україні від сурогатних матерів народилося 6599 дітей, з яких 6126 – діти іноземних громадян [1, ст. 93]. По-третє, незважаючи на легальність сурогатного материнства, в Україні досі відсутній спеціальний закон, який би комплексно регулював ці відносини, що створює певні правові колізії та практичні проблеми.

В Україні правове регулювання сурогатного материнства здійснюється через низку нормативно-правових актів:

1. Цивільний кодекс України.
2. Сімейний кодекс України.
3. Закон України «Про основи законодавства України про охорону здоров'я».
4. Порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні (затверджений наказом МОЗ України від 09.09.2013 № 787).

Згідно зі статтею 123 Сімейного кодексу України, у випадку перенесення в організм іншої жінки ембріона людини, зачатого подружжям в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, батьками дитини є подружжя [2]. Це положення є фундаментальним для захисту прав генетичних батьків та упередження можливих спорів щодо материнства.

Особливу увагу варто приділити договору про сурогатне материнство, який за своєю правовою природою є договором про надання послуг. Важливими аспектами такого договору є:

1. Форма договору: хоча законодавство прямо не вимагає нотаріального посвідчення, практика показує доцільність такого посвідчення для додаткових гарантій сторін.

2. Істотні умови договору:

- предмет договору (виношування та народження дитини);
- права та обов'язки сторін;
- строк дії договору;
- відповідальність сторін;
- порядок розрахунків.

3. Суб'єктний склад:

- подружжя (замовники);
- сурогатна матір;
- медичний заклад.

В загальному вигляді наукова література надає таке визначення «договору про сурогатне материнство» – це цивільний правочин, що укладений за вільним волевиявленням юридично рівних і майново-самостійних учасників цивільно-правових відносин, та направлений на виникнення цивільних прав і обов'язків, з урахуванням особливостей, що випливають із суті породжених цим правочином правовідносин» [3, с. 11].

Законодавство встановлює певні вимоги до учасників програми сурогатного материнства [4, п. 6.4]:

1. Для сурогатної матері:

- повноліття;
- дієздатність;
- наявність власної здорової дитини;
- відсутність медичних протипоказань;
- добровільна письмова згода.

2. Для подружжя:

- наявність медичних показань;
- генетичний зв'язок з дитиною;
- офіційно зареєстрований шлюб.

Важливим аспектом є міжнародне визнання правовідносин сурогатного материнства. Європейський суд з прав людини у справах «Менессон проти Франції» та «Лабассе проти Франції» (2014) встановив, що хоча країни мають право забороняти сурогатне материнство на своїй території, вони повинні визнавати родинний зв'язок між дітьми, народженими від сурогатної матері за кордоном, та їхніми біологічними батьками [5].

Отже, на основі наданого матеріалу, можна зробити висновок, що подальший розвиток правового регулювання сурогатного материнства в Україні повинен бути спрямований на створення чіткої та прозорої

системи правовідносин, яка б забезпечувала належний захист прав та інтересів усіх учасників програми сурогатного материнства.

Література:

6. Чернецька Т. В. Правове регулювання сурогатного материнства в Україні. *Малиновські читання* : матеріали X Міжнар. науково-практ. конф., м. Острог, 23 листоп. 2023 р. С. 93–94. URL: https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/9195/1/mater_konfer_Malynovsky_X.pdf#page=93 (дата звернення: 29.10.2024).

7. Сімейний кодекс України № 2947-III від 10 січня 2002 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n594> (дата звернення: 29.10.2024).

8. Сурогатне материнство в Україні: проблемні питання правового регулювання. 33 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/012f54ed-291f-4e3d-8163-5906e65d9a8c/content> (дата звернення: 29.10.2024).

9. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 9 вересня 2013 р. № 787. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13> (дата звернення: 29.10.2024).

10. Гофельд Г. С. Окремі аспекти укладення договору сурогатного материнства в Україні. С. 94–97. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b05faadb-4129-4880-9d15-03222dbf848f/content> (дата звернення: 29.10.2024).

ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ «КРИПТОВАЛЮТИ» У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ ПРО ВИЗНАННЯ НЕОБҐРУНТОВАНИМИ АКТИВІВ ТА ЇХ СТЯГНЕННЯ В ДОХІД ДЕРЖАВИ

Ковальчук Олексій Анатолійович

<https://orcid.org/0009-0008-0661-7139>

*аспірант кафедри правосуддя та філософії
юридичного факультету*

*Сумський національний аграрний університет
м. Суми, Україна*

Сьогодні практика показує, що деякі державні та муніципальні чиновники різних рівнів, окремі судді, прокурори, поліцейські, не дивлячись на високий рівень заробітної плати, наявність кримінальної і адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення та урочисто дану присягу добросовісно виконувати свої обов'язки, все одно зловживають своїми службовими, посадовими обов'язками та всупереч інтересам посади, служби, держави, порушують антикорупційне законодавство, незаконно збагачуючи як себе, так і своїх рідних чи близьке їх оточення. Зважаючи на дану тенденцію законодавець перебуває у постійному пошуку ефективних механізмів протидії вказаним девіантним явищам, вдосконалюючи зокрема норми як матеріального, так і процесуального права. Разом з тим, економічна і майнова сфери суспільного життя розвиваються набагато швидше, ніж вони регламентуються законом. Саме з цих підстав поява в цивільному обороті нових фінансових активів, одним із яких на сьогодні є криптовалюта і привертає увагу науковців.

Так, частина восьма статті 290 ЦПК України під поняттям «активи», окрім переліку їх матеріальних складових (грошові кошти, майно) передбачає можливість визнання необґрунтованим і стягнення у дохід держави такої категорії як криптовалюти [1]. В цій частині дана норма узгоджується із п. 6 ч. 1 ст. 46 Закону України «Про запобігання корупції», яка вимагає від особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, декларувати нематеріальні активи, в тому числі і у виді криптовалюти [2]. Термін «криптовалюти» містить і диспозиція ч. 3 ст. 368-5 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за незаконне збагачення [3]. З конструкції диспозиції вищезазначених норм вбачається, що законодавець відносить криптовалюту до категорії нематеріальних активів. Однак, законодавство України на даний час не містить правової регламентації

інституту «криптовалюти», обмежуючись лише змістовним застосуванням даного терміну в різних нормативно-правових актах.

Зокрема, згідно з підпунктом 1 пункту 11 розділу IV Порядку заповнення та подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, затвердженого наказом Національного агентства з питань запобігання корупції від 08 листопада 2023 року № 252/23 суб'єкти декларування зобов'язані вказувати криптовалюти у розділі 10 декларації «Нематеріальні активи». Згідно з підпунктом 3 пункту 11 розділу IV вказаного Порядку, в якості відомостей, що ідентифікують даний актив особа обов'язково повинна зазначити: вид об'єкта; ідентифікатор в системі обігу віртуальних активів; кількість та вартість криптовалюти; дату набуття права; постачальника послуг, пов'язаних із обігом криптовалюти; особу, якій належить об'єкт (суб'єкт декларування та/або члени його сім'ї) [4].

Однак, Податковий кодекс України, в частині криптовалюти, взагалі не визначає її ані об'єктом оподаткування, ані товаром, який може бути відчужений або ж за допомогою якого можливо набути певних майнових прав. Більше того, в даному нормативному акті взагалі відсутнє поняття та перелік нематеріальних активів, яке, до речі, раніше було закріплене у пп. 14.1.120 п. 14.1 ст. 14 ПК України). Підпункт 14.1.185 п. 14.1 ст. 14 ПК України серед видів постачання послуг, які є об'єктом оподаткування, також не передбачає такого виду як послуги, пов'язаних із обігом криптовалюти, виводячи по суті їх із категорії доходів, які можуть бути оподатковані [5]. Тобто, фактично у вітчизняній правовій системі склалась ситуація, коли за податковим законодавством криптовалюта в Україні не має правового статусу, який би визначав її оборотоздатність, визначення вартості, класифікацію та режим оподаткування, однак може бути стягнена в дохід держави в якості необгрунтованого активу. Примітним є і той факт, що прийнятий 17.02.2022 року та досі нечинний Закон України «Про віртуальні активи» у підпункті 6 п. 33 розділу VI Прикінцевих та перехідних положень містить нову редакцію пункту 6 частини першої статті 46 Закону України «Про запобігання корупції», в якій термін «криптовалюти» замінює на нову юридичну категорію – «віртуальні активи» [6]. Однак, в цій частині даний Закон не вносить жодних змін в ст. 290 ЦПК України, що свідчить про формування підґрунтя до створення нової правової прогалини, яку в подальшому рано чи пізно доведеться усувати за рахунок додаткової нормотворчої діяльності.

Слід зауважити, що Закон України «Про віртуальні активи» замінюючи поняття «криптовалюти» на «віртуальні активи» в даному випадку відступає від міжнародної термінології, яка використовує префікс «крипто» для позначення правовідносин сфері електронних розра-

хунків і електронного обігу активів. Як приклад, 20.03.2023 року між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії було укладено Угоду про цифрову торгівлю, яка набирає чинності для нашої держави 01.09.2024 року. В Додатку А частини 6 «Електронна торгівля» статті 131 (підпункт г) вказаної Угоди серед термінів застосовується зокрема і термін «криптографія», який для цілей цієї статті означає «принципи, засоби або методи перетворення даних, які мають на меті приховування або маскуванню їх змісту, запобігання їх невиявленій модифікації або несанкціонованому використанню, і обмежується принципами, засобами або методами, які вимагають використання одного або більше таємних параметрів, наприклад криптографічних змінних, або пов'язаного з ними керування ключем, для перетворення даних або виконання відповідних зворотних перетворень» [7]. Звідси вбачається висновок, що у відносинах з іноземними партнерами Україна використовує міжнародну термінологію, тоді як для національного законодавства правотворець формулює власні дефініції, використовуючи більш загальний термін «віртуальність».

На сьогодні Єдиний державний реєстр судових рішень не містить жодного рішення Вищого антикорупційного суду, яким би було встановлено набуття у власність відповідачем криптовалюти та її стягнення у дохід держави як необґрунтованого активу. Отже, чинне законодавство і судова практика свідчить про те, що криптовалюта фактично не підпадає під режим цивільної конфіскації через відсутність правового режиму її обігу в Україні.

Д. В. Казначєва та А. О. Дорош в цьому взаємозв'язку відзначають, що криптовалюта в Україні також не має і статусу «електронних грошей», оскільки вона не має емітента щодо її випуску і погашення, а також не прив'язана до жодних готівкових або безготівкових коштів [8, с. 174]. В свою чергу О. В. Бігняк зауважує, що на відміну від України в ЄС криптовалюта виконує наступні функції: а) є мірою вартості; б) є засобом платежу; в) є засобом обміну; г) є засобом накопичення [9, с. 180].

На сьогодні і світі налічується понад тисяча різних цифрових валют, які не контролюються ні урядами, ні національними бюджетами жодної із світових держав. В той же час, криптовалюти користуються широкою популярністю через свої «латентні» особливості: анонімність власника, швидкість транзакцій, відсутність касових і територіальних обмежень, відсутність посередників в особі банків і фінансових установ, надійність зберігання тощо.

За висновками Звіту «Криптоєкосистема: ключові елементи та ризики», поданого міністрам фінансів G20 та підготовленого головами центральних банків, взаємодія між крипторинком, традиційними

фінансами та реальною економікою залишається поки що обмеженою, оскільки криптовалюта залишається в основному самореферентним засобом та використовується в основному для спекуляцій, що, в принципі, є закономірним. Однак, так чи інакше, криптовалюта потребує взаємодії із традиційною фінансовою системою задля підтримки свого зростання, а тому даний факт не можна ігнорувати [10, с. 14].

З огляду на вказане, можна констатувати, що криптовалюта є досить зручним та надійним способом накопичення і збереження незаконно набутих активів та виступає своєрідним електронним сховищем для еквіваленту реальних грошових коштів. Тому законодавцем недаремно її віднесено до активів, які можуть бути визнані необґрунтованими та стягнуті в дохід держави. Разом з тим, законодавча регламентація даного виду джерела незаконного збагачення, зважаючи на його транскордонний електронний характер, потребує імплементації міжнародних положень і норм у вітчизняне податкове, фінансове, цивільне і цивільне процесуальне законодавство. Законодавчо не визначене поняття «криптовалюти» ускладнює як його економіко-правове розуміння і сприйняття, так і її виявлення та конфіскацію в порядку цивільного і кримінального судочинства, а тому вказана прогалина потребує свого нормотворчого вирішення.

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 16.06.2024)

2. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/ed20141014#n13> (дата звернення: 18.06.2024)

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> дата звернення: 18.06.2024)

4. Порядок заповнення та подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 08 листопада 2023 року № 252/23 / Національне агентство з питань запобігання корупції. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1965-23#Text> (дата звернення: 19.06.2024).

5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 21.06.2024).

6. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 р. № 2074-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення: 21.06.2024).

7. Угода про цифрову торгівлю між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії: міжнародний договір. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/826_001-23#Text (дата звернення: 21.06.2024).

8. Казначеева Д. В., Дорош А. О. Криптовалюта: проблеми правового регулювання. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2020. № 2(23). С. 170–176.

9. Бігняк О. В. Криптовалюта і міжнародне приватне право: які колізійні прив'язки застосовуються. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. № 2. С. 177–181.

10. The crypto ecosystem: key elements and risks: Report submitted to the G20 Finance Ministers and Central Bank Governors. July 2023. URL: <https://www.bis.org/publ/othp72.pdf> (дата звернення: 22.06.2024).

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДОГОВОРУ МОРСЬКИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

Корбачов Максим Сергійович

студент

Державний торговельно-економічний університет

м. Київ, Україна

Договір морського перевезення є важливим інструментом у системі міжнародної торгівлі та логістики. Він забезпечує транспортування вантажів морськими шляхами, роблячи можливим економічний обмін між різними країнами. Попри своє значення, договір морського перевезення супроводжується численними проблемними аспектами, які стосуються його правового статусу, відповідальності сторін, документального супроводу, ризиків невиконання та економічного впливу на торгівлю. Ця робота має на меті всебічно розглянути зазначені проблеми та з'ясувати можливі шляхи їх подолання.

Договір морського перевезення відображає специфічний тип договірних зобов'язань, за яким перевізник приймає на себе обов'язок перевезення вантажу за винагороду. Однак, через міжнародний характер перевезень, його правове регулювання залишається неоднорідним і часто залежить від юрисдикцій країн, що беруть участь у процесі [1]. Це породжує правові колізії, зокрема у випадках, коли сторонам доводиться звертатися до судів або арбітражів у різних країнах. Крім того, інтенсивний розвиток міжнародних конвенцій, як-от Роттердамських правил, що пропонують новий підхід до регулювання морського перевезення, свідчить про постійне вдосконалення правової бази [2, с. 20].

Одним із найбільш суперечливих аспектів договору морського перевезення є визначення меж відповідальності перевізника. Різні країни трактують це питання по-різному, і, відповідно до КТМУ, перевізник несе відповідальність лише за певних умов. На міжнародному рівні існують різні підходи до питання відповідальності, які закріплені, зокрема, в Гаазько-Вісбійських і Гамбурзьких правилах. Важливо зазначити, що сучасні тенденції в регулюванні відповідальності підштовхують до ширшого охоплення прав і обов'язків сторін для забезпечення справедливого підходу [3].

Укладення договору морського перевезення вимагає оформлення таких документів, як коносамент, товарно-транспортна накладна та інші супутні документи. З одного боку, ці документи слугують доказом прав на вантаж, з іншого – юридичним підтвердженням зобов'язань

сторін. Документація у морському перевезенні відіграє надзвичайно важливу роль, оскільки неточності можуть спричинити затримки або втрату вантажу [1]. Нещодавно цифровізація документів стала все більш поширеною, дозволяючи зменшити ризики помилок, підвищити швидкість обміну інформацією та полегшити контроль процесів.

Серед ризиків, що виникають під час морського перевезення, – затримки, пошкодження або втрата вантажу через природні або техногенні фактори. Особливу загрозу становлять непередбачувані обставини, як-от погодні умови, політичні конфлікти чи форс-мажорні події, які можуть зупинити процес перевезення. Наявність страхування вантажу стає додатковою гарантією захисту для сторін, а розуміння потенційних ризиків допомагає перевізникам і вантажовласникам планувати відповідні захисні заходи.

У світі міжнародного транспорту тенденція до цифровізації дедалі більше впливає на морське перевезення. Застосування електронних коносаментів, електронного документообігу та автоматизованих систем обліку дозволяє значно підвищити прозорість і швидкість оформлення процедур, знижуючи ризики помилок і затримок. Водночас, сучасні екологічні стандарти, зокрема вимоги до скорочення викидів CO₂ і контролю забруднень вод, стають важливою складовою морського транспорту. Виконання цих вимог створює додатковий рівень відповідальності для перевізників, проте також підвищує конкурентоспроможність екологічно відповідальних компаній [4].

Морське перевезення є одним із головних механізмів міжнародної торгівлі, що сприяє зниженню вартості товарів завдяки ефективності транспортування. Договори морського перевезення впливають не лише на логістику, а й на світову економіку. Несприятливі події, що виникають у сфері морських перевезень, можуть спричинити збільшення цін на продукцію, а також вплинути на конкурентоспроможність компаній на міжнародному ринку. Особливо важливо для держав та компаній забезпечити безперервність поставок у зв'язку з ростом залежності економік від глобальних ланцюгів постачання.

Отже, договір морського перевезення, незважаючи на свою ключову роль у міжнародній торгівлі, має численні проблеми, які варто враховувати для успішної організації процесу транспортування вантажів. Чітке розуміння правової природи, відповідальності сторін, процедур документування, ризиків та соціально-економічних аспектів, а також врахування сучасних тенденцій, таких як цифровізація та екологічні вимоги, допомагають мінімізувати можливі складнощі. Важливо, щоб усі сторони договору були готові до потенційних викликів і вживали необхідних заходів для забезпечення надійного транспортування товарів.

Література:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 14.06.2022 р. № 644/37980 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0644-22#Text> (дата звернення: 12.10.2024).
2. Сучасні проблеми морського транспорту та безпеки мореплавства. Збірник матеріалів XII Всеукраїнської студентської наукової конференції, (м. Херсон, 24 листопада 2022 року). Херсон : Видавництво ХДМА, 2022. С. 18–19 URL: <https://ksma.ks.ua/wp-content/uploads/2023/04/XII-Матеріали-Всеукраїнської-студентської-наукової-конференції-Сучасні-проблеми-морського-транспорту-та-безпека-мореплавства-2022-р.pdf> (дата звернення: 12.10.2024).
3. Воронець Н. Перевезення вантажів морським транспортом. Юридичний інтернет ресурс. URL: https://protocol.ua/ua/perevezennya_vantaziv_morskim_transportom/ (дата звернення: 12.10.2024).
4. Морська логістика. Тонкощі міжнародного морського права. Сайт UTEC Logistics. URL: <https://utec.ua/blog/morska-logistika-tonkoschimizhnarodnogo-morskogo-prava> (дата звернення: 12.10.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-27>

ФОРМИ ЗАХИСТУ СІМЕЙНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ

Лопухова Яна Валеріївна

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету історії, бізнес-освіти та права*

Науковий керівник: Чернік Світлана Дмитрівна

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри права та правоохоронної діяльності

Центральноукраїнський державний університет

імені Володимира Винниченка

м. Кропивницький, Україна

Захист сімейних прав та інтересів є важливим елементом забезпечення стабільності в суспільстві. Сімейні права стосуються як майнових, так і немайнових відносин, що виникають між подружжям, батьками та дітьми, іншими членами сім'ї. В умовах динамічно мінливих соціальних умов та різноманітності життєвих ситуацій виникає необхідність у надійному правовому механізмі, який забезпечував би ефективний захист сімейних прав. Національне законодавство

передбачає комплекс правових інструментів, спрямованих на попередження та усунення порушень сімейних прав, а також на вирішення конфліктів, що виникають у цій сфері. Забезпечення доступу до правосуддя та надання правової допомоги є невід'ємною складовою цього процесу, оскільки гарантує кожному суб'єкту сімейного права можливість захистити свої законні інтереси.

Захист сімейних прав – це сукупність юридичних засобів, спрямованих на відновлення, визнання або захист порушених сімейних прав, а також на попередження їхнього порушення. До інструментів захисту сімейних прав належать як процесуальні дії, спрямовані на встановлення факту порушення права та застосування заходів юридичної відповідальності до винного, так і попереджувальні заходи, що мають на меті запобігання виникненню спорів у сімейних правовідносинах.

Виділяють дві основні форми захисту сімейних прав: юрисдикційна та неюрисдикційна. Юрисдикційна форма захисту – це діяльність уповноважених державою органів щодо захисту сімейних прав та інтересів учасників сімейних відносин. Відповідно до ст. ст. 16–18 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), ст. ст. 18, 19 Сімейного кодексу України (далі – СК України) захист сімейних прав та інтересів може здійснюватися судом, органом опіки та піклування, Президентом України, органами державної влади, органами влади АРК або органами місцевого самоврядування чи нотаріусом. Найпоширенішою з них є форма судового захисту. Суд застосовує способи захисту, встановлені законом або домовленістю (договором) сторін [3, с. 149–150].

У ст. 18 Сімейний кодекс України визначає вичерпний перелік способів захисту сімейних прав та інтересів, серед яких: встановлення правовідношення; примусове виконання добровільно не виконаного обов'язку; припинення правовідношення, а також його анулювання; припинення дій, які порушують сімейні права; Відновлення правовідношення, яке існувало до порушення права; Відшкодування матеріальної та моральної шкоди; зміна правовідношення; визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади АРК або органу місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб [1].

Ознаками судового захисту є те, що він: 1) здійснюється спеціальним державним органом – судом; 2) здійснюється професійними юристами – суддями; 3) відбувається у передбаченій законом процесуальній формі; 4) є остаточним; 5) здійснюється шляхом ухвалення судового рішення, яке має загальнообов'язкову силу; 6) виконання рішення суду забезпечується можливістю застосування державного

примусу. На думку С.М. Ходак, саме судова форма захисту забезпечує надійні гарантії правильного застосування закону, установлення реальних прав і обов'язків, є універсальною, історично сформованою, докладно регламентованою нормами цивільного процесуального права [3, с. 150].

Неюрисдикційна форма захисту, або самозахист, дозволяє суб'єктам сімейних правовідносин самостійно захищати свої права без звернення до компетентних органів. Слід відмітити, що норми сімейного законодавства прямо не визначають таку форму захисту. Однак, наприклад, у ч. 1 ст. 154 СК України зазначено, що батьки мають право на самозахист своєї дитини, повнолітніх дочки та сина [1]. Самозахист прав та інтересів дитини може здійснюватися уповноваженою особою (законними представниками), зокрема батьками (усиновлювача ми), опікунами або піклувальниками. Повноваження законних представників щодо захисту прав та інтересів дитини встановлені законом [4, с. 84].

Науковець С.П. Параниця зазначає, що самозахист може застосовуватися лише за наявності адекватних умов, зокрема, це відсутність можливої законодавчої заборони на застосування відповідних засобів протидії, а також неузгодженості засобів протидії з моральними засадами суспільства. Крім того, спосіб самозахисту має відповідати змісту порушеного права, а спосіб самозахисту – характеру дій та спричиненими таким порушенням наслідками. При здійсненні самозахисту особа має враховувати ту межу своїх дій, які вона застосовує щоб припинити конкретні порушення своїх прав чи законних інтересів законом [5, с. 35].

Окремі способи захисту цивільних прав, визначені в ЦК України, також застосовуються до сімейних правовідносин (ст. 16 ЦК України). Відповідно до ст. 1169 ЦК України, шкода, завдана особою при здійсненні нею права на самозахист від протиправних посягань, у тому числі у стані необхідної оборони, якщо при цьому не були перевищені її межі, не відшкодовується. Якщо у разі здійснення особою права на самозахист вона завдала шкоди іншій особі, ця шкода має бути відшкодована особою, яка її завдала. Якщо такої шкоди завдано способами самозахисту, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства, вона відшкодовується особою, яка вчинила протиправну дію [2]. Відповідно, при виникненні прямої загрози сімейним правам особи (наприклад, домашнє насильство), вона має право на необхідну оборону. В ЦК України визначені також інші способи самозахисту, які можуть бути застосовані в сімейному праві. Зокрема, ст. 594–597 ЦК України визначають можливість притримання речі. Такий спосіб захисту своїх прав та інтересів дозволяє захистити майнові права учасників сімейних правовідносин [2]. Відмітимо, що

різноманітність механізмів правового захисту у сімейних правовідносинах, таких як необхідна оборона та притримання речі, свідчить про комплексний підхід до забезпечення прав членів сім'ї, що сприяє ефективному відновленню порушених прав.

Отже, **захист сімейних прав** є фундаментальним принципом правового регулювання суспільних відносин. Сфера сімейного права охоплює майнові та немайнові правовідносини, що виникають між членами сім'ї. Національне законодавство гарантує всебічний захист сімейних прав шляхом встановлення різноманітних правових механізмів, які дозволяють відновити та захистити порушені права. Захист сімейних прав здійснюється за допомогою юрисдикційних (судових) та неюрисдикційних (самозахист) процедур.

Література:

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Ходак С. М. *Форми захисту інтересів у сімейному праві. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Івано-Франківськ. Серія : Право. 2021. № 11(23). С. 146–158.*
4. Волкова Н. В. *Форми захисту сімейних прав та інтересів дитини. Право і суспільство. 2018. № 4. С. 81–85.*
5. Параниця С. П. *Самозахист як самостійне суб'єктивне право особи. Часопис Київського університету права. 2011. № 2. С. 33–36.*

ПРОБЛЕМИ ЦИФРОВОЇ СПАДЩИНИ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Мартінова Анна Павлівна

*студентка 5 курсу факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Більшість сучасних людей одночасно існують у двох вимірах – фізичному і цифровому. При цьому кожен з нас з кожним днем все глибше занурюється у цифровий світ, де інформація зберігається у цифровому вигляді. При щоденному використанні різноманітних цифрових платформ, соцмереж, електронних фінансів у кожної людини виникає велика кількість так званих цифрових об'єктів. До них можна віднести не лише особисті чи бізнес-профілі в Інтернеті, а також: 1) бази даних; 2) фото; 3) відео та інші матеріали; 4) цифрові активи, такі, наприклад, як криптовалюта. Все це після біологічної смерті людини перетворюється у коштовний актив – складову цифрової спадщини. Саме тому все більшої актуальності у цивільному законодавстві набуває тема цифрової спадщини, яка хвилює не лише науковців-правників, але й, в першу чергу, самих спадкодавців і спадкоємців, для яких вона може мати не лише духовну, але й матеріальну цінність [1]. Для вивчення окреслених питань нами застосовувалися методи, які є звичними для юридичних наукових досліджень [2, с. 101–109].

У Цивільному Кодексі (далі – ЦК) України на сьогодні є лише загальне визначення поняття «спадкування». Так, відповідно до ст. 1216 ЦК України, спадкування – це перехід прав і обов'язків від спадкодавця до спадкоємців. Коли мова йде про цифрову спадщину, у загальному розумінні самого процесу спадкування таких активів нічого докорінно не змінюється – це також процес переходу прав та обов'язків від спадкодавця до спадкоємця, але прав та обов'язків щодо специфічного об'єкту. Термін «цифрова» в поєднанні із терміном «спадщина» підкреслює лише її відмінність від того, що визначено у спадковому праві України. Отже, ми можемо зазначити, що поняття «цифрової спадщини» є значно вужчим, ніж термін «спадщина» у загальному.

Згідно з цивільним законодавством України, спадкування відбувається за заповітом або законом. Якщо особа склала заповіт і не скасувала його, спадщина передається згідно з його положеннями. Такий спосіб спадкування у пріоритеті, так як відображає волю спадкодавця. Відповідно до ст. 1223 ЦК України, спадкування за законом можливе лише тоді, коли заповіту не має або його визнано недійсним [3].

При цьому усі об'єкти цивільних правовідносин поділяються на два види за критерієм «майновості». Так, це можуть бути майнові об'єкти (мають грошову оцінку) і немайнові об'єкти (не мають грошову оцінку), до яких відносяться різноманітні немайнові блага, інформація, результати інтелектуальної діяльності тощо. За майновим критерієм також можна поділити і цифрові об'єкти. Вони також бувають майнові (криптовалюта, токени, цифрові гроші) та немайнові (історії месенджерів, доступ до акаунтів соцмереж, цифрові архіви й інші) [4].

Самі терміни «цифрова спадщина», «цифровий спадок» або «віртуальна спадщина» не фігурують у спадковому праві і чіткого, офіційного їх визначення у сучасному законодавстві не має. При цьому питання цифрової спадщини не визначене або недостатньо врегульовано на законодавчому рівні не лише в Україні, але й у інших країнах.

Так, наприклад, США активно працюють над врегулювання питання спадкування цифрових активів. Раніше було розроблено Закон про довірчий доступ до цифрових активів під назвою Fiduciary Access to Digital Assets Act), що дозволяє передавати такі активи у спадок нарівні з майном. Більшість штатів вже ухвалили такий закон на місцевому рівні і активно його використовують. До цифрових активів у такому випадку відносять: 1) дані з електронної пошти; 2) дані соціальних мереж; 3) дані облікових записів PayPal та інші. Але ж більшість платформ мають власну політику, в якій чітко вказано, що доступ до акаунтів користувачів сторонніх осіб заборонено. У таких випадках вирішальне значення мають судові рішення.

Досить показовий випадок стався у Німеччині, коли Верховний суд дозволив батькам, дитина яких загинула, отримати доступ до її акаунті у Фейсбуці, не дивлячись на те, що суди першої та другої інстанції відмовили їм у такому доступі. Верховний суд мав свою мотивацію – вказав, що права і обов'язки дитини перейшли до її батьків у спадок [5, с. 219].

Не дивлячись на напрацювання інших країн і міжнародний досвід, українське законодавство і сьогодні не містить терміносполук «цифрові активи» чи «цифрова спадщина». При цьому можливості спадкування на практиці, в умовах тотальної цифровізації і діджиталізації розширюються. До складу спадщини все частіше включають не лише

майнові, але й немайнові права. На підставі зазначеного можна зробити висновок, що цифрові активи можуть і мають бути об'єктом спадкування на рівні з іншими об'єктами спадкування.

Науковці все частіше поширюють думку, що на фоні тотальної цифровізації і розширення інтернет-технологій, будуть все частіше виникати прецеденти щодо спадкування цифрових об'єктів. Саме тому є необхідність вже зараз починати розробляти відповідну нормативно-правову базу для врегулювання цього питання і закріпити так звану цифрову спадщину на законодавчому рівні аби захистити права відповідних суб'єктів [4, с. 189].

Україна сьогодні лише робить перші кроки на шляху правового визначення цифрових активів у питаннях спадкування і врегулювання процедури. Так, у серпні 2023 року до ст. 177 ЦК України було внесено зміни – доповнено статтю терміном «цифрові речі». До даного поняття було віднесено блага, які створюються та існують виключно у цифровому середовищі, при цьому мають матеріальну цінність. Це перші позитивні кроки у даному напрямку. Але такий підхід не вирішує повністю проблему, адже до переліку цифрових речей (ст. 177¹ ЦК України) законодавець не вніс цифрові активи. На нашу думку, ситуацію зі спадкуванням цифрових активів в Україні можна було б покращити, зробивши такі кроки:

1) долучити до пошуку і визначення об'єктів цифрової спадщини адвокатів, які спеціалізуються на правничій допомозі у сфері цифрових правовідносин, нотаріусів і інших зацікавлених осіб, адже процес становлення цього напрямку спадкового права лише починає складатися;

2) внести доповнення до абзацу першої частини 1 ст. 177¹ ЦК – додати слова «цифрові активи»;

3) частину 1 ст. 1216 ЦК України доповнити словами «у тому числі цифрової спадщини»;

4) створити окремий розділ в ЦК, який буде регулювати питання спадкування окремих об'єктів (наприклад, об'єктів інтелектуальної власності і цифрових активів).

Не дивлячись на зміни, які вже відбуваються, практика показує, що у більшості випадків успадкувати цифрові об'єкти в Україні сьогодні можна лише через суд і довготривалу процедуру. Справи такого характеру завжди складні і довготривалі (особливо, коли мова йде про доступ до аккаунтів у таких соціальних мережах, як Інстаграм чи Фейсбук, які не належать до української юрисдикції). Такі компанії-гіганти завжди самостійно, на власний розсуд приймають рішення – надати зацікавленим особам доступ до аккаунту і даних померлого чи ні.

Як альтернативу чи спосіб вирішення такої ситуації можна запропонувати спадкодавцям зазначати у заповіті інформацію щодо доступу до особистих чи власних аккаунтів на різних цифрових платформах, у соціальних мережах чи онлайн-сервісах зокрема вказувати місця зберігання логіну і паролю. У будь-якому випадку краще заздалегідь потурбуватися про власну цифрову спадщину та зазначити її в заповіті. Адже в українському законодавстві закріплений принцип свободи заповіту. Це поняття покриває спадкування цифрових активів і означає, що заповісти і успадкувати можна все, що не відноситься до винятків, зазначених у ст. 1219 ЦК України [5]. Оскільки цифрова спадщина не зазначена у такому переліку виключень, ми можемо зробити висновок – що будь-яка людина може включити її в свій заповіт.

Література:

1. Загоруй Л. М., Загоруй І. С. Цифрова спадщина: проблеми формування і перспективи. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2024. № 1(47). С. 71–80. URL: <https://journals.snu.edu.ua/index.php/app/article/view/812/803> (дата звернення: 17.11.2024).

2. Митрофанов І. І. Методологія й організація юридичних наукових досліджень : навчальний посібник. Кременчук : Видавництво «НОВАБУК», 2023. 312 с.

3. Цивільний кодекс України: Закон України, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 16.11.2024).

4. Аліна С. С. Огляд досвіду впровадження електронного заповіту в умовах формування концепту електронного (цифрового) спадку. *Право та державне управління*. 2023. № 3. С. 187–192. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2023/29.pdf (дата звернення: 17.11.2024).

5. Ясечко С. В. Цифровий спадок в епоху діджиталізації. *Проблеми цивільного права та процесу* : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 97-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (м. Харків, 20 травня 2022 р.). С. 218–221. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d23add47-cfb1-484f-ae8f-30d0311c7b43/content> (дата звернення: 17.11.2024).

6. Павлюк А. Цифрова смерть: що це таке та як до неї підготуватися? 19.09.2023. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/09/19/256604/> (дата звернення: 17.11.2024).

ДОСТОВІРНІСТЬ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Перунова Олена Миколаївна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри обліку і оподаткування

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

м. Харків, Україна

Згідно ст. 76 ЦПК України: Доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Ці дані встановлюються такими засобами: письмовими, речовими і електронними доказами; висновками експертів; показаннями свідків [1, с. 55].

Цивільне судочинство у своїх розглядах використовує певні юридичні факти, які взагалі дають оцінку змісту процесуальної форми для кожної судової справи. Самі по собі докази в засадах ЦПК України набули за цей час вимоги, якими можливо охарактеризувати притаманність їх застосування і значення для цивільного процесу, це перш за все: належність доказів; правило доступності засобів доказування; допустимість засобів доказування; належність доказів; достовірність доказів; достатність доказів; стандарт доказування; правила подання доказів; витребування доказів судом; обов'язок щодо доказування; розподіл обов'язку щодо доказування; звільнення від доказування; презумпції та доказова діяльність; «форми» електронних доказів; оригінал електронного документу; роздруківки електронного листування, Інтернет – сторінок; відеозапис; скрін – шоти повідомлень з телефону та планшету, роздруківки з Viber; оцінка електронних доказів; витребування оригіналів електронних доказів.

Отже, безперечно всі ці характеристика важливі для вирішення законного і обґрунтованого рішення з боку суду, але вважаємо, що саме достовірність дає правову основу оцінки доказової бази для справи, тому що представляє сумарну оцінку юридичних фактів, певної інформації з різних джерел походження.

Також слід підкреслити, той факт, що лише останній час у ЦПК України зазначені норми права, які містять розуміння положень до цієї характерної вимоги цивільної процесуальної форми при вирішенні справи, а саме це ст. 79 та ст. 80 ЦПК України. Так, ст. 79 має назву *достовірність доказів* і включає лише одне положення, а саме: достовірними є докази, на підставі яких можна встановити дійсні

обставини справи. Ст. 80 ЦПК України в своїх засадах має лише два положення, а саме: достатніми є докази, які у своїй сукупності дають змогу дійти висновку про наявність або відсутність обставин справи, які входять до предмета доказування; питання про достатність доказів для встановлення обставин, що мають значення для справи, суд вирішує відповідно до свого внутрішнього переконання.

Вважаємо, що більша частина з цих законодавчих положень мають можливість на існування, але хотілося б більшої конкретики, особливо, того положення, що стосується можливості вирішувати суду відповідно до свого *внутрішнього переконання суду*, хотілося б на наш погляд більшої правової стандартизації цього положення, тому, що виглядає так, що тут задіяне більше вимога, яка стосується достатності доказів, що представляються у суді. Здається, що таке судове рішення може викликати певну недовіру і сумнів з боку сторін, що беруть участь у розгляді справи, тому і це буде пов'язано з тим, що не була розкрита можливість в повному об'ємі саме пізнання для результату винесення обґрунтованого і законного рішення. Виходить, що ця засада лише обмежує об'єктивності уявлення для всіх учасників сторін, обмежує їх пізнання, яке може існувати в даному випадку лише для цивільного суду і судді в цілому.

Підкреслимо, що перш за все цивільний процес в основі своєї має змагальність між сторонами, які мають формат представлення суду юридичних фактів, що дадуть змогу визнати правою одну зі сторін, тому все ж таки суд повинен дати максимальну можливість реалізувати права цих сторін і самому реалізувати можливість максимального занурення до характерних ознак цієї справи і її обґрунтування.

Сучасні наукові дослідження доводять, що під достовірністю доказів слід мати на увазі такий рівень правдивості доказових відомостей, що дає змогу суду з високим ступенем ймовірності бути переконаним в існуванні або не існуванні фактів чи обставин, які входять до предмета доказування, а також визначити відповідні дані доказами [2, с. 169].

Таким чином, вважаємо, що достовірність повинна вказувати на багатоманітність доказової бази, що була застосована при розгляді цивільної справи і та вимога, яка не залишає місця для сумніву, що щось було забуто, або взагалі не переглянуто судом, або не була дана можливість учасникам судового процесу надати такий факт, що можливо у процесі його перегляду, надасть якусь правову інформацію, що може мати значення для винесення судового рішення і визнання правоти однієї із сторін. Цивільна процесуальна форма не повинна мати внутрішні протиріччя між правовими явищами, вона повинна діяти згідно стандартів максимального пізнання істини.

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 липня 2024 р. К. : Паливода А. В., 2024. 336 с.
2. Грабовська О. О. Теоретико-правові проблеми доказування у цивільному процесі України : дис. докт. юрид. наук : спец. 12.00.03; Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2018. 563 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-30>

ПОНЯТТЯ ТА ПРОВОА ПРИРОДА ПРАВА ЗАБУДОВИ ЧУЖОЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ

Семиренко Павло Якович

*аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Інститут права Львівського державного університету
внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

Стала динамічність розвитку цивільно-правових відносин в Україні, яка зумовлена широкою глобалізацією та прискоренням процесів розвитку суспільства у всьому світі зумовлює необхідність подальшого комплексного дослідження такого виду речового права як суперфіцій.

Регулювання поняття суперфіцію, права користування чужою земельною ділянкою для забудови, здійснюється главою 16-1 Земельного кодексу України та главою 34 Цивільного кодексу України.

Згідно визначення наведеного в ст. 395 ЦК України суперфіцій є окремим видом права на чуже майно та один з різновидів речового права.

Суперфіцій – це право користування чужою земельною ділянкою для забудови, що виникає на підставі договору між власником земельної ділянки та особою, яка виявила бажання користуватися цією земельною ділянкою для таких потреб, відповідно до Цивільного кодексу України.

Право користування чужою земельною ділянкою для забудови (суперфіцій) може виникати також на підставі заповіту. (Стаття 102-1 ЗК України).

Більш конкретизована дефініція суперфіцію наведена в ч. 1 ст. 413 ЦК України, згідно якої власник земельної ділянки має право надати її

в користування іншій особі для будівництва промислових, побутових, соціально-культурних, житлових та інших споруд і будівель. Таке право виникає на підставі договору або заповіту.

Отже за своєю правовою природою суперфіцій є видом речових прав на чуже майно, а саме – правом володіти та користуватися чужою землею для забудови.

З огляду на відсутність загальноприйнятого терміну «право на забудову» пропонується для використання наступне його визначення: «Право на забудову – це юридично забезпечена можливість забудовника споруджувати об'єкти нерухомості на набутих для цієї мети земельних ділянках після оформлення необхідної дозвільної та проектної документації стосовно будівництва, що виражається через застосування специфічних правових механізмів комплексного, речовозобов'язального характеру» [1, с. 124].

Суб'єктний склад суперфіціарного правовідношення представлено двома самостійними сторонами, пов'язаними взаємними правами та обов'язками: власником земельної ділянки з одного боку та суперфіціарієм-збудовником (землекористувачем), з іншого.

Відповідно до чинного законодавства України суперфіціарієм може виступати як фізична, так і юридична особа, яка в силу загальних засад цивільного права може бути суб'єктом приватного або публічного права, а власником землі – в силу визнання трьох форм власності на неї – приватний власник, територіальна громада або держава.

За встановленим у національному законодавстві імперативним правилом землекористувач набуває право власності на будівлі (споруди), споруджені на земельній ділянці, переданій йому для забудови.

Натомість власник земельної ділянки залишає за собою право розпоряджання нею, але навіть перехід права власності на земельну ділянку до іншої особи не впливає на обсяг права власника будівлі (споруди) щодо користування земельною ділянкою.

Ця норма сучасного законодавства пройшовши трансформації і удосконалення є відмінною від тлумачення суперфіцію на початку свого творення у римському праві, де власникові землі належало все збудоване.

Суперфіцій, як певний правовий титул, характеризується притаманними лише йому особливостями, серед яких можна виокремити зокрема такі:

– Відчужуваність суперфіцію, що означає можливість передачі права користування земельною ділянкою іншій особі у будь-якій формі, не забороненій законодавством.

Акцентуємо увагу на тому, що відчужується виключно право користування, а не окрема споруда або право власності на землю,

і набувач отримує його на умовах та в обсязі, аналогічних попередньому забудовникові (ч. 2 ст. 414 ЦК України);

– Збереження суперфіціарного права при зміні власника земельної ділянки на якій розташовано споруду (принцип слідування та абсолютний характер прав носія переконливо свідчать на користь речового характеру даного права);

– Успадковуваність, яка полягає у здатності переходити у спадок як за законом, так і за заповітом (ч. 2 ст. 413 ЦК України);

– Господарське призначення суперфіцію, яке виражене у можливості будівництва промислових, побутових, соціально-культурних, житлових та інших будівель, споруд (ч. 1 ст. 413 ЦК України).

Ще однією цікавою особливістю є відсутність імперативної норми, яка б визначала передачу права користування земельної ділянки для забудови за плату.

Власник земельної ділянки, наданої для забудови, має право на одержання плати за користування нею (ст. 414 ЦК України). Тобто умови щодо оплати, її розміру та форми визначається сторонами у договорі, так само як і строк самого користування земельною ділянкою.

З наведеного вбачається, що основною метою цього правового інституту є передача від власника землі до землекористувача права володіння та користування земельною ділянкою з метою забудови, зберігаючи при цьому за власником ділянки права розпорядження нею (продавати, дарувати тощо) [2].

Використовуючи земельну ділянку на умовах суперфіцію, землекористувач здійснює забудову земельної ділянки, при цьому право власності на будівлі (споруди), споруджені на земельній ділянці, переданій йому для забудови, є його власністю, якою він розпоряджається на власний розсуд.

В якості заключення слід зазначити, що в сучасних реаліях такий вид речового права як суперфіцій, як найпростіший спосіб набуття права володіти, користуватися чужим майном (без переходу права власності на нього), набуває все більшої привабливості для практичного застосування, оскільки не потребує великих матеріальних затрат з боку потенційних землекористувачів (збудовників), зберігаючи при цьому взаємовигідність умов для сторін таких цивільно-правових відносин та їхню відносну паритетність.

Водночас відносно нещодавня популяризація використання суперфіцію зумовлює наявність певних законодавчих прогалин, усунення яких потребує подальшого методичного дослідження такого правового інституту з напрацюванням необхідних практичних рішень та пропозицій.

Література:

1. Саврук С. М. Поняття та сутність права на забудову земельної ділянки. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 12. С. 118–124. URL : http://www.nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2010_12_20 (дата звернення: 22.12.2023).

2. Висіцька І. Суперфіцій: правова природа, істотні умови, форма, підстави припинення. *Землепорядний вісник*. 2020. № 1. С. 35–42.

3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

4. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-31>

ТРАНСКОРДОННІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ТА ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО: НОВІ ПІДХОДИ ДО ГАРМОНІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ РЕГУЛЮВАНЬ

Скрипник Володимир Леонідович

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук

Кременчуцької національної університету

імені Михайла Остроградського

м. Кременчук, Україна

У сучасній глобальній економіці транскордонні перевезення є ключовим елементом міжнародної торгівлі та співпраці між державами. Вони забезпечують рух товарів, послуг і капіталу, сприяючи економічному розвитку та інтеграції. Проте різноманітність національних правових систем і відсутність єдиних підходів до регулювання транскордонних перевезень створюють значні перешкоди для ефективного функціонування глобальних логістичних мереж. Сучасні виклики, такі як цифровізація, екологічна стійкість, безпека та пандемічні загрози, вимагають інноваційних підходів до гармонізації міжнародного транспортного права.

Проблеми гармонізації міжнародного транспортного права досліджували українські науковці, зокрема Олена Харитонова, яка вивчає питання міжнародного транспортного права та мультимодальних перевезень, Олександр Довгерт, який спеціалізується на міжнародному приватному праві, а також інші вітчизняні дослідники. Їхні роботи

закладають основу для подальших досліджень та пропозицій щодо гармонізації міжнародного транспортного права з урахуванням національних інтересів України.

Міжнародне транспортне право базується на ряді конвенцій та угод, які регулюють окремі види транспорту. Зокрема, Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів (КДПВ, CMR) регулює автомобільні перевезення, встановлюючи стандарти щодо відповідальності перевізника, оформлення транспортних документів та вирішення спорів. Конвенція про міжнародні залізничні перевезення (COTIF) регулює залізничні перевезення, забезпечуючи уніфікований підхід до договірних відносин між перевізниками та клієнтами. Гамбурзькі правила та Роттердамські правила стосуються морських перевезень, проте їх застосування є обмеженим через недостатню кількість ратифікацій. Конвенція Монреалю (1999) регулює міжнародні повітряні перевезення, зокрема питання відповідальності авіаперевізників перед пасажирами та за багаж.

Існуючі конвенції регулюють переважно окремі види транспорту, що призводить до фрагментарності правового регулювання. Це особливо проблематично для мультимодальних перевезень, де вантаж транспортується з використанням декількох видів транспорту. Відсутність єдиної конвенції для мультимодальних перевезень створює правову невизначеність щодо відповідальності перевізників та застосовуваного права. Різні країни мають свої національні правові системи та підходи до регулювання транспорту, що може призводити до колізій норм, особливо коли йдеться про визначення юрисдикції та застосовуваного права у разі спорів.

Українські науковці звертають увагу на необхідність гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, особливо у сфері мультимодальних перевезень. Вони підкреслюють, що відсутність чітких правових норм у цій галузі негативно впливає на конкурентоспроможність українських перевізників та створює ризики для національної економіки.

Сучасні технології можуть значно підвищити ефективність та прозорість транскордонних перевезень. Використання електронних транспортних документів, блокчейн-технологій та смарт-контрактів може спростити оформлення перевезень, зменшити витрати на паперову документацію та прискорити процеси митного контролю. Однак існуючі міжнародні акти не повною мірою враховують можливості та виклики, пов'язані з цифровізацією та автоматизацією.

Українські вчені досліджують вплив цифровізації на транспортне право та пропонують шляхи інтеграції новітніх технологій у правове регулювання. Вони наголошують на необхідності визнання електронних

транспортних документів на міжнародному рівні та розробки правових механізмів для використання смарт-контрактів у транскордонних перевезеннях.

З огляду на глобальні екологічні виклики, необхідно інтегрувати екологічні стандарти в міжнародне транспортне право. Встановлення міжнародних вимог до викидів парникових газів, стимулювання використання екологічно чистих технологій та визначення правових механізмів відповідальності за екологічні правопорушення у сфері транспорту сприятиме сталому розвитку. Українські науковці досліджують екологічні аспекти транспортного права та пропонують шляхи гармонізації екологічних стандартів з міжнародними нормами.

Безпека перевезень є ключовим аспектом, який потребує уваги. Розробка єдиних стандартів безпеки, обмін інформацією про небезпечні вантажі, інциденти та порушення, а також врахування ризиків, пов'язаних з цифровізацією, сприятиме підвищенню безпеки транскордонних перевезень. Українські вчені досліджують питання безпеки в транспортному праві та пропонують заходи для її підвищення на міжнародному рівні.

Гармонізація міжнародного транспортного права має потенціал значно покращити ефективність, безпеку та стійкість транскордонних перевезень. Це сприятиме не лише економічному зростанню, але й зміцненню міжнародної співпраці, довіри між державами та вирішенню глобальних проблем, таких як зміна клімату та пандемії.

З метою вирішення зазначених проблем пропонується розробити та прийняти Уніфіковану Мультимодальну Конвенцію, яка б регулювала всі аспекти мультимодальних перевезень та враховувала сучасні технологічні можливості. Інтеграція цифрових технологій у міжнародне транспортне право, зокрема визнання електронних транспортних документів, впровадження смарт-контрактів та забезпечення кібербезпеки, сприятиме підвищенню ефективності та прозорості перевезень. Встановлення міжнародних екологічних та безпекових стандартів сприятиме сталому розвитку, зменшенню негативного впливу на довкілля та підвищенню безпеки перевезень.

Посилення міжнародного співробітництва шляхом створення робочих груп, форумів, пілотних проєктів та обміну досвідом між країнами є важливим кроком у напрямку гармонізації транспортного права. Забезпечення підтримки менш розвиненим країнам у впровадженні нових стандартів та технологій допоможе уникнути технологічного розриву та сприятиме рівноправній участі у міжнародних перевезеннях.

Підвищення ролі міжнародних організацій, таких як ООН, УНІДРУА та UNCITRAL, у процесі гармонізації транспортного права забезпечить прозорість, ефективність та врахування інтересів усіх

сторін. Українські науковці та практики можуть активно долучатися до цих процесів, вносячи свій вклад у розвиток міжнародного транспортного права та захищаючи національні інтереси.

Література:

1. Харитоновна О. І. Міжнародне транспортне право: сучасні тенденції та перспективи розвитку. *Вісник Національної академії правових наук України*.
2. Довгерт О. М. Міжнародне приватне право : підручник. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2018.
3. Жилінська І. В. Мультимодальні перевезення: правові аспекти та перспективи розвитку в Україні. *Юридичний журнал*.
4. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. 2016.
5. UNCITRAL Model Law on Electronic Transferable Records. 2017.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-32>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У РАЗІ НАСТАННЯ ФОРС-МАЖОРНИХ СИТУАЦІЙ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Ткачук Анастасія Володимирівна

студентка магістратури

Державний торговельно-економічний університет

м. Київ, Україна

Ще з 2014 року російська федерація вела гібридну війну проти України, а від 24 лютого 2022 року свідомо спричинила повномасштабне військове вторгнення. Ці обставини зумовили значні зміни не лише у самому функціонуванні суб'єктів господарської діяльності, а й внесли корективи до українського законодавства, яке, ймовірно, буде продовжувати змінюватись, орієнтуючись на потреби держави та суспільства. Так, від 5 години 30 хвилин ранку 24 лютого 2022 року Указом Президента України Володимира Зеленського введено воєнний стан строком на 30 діб, який вже було неодноразово подовжено [1].

В умовах дії воєнного стану підприємства зіткнулись із численними викликами в питанні реалізації виконання договірних зобов'язань. Ключовими проблемами стало те, що унаслідок дії особливого правового режиму та ведення активних бойових дій, на окремих територіях або за певних умов, утворених внаслідок ворожих атак, виконання

зобов'язань часто виявляється складним, а іноді взагалі неможливим. На ґрунті цього постає питання, чи є наслідки війни форс-мажорними обставинами, та чи можна їх вважати підставою для звільнення від відповідальності перед контрагентами за невиконане чи неналежно виконане договірне зобов'язання. Згідно із Законом України «Про торгово-промислові палати в Україні» форс-мажорними обставинами можна вважати обставини непереборної сили, тобто ті, які є надзвичайними і невідворотними, і цим самим унеможливають виконання умов контракту, угоди тощо [2]. Відповідно до цього ж закону, Торгово-промислова палата України та її регіональні представництва, уповноважені на це, підтверджують наявність форс-мажорних обставин та видають відповідні сертифікати. Варто зазначити, що майже від початку повномасштабного вторгнення була спрощена процедура засвідчення форс-мажорних обставин для отримання сертифікатів від Торгово-промислової палати [3], однак це не означає, що дане рішення може бути підставою для безумовного звільнення від відповідальності за порушення виконання зобов'язань за договором. Встановлення факту форс-мажору, порядок його підтвердження та вплив на сторони договору є важливими питаннями, які необхідно чітко регламентувати для забезпечення справедливого та ефективного розв'язання конфліктів.

Якщо брати до уваги Цивільний кодекс України, то в ньому передбачено, що особа може бути звільнена від відповідальності за невиконання зобов'язання, якщо доведе, що це сталося через випадкові обставини або непереборну силу [4]. Тут же, 218 стаття говорить про те, що виникнення форс-мажорних обставин є підставою для звільнення від відповідальності [4]. Отже, можемо стверджувати, що наслідками настання форс-мажорних обставин під час дії воєнного стану можуть бути: звільнення (або часткове звільнення) від відповідальності, передбачене для сторони, яка не виконала умов договору або виконала їх неналежним чином; виконання зобов'язань може бути тимчасово припинено на час дії непереборної сили; розірвання договору.

Повертаючись до питання про факт встановлення настання необоротних дій, варто зазначити, що досі немає чіткого переліку, у якому б містились дані про те, що має бути у якості доказової бази для отримання сертифікату Торгово-промислової палати. Більше того, та ж проблема існує і з формуванням доказової бази для підтвердження факту форс-мажорів у суді, оскільки наявність сертифікату не завжди може бути прийнята судом як достатнє та вичерпне підтвердження, особливо у разі настання господарських спорів.

Розберемо більш детально окремі кейси судової практики. Так, зокрема, у різних судових постановках розглядається вплив антитерористичної операції та бойових дій на виконання договірних зобов'язань

зважаючи на місцезнаходження суб'єкта договору. Зокрема, суди підтвердили, що тривалість АТО та бойових дій, закріплена законодавчо, є підставою для звільнення від відповідальності через обставини непереборної сили. Також було визнано, що під час дії таких обставин, підприємства об'єктивно не могли виконати свої зобов'язання [5]. Верховний Суд у 2024 році додатково звернув увагу на підтвердження форс-мажору офіційним переліком територій бойових дій та окупації, спростувавши претензії скаржника щодо неправильного застосування норм права [6].

Також, в одній з постанов суду у ході справи щодо несвоечасного повідомлення контрагента про настання форс-мажорних обставин, було затверджено, що території, де знаходилися орендовані автомобілі, були включені до переліку зон бойових дій чи окупації, затвердженого наказом Мінреінтеграції. Суд визнав, що недотримання формальностей повідомлення про форс-мажор через воєнний стан не може бути підставою для задоволення позову. Практика свідчить, що тривала дія форс-мажору, включаючи окупацію, звільняє сторону від відповідальності за невиконання зобов'язань, навіть якщо повідомлення про це було затримане з об'єктивних причин [7].

Також, у ході однієї зі справ Верховний Суд у своїй постанові зазначив, що відсутність сертифікату ТПП не позбавляє можливості доводити факт форс-мажору в суді. Сертифікат не є обов'язковим доказом, і його відсутність не обмежує використання інших доказів для підтвердження настання форс-мажору, якщо це не суперечить закону або договору. Суд також підкреслив, що обов'язок довести форс-мажор покладається на сторону, яка порушила зобов'язання, а контрагент не зобов'язаний доводити причини порушення, якщо інша сторона не посилалася на форс-мажор. Це дозволяє сторонам уникнути відповідальності за невиконання зобов'язань через непереборну силу [8].

Отже, в умовах воєнного стану форс-мажорні обставини, спричинені військовими діями, можуть бути підставою для звільнення від відповідальності за невиконання або неналежне виконання договірних зобов'язань, однак їх наявність має бути підтверджена належним чином. Хоча сертифікати, видані Торгово-промисловою палатою України, є важливим доказом форс-мажору, судова практика підтверджує, що їх відсутність не виключає можливості доведення таких обставин іншими способами. При цьому кожна сторона договору повинна виконувати обов'язок доведення факту непереборної сили, зважаючи на місцезнаходження, тривалість бойових дій або окупації, а також належну комунікацію із контрагентом. Важливо також, щоб нормативно-правові акти та судова практика й надалі сприяли більш

чіткому регулюванню цього питання, забезпечуючи баланс інтересів сторін та стабільність господарських відносин.

Література:

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України 24.12.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 13.11.2024)

2. Про торгово-промислові палати в Україні : Закон України від 02.12.1997 р. № 671/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.11.2024).

3. Щодо засвідчення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили): Лист Торгово-промислової палати України від 28.02.2022 р. № 2024/02.0-7.1. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/mus36779?an=1> (дата звернення: 13.11.2024).

4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 13.11.2024).

5. Постанова Вищого господарського суду України. від 29.11.2017 р. № 913/190/17. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/70713644?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl01&_ga=2.233788190.167685319.1732110385-751097425.1731172303#_gl=1*1p4nw6w*_gcl_au*MjE4MjY2NzI5LjE3MzExNzIzMzMDM (дата звернення: 13.11.2024)

6. Постанова Верховного Суду. Касаційний господарський суд від 12.03.2024 р. №911/2635/22. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/117820976?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl01&_ga=2.6773938.167685319.1732110385-751097425.1731172303#_gl=1*7tkmd9*_gcl_au*MjE4MjY2NzI5LjE3MzExNzIzMzMDM (дата звернення: 13.11.2024).

7. Постанова Північного апеляційного господарського суду від 21 листопада 2023 року у справі № 910/6674/23. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/115267036?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl01&_ga=2.203887632.167685319.1732110385-751097425.1731172303#_gl=1*myb5w4*_gcl_au*MjE4MjY2NzI5LjE3MzExNzIzMzMDM (дата звернення: 13.11.2024).

8. Постанова Верховного Суду від 19 вересня 2023 року у справі № 910/7679/22. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/114928509?_ga=2.161946556.167685319.1732110385-751097425.1731172303#_gl=1*1ao019h*_gcl_au*MjE4MjY2NzI5LjE3MzExNzIzMzMDM (дата звернення: 13.11.2024).

ДО ПИТАННЯ РОЗУМІННЯ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ У КОНТЕКСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ СТРАХОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Ханас Дмитро Богданович

*аспірант кафедри цивільного права і процесу юридичного факультету
Західноукраїнський національний університет
м. Тернопіль, Україна*

Однією з основних цивільно-правових категорій, що забезпечують належне функціонування ринкових відносин в Україні є зобов'язання. Правовому регулюванню зобов'язальних правовідносин у ЦК України присвячено окрему книгу саме зобов'язальному праву. Хоча й законодавець навіть визначення поняття зобов'язання, однак в науці цивільного права немає єдиного підходу до розуміння цього терміну. Тож, поняття зобов'язання, а також й інші питання, що виникають у сфері зобов'язальних правовідносин є актуальними і заслуговують на постійну увагу вчених-цивілістів та практиків. Одним з таких проблемних питань є визначення поняття цивільно-правової відповідальності за порушення страхових зобов'язань.

Проблематику цивільно-правових зобов'язань, в тому числі й страхових досліджували в наукових доробках вітчизняні учені, зокрема, Ю. Абрамов, С. Вільнянський, Н. Голубева, О. Гринюк, Ж. Завальна, Ю. Заїка, В. Кудрявцев, О. Літвінова, Р. Майданик, В. Никифорак, Н. Пацурія, В. Слома і ін. Водночас, незважаючи на інтерес науковців до дослідження питання правового регулювання страхових зобов'язань проблематика цивільно-правової відповідальності за їх порушення є мало вивченою й потребує ґрунтового та комплексного дослідження, насамперед, понятійного апарату цивільно-правової відповідальності за порушення страхових зобов'язань.

Принагідно відзначити, що на законодавчому рівні відсутнє визначення понять як цивільно-правової відповідальності так і страхового зобов'язання. Серед науковців немає єдиного підходу до розуміння цивільно-правової відповідальності. Так, зокрема, Р. Шишка вважає, що цивільно-правова відповідальність, розглядаючи її як різновид юридичної відповідальності, є крайнім засобом впливу на особу, що порушила юридичний обов'язок, що є можливим лише до застосування уповноваженим на те органом і за наявності підстав, визначених законом [8, с. 208]. Більш ширшого тлумачення вона набуває з позиції Р. Майданика, що полягає у застосуванні до порушника

передбачених договором або законом заходів державного примусу, шляхом покладання на нього додаткових обов'язків цивільно-правового характеру в разі вчинення порушником протиправних дій або в разі його бездіяльності [3, с. 124]. Особистісний підхід до розуміння цивільно-правової відповідальності виокремила Т. Ківалова, наголошуючи, що порушник несе її не перед державою, а перед потерпілою особою [2, с. 214]. Заслужує на увагу й підхід М. Сібільова, який звернув увагу на те, що цивільно-правова відповідальність при порушенні договірних зобов'язань спрямована не на особу порушника, а на її майнову сферу, а відтак, не зачіпає особистого статусу правопорушника [5, с. 83].

Наступним у досліджуваному понятійному словосполученні є термін страхові зобов'язання. Причím, законодавець у ст. 509 ЦК України визначив поняття зобов'язання як правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку [6].

Хоча у своїх працях науковці – цивілісти притримуються аналогічного визначення поняття зобов'язання, однак щодо розуміння його сутності у вчених є й інші позиції. Зокрема, на думку Ж. Завальної під зобов'язання слід розуміти правовідносини, в яких зобов'язана особа на вимогу управленої особи зобов'язана здійснити певну дію чи утриматися від такої [1, с. 150]. В. Борисова, І. Спасибо-Фатєєва, В. Яроцький відзначають, що оскільки зобов'язання є різновидом цивільних правовідносин, то вони й наділені тими ж ознаками, що правовідносини [7, с. 298]. Слід погодитися з цією позицією, конкретизуючи її тим, що на відміну від цивільних правовідносин, відносини, що виникають із зобов'язань мають свою специфіку, що і є основою їх сутності. Разом з тим, страхові зобов'язання не мають законодавчо закріпленого визначення і їх розуміння формується відповідно до потреб практики. Однак, сам термін «страхові зобов'язання» має місце у пп. 2, п. 1 ст. 1 ЗУ «Про страхування» № 1909-ІХ від 18.11.2021 р., де при наведенні законодавцем визначення андеррайтингового ризику вживається для його роз'яснення й словосполучення «страхові зобов'язання» [4]. Однак, це явище є одиноком й наведений термін потребує детального наукового дослідження.

Означені підходи до розуміння цивільно-правової відповідальності й терміну зобов'язання, дають підстави для можливості формування власного розуміння ознак цивільно-правової відповідальності з проєкцією на страхові зобов'язання. Виокремлюючи її основні ознаки, такі як те, що: вона є додатковим елементом механізму цивільно-правового

регулювання, адже її настанню завжди передує порушення страхових зобов'язань; її реалізація є можливою на підставах, заздалегідь визначених у договорі чи нормі закону; вона стосується не самого порушника, а його майнової сфери; завжди супроводжується негативним впливом на порушника страхових зобов'язань (наприклад, шляхом застосування санкцій, покладення на нього певних додаткових обов'язків), можна навести власне визначення цивільно-правової відповідальності за порушення страхових зобов'язань.

Отже, під цивільно-правовою відповідальністю за порушення страхових зобов'язань є застосування до порушника або до особи, яка за законом несе відповідальність за його дії чи бездіяльність, заходів примусу, які визначені законом або договором і полягають у покладенні на нього додаткових обов'язків цивільно-правового характеру за вчинення ним протиправних дій або бездіяльності під час дії страхового зобов'язання.

Література:

1. Завальна Ж. В. Щодо питання про юридичну природу зобов'язання *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 147–150.

2. Ківалова Т. В. Цивільно-правова не договірна відповідальність як вид юридичної відповідальності. *Про українське право. Правова відповідальність. Часопис кафедри теорії та історії держави і права Київ. Нац.ун-ту імені Тараса Шевченка* / за ред. І. А. Безклубого. 2010. Ч. 5.

3. Майданик Р. А. Цивільно-правова відповідальність. *Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення* / відп. ред. Ю. В. Баулін. Донецьк : ПП «ВД «Кальміус». 2013. 424 с.

4. Про страхування: Закон України, Верховна Рада України № 1909-IX від 18.11.2021 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (дата звернення: 06.11.2024 р.).

5. Сібільов М. М. Підстави та умови цивільно-правової відповідальності за чинним Цивільним кодексом України. *Вісник академії правових наук України*. 2004. № 2(37). 285 с.

6. Цивільний кодекс України: Закон України, Верховна Рада України № 435-IV від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 06.11.2024 р.).

7. Цивільне право України : підручник : у 2 т. / за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасиво-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Х. : Право, 2011. Т. 1. 656 с.

8. Шишка Р. Б. Цивільно-правова відповідальність і деліктне зобов'язання. *Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (право)*. 2013. № 2. 364 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-34>

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ

Хасанова Анастасія Рустамівна

*студентка 4 курсу кафедри міжнародного, цивільного
та комерційного права*

*Державний торговельно-економічний університет
м. Київ, Україна*

В сучасних умовах питання захисту честі, гідності та ділової репутації набуло значної актуальності у зв'язку з посиленням правової свідомості громадян та прагненням до європейських стандартів у сфері прав людини. У сучасних умовах, коли зростає попит на відкритість і відповідальність державних органів та інших учасників правових відносин, захист честі та гідності набуває важливого значення для розбудови правової держави. Оскільки ці немайнові права часто порушуються в умовах суспільної дискусії, політичних суперечок або в публічному просторі, постає необхідність у належному правовому регулюванні і ефективних механізмах їх захисту.

В Україні захист честі та гідності особи є пріоритетним завданням, закріпленим на конституційному рівні, що свідчить про високий соціальний статус цих цінностей у правовій системі держави. Відповідно до статті 3 Конституції України, людина, її життя, честь, гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [1]. Це зобов'язує державу не лише визнавати, але й активно захищати ці права, формуючи політику, орієнтовану на забезпечення поваги до особистості.

Окрім Конституції України, питання захисту честі, гідності та ділової репутації врегульовані в низці міжнародних та національних нормативно-правових актів, які формують комплексну правову основу для захисту цих немайнових прав. Зокрема, Україна є учасницею Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, що закріплює право кожного на повагу до приватного життя, честі та гідності [2]. Одним із основних аспектів застосування Конвенції є

баланс між свободою вираження поглядів (гарантованою статтею 10 Конвенції) та правом на захист честі, гідності й ділової репутації.

В свою чергу, підтверджуючи важливість захисту честі, гідності та ділової репутації особи у демократичному суспільстві у справі «Українська Прес-Група» проти України» (заява № 72713/01) від 29 березня 2005 року, ЄСПЛ досліджував питання балансу між правом на захист репутації та свободою слова, гарантованою ст. 10 Європейської конвенції з прав людини [3]. У результаті було визнано важливість захисту ділової репутації, особливо для осіб, які займають суспільно значущі позиції. При цьому Суд підкреслив необхідність обґрунтування претензій до журналістських матеріалів, які можуть містити критичні судження, але не мають порушувати права особи шляхом поширення неправдивої інформації, що шкодить репутації. Рішення вказує на потребу врівноваження цих прав, що є ключовим для розвитку правової держави, в якій захищаються як свобода преси, так і особисті права.

Цивільний кодекс України (надалі ЦК України) також містить положення, що регламентують порядок захисту гідності, честі та ділової репутації в судовому порядку. Так, стаття 297 ЦК України визначає, що кожен має право на повагу до його гідності та честі, що підкреслює значущість цих цінностей для правової системи та суспільства в цілому [4]. Стаття 299 ЦК України гарантує фізичним особам право на недоторканність їхньої ділової репутації, в також те, що особа може звернутися до суду з позовом про захист своєї ділової репутації [4], таким чином закріплюючи механізм для відновлення порушених прав і відшкодування збитків у випадках неправомірного посягання на її репутацію. Закони України «Про інформацію» [5] і «Про медіа» [6], у тому числі, відображають баланс між правом на інформацію та необхідністю захисту особистих прав, та встановлюють відповідальність за поширення недостовірної інформації. Така система правового регулювання є гарантією дотримання прав громадян і сприяє розвитку поваги до людської гідності в українському суспільстві.

Постановою Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 року № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» [7] визначено порядок обґрунтування факту порушення репутації, що включає доведення наявності шкоди, недостовірності інформації та способу її поширення. Водночас вказана постанова окреслює різницю між фактичними твердженнями, що підлягають спростуванню, та оціночними судженнями, які зазвичай не підлягають судовому перегляду. Це дозволяє уникати зловживання правом на захист честі та ділової репутації з боку позивачів, забезпечуючи баланс інтересів сторін.

Право на честь, гідність, ділову репутацію порушується шляхом поширення недостовірної інформації. Недостовірною вважається інформація, яка не відповідає дійсності або викладена неправдиво, тобто містить відомості про події та явища, яких не існувало взагалі або які існували, але відомості про них не відповідають дійсності (неповні або перекручені) [8, с. 182]. З цього випливає, що право на захист честі, гідності та ділової репутації стосується не лише питання особистого комфорту чи соціальної репутації, а й є важливим елементом правової безпеки особи в суспільстві. Поширення недостовірної інформації порушує цей комплекс прав, підриваючи довіру до людини або організації, що в свою чергу може мати негативні наслідки для їхнього професійного та особистого життя. Важливо зазначити, що проблема полягає не тільки в тому, що інформація може бути неправдивою, але й у її викривленні чи неповноті, що також здатне спричинити шкоду. Такий аналіз вказує на необхідність суворих стандартів у медіа та загалом в інформаційному просторі, де кожна особа має право на точність у висвітленні фактів, що стосуються її особистості, професійної діяльності чи ділової репутації.

Одним із основних способів захисту немайнових прав є відшкодування моральної шкоди, яка може бути отримана у вигляді грошової компенсації за втручання в немайнові блага особи, зокрема, у випадках порушення її ділової репутації, що підтверджується судовою практикою, зокрема, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 14 квітня 2020 року по справі № 925/1196/18 [9]. Таким чином, право на відшкодування моральної шкоди є важливим інструментом захисту немайнових прав, і його застосування сприяє відновленню справедливості та захисту честі, гідності і ділової репутації осіб [10].

Отже, реалізація права на захист честі, гідності та ділової репутації в Україні є важливим інструментом для утвердження правової держави і забезпечення поваги до особистості. Система правового регулювання, що включає Конституцію України, міжнародні договори, Цивільний кодекс України та інші закони, надає громадянам можливість захищати ці немайнові права в судовому порядку. Проте судова практика підтверджує, що механізми реалізації цього права потребують удосконалення, особливо у випадках поширення недостовірної інформації та негативного впливу на репутацію. Щоб зберегти баланс між правом на захист репутації та свободою слова, необхідно чітко відрізнити факти від оціночних суджень. Ефективна реалізація цього права сприятиме зростанню відповідальності за розповсюдження неправдивих відомостей і допоможе підвищити рівень правової культури в суспільстві.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 11.11.2024).
2. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : Протокол Ради Європи від 20.03.1952. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (дата звернення: 11.11.2024).
3. Рішення ЄСПЛ від 29 березня 2005 року (заява № 72713/01) у справі «Українська Прес-Група» проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_382#Text (дата звернення: 14.11.2024).
4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 13.11.2024).
5. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 13.11.2024).
6. Про медіа : Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (дата звернення: 13.11.2024).
7. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : Постанова Верховного Суду України від 27.02.2009 № 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text (дата звернення: 14.11.2024).
8. Грибачова І. П. Проблемні аспекти захисту честі, гідності та ділової репутації фізичної особи. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми 2022 р. / редкол. : А. М. Куліш, В. В. Миргород-Карпова, А. В. Стебляк та ін. Суми, 2022. С. 181–183.
9. Постанова Великої Палати Верховного суду від 14.04.2020 № 925/1196/18. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/89181204> (дата звернення: 14.11.2024).
10. Луспенік Д. Д. Захист гідності, честі та ділової репутації: практика Верховного Суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Luspenyk_prezentatsia.pdf (дата звернення 13.11.2024).

НАПРЯМ 3. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕС

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-35>

СУБ'ЄКТИ РИНКУ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ УКРАЇНИ

Гаркавенко Сергій Васильович

*аспірант кафедри цивільного, господарського права та процесу
Академія адвокатури України
м. Київ, Україна*

Питання суб'єктності у правовідносинах між учасниками ринку електричної енергії в Україні є досить цікавим та має певні особливості.

Так А. М. Горбач визначає суб'єктів адміністративно-правових відносин як «конкретно визначених учасників цих відносин, що наділені суб'єктивними правами та юридичними обов'язками, передбаченими й забезпеченими адміністративно-правовими нормами». Та вважає, що реалізація цих прав та виконання обов'язків опосередковується наданням адміністративних послуг й здійсненням виконавчо-розпорядчої діяльності [1].

Є. В. Курінний зазначає, що суб'єктами адміністративно-правових відносин є конкретні учасники «сторони» цих відносин, що наділені законодавчо закріпленими правами та обов'язками, які вони реалізують у сфері владно-управлінської діяльності або в галузі адміністративно-правового захисту [2].

Наприклад, І. І. Литвин притримується думки, що суб'єктами є учасники суспільних відносин, що виникають у сфері державного управління, які наділені адміністративною правосуб'єктністю [3].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про ринок електричної енергії» учасник ринку електричної енергії (далі – учасник ринку) – виробник, електропостачальник, трейдер, оператор системи передачі, оператор системи розподілу, оператор малої системи розподілу, оператор ринку, гарантований покупець, оператор установки зберігання енергії та споживач, які провадять свою діяльність на ринку електричної енергії в порядку, передбаченому цим Законом [4].

Можна зробити висновок, що відносини на ринку електричної енергії є неоднорідними та включають відносини щодо: виробництва,

постачання, транспортування, зберігання, передачі та споживання електричної енергії.

До суб'єктів енергетики Д. В. Молдованов включає наступних: 1. Суб'єкти державного управління та регулювання: Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, діюче на той час Міністерство енергетики та вугільної промисловості України, Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, Державну інспекцію енергетичного нагляду. 2. Виробники енергії з альтернативних джерел – юридичні особи та приватні домогосподарства. 3 Суб'єкти, що відповідають за купівлю та продаж електроенергії у виробників та її продаж\передачу споживачу, тобто Оператор системи передачі, оператор систем розподілу та трейдери. 4. Споживачі енергії, виробленої з альтернативних джерел, у тому числі енергетичні кооперативи та домогосподарства [5].

Дослідження суспільних відносин зумовлює необхідність їх врегулювання нормами різної галузевої належності: господарського, цивільного, адміністративного, екологічного, земельного тощо. Щодо суб'єктного складу правовідносин у сфері дії ринку електричної енергії, то вони характеризуються різноманітністю і залежно від конкретних відносин, в яких суб'єкти беруть участь, можуть мати господарську, цивільну, адміністративну та іншу правосуб'єктність.

В іншому монографічному дослідженні Е. Ю. Рибнікової, також піднімається проблематика господарсько-правового стимулювання використання відновлювальних джерел енергії, розкривається питання суб'єктів реалізації такого стимулювання. Дослідниця відносить до таких, у першу чергу, органи публічної влади і включає до них – Верховну Раду України; органи виконавчої влади: Кабінет Міністрів України; міністерства (діючі на час проведення дослідження Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житловокомунального господарства України, Міністерство енергетики та вугільної промисловості України, Міністерство екології та природних ресурсів України; Державне агенство з енергоефективності та енергозбереження України; Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг; місцеві адміністрації. Також до категорії суб'єктів реалізації господарсько-правового стимулювання використання відновлювальних джерел енергії Е. Ю. Рибнікова відносить недержавних суб'єктів: комерційні вітчизняні та міжнародні банки, неурядові організації (Асоціацію «Українська асоціація відновлювальної енергетики», Європейсько-українське енергетичне агенство, Українську вітроенергетичну асоціацію) бізнес – інкубатори [6].

В теорії адміністративного права розроблено досить багато варіантів класифікації суб'єктів адміністративних правовідносин. Найбільш загальним є їх поділ на індивідуальні та колективні, владні й невлadні [2].

Так С. В. Майстро та О. Л. Волошин виділяють у системі суб'єктів державного регулювання альтернативної енергетики суб'єктів виконання (державну та її інституційні органи: законодавчі, виконавчі, судові органи різних рівнів) та суб'єктів впливу (громадські та політичні об'єднання засоби масової інформації, окремі особистості) [7].

Суб'єкти адміністративних правовідносин диференціюються і за організаційно-правовою формою, за зовнішньою відокремленістю, за наявністю повноважень, за аксіологічним критерієм, за сферами виникнення та функціонування [8].

Таким чином, суб'єктами ринку електричної енергії на сьогодні є виробники, Оператор системи передачі, Оператор системи розподілу, Оператор ринку, Гарантований покупець, трейдери, електропостачальники, Постачальник останньої надії та споживач, як узагальнений образ всіх юридичних та фізичних осіб. Функціонування учасників ринку електричної енергії визначається нормами, які регулюють відносини між ними на певних сегментах ринку електричної енергії. Основоположним законом буде – Закон України «Про ринок електричної енергії», який визначає правові, економічні та організаційні засади функціонування ринку електричної енергії, регулює відносини, пов'язані з виробництвом, передачею, розподілом, купівлею-продажем, постачанням електричної енергії для забезпечення надійного та безпечного постачання електричної енергії споживачам з урахуванням інтересів споживачів, розвитку ринкових відносин, мінімізації витрат на постачання електричної енергії та мінімізації негативного впливу на навколишнє природне середовище [4].

Правила ринку «на добу наперед» та внутрішньодобового ринку визначають взаємовідносини, що виникають між учасниками ринку «на добу наперед» та внутрішньодобового ринку (далі – учасник РДН/ВДР) та оператором ринку (далі – ОР), а також визначають порядок реєстрації учасників РДН/ВДР, порядок та вимоги до забезпечення виконання зобов'язань за договорами купівлі-продажу електричної енергії на ринку «на добу наперед» (далі – РДН) і внутрішньодобовому ринку (далі – ВДР), порядок організації та проведення торгів РДН і торгів ВДР, порядок визначення ціни на електричну енергію, проведення розрахунків на РДН і ВДР, визначення вартості послуг ОР та порядок їх оплати, розкриття інформації та оприлюднення інформації, порядок врегулювання спорів між ОР та учасниками РДН/ВДР, порядок внесення змін до цих Правил [9].

Кодекс системи передачі регулює взаємовідносини Оператора системи передачі (далі – ОСП) та користувачів системи передачі (далі – Користувач) щодо планування, розвитку та експлуатації (у тому числі оперативно-технологічного управління) системи передачі у складі об'єднаної енергетичної системи (ОЕС) України, а також приєднання та доступу до системи передачі [10].

Кодекс системи розподілу визначає вимоги та правила, які регулюють взаємовідносини операторів систем розподілу (далі – ОСР), оператора системи передачі (далі – ОСП), користувачів системи розподілу (далі – Користувачі) та замовників послуг з приєднання щодо оперативного та технологічного управління системою розподілу, її розвитку та експлуатації, забезпечення доступу та приєднання електроустановок [11].

Правила ринку визначають порядок реєстрації учасників ринку, порядок та вимоги до забезпечення виконання зобов'язань за договорами про врегулювання небалансів електричної енергії, правила балансування, правила агрегації, правила функціонування ринку допоміжних послуг, порядок проведення розрахунків на балансуєчому ринку та ринку допоміжних послуг, порядок виставлення рахунків, порядок внесення змін до цих Правил, положення щодо функціонування ринку при виникненні надзвичайної ситуації в об'єднаній енергетичній системі України [12].

Кодекс комерційного обліку електричної енергії визначає основні положення щодо організації комерційного обліку електричної енергії на ринку електричної енергії, права та обов'язки учасників ринку, постачальників послуг комерційного обліку та адміністратора комерційного обліку щодо забезпечення комерційного обліку електричної енергії, отримання точних і достовірних даних комерційного обліку та їх агрегації (об'єднання), порядок проведення реєстрації постачальників послуг комерційного обліку, точок комерційного обліку та реєстрації автоматизованих систем, що використовуються для комерційного обліку електричної енергії [13].

Правила роздрібного ринку електричної енергії регулюють взаємовідносини, які виникають під час купівлі-продажу електричної енергії між електропостачальником та споживачем, а також їх взаємовідносини з іншими учасниками роздрібного ринку.

Отже, ринок електричної енергії за суб'єктивним складом можна розділити на дві групи: Державні органи управління об'єднаної енергетичної системи України та на безпосередніх учасників ринку електричної енергії, які провадять господарську діяльність у відповідності до визначених нормативних документів сегментів ринку.

Література:

1. Горбач А. М. Суб'єкти адміністративно-правових відносин. Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. Вип. 2. Ч. 4. С. 172–174.
2. Курінний Є. В. Адміністративне право України: тенденції трансформації в умовах реформування : навчальний посібник. Дніпропетровськ : Юридична академія МВС України, 2002. 92 с.
3. Литвин І. І. Сутність системи суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері надання освітніх послуг. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 5. С. 63–66.
4. Про ринок електричної енергії: Закон України № 2019-VIII від 13.04.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text> (дата звернення 18.11.2024).
5. Молдованов Д. В. Фінансово-правове забезпечення державної політики у сфері альтернативної енергетики: дисертація доктора філософії: 081 «Право». Х., 2020. 238 с.
6. Рибнікова Е. Ю. Господарсько-правове стимулювання використання відновлювальних джерел енергії в Україні : дис. канд. юрид. наук: 12.00.04. Нац.ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2018. 222 с.
7. Майстро С. В., Волошин О. Л. Механізми державного регулювання розвитку альтернативної енергетики: теоретичні підходи до визначення та змісту. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 43. С. 36–43.
8. Мацелик Т. О. Суб'єкти адміністративного права: поняття та система : монографія. Ірпінь : Видавництво Національного університету державної податкової служби України, 2013. 342 с.
9. Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 14.03.2018 № 308 Про затвердження Правил ринку «на добу наперед» та внутрішньодобового ринку URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0308874-18#Text> (дата звернення 18.11.2024).
10. Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг № 309 від 14.03.2018 Про затвердження Кодексу системи передачі. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0309874-18#Text> (дата звернення 18.11.2024).
11. Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг № 310 від 14.03.2018 Про затвердження Кодексу систем розподілу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0310874-18#Text>. (дата звернення 18.11.2024).
12. Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 14.03.2018 № 307

Про затвердження Правил ринку URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0307874-18#Text>. (дата звернення 18.11.2024).

13. Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 14.03.2018 № 311 Про затвердження Правил ринку URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0311874-18#Text> (дата звернення 18.11.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-36>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ МИТНОЇ ВАРТОСТІ В ПРОЦЕДУРІ ДЕКЛАРУВАННЯ ТОВАРУ: ПОРЯДОК ДІЙ І ВЗАЄМОДІЯ МИТНОГО ОРГАНУ ТА ДЕКЛАРАНТА

Іванченко Едуард Пилипович

*кандидат юридичних наук,
професор Української технологічної академії,
радник Асоціації митних брокерів України,
докторант
Науково-дослідний інститут приватного права
і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Вступ України до СОТ та набуття статусу кандидата на членство в ЄС покладає на нашу державу зобов'язання щодо адаптації національного законодавства до права ЄС за окремими пріоритетними напрямками, одним із яких є «митне законодавство». Основним аспектом партнерської співпраці з ЄС є врегулювання питань, щодо належного визначення митної вартості при декларуванні товарів, які переміщуються із ЄС на митну територію України або навпаки. Ефективність митних процедур займає важливе місце у методиці оцінювання країн у багатьох міжнародних рейтингах, зокрема, у рейтингу Світового банку Doing Business за індикатором «Міжнародна торгівля та інвестиції» [1, с. 97].

Вимогами частини першої статті 1 Митного кодексу України [2] (далі – Кодекс) передбачено, що законодавство України з питань митної справи складається з Конституції України, Кодексу, інших законів України, що регулюють питання, зазначені у статті 7 Кодексу, з міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також з нормативно-правових актів,

виданих на основі та на виконання Кодексу та інших законодавчих актів.

Порядок та методи визначення митної вартості товарів, які переміщуються через митний кордон України, встановлені розділом III Кодексу і базуються на положеннях статті VII Генеральної угоди з тарифів й торгівлі 1994 року (далі – ГАТТ) [3] та Угоди про застосування статті VII ГАТТ (далі – Угода) [4] і є однаковими для всіх товарів, які переміщуються через митний кордон України.

Заявлення митної вартості товарів здійснюється декларантом або уповноваженою ним особою під час декларування товарів у порядку, встановленому розділом VII та главою 8 Кодексу.

Відповідно до частини другої статті 52 Кодексу декларант або уповноважена ним особа, які заявляють митну вартість товару, зобов'язані заявляти митну вартість, визначену ними самостійно, у тому числі за результатами консультацій з митним органом; подавати достовірні відомості про визначення митної вартості, які повинні базуватися на об'єктивних, документально підтверджених даних, що піддаються обчисленню; нести всі додаткові витрати, пов'язані з коригуванням митної вартості або наданням митному органу додаткової інформації.

Під час здійснення контролю правильності визначення митної вартості товарів митний орган зобов'язаний, серед іншого, перевірити числове значення заявленої митної вартості, наявність у поданих документах усіх відомостей, що підтверджують числові значення складових митної вартості товарів, чи відомостей щодо ціни, що була фактично сплачена або підлягає сплаті за ці товари (пункт 1 частини четвертої статті 54 Кодексу).

У разі якщо надані згідно з частиною другою статті 53 Кодексу документи містять розбіжності, які мають вплив на правильність визначення митної вартості, наявні ознаки підробки або не містять всіх відомостей, що підтверджують числові значення складових митної вартості товарів, чи відомостей щодо ціни, що була фактично сплачена або підлягає сплаті за ці товари, декларант або уповноважена ним особа на письмову вимогу митного органу зобов'язані протягом 10 календарних днів надати (за наявності) додаткові документи.

Повноваження митного органу щодо можливості запиту додаткових документів передбачено як статтею 53 Кодексу, так і статтею 17 Угоди. Стаття 17 Угоди передбачає, що ніщо не повинно тлумачитися так, що обмежує або ставить під сумнів право митних адміністрацій упевнитися в істинності або точності будь-якої заяви, документа чи декларації, поданої для цілей митної оцінки.

Частиною п'ятою статті 54 Кодексу за митним органом закріплено право упевнюватися в достовірності або точності будь-якої заяви, документа чи розрахунку, поданих для цілей визначення митної вартості у випадках, встановлених Кодексом, письмово запитувати від декларанта або уповноваженої ним особи додаткові документи та відомості, якщо це необхідно для прийняття рішення про визнання заявленої митної вартості.

У разі неподання декларантом або уповноваженою ним особою документів згідно з переліком та відповідно до умов, зазначених у частинах другій – четвертій статті 53 Кодексу, або відсутності у цих документах всіх відомостей, що підтверджують числові значення складових митної вартості товарів, чи відомостей щодо ціни, що була фактично сплачена або підлягає сплаті за ці товари, митний орган може відмовити у митному оформленні товарів за заявленою декларантом або уповноваженою ним особою митною вартістю (пункт 2 частини шостої статті 54 Кодексу).

Згідно з частиною третьою статті 54 Кодексу за результатами здійснення контролю правильності визначення митної вартості товарів митний орган визнає заявлену декларантом або уповноваженою ним особою митну вартість чи приймає письмове рішення про її коригування відповідно до положень статті 55 Кодексу.

Виходячи з вищевикладеного, незважаючи на законодавчо унормований, в тому числі і такий, що відповідає нормам міжнародного права, порядок дій і взаємодії митного органу та декларанта з визначення митної вартості в процедурі декларування товару, на нашу думку, занадто громіздкий і зарегламентований, цілком залежить від «людського фактору», призводить до викривлення митної статистики та нерідко служить предметом дискусій і маніпуляцій як з боку митного органу (підвищення митної вартості), так і з боку декларанта (зниження митної вартості). Це в свою чергу обумовлює нагальну потребу у вдосконаленні і доробці цього порядку в інтересах обох сторін та без втрат надходження митних платежів до державного бюджету України.

У процесі визначення митної вартості при декларуванні товарів декларант значною мірою зацікавлений у *швидкому та об'єктивному вирішенні питання*, так як фактори своєчасного митного оформлення та правильність визначення митної вартості є суттєвими для подальшого безперешкодного випуску товару у вільне використання. У зв'язку з чим вважаємо за доцільне розглянути на виконавчому та законодавчому рівнях державних органів влади з залученням громадської спільноти, що задіяна у процесі митного контролю та оформлення товарів (громадські ради, асоціації імпортерів та митних брокерів тощо) питання щодо внесення змін та доповнень до Митного та Податкового

кодексів в контексті удосконалення визначення митної вартості товару. А саме, за основу для оподаткування товарів, що ввозяться на митну територію України, пропонується *застосовувати тільки податок на прибуток, який був отриманий після продажу цих товарів*. Для цього необхідно в нормативно-правовому та ІТ сенсі розробити податково-фінансовий механізм щодо контролю податковими та митними органами сплати податків з прибутку продавця в ланцюзі продаж до кінцевого споживача. На кожному етапі продажу цього товару має бути з автоматичне фіксоване оподаткування за різницею між заявленою при ввезенні та кінцевою митною вартістю реалізованого на території України товару. В подальшому це дозволить здійснювати об'єктивне оподаткування без викривлення митної статистики та втручання «людського фактору» при визначенні посадовими особами митних органів вартості імпортованих товарів, що в свою чергу мінімізує корупційну складову, буде стимулювати зовнішньоекономічну торгівлю та прискорить випуск товарів у вільне використання. Також з метою оптимізації митних процедур для зменшення корупційних ризиків на кордоні, зокрема, в частині визначення митної вартості при декларуванні товарів, фахівцями пропонується: 1) перенесення контролю митної вартості зі стадії митного оформлення на постаудит як однієї з основних форм митного контролю; 2) введення централізованого оприлюднення рішення щодо митної класифікації товарів (за прикладом ЄС), включаючи рішення податкових органів по документальних перевірках та судові рішення у справах стосовно правильності класифікації [5], що безпосередньо впливає з правильності оцінки митної вартості товарів та впливає на обсяг надходження митних платежів до державного бюджету України.

Література:

1. Іванченко Е. П. Визначення вартості об'єктів права інтелектуальної власності в процедурі митного декларування товарів: господарсько-правовий аспект. *Право і суспільство*. 2024. № 1. С. 94–108.
2. Митний кодекс України: Закон України від 13 березня 2012 року № 4495. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>
3. Генеральна угода про тарифи й торгівлю 1994 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/981_003
4. Угода про застосування статті VII Генеральної угоди про тарифи й торгівлю 1994 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_011#Text
5. Рада бізнес омбудсмена. Зменшення корупційних ризиків на митниці. На основі звіту: ТОП-10 рекомендацій 2023 року. URL: <https://boi.org.ua/recommendations-post/16667-2/>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИПИНЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ШЛЯХОМ ЛІКВІДАЦІЇ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Кирпань Богдан Володимирович

*аспірант кафедри цивільного, трудового та господарського права
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

Процедура припинення господарських об'єднань шляхом ліквідації є надзвичайно складним комплексом організаційно-правових дій та заходів, що має велике значення для подальшої юридичної долі учасників такого об'єднання, а також для його контрагентів, ринкової ситуації, а в деяких випадках, для всієї економічної системи держави. Саме тому повне припинення господарських об'єднань, їх вихід з ринку повинно регулюватись значно детальніше на законодавчому рівні та притягувати більшої уваги контрольно-наглядових органів держави.

Загалом окремі елементи моделі відносин з припинення не мають чіткого регулювання на законодавчому рівні, оскільки Господарський кодекс України (далі – ГК України) має доволі фрагментарний характер та позбавлений системності.

Проблематика припинення господарських об'єднань шляхом ліквідації має ще й тому таку актуальність, оскільки законодавець закріплює, з одного боку, унітарну юридичну правосуб'єктність для кожного окремого об'єднання в незалежності від його типу. З іншого ж – законодавець наділив деякі з організаційно-правових форм ознаками, які жодним чином не виділяють їх серед інших. Відповідно до ч. 4 ст. 118 ГК України об'єднання підприємств є юридичною особою [1]. Це означає, що з точки зору припинення шляхом ліквідації вони розглядаються в такій же якості, як і будь-яке товариство, що також є єдиним суб'єктом з точки зору правосуб'єктності.

Звертає на себе увагу неоднозначність позиції законодавця, який зазначає, що відповідно до ч. 5 ст. 124 ГК України «ліквідація господарського об'єднання провадиться за рішенням підприємств-учасників, а ліквідація державного (комунального) об'єднання – за рішенням органу, що прийняв рішення про утворення об'єднання. Ліквідація об'єднання підприємств здійснюється в порядку, встановленому цим Кодексом щодо ліквідації підприємства. Майно, що залишилося після ліквідації об'єднання, розподіляється між учасниками

згідно зі статутом об'єднання підприємств чи договором» [1]. Дана норма не є цілісною. Так, якщо законодавець зауважує на тому, що «ліквідація господарського об'єднання провадиться за рішенням підприємств-учасників», то яким же чином вона може відбуватися в такий же спосіб, в який і ліквідація господарського товариства, де таке рішення приймає його власник. У господарського об'єднання не має власника, а є лише учасники, які мають зовсім інший статус ніж власники.

Законодавець уникає вирішення й іншої проблеми – забезпечення прав та інтересів кредиторів господарського об'єднання, яке ліквідується, але позбавлено можливості виконати свої зобов'язання перед ними. Тобто якщо буквально розуміти норму ч. 5 ст. 124 ГК України, то ліквідація господарського товариства, як аналогія до ліквідації господарського об'єднання, у випадку його неспроможності виконати свої зобов'язання здійснюється у встановлений Кодексом України з процедур банкрутства (далі – КУЗПБ) спосіб за участю господарського суду та спеціального суб'єкту – арбітражного керуючого. Причому процедури, які визначені в КУЗПБ та застосовуються до господарського товариства, наприклад, розпорядження майном та санація, не можуть бути застосовані до господарського об'єднання, оскільки прямо суперечитимуть положенню ст. 118–123 ГК України щодо недопустимості обмеження в будь-який спосіб правосуб'єктності господарських товариств, які є учасниками відповідних господарських об'єднань. Натомість і санація, і розпорядження майном передбачають певні обмеження органів управління банкрутом, а також – обмеження свободи розпорядження ним своїми активами. Враховуючи положення про те, що мета створення господарських об'єднань є тимчасове досягнення певних цілей для чого його учасниками передається, а не відчужується чи в інший спосіб змінює форму власності, майно та активи, то обмеження свободи розпорядження ними під час процедури банкрутства господарських об'єднань напряму обмежуватиме і майнові права того з його учасників, якому ці активи належало до його створення.

Всі ці проблеми потребують вирішення на законодавчому рівні з урахуванням тих особливостей, які не заперечуються та вже визначені на рівні законодавства.

Що ж стосується інших господарських об'єднань створених як асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, слід зауважити на необхідності детермінації процедури їх ліквідації шляхом запровадження окремої особливої процедури ліквідації в КУЗПБ. Але перед цим необхідно внести певні зміни в ч. 5 ст. 124 ГК України, виклавши її в такій редакції:

«5. Ліквідація господарського об'єднання провадиться за рішенням підприємств-учасників, а ліквідація державного (комунального) об'єднання – за рішенням органу, що прийняв рішення про утворення об'єднання. Ліквідація об'єднання підприємств здійснюється в порядку, встановленому цим Кодексом, з особливостями передбаченими Кодексом України з процедур банкрутства. Захист прав та інтересів кредиторів господарського об'єднання, яке ліквідується відбувається із залученням органу, ким було погоджено рішення про утворення об'єднання підприємств (установчий договір) та статут об'єднання. Майно, що залишилося після ліквідації об'єднання та погашення заборгованості перед кредиторами та іншими особами, які мають до такого об'єднання грошові вимоги, розподіляється між учасниками згідно зі статутом об'єднання підприємств чи договором».

В такий спосіб імплемтуємо фактично бланкетну норму в ГК України, з метою визначення того нормативно-правового акту, яким регулюватиметься процедура ліквідації господарських об'єднань. Натомість важливим є залучення Антимонопольного комітету України (далі – АМКУ) в якості певного гаранту захисту прав кредиторів господарських об'єднань, що ліквідуються. Логіка полягає в тому, що законодавець визначив АМКУ тим органом, який погоджує, а фактично, дозволяє створення господарського об'єднання оцінюючи ризики від його діяльності для ринку та економіки країни на підставі вивчених та проаналізованих установчих документів, установчих договорів, статуту тощо. Тобто АМКУ повинен нести відповідальність за дозвіл, який ним надається та за погодження, яке він дає під час створення господарського об'єднання. До того ж АМКУ є державною інституцією, що дасть змогу державі прийняти участь в реалізації власних гарантій невідворотності виконання господарських зобов'язань, в тому числі під час ліквідації суб'єкту господарювання.

Таким чином, запропоновані зміни до господарського законодавства України дозволять значно підвищити прозорість процедури ліквідації господарського об'єднання, а також рівень захисту прав кредиторів такого господарського об'єднання.

Література:

1. Господарський кодекс України: Кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 15.11.2024).

ПРАВОВА ПРИРОДА СУБСИДІАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО

Паніотов Олег Костянтинович

*аспірант відділу проблем модернізації господарського права
та законодавства*

*Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Мамутова Національної академії наук України»
м. Київ, Україна*

Субсидіарна відповідальність у процедурі банкрутства є правовим механізмом, що дозволяє притягнути до відповідальності третіх осіб, які сприяли або безпосередньо вплинули на доведення боржника до фінансової неспроможності. Вона передбачена законодавством України, зокрема, частиною 2 статті 61 Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ), і має специфічну природу та механізми реалізації.

Сутністю субсидіарної відповідальності є те, що особи, винні в доведенні боржника до банкрутства, зобов'язані компенсувати різницю між сумою кредиторських вимог і ліквідаційною масою. Це означає, що відповідальність може виникнути лише у разі недостатності активів боржника для задоволення вимог кредиторів.

Згідно діючого законодавства України до субсидіарної відповідальності можуть бути притягнуті (суб'єкти субсидіарної відповідальності):

- **Засновники (учасники, акціонери) боржника**, які діяли на шкоду інтересам кредиторів.
- **Керівники боржника** (наприклад, директори або голови правління), які приймали рішення, що призвели до банкрутства.
- **Інші особи**, які мали змогу визначати дії боржника, зокрема через видачу обов'язкових вказівок.

Умови настання субсидіарної відповідальності

Для притягнення до субсидіарної відповідальності необхідно довести такі обставини:

1. **Наявність шкоди** у вигляді недостатності ліквідаційної маси для покриття боргів банкрута (погашення кредиторської заборгованості в повному обсязі перед усіма кредиторами).
2. **Протиправні дії** або бездіяльність відповідної особи (наприклад, незаконні фінансові операції, виведення активів тощо).
3. **Причинно-наслідковий зв'язок** між протиправними діями чи бездіяльністю особи та доведенням боржника до банкрутства.

Процедура притягнення до відповідальності

Ліквідатор або кредитор має право звернутися до суду в межах справи про банкрутство із заявою про притягнення до субсидіарної відповідальності осіб, зазначених у статті 61 КУзПБ.

Слід звернути увагу на останню судову практику з цього питання. Верховний Суд у складі суддів палати для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду в постанові від 19 червня 2024 року по справі № 906/1155/20 (906/1113/21) виклав правову позицію (висновок), згідно з яким *передчасне звернення з вимогами про покладення субсидіарної відповідальності у справі про банкрутство – до здійснення задоволення вимог кредиторів за рахунок коштів, отриманих за наслідками реалізації всіх виявлених у боржника активів, з встановленням факту недостатності майна, виключає розгляд, дослідження, оцінку та встановлення осіб, винних у правопорушенні з доведення боржника до банкрутства, тобто виключає визначення суб'єктів та суб'єктивної сторони відповідного правопорушення.*

Отже, до завершення погашення визнаних у справі вимог кредиторів за рахунок коштів, отриманих від продажу включених до складу ліквідаційної маси активів боржника, зі встановленням за результатами погашення недостатності майна боржника для задоволення таких вимог заява ліквідатора / кредитора з вимогами про покладення субсидіарної відповідальності та стягнення з винних осіб суми субсидіарної відповідальності не може бути подана, а в разі її подання відповідні вимоги не підлягають задоволенню судом.

Звертаємо увагу, що до ухвалення цієї постанови Верховним Судом практика була різноманітна і звернення до суду із заявою про покладення субсидіарної відповідальності паралельно із іншими судовими процесами в межах справи про банкрутство щодо активів боржника (оскарження правочинів, майнових дій боржника тощо) було розповсюдженим.

Таким чином, постає питання щодо подальшої долі десятків судових спорів в цій категорії справ, які перебувають на стадіях апеляційного або касаційного провадження і не враховували цю новосформовану правову позицію Верховного Суду.

На підставі вищезазначеного можна визначити, що субсидіарна відповідальність є важливим механізмом захисту прав кредиторів у процедурі банкрутства. Вона дозволяє забезпечити погашення вимог кредиторів у разі недостатності майна боржника, а також слугує запобіжником від зловживань з боку керівників, власників чи інших осіб, які мають вплив на діяльність підприємства. Водночас успішне

застосування цього механізму вимагає вжиття численних заходів зі збору відповідних доказів та обґрунтування позиції в суді.

Література:

1. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18.10.2018 № 2597-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення: 20.11.2024).

2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/435-15#Text> (дата звернення: 20.11.2024).

3. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/436-15#Text> (дата звернення: 20.11.2024).

4. Постанова Верховного Суду у складі суддів палати для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду від 19.06.2024 по справі № 906/1155/20 (906/1113/21) / Верховний Суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120341855> (дата звернення: 20.11.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-39>

ПРАВОВА ОСНОВА УЧАСТІ ПРОКУРОРА У ГОСПОДАРЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Романчук Тетяна Анатоліївна

аспірант

ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова

Національної академії наук України»

м. Житомир, Україна

Повномасштабне вторгнення країни аргесорки на територію України, поставило під загрозу не лише економіку нашої незалежної держави, а взагалі саме її існування. Незважаючи на це, завдяки налагодженій співпраці всіх силових відомств та інших державних органів України і вродженій організованості українського народу та, звісно допомоги країн-партнерів, наша держава існує та продовжує боротьбу за виживання.

Водночас загибель людей, вимушені переселенці, військовий стан, пошкодження інфраструктури держави, знищення житлового фонду населення України та багато іншого стало додатковим тягарем для

держави, порушило її інтереси в усіх сферах суспільного життя. Одним із шляхів захисту зазначених інтересів є захист, а точніше представництво держави в судових органах, яке відповідно до Конституції України та Закону України «Про прокуратуру» здійснює прокуратура.

Так, нормами зазначеного закону передбачено, що діяльність прокуратури ґрунтується, серед іншого, на засадах: верховенства права та визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю; законності, справедливості, неупередженості та об'єктивності; презумпції невинуватості; незалежності прокурорів, що передбачає існування гарантій від незаконного політичного, матеріального чи іншого впливу на прокурора щодо прийняття ним рішень при виконанні службових обов'язків; політичної нейтральності прокуратури; недопустимості незаконного втручання прокуратури в діяльність органів законодавчої, виконавчої і судової влади; неухильного дотримання вимог професійної етики та поведінки [6, ст. 3].

Міжнародні норми передбачають також аналогічні стандарти діяльності органів прокуратури, яка виходить за межі кримінальної юстиції. Так, закріплені в Рекомендації щодо ролі прокурорів поза системою кримінального правосуддя (PM/Rec(2012)11) прокурори повинні здійснювати свої функції та повноваження поза системою кримінального правосуддя у повній відповідності до принципів законності, об'єктивності, справедливості та неупередженості, поведінка прокурорів має бути врегульована кодексом етики.

У свою чергу Європейський суд з прав людини (надалі – ЄСПЛ), коли оцінює участь прокурора у судовому процесі, має низку застережень. Зокрема у справі «Менчинська проти Російської Федерації» (скарга № 42454) даний судовий орган зазначив, що «оскільки прокурор або інша прирівняна посадова особа, висловлюючи думку про те, що касаційна скарга підлягає задоволенню або відхиленню, тим самим займає одну зі сторін розгляду, його участь може викликати для сторін відчуття нерівності [1, с. 26].

Тому важко не погодитися із висновком Григорчука М.В., що основним застереженням щодо ролі прокурора у судовому процесі є гіпотетична загроза рівності сторін, оскільки така ситуація може призвести до звуження поняття справедливого судового розгляду у значенні п. 1 ст. 6 Конвенції. Висловлена позиція ЄСПЛ подається через створення для неї (сторони, на якій виступає прокурор чи сам факт участі прокурора як сторони) істотної незручності порівняно з іншою стороною [1, с. 26]. Тобто, особливий статус прокурора має певний психологічний вплив на інших учасників.

Разом з тим, зазначений перелік принципів та засад діяльності прокуратури доводить, що відсутній тиск чи інше порушення рівноваги між правами та обов'язками прокурора та інших учасників господарського процесу.

Також, слід зазначити, що Рекомендації CM/Rec(2012)11 зазначають про три напрямки діяльності органів прокуратури: представництво прокурором спільних чи публічних інтересів; нагляд за діяльністю державних органів та інших юридичних осіб в інтересах держави; співробітництво між прокуратурами різних держав на національному та міжнародному рівні.

У свою чергу, Конституція України також вказує на такий напрямок діяльності органів прокуратури як представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Закон України «Про прокуратуру» деталізує на яких підставах і за яких умов прокурор наділяється правом представляти інтереси держави в суді.

До таких виключних випадків належать: наявність порушення або загрози порушення інтересів держави, при чому захист таких інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження; у разі відсутності такого органу.

Також цей нормативний акт містить перелік обмежень щодо того, інтереси яких юридичних осіб заборонено представляти органам прокуратури та виключення з цього переліку.

Таким чином, як законодавство України, так і європейське законодавство наділяє органи прокуратури правовим статусом представника держави в господарському процесі. Ця категорія справ відрізняється кінцевою метою, на досягнення якої спрямовані зусилля прокурора, а саме захист інтересів держави та суспільства.

Водночас, прокурор має обґрунтувати підстави представництва, оскільки лише після цього закон дозволяє виконувати покладені на цей орган функції.

Останнім часом багато уваги приділяється даному питанню в тому числі і судовою владою. Так, Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду розглянув результати експертного дослідження «Практика Верховного Суду у справах за участі прокурора у некримінальних провадженнях». Дане дослідження відбулося завдяки Агентству США з міжнародного розвитку (USAID) на виконання програми «Справедливість для всіх».

Автором дослідження Тетяною Цувіною вивчено практику Верховного Суду цієї категорії справ та враховано практику ЄСПЛ щодо забезпечення права на справедливий судовий розгляд.

Складність у доведенні порушення інтересу держави полягає в тому, що немає чіткого визначення у чому саме полягає такий інтерес. Наприклад, є категорія справ, де прокуратура звертається з позовом в інтересах органу місцевого самоврядування. Предметом позову є визнання недійсним договору про закупівлю та застосування наслідків недійсності правочину та стягнення коштів.

Підставою для позовних вимог стало вчинення відповідачем антиконкурентних дій, які призвели до спотворення результатів закупівель.

Такого типу поведінка негативно впливає на прозорість закупівель, конкуренцію під час їх проведення, чим порушує в першу чергу економічні інтереси держави.

З іншого боку, участь у закупівлі окрім двох учасників, які вчинили антиконкурентні дії, взяв третій учасник, пропозиція якого була вище за пропозицію інших двох учасників.

Якщо прибрати учасників, які вчинили антиконкурентні дії, то пропозиція третього учасника була б акцептована, у зв'язку з чим орган місцевого самоврядування змушений був би витратити на товар більшу суму бюджетних коштів.

Питання полягає у тому де саме порушено інтерес держави. Під час вчинення антиконкурентних дій чи під час можливого акцептування дорожчої пропозиції третього учасника.

Перший варіант порушення інтересів держави має довгострокову перспективу, яка полягає у тому, що суб'єкти господарювання у разі задоволення позовних вимог понесуть матеріальну відповідальність, а також не зможуть приймати участь у закупівлях протягом трьох років. Крім того, це також вплине на інших учасників закупівель у якості профілактики таких порушень у майбутньому.

Другий варіант порушення інтересів держави полягає у короткій перспективі, зокрема конкретно в цій закупівлі на підставі договору, укладеного з учасником, який вчинив антиконкурентні дії вдалося зекономити бюджетні кошти.

Виходячи з того, що позов подано до учасників, які порушили законодавство шляхом спотворення результатів торгів, то прокуратура захищає інтереси держави у тому числі в довгостроковій перспективі.

Також суперечлива ситуація у позовах, предметом яких є здійснення будівельних робіт не у відповідності із проектно-кошторисною документацією.

З одного боку виступає орган місцевого самоврядування, представник якого стверджує, що прокуратура направляючи до господарського

суду позов про стягнення штрафних санкцій, створює безпідставно перепони суб'єкту підприємництва у здійсненні господарської діяльності, оскільки об'єкт будівництва побудовано і він успішно функціонує.

Водночас, під час виконання робіт підприємство-підрядник відхилилося від проектно-кошторисної документації на суму понад 20 % від вартості будівельних робіт. Таке відхилення не вплине на безпечність користування об'єктом будівництва, але порушує будівельне законодавство.

Такого роду позови також мають довгостроковий вплив на господарюючих суб'єктів, примушуючи їх через сплату штрафних санкцій дотримуватися будівельних норм під час виконання договорів підряду.

Таким чином, участь прокурора у господарському процесі передбачає не лише захист інтересів держави в суді, але й здійснює профілактику порушення норм чинного законодавства.

Література:

1. Григорчук М. В. Правова характеристика прокурора у господарському процесі України та практика Європейського суду з прав людини. *Історико-правовий часопис*. 2021. № 1(16). С. 23–28 (посилання: <https://library.krok.edu.ua/ua/kategoriji/statti/1332-pravovakharakterystyka-prokurora-u-hospodarskomu-protsesi-ukrainy-ta-praktykayevropeyskoho-sudu-z-prav-liudyny>) (дата звернення 19.11.2024).

2. Лапкін А. В. Участь прокурора у господарському судочинстві. *25 років господарській юрисдикції в Україні: досвід та перспективи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 трав. 2016 р.) / редкол.: В. Я. Тацій, П. В. Тихий, О. В. Бринцев та ін. Х. : Право, 2016. 204 с. С. 81–85 (посилання: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12463/1/Lapkin_81-85.pdf) (дата звернення 19.11.2024).

3. Selivanov, M. V. (2017). Участь прокурора у господарському процесі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. (23), 126–128. Вилучено із <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/9730> (дата звернення 19.11.2024).

4. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 131-1.

5. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України № 1401-VIII від 02.06.2016 року.

6. Про прокуратуру: Закон України № 1697- VII від 14.10.2014 року.

7. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06 листопада 1991 р. № 1798-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення 19.11.2024).

8. Про роль публічних обвинувачених поза системою кримінальної юстиції: Рекомендація Rec (2012)11 Комітету міністрів державам-учасницям. Режим доступу: https://www.pravo.org.ua/files/rec_chodo_publ.pdf (дата звернення 20.11.2024).

9. «Менчинська проти російської федерації» (Menchinskaya v. Russia) (скарга № 42454/02). режим доступу: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/952570> дата звернення 20.11.2024).

10. У КЦС ВС відбулася презентація експертного дослідження щодо участі прокурора у некримінальних провадженнях. *Офіційна сторінка Верховного Суду*. Вилучено із: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1696043/> (дата звернення 20.11.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-40>

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦІН В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Слободяник Тетяна Миколаївна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Бондуrowa Яна Юрїївна

*студентка 2 курсу факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Цінова політика держави є ключовим елементом економічного розвитку. В Україні, як і в інших країнах із ринковою економікою, державне регулювання цін спрямоване на забезпечення економічної стабільності, соціальної справедливості та захист прав споживачів.

Державне регулювання цін – процес прямого або опосередкованого впливу держави на рівні та співвідношення цін з метою реалізації тієї чи іншої цінової політики [1].

Основні завдання державного регулювання цін:

- стримування інфляції;
- забезпечення соціальної захищеності вразливих категорій населення;

- регулювання тарифів на послуги природних монополій;
- підтримка стабільного функціонування економіки в кризових ситуаціях.

Основна мета – забезпечення доступності соціально важливих товарів і захист споживачів від монопольного завищення цін.

Державне регулювання цін здійснюється Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади, державними колегіальними органами й органами місцевого самоврядування відповідно до їхніх повноважень [2]. Також регламентується спеціальним законодавством: Законами «Про ціни і ціноутворення», «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності», постановою Кабінету Міністрів України «Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів)» тощо.

Для реалізації цінової політики держава створила систему органів ціноутворення, яка охоплює загальнодержавні, регіональні та відомчі установи. На загальнодержавному рівні ці функції виконує Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, а на регіональному – управління цінової політики в місцевих адміністраціях та Раді міністрів АР Крим.

Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України формує та впроваджує цінову політику, прогнозує динаміку цін і тарифів, розробляє пропозиції щодо їх регулювання та стримування інфляції. Нині його повноваження обмежуються встановленням оптових і роздрібних цін на природний газ, а також тарифів на його транспортування.

Місцеві органи виконавчої влади мають ширші повноваження, зокрема щодо регулювання цін на енергоресурси, послуги водопостачання, теплопостачання, дитяче харчування, лікарські засоби та інші соціально важливі товари і послуги.

Відомчі органи, такі як Міністерство інфраструктури України або Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, узгоджують свої рішення з Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України та іншими державними установами. Наприклад, Міністерство інфраструктури України встановлює тарифи на залізничні перевезення, а комісія – тарифи на електроенергію для населення. Скорочення переліку продукції, ціни на яку регулюються державою, свідчить про поступову дерегуляцію цієї сфери.

Втручання держави в процес ціноутворення здійснюється в трьох основних формах: обмеження рівня ціни; введення податкових платежів, що призводять до вилучення доходів у виробників та споживачів;

державна підтримка цін через дотації. Це втручання здійснюється за допомогою різноманітних методів державного регулювання цін, які можна об'єднати у дві групи: прямі й непрямі (опосередковані) [3].

Цінова політика держави є важливим елементом економічного регулювання, спрямованим на забезпечення стабільності, соціальної справедливості та захисту споживачів. В Україні державне регулювання цін здійснюється через прямі та непрямі механізми, які включають контроль рівнів цін, податкові інструменти та дотації. Основні завдання регулювання включають стримування інфляції, захист вразливих верств населення, регулювання тарифів на послуги природних монополій і підтримку економіки під час криз. Відповідно до законодавства, регулювання цін реалізують органи виконавчої влади на державному та місцевому рівнях, а також галузеві відомства. Втручання держави має на меті забезпечення доступності соціально важливих товарів і захист споживачів від монопольного завищення цін. Одночасно, скорочення переліку товарів із регульованими цінами свідчить про поступову дерегуляцію. Комплексний підхід до вдосконалення регулювання цін, зокрема через оновлення правової бази та впровадження сучасних технологій, сприятиме більшій ефективності державної політики та стабільності економіки.

Державна політика регулювання цін чинить певний вплив на виробників і продавців, змушуючи їх дотримуватися встановлених цін, що іноді призводить до значних втрат. Для уникнення банкрутства підприємств на регульованих ринках держава часто надає їм фінансову підтримку. Таким чином, регулювання цін є інструментом державного впливу, що реалізується через законодавчі, адміністративні та фінансові заходи, спрямовані на забезпечення економічної стабільності країни.

Перспективи вдосконалення:

1. Гармонізація з європейськими стандартами. У рамках євроінтеграції необхідно модернізувати правову базу для уніфікації з підходами ЄС, що передбачають прозорість формування цін, запобігання монополізації та ефективний контроль за ринками.

2. Діджиталізація контролю. Впровадження електронних платформ моніторингу цін допоможе підвищити прозорість і зменшити корупційні ризики.

3. Підтримка малого та середнього бізнесу. Надання пільг та грантів для підприємств, які виробляють соціально важливі товари, дозволить зменшити залежність від імпорту та підтримати економіку.

4. Стратегічне планування. Важливо враховувати довгострокові економічні й соціальні цілі, зокрема, створення сприятливих умов для розвитку конкуренції.

Вдосконалення системи державного регулювання цін потребує комплексного підходу, що включає оновлення законодавства, впровадження сучасних технологій та підвищення прозорості роботи державних органів.

Література:

1. Державне регулювання цін / Л. М. Шаблиста. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-26158>

2. Головне управління Держпродспоживслужби в Рівненській області. URL: <https://www.rivneprod.gov.ua/2021/09/20/derzhavne-regulyuvannya-tsin-shho-regulyuyetsya/> (дата звернення: 21.11.2024).

3. Офіційний сайт Вищої освіти в Україні. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/17880/ (дата звернення: 21.11.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-41>

НЕЗАКОННО ОДЕРЖАНИЙ ПРИБУТОК (ДОХІД) СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ, ОДЕРЖАНИЙ У РЕЗУЛЬТАТІ АНТИКОНКУРЕНТНИХ ДІЙ

Ткачук Анастасія Вікторівна

начальник відділу публічних закупівель

ТОВ «ПК «АРКОН»

м. Київ, Україна

Розглядаючи питання притягнення суб'єктів господарювання до господарсько-правової відповідальності, в розрізі проблеми реалізації норм права, доречним буде звернути увагу на здійснення недобросовісної конкуренції та отримання внаслідок таких дій прибутку.

Перш за все, визначимо поняттєву складову, а саме: відповідно до статті 1 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» недобросовісною конкуренцією є будь-які дії у конкуренції, що суперечать торговим та іншим чесним звичаям у господарській діяльності [1].

Відповідно до статті 6 Закону України «Про захист економічної конкуренції» антиконкурентними узгодженими діями є узгоджені дії, які призвели чи можуть призвести до недопущення, усунення чи

обмеження конкуренції [2]. Серед різновидів антиконкурентних узгоджених дій однією з актуальних проблем сьогодення, є саме спотворення результатів торгів, аукціонів, конкурсів, тендерів. Задля наочності можна навести Рішення тимчасової адміністративної колегії Антимонопольного комітету України (надалі – АМКУ) № 68-р/тк від 30.10.2024 р., відповідно до якого АМКУ було встановлено антиконкурентні узгоджені дії між двома суб'єктами господарювання під час участі у 10 торгах. За результатами розслідування та дослідження суб'єкти господарювання були оштрафовані на 12 млн грн. При цьому, серед даних десяти торгів у зв'язку з вчиненням антиконкурентних узгоджених дій – п'ять торгів завершилися укладенням договорів на загальну суму 45 169 041,57 грн без ПДВ та були оплачені відповідно до умов договору, а суб'єкти господарювання отримали прибуток який і надалі залишився частиною їх капіталу [3].

При цьому, відповідно до ст. 253 ГК України прибуток (доход), незаконно одержаний суб'єктами господарювання в результаті порушення статей 29, 30 і 32 цього Кодексу, стягується за рішенням суду до Державного бюджету України [4]. Аналізуючи повноваження АМКУ та структуру Господарського кодексу України, а саме розміщення ст. 253 в главі 28 «відповідальність суб'єктів господарювання за порушення антимонопольно-конкурентного законодавства», видається, що саме АМКУ як зацікавлена особа повинен подавати позов про стягнення прибутку (доходу), одержаного в результаті здійснення недобросовісної конкуренції.

Наразі, як зазначає Шкляр С.В. ця норма фактично не застосовується, оскільки питання про те, хто повинен подавати такий позов і на якій стадії розгляду справи щодо порушення законодавства про захист економічної конкуренції, залишаються неврегульованими. Враховуючи, що АМКУ діє на основі імперативного методу регулювання, а відповідні повноваження на звернення до суду для застосування санкцій до порушника конкурентного законодавства у порядку ст. 253 ГК України прямо не передбачені нормативними актами, реалізація вказаної норми є дещо утрудненою [5, с. 374–379].

Спробою розв'язання даного питання, може стати застосування в подібних ситуаціях положень ст. 174 ГК України, що передбачає виникнення зобов'язання внаслідок придбання або збереження майна суб'єкта або суб'єктом господарювання за рахунок іншої особи без достатніх на те підстав.

Повертаючись до вищенаведеної практичної ситуації, слід враховувати, що рішення АМКУ № 68-р/тк від 30.10.2024 р., про встановлення порушення законодавства про захист економічної конкуренції у разі відсутності його оскарження може вважатися обставинами що не

підлягають доказуванню (ч. 1 ст. 75 ГПК України). Відповідно, контрагент за договором, що виступав замовником, в закупівлі якого відбулись антиконкурентні дії може стверджувати про отримання суб'єктом господарювання в ході таких дій незаконного прибутку. При цьому, слід зважувати на наявність господарсько-договірних зобов'язань, що зумовлюють виконання обопільного обов'язку.

Прибуток отриманий в результаті виконання зобов'язання по договору укладеному у результаті проведення процедури закупівлі, результати якої були спотворені за рахунок антиконкурентних узгоджених дій, підлягає поверненню як безпідставно отримане на вимогу замовника закупівлі у порядку ст. 174 ГК України.

З метою реалізації та застосування даної правової норми, обрахунок незаконного прибутку може бути виражений наступним порядком дій:

Дохід (виручка) за договором зменшена на собівартість, зменшена на вартість податків та обов'язкових платежів. Тобто якщо вартість договору 2 мільйони гривень, то від цієї суми віднімається собівартість робіт, послуг, товарів (припустимо це 1 млн грн) та сума податків та обов'язкових платежів (припустимо це 300 тисяч грн), таким чином дохід суб'єкта господарювання отриманий без законної підстави складатиме 700 тисяч гривень.

Враховуючи сьогоднішню екстремальну необхідність у швидкому, якісному, ефективному забезпеченні держави та використанні державних коштів, можливість повернення в бюджет замовника безпідставно отриманих грошових коштів у вигляді прибутку суб'єкту господарювання яким було вчинено антиконкурентні узгоджені дії є додатковою можливістю забезпечення одного з основних принципів права – справедливості.

Література:

1. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.1996 № 236/96-ВР. Дата оновлення: 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 20.11.2024).

2. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 № 2210-III. Дата оновлення: 15.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> (Дата звернення 20.11.2024).

3. Рішення Тимчасової адміністративної колегії Антимонопольного комітету України від 30.10.2024 у справі № 68-р/тк. URL: <https://amcu.gov.ua/npas/pro-porushennia-zakonodavstva-pro-zakhyst-ekonomichnoi-konkurentsii-ta-nakladennia-shtrafu-139> (дата звернення: 11.11.2024).

4. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/conv#Text> (Дата звернення 19.11.2024).

5. Шкляр С. В. До питання розширення повноважень Антимонопольного комітету України. *Актуальні проблеми держави і права* : збірник наук. праць. 2012. № 65. С. 374–379.

НАПРЯМ 4. ТРУДОВЕ ПРАВО. СЛУЖБОВЕ ПРАВО. ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-42>

ДО ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЗАХИСНИХ НОРМ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ Й НАДНАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ У КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Кропивницький Микола Олександрович

кандидат юридичних наук (PhD)

м. Львів, Україна

Держава зобов'язана піклуватися про гідний рівень життя особи в суспільстві, що, зокрема, передбачає свободу розвитку індивіда шляхом задоволення його соціальних, економічних, культурних, духовних та інших потреб, а також реалізовувати своє призначення згідно з фундаментальними правовими настановами, забезпечуючи гідність індивіда через сприяння особистій автономії. Її легітимність міцно пов'язана з дієвою соціальною функцією, відтак вона має віднайти оптимальну стратегію, реалізація якої закладе основи дієвого нормативно-інституціонального механізму, який би дав змогу: 1) утримувати пенсіонерів у зоні активних споживачів; 2) забезпечити людям протягом життя можливості отримувати конкурентні знання з метою професійної самореалізації; 3) подолати соціальне виключення; 4) забезпечити ефективний доступ до якісних соціальних послуг [2, с. 125, 151, 154].

Фактично, ступінь забезпеченості соціально-економічних прав залежить від стану законодавства й політики уряду щодо соціально-правового захисту особи. В організаційно-правовому відношенні це виражається у принципі соціальної держави. Квінтесенцією соціальної держави є адресний характер забезпечення основоположних прав вразливих верств, яке орієнтується на їх вільний індивідуальний розвиток. Іншими словами, з метою реалізації соціальної функції будь-яка держава, що вважається соціальною, створює систему соціального захисту, функціонування якої повинно сприяти створенню й забезпеченню умов соціально безпечного буття верств населення, що вважаються соціально вразливими. Особливо актуальним це питання є наразі для України, в якій функціонування системи соціального захисту

ускладнюється різноманітними соціально-правовими, соціально-економічними та іншими проблемами, що впливають з умов повномасштабної війни на території держави, закономірним результатом чого є те, що в окремих громадах не можуть задовольнитися навіть базові соціальні потреби вразливих верств населення, що неприпустимо в соціальній і правовій державі, яка тим паче намагається задовольнити євроінтеграційні прагнення народу й взяла на себе міжнародно-правові зобов'язання щодо забезпечення соціальної безпеки населення [1, с. 8].

При цьому методологічно доречним є спостереження, що принципи соціальної держави не слід плутати із гарантіями незалежності публічних службовців і суддів, які *stricto sensu* не можуть розглядатися як носії соціальних прав, оскільки вони мають спеціальний статус і здійснюють публічно-владні функції щодо публічного управління та правосуддя. Особливість гарантій незалежності їх статусу не виражає соціальної функції держави, а публічні фінанси у цій частині стосуються забезпечення ефективності й інституційної спроможності держави ухвалювати справедливі та обґрунтовані рішення [6, с. 102].

Зростання «фіскальної держави» протягом останніх ста років, по суті, мало ознаки формування соціальної держави: якщо в XIX ст. уряди задовольнялися виконанням своїх «церемоніальних» функцій, на сьогодні на них витрачається трохи менше десятої частини національного доходу, зростання ж суми зібраних податків дало уповноваженим національним структурам змогу взяти на себе ще ширші соціальні функції, які (залежно від країни) складають від чверті до третини національного доходу. Соціальне навантаження на ринок у поєднанні зі значними витратами публічних коштів на забезпечення реалізації державою соціальної функції створювало підґрунтя для критики самої концепції соціальної держави: існування соціальної держави називалося фінансово невиправданим, адже виконання державою соціальної функції потребує значних витрат із державного бюджету, який наповнюється насамперед за рахунок податків і зборів з економічно активної частини населення, що (поряд із обов'язковими витратами на виконання соціальних норм і стандартів) є фактором підвищення ціни на товари й послуги, що стають менш доступними, відтак підвищується вартість життя; відповідно, знижується ефект розподілу національного продукту. Податкова система й система трансфертів, які лежать в основі сучасної соціальної держави, постійно потребують модернізації, адже досягли рівня, який ускладнює розуміння цих механізмів і загрожує підірвати їхню соціальну ефективність, відповідно, неможливо переконати більшість громадян, що компетентні національні й наднаціональні інституції потребують нових удосконалень [3, с. 480, 484]. При цьому на наднаціональному,

особливо європейському, рівні сформувався широкий консенсус щодо підтримки концепції «соціальної держави» (виражений, наприклад, «європейською соціальною моделлю»). У Німеччині, Франції, Італії, Великій Британії та Швеції дискусії щодо соціальної держави точитимуться переважно навколо питань її організації, модернізації й консолідації: якщо не аналізувати запити щодо адаптації норм соціального захисту до потреб громадськості, консенсус щодо підтримки соціальної держави не зможе тривати постійно [3, с. 489].

Зменшення ролі концепту «соціальної держави» пов'язане загалом із розгортанням процесу передачі функцій держави, з одного боку, на наднаціональний рівень, а з другого, на нижчий (локальний) [8, с. 11]. Уже сьогодні, за спостереженням Н. Гілберта, соціальна держава зазнає трансформації під гаслом «публічна підтримка приватної відповідальності», що наближує її до ринково орієнтованої версії (*enabling state*), у якій ринок і неурядовий сектор мають перебрати на себе головну роль у забезпеченні соціального захисту [2, с. 147]. Упродовж останніх років недержавний сектор стає помітним суб'єктом надання соціальних послуг у державах-членах Європейського Союзу і посилює свої позиції в системі соціального захисту, відтак сучасна соціальна держава передбачає існування мультисекторної моделі соціального захисту, де постачальниками соціальних послуг є суб'єкти як державного, так і комерційного сектору [9].

Українське законодавство, зокрема соціальне, насичене копіями західних юридичних формул і норм (насамперед щодо верховенства права й природних прав людини), формально призначених для сприяння національному прогресові, але працювати західні соціально-правові стандарти на українських теренах почнуть лише після серйозної світоглядної перебудови, етичного переналаштування суспільства [5, с. 11].

На національному рівні для належної реалізації соціально-захисних норм необхідне додержання наступних гарантій: 1) розвинуте соціальне законодавство; 2) наявність розвинутої мережі установ і закладів, що надають соціальні послуги; 3) система соціального страхування; 4) система надання соціальних допомог і здійснення соціальних виплат; 5) високий рівень добробуту й доходів більшої частини населення, основу якої становить «середній клас»; 6) наявність справедливої системи перерозподілу валового внутрішнього продукту через виважену фіскальну політику й систему адресної соціальної допомоги [7, с. 334]. За умов забезпечення дієвих гарантій прав власності, соціальних прав та економічних свобод, поєднання стратегії локалізму, компетентних державних інтервенцій із застосуванням принципів та інструментів консенсусної демократії [2, с. 187–188] рівень реалізації

соціально-захисних норм в Україні стане задовільним як фактично, так і релевантним щодо закріпленої в преамбулі Основного Закону норми про «незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» [4]. Соціальна держава, пронизана процесом демократизації суспільства й засадами соціальної справедливості, відповідальності й солідарності, дедалі більшою мірою має приділяти увагу наданню недержавним суб'єктам можливості виконувати ті чи інші функції соціального захисту населення або його окремих груп (дітей, жінок, осіб із інвалідністю тощо).

Література:

1. Епель О. В. Система соціального захисту в Україні як чинник формування соціальної держави: стан, проблеми та стратегія розвитку : монографія. К. : Видавництво Людмила, 2023. 196 с. Бібліогр.: с. 139–186.

2. Іншин М. І., Севрюков Д. Г. Соціальне громадянство: історія та сучасність : монографія. Київ : Видавництво Людмила, 2020. 208 с.

3. Пікетті Тома. Капітал у ХХІ столітті / пер. з англійської Наталії Палій. К. : Наш Формат, 2016. 696 с.

4. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) : Закон України від 7 лютого 2019 року № 2680-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 9. Ст. 50.

5. Речицький В. Теорія конституційного поля. *Критика*. Число 7–8 (321–322). Липень-серпень 2024. С. 2–14.

6. Савчин М. В. Конституція: люди та інституції (SWOT-коментар): монографія. К.: Юрінком Інтер, 2024. 680 с.

7. Савчин М. В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму : монографія. Ужгород : РІК-У, 2018. 440 с.

8. Серебро М. В. Сучасна та національна держава: концептуальні основи та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 36. Т. 1. С. 10–15.

9. Grewiński M. Dynamika i sens pluralizmu – o przeobrażeniach państwa opiekuńczego. *Problemy polityki społecznej*. 2007. № 10. S. 78.

МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР ПОНЯТТЯ ЮРИДИЧНИХ ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ПРАЦІВНИКА НА ГІДНЕ СТАВЛЕННЯ

Лактіонов Ігор Володимирович

аспірант кафедри трудового права

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Право працівника на гідне ставлення до себе є основоположним принципом, закріпленим як у міжнародному трудовому праві, так і в національних правових системах різних країн світу. Ця концепція ґрунтується на широкому визнанні людської гідності як універсального права і є частиною основних цінностей сучасних трудових відносин. Правові гарантії, спрямовані на забезпечення цього права, включають систему законів, політик і практик, які захищають працівників від дискримінації, переслідувань, принизливого поводження та несправедливого звільнення, а також сприяють поважному та гуманному ставленню на робочому місці.

Необхідно детально зупинитися на відображенні права працівника на гідне ставлення до себе у міжнародних правових актах.

Ці документи створюють глобальну основу для захисту прав працівників, забезпечуючи недискримінацію, справедливе ставлення та захист від домагань і принизливого поводження. Так, у Загальній декларації прав людини (1948 р.) дві статті:

– стаття 1: стверджує, що «всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах». Це є основою для визнання гідності як невід'ємного права всіх людей, включаючи працівників, на робочому місці;

– стаття 23: передбачає право на працю в «справедливих і сприятливих умовах», що включає право на гідність, рівну оплату за рівну працю та захист від несправедливого ставлення [1].

Загальна декларація прав людини не є юридично обов'язковою, але слугує моральною основою для багатьох обов'язкових міжнародних угод. Вона підкреслює гідність, притаманну людині, в тому числі в контексті трудових відносин.

Особливу роль у царині праці відіграють конвенції Міжнародної організації праці (МОП), оскільки Міжнародна організація праці стоїть на захисті прав працівників і просування гідності на роботі. Кілька

конвенцій МОП прямо чи опосередковано стосуються права на гідність. Це:

– Конвенція МОП № 111 про дискримінацію в галузі праці та занять (1958 р.). Стаття 1 визначає дискримінацію як будь-яке розрізнення, виняток або перевагу за ознакою раси, кольору шкіри, статі, релігії, політичних переконань, національного походження або соціального стану, що порушує рівність можливостей чи ставлення у сфері праці та занять [4].

Ця Конвенція забороняє дискримінацію у сфері зайнятості, що має важливе значення для забезпечення гідного та поважного ставлення до всіх працівників на робочому місці.

– Конвенція МОП № 190 про насильство та домагання (2019 р.). Стаття 4 вимагає від держав-членів поважати та заохочувати право кожного на світ праці, вільний від насильства та домагань, у тому числі гендерно зумовленого насильства, що принижує гідність працівників. Стаття 6 стверджує, що кожен член Організації повинен застосовувати, відповідно до національного законодавства та умов, інклюзивний, комплексний та гендерно-орієнтований підхід для запобігання та ліквідації насильства та домагань у сфері праці.

Ця конвенція безпосередньо пов'язує право на гідність з необхідністю викорінення насильства та домагань на робочому місці. Це важливий крок до створення більш безпечного та поважного робочого середовища в усюму світі.

– Конвенція МОП № 87 про свободу асоціації та захист права на організацію (1948 р.). Стаття 3 захищає право трудящих на створення профспілок та організацій, забезпечуючи їм можливість організовуватися і виступати за справедливе ставлення та гідні умови праці без страху помсти [2].

Також необхідно звернути увагу на Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (далі – МПЕСКП) (1966 р.). Стаття 7 МПЕСКП визнає право кожної людини на справедливі і сприятливі умови праці, включаючи «справедливу заробітну плату і рівну винагороду за працю рівної цінності» та «безпечні і здорові умови праці». А стаття 10 передбачає, що праця повинна поважати гідність людини і захищати її від будь-якої форми експлуатації [1].

Цей обов'язковий до виконання договір, ратифікований багатьма країнами, зобов'язує держави вживати законодавчих заходів для забезпечення гідних умов праці, що невід'ємно включає в себе повагу до гідності працівників.

У контексті актуальних гендерних питань обов'язково слід скати про Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.), яка закликає держави ліквідувати дискримінацію щодо жінок

у сфері зайнятості, щоб забезпечити право на працю в умовах рівності, включаючи «право на охорону здоров'я і безпеку в умовах праці» (ст. 11). Ця Конвенція розглядає конкретні питання, які впливають на гідність жінок на робочому місці, такі як нерівна оплата праці, домагання та дискримінація, зобов'язуючи держави забезпечити гідне робоче середовище для жінок.

Ще один важливий документ це Європейська соціальна хартія (далі – ЄСХ), 1961 р. (переглянута в 1996 р.), а саме стаття 26 розглядає право на гідність на роботі, зокрема, захищає працівників від сексуальних домагань та інших форм переслідувань. А стаття 1 визнає право на працю та вільний вибір роботи на умовах, що забезпечують повагу до гідності працівників. ЄСХ забезпечуючи більш конкретний захист трудових прав, особливо в контексті гідності на робочому місці [3].

Окремо необхідно виділити Конвенцію про права осіб з інвалідністю (2006 р.). Стаття 27 визнає право осіб з інвалідністю на працю нарівні з іншими в умовах відкритого, інклюзивного та доступного виробничого середовища, в якому поважається їхня гідність. Ця Конвенція підкреслює необхідність пристосування робочих місць для працівників з інвалідністю, забезпечуючи їхнє право на гідність шляхом рівного ставлення, доступності та розумного пристосування.

Таким, чином, право працівника на гідне ставлення до себе має глибоке коріння в міжнародному праві, оскільки багато міжнародних конвенцій і договорів визнають і захищають це право. Ці правові інструменти створюють глобальну основу, яка вимагає недискримінації, справедливого ставлення, захисту від переслідувань і сприяння створенню справедливих умов праці, які поважають гідність усіх працівників. Країни, які є сторонами цих конвенцій, зобов'язані включити ці принципи у свої національні правові системи, гарантуючи, що всі працівники можуть працювати в умовах, які підтримують їхнє фундаментальне право на гідність.

Література:

1. Пижова М. Юридичні гарантії реалізації права працівників на справедливу оплату праці : монографія / М. Пижова, Нац. юридичний ун-т імені Ярослава Мудрого. Київ : Вид-во «Наукова столиця», 2021. 376 с.

2. Трудове право України: Академічний курс : підручник / П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, З. Я. Козак та ін.; за ред. П. Д. Пилипенка. 2-ге вид., ісероб. і доп. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. 544 с.

3. Мельник К. Ю. Проблеми юридичних гарантій трудових прав працівників при укладенні, зміні та розірванні трудового договору :

монографія / К. Ю. Мельник, А. О. Бабенко. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2016. 240 с.

4. Лагутіна І. В. Юридичний механізм забезпечення особистих немайнових трудових прав працівників : дис.... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Одеса, 2015. 392 с

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-44>

СОЦІАЛЬНІ СТАНДАРТИ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Наливайко Ігор Олегович

*аспірант кафедри загальноправових дисциплін
Донецький державний університет внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна*

Цифрова епоха, яка характеризується стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, впливає на всі аспекти суспільного життя, зокрема на соціальні стандарти та права громадян. З появою нових цифрових рішень зростає необхідність адаптації існуючих правових норм для забезпечення ефективного захисту соціальних прав. Метою цих тез є аналіз впливу цифровізації на соціальні стандарти та оцінка правових аспектів захисту соціальних прав в умовах цифрової трансформації. У цьому контексті важливо врахувати не лише позитивні зміни, які спричинені цифровізацією, але й нові виклики, з якими стикається правова система у сфері захисту соціальних прав.

Цифровізація є глобальною тенденцією, яка охоплює всі сфери суспільного життя, включаючи соціальну сферу. В Україні цей процес особливо відчутний в контексті переходу до електронних державних послуг, таких як система електронного документообігу, дистанційне навчання та онлайн-медицина. Наприклад, впровадження електронної системи охорони здоров'я (eHealth) сприяло поліпшенню доступу до медичних послуг, зокрема через впровадження електронних рецептів та дистанційного консультування. Однак цифровізація водночас створює нові виклики. Зокрема, нерівний доступ до цифрових ресурсів залишається актуальною проблемою, що призводить до цифрового розриву між різними верствами населення. За даними Державної служби статистики України [1], близько 30 % населення не мають

доступу до інтернету, що обмежує їх можливості користування електронними послугами. Крім того, цифрова трансформація пов'язана з питаннями конфіденційності даних, адже особисті дані громадян можуть стати об'єктом кібератак та незаконного використання, що загрожує їх соціальним правам.

Проблема цифрового розриву особливо актуальна в контексті соціальних послуг. Відсутність належної інфраструктури або навичок користування цифровими технологіями у певних груп населення (зокрема, осіб похилого віку та осіб з інвалідністю) може призводити до обмеження доступу до важливих соціальних послуг. Наприклад, у 2022 році Європейський суд з прав людини у справі *Bărbulescu v. Romania* звернув увагу на те, що цифровізація не повинна порушувати права громадян на приватне життя та соціальні стандарти, які гарантуються національним законодавством та міжнародними угодами [2]. Це свідчить про необхідність інтеграції правових механізмів, які враховують цифрову специфіку та захищають права громадян.

Правове регулювання соціальних прав в умовах цифровізації вимагає розробки та впровадження нових правових норм, що враховують специфіку цифрового середовища. В Україні діють певні законодавчі акти, що регулюють цифровізацію соціальних послуг, зокрема Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» та Закон України «Про електронні довірчі послуги». Однак, ці акти мають бути оновлені з урахуванням нових технологічних реалій та викликів, що виникають у сучасному цифровому суспільстві.

Наприклад, Європейський Союз активно впроваджує цифрові права в соціальну сферу, зокрема через Європейську цифрову стратегію, яка передбачає забезпечення рівного доступу до цифрових ресурсів та захисту персональних даних громадян [3]. Україна, орієнтуючись на європейські стандарти, має створити власну концепцію цифрових прав, яка гарантуватиме соціальні стандарти в умовах цифровізації. Це включає як забезпечення рівного доступу до інтернету та цифрових послуг, так і захист персональних даних, що є критично важливим для довіри громадян до цифрових сервісів. Водночас, недосконалість механізмів захисту персональних даних у цифровій сфері залишається проблемою, що потребує вдосконалення як на рівні національного, так і міжнародного законодавства.

Для забезпечення правового захисту соціальних стандартів в умовах цифровізації необхідно впроваджувати комплексні заходи, які враховують як технологічні, так і соціально-правові аспекти. Це може включати розробку нових законодавчих ініціатив, створення програм цифрової інклюзії та розвиток інфраструктури, що забезпечить доступ

до цифрових послуг усім громадянам незалежно від їх соціального статусу.

В умовах цифрової трансформації суспільства виникає також необхідність удосконалення правового регулювання соціальних стандартів для забезпечення рівного доступу до цифрових послуг та захисту прав громадян. Одним із ключових напрямів є розробка національної стратегії цифрових прав, яка враховуватиме європейський досвід та специфіку українського правового поля. Важливим прикладом є Європейська цифрова стратегія, яка ставить перед собою ціль до 2030 року забезпечити універсальний доступ до високошвидкісного інтернету та розширити цифрову інклюзію. Україна також має розробити та впровадити заходи для підвищення цифрової грамотності населення та створення рівних можливостей для доступу до цифрових послуг.

Один із шляхів вирішення проблеми цифрового розриву – створення національних програм цифрової інклюзії, які передбачатимуть розвиток цифрової інфраструктури в сільській місцевості, а також навчання громадян основ цифрової грамотності. Наприклад, у країнах Європейського Союзу активно впроваджуються програми з навчання цифрових навичок, що дозволяє зменшити цифровий розрив між різними верствами населення [4, с. 151–155]. В Україні вже розроблено низку проєктів, які спрямовані на підвищення цифрової грамотності, зокрема «Дія. Цифрова освіта», однак їх потрібно вдосконалювати та масштабувати на всій території країни.

Ще одним важливим аспектом удосконалення правового регулювання є захист персональних даних громадян у цифровому середовищі. Діючі закони, такі як Закон України «Про захист персональних даних», потребують перегляду та оновлення для врахування нових викликів, пов'язаних з цифровізацією. Зокрема, необхідно вдосконалити механізми контролю та відповідальності за порушення конфіденційності даних, розробити спеціальні інструменти моніторингу безпеки цифрових платформ, які обробляють соціальні дані громадян [5]. У цьому контексті корисним може бути адаптація до українських реалій Регламенту ЄС про захист даних (GDPR), який встановлює високі стандарти захисту персональних даних у цифровій сфері.

Крім того, необхідно впроваджувати нові законодавчі акти, які забезпечуватимуть право на доступ до цифрових технологій та інтернету як невід'ємну складову соціальних прав громадян. Важливим кроком у цьому напрямі є розробка законопроєктів, що забезпечуватимуть доступ до високошвидкісного інтернету в усіх регіонах країни, зокрема в сільській місцевості та деокупованих територіях. Подібний досвід успішно реалізується в рамках програм Європейського

Союзу, що спрямовані на усунення цифрових розривів та забезпечення рівного доступу до цифрових послуг для всіх громадян [6].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що цифровізація має значний потенціал для підвищення ефективності надання соціальних послуг та забезпечення соціальних прав громадян, однак вона також створює нові виклики для правової системи. Щоб забезпечити рівний доступ до цифрових послуг та захист прав громадян, необхідно розробляти нові законодавчі акти, спрямовані на усунення цифрових розривів та покращення захисту персональних даних. Важливо враховувати європейський досвід, особливо в частині впровадження стандартів захисту даних, таких як GDPR, та стратегій цифрової інклюзії. Крім того, необхідно розширювати програми цифрової освіти та розвивати цифрову інфраструктуру в регіонах, де доступ до інтернету залишається обмеженим.

Успішна імплементація таких заходів дозволить створити правову основу для ефективного захисту соціальних прав громадян в умовах цифрової трансформації, забезпечивши тим самим рівні можливості для всіх груп населення. Для досягнення цих цілей необхідно тісно співпрацювати з міжнародними партнерами та адаптувати найкращі світові практики до українських реалій.

Література:

1. Державна служба статистики України. Статистичний щорічник України. К. : Держстат України, 2023. 512 с.
2. European Court of Human Rights. *Bărbulescu v. Romania*. Strasbourg : ECHR, 2022.
3. European Commission. Europe's Digital Decade: digital targets for 2030. Brussels : European Union, 2021. 32 p.
4. Наливайко І. Роль держави у забезпеченні соціальних стандартів та гарантій: теоретико-правові аспекти та світовий досвід. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2 (123). С. 151–155.
5. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
6. Наливайко І. О. Ефективність правового регулювання соціальних стандартів та гарантій: проблеми та перспективи. *Наукові перспективи*. 2023. № 7(37). С. 494–509.

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СПІЛЬНИХ МАЙНОВИХ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА СЛУЖБОВИЙ ТВІР

Хрідочкін Андрій Вікторович

*доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри підприємництва, організації виробництва та теоретичної і прикладної економіки
ННІ «Український державний хіміко-технологічний університет»
Українського державного університету науки і технологій
м. Дніпро, Україна*

Чинне законодавство України встановлює правовий режим реалізації майнових прав інтелектуальної власності на результати інтелектуальної творчої діяльності, які створені у зв'язку з виконанням трудового договору (контракту). Суб'єктами даних прав визнаються працівник як сторона трудового договору (контракту), що виконує трудову функцію, і роботодавець як організатор проведення таких робіт. Підстави виникнення даних прав, їх зміст для кожної із сторін визначають правову природу майнових прав інтелектуальної власності для кожного із суб'єктів. Підстави виникнення права інтелектуальної власності на об'єкти авторського права і суміжних прав, права інтелектуальної власності на результати науково-технічної творчості є різними, а тому їх обов'язково потрібно розглядати диференційовано. Аналіз змісту цивільно-правового та трудового договорів за їх суб'єктом складом підтверджує, що однією із сторін у них визнається юридична особа або інший суб'єкт підприємницької діяльності. Другою ж стороною цивільно-правового договору є автор як творча особистість, а в трудовому договорі – працівник – носій обов'язків, властивих конкретній посаді, які може виконувати будь-яка фізична особа, що має потрібну освіту і кваліфікацію. Як бачимо, спільною стороною даних договорів виступає фізична особа, проте фізична особа трудового договору уніфікована трудовими (посадовими) обов'язками, а фізична особа цивільно-правового договору містить риси творчої індивідуальності. У такому випадку трудові (або посадові) обов'язки слід розглядати як правову та фактичну основу створення об'єкта права інтелектуальної власності у зв'язку з виконанням трудового договору (контракту), а не як підставу набуття майнових прав на об'єкт права інтелектуальної власності юридичною особою або фізичною особою, в якій безпосередньо працює творець.

Відповідно до ст.ст. 21, 32 і 85 Кодексу законів України про працю предмет трудового договору може конкретизуватись у відповідному

завданні (індивідуальному плані), яке отримує працівник від роботодавця [1]. Предметом такого завдання може бути, зокрема, і створення конкретного об'єкта права інтелектуальної власності, що безумовно стає кваліфікуючою ознакою для визначення природи та меж визнання вказаного об'єкта таким, що створений при виконанні трудового договору. Це дозволяє обмежити розширювальне тлумачення чинної на сьогодні правової норми, визнаючи «службовими» не абсолютно всі результати інтелектуальної, творчої діяльності, які працівник створив, перебуваючи у трудових відносинах з роботодавцем, а лише ті з них, які працівник створив безпосередньо за трудовим завданням роботодавця [2, с. 47]. Це є своєрідним замовленням роботодавця на майбутній результат інтелектуальної творчої діяльності, що буде створений працівником. Усі ж інші об'єкти права інтелектуальної власності, створені «поза замовленням», слід розглядати як такі, права на які належать працівникові.

Підставою виникнення майнових прав інтелектуальної власності у роботодавця – юридичної та фізичної особи-підприємця – є лише цивільно-правовий договір. Винятком є перехід прав юридичної особи до правонаступника при припиненні діяльності юридичної особи, та перехід прав від фізичної особи-підприємця у разі його смерті до спадкоємців. Трудовий договір є тільки преюдицією для укладання цивільно-правового договору як підстава для переходу цивільних прав і обов'язків до іншої особи. Він укладається з автором, фізичною особою, що є стороною трудового договору. При передачі майнових прав інтелектуальної власності автор (творець) як первинний суб'єкт права інтелектуальної власності на відповідний об'єкт, виражає згоду на поступку прав іншій стороні – роботодавцю.

При цьому, враховуючи цивільно-правову природу розподілу майнових прав інтелектуальної власності між роботодавцем і працівником, дане питання повинно вирішуватися сторонами на підставі укладеного між ними договору. Основою правової природи прав роботодавця як юридичної особи на об'єкт права інтелектуальної власності є договір, за яким автор передає власні суб'єктивні майнові права на об'єкт права інтелектуальної власності роботодавцю повністю або частково [3, с. 33]. Роботодавець виступає правонаступником автора, а його права є похідними від прав автора. Диспозитивний характер відносин дозволяє сторонам розподілити майнові права інтелектуальної власності між собою на власний розсуд шляхом укладання окремого цивільно-правового договору. Якщо ж сторони не визначили в цивільно-правовому договорі умови розподілу між собою майнових прав інтелектуальної власності, в дію вступає вимога законодавства, а саме: право інтелектуальної власності на об'єкт,

створений у зв'язку з виконанням трудового договору (контракту), належить працівникові і роботодавцеві спільно. З цього випливає, що якщо в договорі між роботодавцем та працівником не передбачений інший розподіл майнових прав на об'єкт права інтелектуальної власності, вони мають однакові права як на одержання охоронного документу (наприклад, патенту або свідоцтва), так і на використання даного об'єкта.

Головним питанням спільної належності прав на об'єкт права інтелектуальної власності, створений у зв'язку з виконанням трудового договору (контракту) є питання винагороди. Законодавець при встановленні режиму спільного права інтелектуальної власності на об'єкти права інтелектуальної власності виходив з необхідності захисту інтересів слабкої сторони трудових правовідносин, що працює в умовах підпорядкування. Працівникові поряд з роботодавцем надається частка майнових прав на створений ним об'єкт права інтелектуальної власності в режимі спільної власності. Відповідно і працівнику, і роботодавцю належатимуть рівною мірою економічні вигоди від використання та розпорядження об'єктом права інтелектуальної власності. У такому випадку винагорода працівника повинна бути передбачена в цивільно-правовому договорі, так само як і можливість та умови використання об'єкта права інтелектуальної власності працівником – його автором.

Практичне застосування спільного права інтелектуальної власності у працівника і юридичної особи зумовлює важливість окремого розгляду питання стосовно поняття спільного чи часткового сумісного права інтелектуальної власності на дані об'єкти. Майнові права на об'єкти права інтелектуальної власності, що належать юридичній особі, є невід'ємною частиною її цілісного майнового комплексу. На практиці у випадку встановлення спільних сумісних прав інтелектуальної власності працівника та юридичної особи на творчий результат дана цілісність порушується. Цілком імовірно, що саме так і повинні виглядати спільні сумісні права інтелектуальної власності, однак теоретичні розробки з цього питання майже відсутні, а законодавець його не врегулював. Відповідно до Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи», нематеріальний актив, що не має матеріальної форми, може перебувати на підприємстві з метою використання більш одного року (або одного операційного циклу, що перевищує один рік) [4]. Він капіталізується, визнається нематеріальним активом у випадку, якщо за наявності інших умов його вартість може бути імовірно визначена. Іншими словами, нематеріальний актив зараховується на баланс підприємства за визначеною (первісною) вартістю. Первісна вартість нематеріального активу, що

створений підприємством, включає прямі витрати на оплату праці, прямі матеріальні витрати, інші витрати щодо створення та доведення нематеріального активу до стану придатності для використання. Якщо права на об'єкт права інтелектуальної власності будуть поставлені на баланс за первісною вартістю, це означає фактичну їх приналежність юридичній особі, а працівник – суб'єкт спільних сумісних прав інтелектуальної власності стає другим власником. Ситуація дещо спрощується, якщо виділити частки, що належать суб'єктам спільного права інтелектуальної власності. Однак виникають труднощі, з одного боку, стосовно оцінки пайової участі працівника, а з іншого – виділення цих часток у натурі. Оптимальним варіантом урегулювання такої ситуації може стати укладання цивільно-правового договору, в якому буде однозначно визначена частка майнових прав інтелектуальної власності на відповідні об'єкти.

Таким чином, у чинному законодавстві України на сьогодні все ще відсутні ті норми права, які б унормували особливості реалізації права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору (контракту), з використанням диференційного підходу до таких об'єктів. А тому існує потреба у прийнятті відповідного спеціального нормативно-правового акту, в якому знайшли б відображення правові ситуації стосовно регламентації права інтелектуальної власності на об'єкти даного права, які автор створив у період перебування в трудових відносинах, з урахуванням того, чи створені вони у зв'язку з виконанням ним власних трудових функцій чи ні.

Література:

1. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10 грудня 1971 р. № 332-08. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/322-08>
2. Дмитришин В.С. Набуття та передання прав на службові об'єкти інтелектуальної власності. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2022. Випуск 2(54). С. 45–50.
3. Судаков В. В. Розв'язання колізій щодо виникнення виключних майнових прав на об'єкт авторського права, який створено на замовлення роботодавця (службовий твір). *Теорія і практика інтелектуальної власності.* 2019. № 5. С. 30–38.
4. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» : Наказ Міністерства фінансів України від 18 жовтня 1999 р. № 242. URL: <http://www.zakon.help/documents/z0750-99>

НАПРЯМ 5. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. АГРАРНЕ ПРАВО. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-46>

ПРАВОВІ АСПЕКТИ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Латишева Вікторія Володимирівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

З середини 1980-х років людство почало споживати більше відновних ресурсів і продукувати більше відходів, ніж екосистеми можуть відтворити та абсорбувати. У зв'язку з цим збереження екологічного балансу та раціональне використання природних ресурсів є необхідними умовами для сталого розвитку як на локальному, так і на глобальному рівнях. Враховуючи те, що раціональне природокористування як необхідна умова сталого розвитку суспільства забезпечується через систему правових норм, спрямованих на збереження, відтворення та раціональне використання природних ресурсів, постає необхідність у побудові стійкого правового інституту в цій сфері. Таким чином, постає необхідність комплексного наукового дослідження складових що забезпечують сталий розвиток.

Основними науково-теоретичними джерелами для дослідження правових аспектів раціонального природокористування, крім законодавчої бази, є наукові доробки таких вчених, як А. Гетьмана, Н. Кобецької, В. Носіка та ін.

Метою наукового дослідження правових аспектів раціонального природокористування є розробка та обґрунтування ефективних правових механізмів регулювання суспільних відносин у сфері використання природних ресурсів з урахуванням принципів сталого розвитку.

Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» [1] закріплено, що раціональне використання природних

ресурсів є невід'ємною умовою сталого економічного та соціального розвитку України.

Раціональне природокористування є основою досягнення екологічного виміру сталого розвитку. Воно забезпечує: екологічну стабільність через збереження екосистем; економічну ефективність шляхом зниження витрат на ресурси та енергію; соціальну відповідальність через поліпшення якості життя та дотримання прав людини на сприятливе довкілля.

Основними завданнями правового регулювання раціонального природокористування є забезпечення збалансованого використання природних ресурсів, охорони довкілля, відновлення екосистем та дотримання інтересів суспільства і майбутніх поколінь. Це включає створення чіткої нормативно-правової бази, встановлення механізмів контролю за використанням ресурсів, стимулювання екологічно відповідальної поведінки, а також впровадження заходів щодо запобігання та усунення шкоди довкіллю.

Для впровадження ідей сталого розвитку надзвичайно важливим є поняття «індикатори сталого розвитку». Індикаторами сталого розвитку є ті, що слугують для оцінки здоров'я та якості життя людей, умов довкілля на конкретній території, для кількісної оцінки впливу людської діяльності на довкілля та на здоров'я людей, на якість та тривалість їх життя. Таким чином, правові норми мають забезпечувати основні аспекти раціонального природокористування, зокрема: 1) збереження природних ресурсів, тобто, раціональне використання ресурсів передбачає їх відновлення, ефективне споживання та зниження втрат у процесі виробництва та споживання (це включає раціональне лісокористування, водозбереження, управління земельними ресурсами та запобігання виснаженню мінеральних ресурсів); 2) зниження антропогенного навантаження на довкілля, тобто, зменшення негативного впливу господарської діяльності шляхом впровадження екологічно чистих технологій та дотримання природоохоронного законодавства є важливим кроком до сталого розвитку; 3) перехід до циркулярної економіки, тобто, використання принципів повторного використання ресурсів і мінімізації відходів сприяє ефективнішому природокористуванню; 4) врахування екосистемних послуг, тобто, збереження біорізноманіття та екосистем дозволяє підтримувати функціонування природних систем, які забезпечують воду, їжу, чисте повітря та інші життєво важливі ресурси.

Зауважимо, що динамічний розвиток правових норм у сфері охорони навколишнього природного середовища має відбуватися відповідно до міжнародних стандартів, зокрема на підставі імплементацій положень міжнародних конвенцій (Орхуська конвенція, Конвенція про

біологічне різноманіття тощо) та гармонізації екологічного законодавства України із законодавством ЄС у рамках Угоди про асоціацію.

Література:

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-ХІІ // *Відомості Верховної Ради України* від 08.10.1991, № 41, стаття 546.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-47>

АКТ «М'ЯКОГО ПРАВА» ЯК ДЖЕРЕЛО ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Малишев Максим Максимович

*студент факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Міжнародно-правові акти за правовою природою умовно поділяють на акти «hard law» («тверде право») та «soft law» («м'яке право»). Відповідно до назв «частин» права можна зробити висновок, що нормативно-правові акти, які належать до «hard law» мають обов'язковий характер та за порушення положень таких актів передбачаються санкції. Загалом такі акти мають форму договорів, пактів. На противагу цьому, акти які належать до «soft law» мають рекомендаційний характер, якими не передбачені санкції.

Укладання між державами міжнародних договорів у сфері охорони довкілля тягне за собою певні зобов'язання для його учасників. Ці зобов'язання пов'язанні з реалізацією положень укладеного договору, які відображаються в ратифікації таких договорів і їх подальшій імплементації в національне законодавство, переводячи такий міжнародний договір у стан джерела екологічного права. Проте, джерелами екологічного права можуть виступати не тільки міжнародні акти зобов'язального характеру, а також акти «м'якого права».

У 70-х рр. ХХ ст. у західноєвропейській правовій доктрині відбулося формування концепції м'якого права (soft law). Західні та вітчизняні вчені-теоретики не можуть дійти єдиного висновку стосовно розуміння терміну «акту «м'якого права». Можна виділити такі основні підходи до розуміння цього явища.

Так, Р. Р. Бекстер до норм «м'якого права» відносить: 1) *pactum de contrahendo*, тобто положення міжнародних договорів, які потребують уточнення в подальших угодах; 2) «несамовиконувані» положення міжнародного договору, які потребують подальшого погодження для наділення їх силою; 3) програмні положення договорів – не створюють правових обов'язків, які підлягають обов'язковому виконанню; 4) декларації, заключні акти, резолюції та інші форми вираження згоди, котрі певною мірою можуть впливати на поведінку держав та індивідів, навіть при тому, що їх норми не є формально обов'язковими [1, с. 549–566]. В. В. Мищик розглядає акти «м'якого права» як сукупність неправових, рекомендаційних норм, які виконують функцію «передправа», тобто розробляють та пропонують нові положення, які в подальшому відображаються в нормах права, зокрема міжнародних договорах [2, с. 182]. Схожу думку висловлює також М. Н. Шоу, який вважає «м'яке право» не правом, а необов'язковими документами й угодами рекомендаційного характеру [3, с. 110–111]. Окремі автори вважають, що акт м'якого права найкраще всього розуміти як складову, що проходить між повністю обов'язковими договорами та повністю політичними позиціями. М'яке право у такому розумінні втрачає свою важливість [4, с. 173]. С. Лінда розуміє термін «м'яке право» як правила поведінки, викладені у документах, які не мають юридично обов'язкової сили, але можуть мати непрямі юридичні наслідки і спрямовані на досягнення практичних наслідків [5, с. 81]. Отже, акт м'якого права – це рекомендаційні правові засоби, які мають зовнішню форму у вигляді актів, які можуть мати практичне значення.

Узагальнюючи [6, с. 97] всі підходи до дефініції «м'якого права», можна виділити такі його переваги: 1) м'яке право розглядається як «правила поведінки» або «зобов'язання»; 2) хоча ці правила знаходять формальне відображення в інструментах, які не мають обов'язкової юридичної сили, вони можуть спричиняти (і спричиняють) юридичні наслідки; 3) ці правила спрямовані або можуть привести до певного практичного впливу на поведінку суб'єктів соціальної взаємодії [7].

Для галузі екологічного права можна виділити такі переваги, за якими акти м'якого права: 1) здатні оперативно вирішувати виникаючі екологічні проблеми, стимулюючи при цьому нормотворчу діяльність міжнародних організацій та держав на рівні укладення політичних домовленостей; 2) мають спрощений механізм санкціонування, моніторингу та нагляду за їх дотриманням; 3) має властивість гармонізації екологічного законодавства разом з одночасним збереженням суверенітету держави у сфері екологічного права тощо.

Розглянемо роль акту м'якого права як джерела екологічного права на прикладі Стокгольмської декларація навколишнього середовища 1972 р., яка є базовим актом для міжнародного екологічного права й яскравим прикладом м'якого права, оскільки вона сама не породжує зобов'язання, проте у зв'язку із нею виникають правові наслідки. Можна говорити, що важливість Стокгольмської декларації є фундаментальною для галузі екологічного права, адже, на думку більшості дослідників, у 1972 р. було покладено початок формування нової галузі міжнародного права – міжнародного права навколишнього середовища. Проведення Стокгольмської конференції спонукало до ряду наукових міжнародних досліджень, які вийшли у 1972 р. Два таких дослідження мали значний вплив на розвиток міжнародного права навколишнього середовища – «Межі росту» (англ.: Limits to Growth) та звіт «Тільки одна Земля» (англ.: Only one Earth). Так, звіт «Тільки одна Земля» вперше підняв питання взаємозв'язку між охороною навколишнього середовища та розвитком (зокрема, теза про те, що людство повинно взяти на себе зобов'язання з управління планетою).

Іншим актом м'якого права у галузі міжнародного екологічного права є Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку. Декларація Ріо була прийнята на Конференції з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.). Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку була розроблена як одночасне підтвердження принципів, закладених Стокгольмською декларацією 1972 р., так і доповнення новими принципами. Декларації Ріо пов'язана з Стокгольмською декларацією і структурно – виклад цілей декларації відбувається через статті-принципи. Водночас, у Декларації Ріо відображено ряд нових питань у контексті охорони довкілля: участь громадян у процесі прийняття рішень, роль жінок, права корінних народів, роль молоді. Окрім того, Декларація Ріо підтвердила і закріпила кілька нових норм Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку міжнародного права навколишнього середовища: принцип спільної, але диференційованої відповідальності держав, необхідність оцінки впливу на навколишнє середовище при плануванні економічної діяльності, принцип попередження, принцип «забруднювач платить». Ці положення як підтверджували існуючі звичаєві та конвенційні норми (наприклад, щодо оцінки впливу на довкілля), так і визнавали нові, даючи поштовх подальшому розвитку міжнародного права у цій сфері. Таким чином, Декларація Ріо закріпила нову тенденцію у розвитку міжнародно-правової охорони довкілля, спрямовану на пріоритетність соціально-економічних питань, розвитку загалом. Окрім зазначених декларації, іншим важливим актом

м'якого права як джерела екологічного права є акти Європейського Союзу (ЄС) та Парламентської Асамблеї Ради Європи (ПАРЄ).

У Раді Європи актами «м'якого права» виступають, перш за все, рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи, яка є дорадчим органом при Комітеті Міністрів. Згідно зі ст. 22 Статуту Ради Європи, Асамблея є дорадчим органом, що обговорює відповідні питання у межах своєї компетенції і передає свої висновки Комітету Міністрів у формі рекомендацій. Парламентська Асамблея видає рекомендації та інші документи, які визначають основні, загальні напрямки діяльності Комітету Міністрів, національних урядів, парламентів та політичних партій; розробляє різноманітні міжнародні договори – європейські конвенції, які сприяють формуванню основи європейської нормативно-правової системи [8]. Документи ПАРЄ не мають обов'язкової сили, але ними керуються у своїй діяльності Комітет Міністрів, національні уряди, парламенти, партії. Однак відсутність зобов'язального характеру не означає, що рекомендації не слід брати до уваги – їх невиконання має бути обґрунтованим з об'єктивних причин національним урядом, парламентом, партією. Водночас, рекомендації ПАРЄ часто беруться за основу майбутніх міжнародних угод, Європейських конвенцій, які є правовою базою Ради Європи, та імплементуються в національне законодавство.

Отже, підводячи підсумок можна сказати, що акти м'якого права є важливим джерелом поповнення законодавства про охорону природи. Хоч акт м'якого права не містить обов'язкових до виконання зобов'язань, проте вони наголошують про наявні у світовому просторі екологічні проблеми, котрі поживляють суспільне обговорення, стимулюють дослідження у науковому товаристві, тощо. Вирішення таких проблем відбувається через ухвалення відповідних нормативно-правових актів міжнародними організаціями та національними урядами, які орієнтуються на акти м'якого права. Тож, акти м'якого права виступають у ролі орієнтира та загальноприйнятого стандарту для законодавця у галузі екологічного права.

Література:

1. Baxter R. R. International Law in «Her Infinite Variety». The International and Comparative Law Quarterly, 566 p.
2. Міжнародне право. Основи теорії : навч. посіб. / ред. В. В. Мицик, В. В. Задорожній. Київ : Либідь, 2002. 608 с.
3. Shaw M. International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 1288 p.

4. Andrew T. Guzman, Timothy L. Meyer. International Soft Law. *Journal of Legal Analysis*. 2010, P. 171–225. URL: <https://doi.org/10.1093/jla/2.1.171>

5. Senden, Linda A.J. Soft Law and its Implications for Institutional Balance in the EC. Utrecht. 2005. P. 79–99.

6. Митрофанов І. І. Методологія й організація юридичних наукових досліджень : навчальний посібник. Кременчук : В-во «НОВАБУК», 2023. 312 с.

7. Senden, Linda A. J. Soft Law in European Community Law. Oxford and Portland Oregon. 2004. 533 p.

8. Статут Ради Європи від 5 травня 1949 року. *Офіційний вісник України*. 2004. № 26. Ст. 1733.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-48>

ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН ЧЕРЕЗ МЕХАНІЗМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Хребтова Алеся Анатоліївна

*кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

В сучасних умовах глобальних екологічних викликів захист екологічних прав громадян стає одним із пріоритетних напрямків державної політики. Забруднення навколишнього середовища, зміна клімату та виснаження природних ресурсів негативно впливають на якість життя населення. У цьому контексті механізми адміністративного судочинства відіграють ключову роль у забезпеченні реалізації та захисту екологічних прав громадян. З точки зору теорії права, екологічні права належать до третього покоління прав людини, що вимагає особливих механізмів їх захисту. Концепція сталого розвитку, яка поєднує економічні, соціальні та екологічні аспекти, повинна стати основою для правозастосування. Принципи превентивності та «забруднювач платить» мають бути інтегровані в судову практику. Це означає, що суди повинні не тільки карати за порушення, але й сприяти попередженню екологічної шкоди.

Проблематику захисту екологічних прав через адміністративне судочинство досліджували такі науковці, як О. В. Кузьменко, Н. В. Плахотнюк, В. С. Шаповал, а також міжнародні експерти Річард Лазарус та Ютта Бруне.

Незважаючи на існуючу правову базу, реалізація екологічних прав громадян часто стикається з перешкодами. Це пов'язано з недостатньою ефективністю механізмів адміністративного судочинства, складністю доказування екологічних правопорушень та низьким рівнем екологічної свідомості населення.

Механізми адміністративного судочинства відіграють фундаментальну роль у забезпеченні захисту екологічних прав громадян. У контексті правової держави та принципу верховенства права, адміністративне судочинство є ключовим інструментом, який дозволяє громадянам протистояти порушенням з боку органів державної влади та інших суб'єктів, що впливають на екологічні права та інтереси.

Конституція України (ст. 50) гарантує кожному право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування шкоди, завданої порушенням цього права. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» деталізує ці положення, встановлюючи правові, економічні та соціальні основи охорони довкілля.

Кодекс адміністративного судочинства України (КАСУ) надає громадянам можливість оскаржувати рішення, дії або бездіяльність суб'єктів владних повноважень, якщо вони вважають, що їхні права порушені. Це створює правову основу для захисту екологічних прав через адміністративні суди.

Проблеми реалізації полягають в наступному:

1. **Нормативні колізії та прогалини** (незважаючи на існування нормативно-правової бази, спостерігається недостатня узгодженість між різними законодавчими актами у сфері екологічного права. Це створює правову невизначеність та ускладнює процес судового захисту екологічних прав);

2. **Обмежений доступ до правосуддя** (високі судові збори, складність процедур та відсутність належної правової допомоги обмежують можливість громадян ефективно використовувати адміністративне судочинство для захисту своїх екологічних прав);

3. **Складність доказування** (доведення причинно-наслідкового зв'язку між діями суб'єкта та негативними екологічними наслідками є складним завданням. Це вимагає спеціальних знань та експертних висновків, які не завжди доступні);

4. **Недостатня компетентність суддів** (відсутність спеціалізації суддів у екологічних справах може призводити до поверхневого розгляду справ та прийняття необґрунтованих рішень);

5. **Тривалість судових процесів** (затягування розгляду справ знижує ефективність захисту прав та може призвести до незворотних екологічних наслідків).

Пропозиції щодо вдосконалення механізмів захисту полягають в наступному:

1. Реформування нормативно-правової бази

➤ Кодифікація екологічного законодавства: Створення єдиного Екологічного кодексу України сприятиме систематизації нормативних актів та усуненню правових колізій.

➤ Гармонізація з міжнародним правом: Врахування міжнародних стандартів та принципів, закріплених у конвенціях ООН та інших міжнародних договорах, підвищить ефективність національного законодавства.

2. Покращення доступу до правосуддя

➤ Спрощення процедур: Введення спрощених процедур розгляду екологічних справ, зниження судових зборів для таких категорій справ.

➤ Підтримка громадських організацій: Надання права екологічним громадським організаціям представляти інтереси громадян у суді.

3. Посилення доказової бази

➤ Розвиток екологічної експертизи: Створення незалежних експертних установ, які надаватимуть якісні та об'єктивні експертні висновки.

➤ Використання принципу інверсії тягаря доказування: У певних випадках тягар доказування може бути покладений на відповідача, особливо якщо мова йде про діяльність з потенційно високим ризиком для довкілля.

4. Спеціалізація судів та судів

➤ Створення екологічних судів або спеціалізованих палат: Це дозволить забезпечити професійний та компетентний розгляд екологічних справ.

➤ Підвищення кваліфікації суддів: Проведення регулярних навчань та семінарів з екологічного права для суддів та працівників суду.

5. Підвищення екологічної свідомості

➤ Громадські кампанії: Проведення інформаційних кампаній, спрямованих на підвищення обізнаності громадян про їхні екологічні права та механізми їх захисту.

Досвід країн Європейського Союзу показує ефективність спеціалізованих екологічних судів. Наприклад, в Нідерландах та Швеції існують судові інстанції, які займаються виключно екологічними справами.

Орхуська конвенція, ратифікована Україною, встановлює стандарти доступу до екологічної інформації, участі громадськості в прийнятті

екологічно значущих рішень та доступу до правосуддя з екологічних питань. Впровадження її положень у національне законодавство та практику є важливим кроком до покращення захисту екологічних прав.

Основними викликами залишаються недостатнє фінансування судової системи, корупція та політичний вплив на суди. Подолання цих проблем вимагає комплексних реформ, спрямованих на зміцнення незалежності судової влади та підвищення її ефективності.

Захист екологічних прав громадян через механізми адміністративного судочинства є складним, але вкрай необхідним завданням. Вдосконалення нормативно-правової бази, підвищення професійного рівня суддів, спрощення доступу до правосуддя та активна участь громадськості можуть суттєво підвищити ефективність цього процесу. Інтеграція міжнародних стандартів та передового досвіду сприятиме формуванню в Україні сучасної та дієвої системи захисту екологічних прав.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1991. № 41. Ст. 546.
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2005. № 35–36. № 37. Ст. 446.
4. Кузьменко О. В. Адміністративно-правові засади захисту екологічних прав громадян. Київ : Юрінком Інтер, 2018.
5. Плахотнюк Н. В. Екологічні права людини в Україні: теорія і практика реалізації. Харків : Право, 2019.
6. Шаповал В. С. Судовий захист екологічних прав громадян. Київ : Наукова думка, 2020.
7. Lazarus, R.J. *The Making of Environmental Law*. University of Chicago Press, 2004.
8. Brunnée, J. *Principles of International Environmental Law*. Cambridge University Press, 2020.
9. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція) від 25 червня 1998 р. № 994_015 / Конвенцію ратифіковано Законом N 832-XIV (832-14) від 06.07.99.

НАПРЯМ 6. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-49>

REGULACJA ZDECENTRALIZOWANYCH FINANSÓW (DEFI) W UNII EUROPEJSKIEJ: WYZWANIA PRAWNE I NOWE MECHANIZMY NADZORU FINANSOWEGO W KONTEKŚCIE PRAWA ADMINISTRACYJNEGO I FINANSOWEGO

Dr Patryk Chmielarz

<https://orcid.org/0000-0003-0286-741X>

Adiunkt w Instytucie Prawa, Ekonomii i Administracji

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Zdecentralizowane finanse (DeFi), oparte na technologii blockchain, wprowadzają innowacyjny paradygmat w globalnych systemach finansowych, ale ich implementacja w Unii Europejskiej wiąże się z licznymi wyzwaniami regulacyjnymi. W tradycyjnych systemach finansowych rolę pośredników, odpowiedzialnych za nadzór i zabezpieczenie transakcji, pełnią banki i instytucje finansowe podlegające ścisłemu nadzorowi [1, p. 116–129]. DeFi eliminuje jednak te centralne podmioty i umożliwia transakcje bezpośrednio między użytkownikami poprzez inteligentne kontrakty – algorytmy automatycznie realizujące uzgodnione warunki transakcji [2, p. 242–259]. Ten zdecentralizowany model, pozbawiony centralnego nadzoru, budzi wiele problemów prawnych i wymaga od Unii Europejskiej stworzenia ram regulacyjnych dostosowanych do specyfiki i skali DeFi. Celem artykułu jest analiza wyzwań regulacyjnych DeFi w Unii Europejskiej oraz zbadanie potencjalnych rozwiązań prawnych i technologicznych, które mogłyby zapewnić bezpieczeństwo i przejrzystość w zdecentralizowanym środowisku finansowym. Hipoteza badawcza zakłada, że zastosowanie regulacji DeFi wymaga adaptacji istniejących unijnych przepisów, aby sprostac specyfice zdecentralizowanego charakteru tych systemów oraz zapewnić stabilność finansową i ochronę konsumentów. Artykuł opiera się na analizie dogmatycznej oraz przeglądowej literatury, uwzględniając obowiązujące regulacje prawne w Unii Europejskiej (np. MiCA i AMLD) oraz porównujące podejście UE z wybranymi jurysdykcjami, takimi jak Stany Zjednoczone i Singapur.

MiCA [3], będące pierwszym kompleksowym rozporządzeniem regulującym rynek kryptoaktywów, obejmuje działalność emitentów oraz dostawców usług związanych z kryptoaktywami, kładąc nacisk na przejrzystość, odpowiedzialność i ochronę konsumentów. Jednak z racji zdecentralizowanego charakteru DeFi i braku centralnego podmiotu, który mógłby ponosić odpowiedzialność, DeFi wykracza poza definicję instytucji finansowej, jaką posługuje się MiCA. Tym samym, chociaż przepisy dotyczące przejrzystości (artykuły 4–8 MiCA) teoretycznie mogłyby mieć zastosowanie do zdecentralizowanych finansów, ich wdrożenie wymagałoby istotnych zmian w strukturze prawnej, które pozwoliłyby objąć odpowiedzialnością algorytmy inteligentnych kontraktów i uczestników zdecentralizowanych protokołów.

Wymogi AML i KYC, określone w Dyrektywach AMLD5 [4] i AMLD6 [5], nakładają na instytucje finansowe obowiązki związane z identyfikacją klientów, monitorowaniem transakcji i raportowaniem podejrzanych działań. W kontekście DeFi wprowadzenie tych wymogów napotyka jednak fundamentalne problemy, gdyż zdecentralizowane protokoły charakteryzują się anonimowością i pseudonimowością transakcji, co praktycznie uniemożliwia skuteczną identyfikację użytkowników. Planowane przez UE zastosowanie *Legal Entity Identifier* (LEI) w celu identyfikacji podmiotów w systemie DeFi również napotyka na problemy – LEI został opracowany z myślą o podmiotach scentralizowanych, co czyni jego implementację skomplikowaną w zdecentralizowanych strukturach, gdzie brak jest centralnych jednostek odpowiedzialnych [6, p. 1–10]. Konieczne jest więc opracowanie alternatywnych rozwiązań identyfikacyjnych, takich jak ID Tokens lub biometria, aby umożliwić weryfikację tożsamości bez naruszania prywatności użytkowników.

Jednym z proponowanych narzędzi do nadzoru nad zdecentralizowanymi finansami jest *embedded supervision*, czyli nadzór wbudowany, który pozwoliłby organom regulacyjnym na monitorowanie transakcji w czasie rzeczywistym bez pośredników [7, p. 1–6]. Projekt Komisji Europejskiej na blockchainie Ethereum testował ten rodzaj nadzoru, ukazując zarówno potencjał, jak i ograniczenia technologii *embedded supervision*. Wymaga on zgodności z innymi przepisami o ochronie danych osobowych (RODO), gdyż pełny dostęp do danych transakcyjnych bez zgody użytkowników może naruszać prawo do prywatności. Wdrożenie nadzoru wbudowanego wiązałoby się więc z koniecznością pseudonimizacji i szyfrowania danych, by zapewnić zgodność z RODO, co stanowi dodatkowe wyzwanie w zdecentralizowanym systemie.

DeFi niesie również ze sobą ryzyko systemowe, które może mieć wpływ na stabilność finansową. W sytuacjach kryzysowych, takich jak gwałtowne załamanie rynku, brak mechanizmów nadzoru płynności i ryzyka w DeFi

może powodować zawirowania, które mogą mieć reperkusje dla tradycyjnych rynków finansowych [8, p. 3–6]. Dlatego też warto rozważyć wprowadzenie systemów rezerwowych i zasad ostrożnościowych, które mogłyby zminimalizować ryzyko destabilizacji rynku DeFi, zwłaszcza biorąc pod uwagę rosnącą integrację zdecentralizowanych finansów z systemem finansowym UE.

Ochrona konsumentów i przypisanie odpowiedzialności za szkody pozostają kluczowymi problemami w DeFi. Brak centralnych jednostek w zdecentralizowanych protokołach znacząco utrudnia egzekwowanie odpowiedzialności cywilnej i administracyjnej. W tradycyjnych instytucjach użytkownicy mają dostęp do systemów ochrony, takich jak fundusze gwarancyjne i mechanizmy odszkodowawcze, których brak w zdecentralizowanym środowisku DeFi [9, p. 1–15]. Warto rozważyć wprowadzenie funduszy rezerwowych lub certyfikatów zgodności dla protokołów DeFi, które zapewniłyby konsumentom większe bezpieczeństwo. Rozważenie odpowiedzialności zbiorowej lub obowiązkowych systemów certyfikacji dla platform DeFi mogłoby pomóc w rozwiązaniu problemów związanych z odpowiedzialnością.

Dodatkowo, sektor DeFi ma charakter globalny, a wyłącznie unijne regulacje mogą okazać się niewystarczające. Brak międzynarodowej koordynacji w regulacji DeFi tworzy ryzyko arbitrażu regulacyjnego, gdzie działalność przenosi się do mniej restrykcyjnych jurysdykcji, utrudniając skuteczne zarządzanie ryzykiem. Konieczna jest harmonizacja przepisów DeFi na poziomie globalnym, szczególnie w zakresie AML, KYC oraz ochrony konsumentów. Współpraca UE z międzynarodowymi organami regulacyjnymi może znacząco przyczynić się do skuteczniejszego nadzoru nad zdecentralizowanymi finansami.

Należy *de lege ferenda* stwierdzić, że regulacja DeFi w Unii Europejskiej wymaga kompleksowego podejścia, które uwzględni specyfikę zdecentralizowanych systemów finansowych, a także zapewni odpowiednie zabezpieczenia prawne i technologiczne. Wprowadzenie embedded supervision, opracowanie nowych technologii identyfikacyjnych oraz dostosowanie przepisów MiCA i AMLD mogą stworzyć podstawy transparentnego i bezpiecznego środowiska dla DeFi w Europie. Jednak skuteczna wdrażanie tych rozwiązań wymaga szczegółowych regulacji oraz międzynarodowej koordynacji, które uwzględnią wyzwania prawne i technologiczne związane z działalnością zdecentralizowanego sektora finansowego. Warto śledzić dalsze badania i analizy na temat harmonizacji przepisów w zakresie DeFi na poziomie globalnym.

Bibliografia:

1. N. S. Uzougbo, C. G. Ikegwu, A.O. Adewus. Regulatory Frameworks for Decentralized Finance (DeFi): Challenges and Opportunities. *GSC Advanced Research and Reviews*, 2024, Vol. 19, No. 2, s. 116–129.
2. A. Ferreira. Decentralized Finance (DeFi): The Ultimate Regulatory Frontier? *Capital Markets Law Journal*, Vol. 19, Iss. 3, s. 242–259.
3. Parlament Europejski i Rada (UE). Rozporządzenie (UE) 2023/1114 w sprawie rynków kryptoaktywów (MiCA). Dziennik Urzędowy UE, 2023.
4. Parlament Europejski i Rada (UE). Dyrektywa (UE) 2018/843 w sprawie przeciwdziałania praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (AMLD5). Dziennik Urzędowy UE, 2018.
5. Parlament Europejski i Rada (UE). Dyrektywa (UE) 2018/1673 w sprawie przeciwdziałania praniu pieniędzy przez prawo karne (AMLD6). Dziennik Urzędowy UE, 2018.
6. S. Lohar, S.D. Babar, P.N. Mahalle. Decentralization of Identity using Ethereum and IPFS. *Communications on Applied Nonlinear Analysis*, 2024, Vol. 31, No. 4s, s. 1–10.
7. A. Sarkar, P. Sellappan, V. Sarda, K. Shanmugham. The Role of Blockchain in Decentralized Finance. *2024 3rd International Conference on Artificial Intelligence For Internet of Things (AIIoT)*, Vellore, India, 2024, s. 1–6.
8. J. Bertomeu, X. Martin, I. Sall. Measuring DeFi Risk. *Finance Research Letters*, 2024, Vol. 63, s. 3–6.
9. I. G. de Andrade, A. T. M. Martins. Os desafios da tutela coletiva do consumidor no contexto digital: análise jurídica e propostas de aperfeiçoamento. *Revista FSA*, 2024, Vol. 28, No. 137, s. 1–15.

УМОВИ ТА СПОСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПЛАТИ МИТНИХ ПЛАТЕЖІВ

Батанова Людмила Олександрівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри морського та митного права
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Соцький Андрій Михайлович

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри соціального адміністрування
та гуманітарних комунікацій
Чернівецький інститут Міжнародного гуманітарного університету
м. Чернівці, Україна*

Дослідженню питань забезпечення сплати митних платежів та гарантування забезпечення виконання зобов'язань перед митними органами України у вітчизняній літературі не приділялося достатньої уваги. Лише такі вчені як Л.К. Воронова, Є.В. Додін, М.П. Кучерявенко, В.В. Прокопенко, Л.А. Савченко, Сандровський К.К., Федотова І.О. та практики Андреев О.А., Каленський М.М. у своїх працях торкалися цієї теми лише частково.

Важливим завданням митної політики України є повне і своєчасне стягнення митних платежів, які потрібно сплачувати суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності в процесі здійснення експортно-імпорتنих операцій. В свою чергу міжнародна торгівля передбачає значну кількість фінансових вкладень. Але не всі підприємці. А тим паче починаючі готові витратити велику кількість ресурсів у виробництво. Тому й виникло таке поняття як забезпечення сплати митних платежів.

На виконання комплексної програми утвердження України як транзитної держави, актуальним визначено забезпечення прозорого та чіткого механізму надання гарантій митним органам України щодо доставки товарів до отримувачів та забезпечення сплати митних платежів у повному обсязі [1].

Створення інституту гарантій забезпечення виконання зобов'язань перед митними органами покликано забезпечити економічні інтереси держави, пов'язані з отриманням митних платежів від переміщення товарів через митний кордон України, а також припинення незаконного транзиту товарів шляхом його перетворення на імпорт при залишенні

товарів на території нашої держави без сплати митних платежів тощо. Вказане передбачає певну відстрочку у погашенні заборгованості тобто постачання товару буде проведена але при наявності гарантії про своєчасну сплату митних платежів.

Нині ведеться робота щодо членства України в Європейському Союзі, а також економічного співробітництва в межах Єдиного економічного простору з ближніми сусідами. Внаслідок цього виникають проблеми щодо адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу та постають нові завдання з удосконалення вітчизняного податкового та митного законодавства.

Не тільки вступ до міжнародного співтовариства передбачає необхідність перегляду митного та податкового законодавства. Українські вчені, практики, підприємці, наполегливо вимагають привести чинне законодавство, й особливо законодавче забезпечення адміністрування податків та митних платежів, до світового рівня, що сприяло б розвитку бізнесу в державі, в тому числі привлкання іноземних інвестицій.

Все це підкреслює актуальність питань умов та способів забезпечення сплати митних платежів. Крім того, існує низка факторів, які негативно впливають на багатьох платників податків та чесне виконання ними своїх обов'язків, серед яких необхідно назвати численні випадки ухилення від сплати податків, за якими не було вжито відповідних санкцій; недостатня ефективність податкових положень, які дозволяють окремим категоріям платників податків уникати жорстких санкцій, у результаті чого в багатьох суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності виникає переконання, що можна уникнути правової відповідальності; неповага до контролюючих органів тощо.

Необхідно також відмітити, що з 1 лютого 2023 року втратили чинність пункти 5 і 6 переліку товарів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27.09.2022 р. № 1091 [2], ввезення яких на митну територію України та/або переміщення територією України транзитом здійснюється без надання митним органам забезпечення сплати митних платежів. З того часу ввезення та/або переміщення територією України транзитом більшості товарів надання митним органам забезпечення сплати митних платежів є обов'язковим.

Таким чином, особа, на яку покладається обов'язок із сплати митних платежів, може самостійно обрати один із способів забезпечення сплати митних платежів: грошову заставу; індивідуальну гарантію; загальну гарантію (у разі наявності у підприємства відповідної авторизації); звільнення від гарантії (у разі наявності у підприємства відповідної авторизації); книжку МДП; книжку (карнет) А.Т.А. (більш детальніше визначено у розділі X Митного кодексу України [3]). Механізм

розрахунку забезпечення сплати митних платежів визначено у Наказі Міністерства фінансів України «Про деякі питання забезпечення сплати митних платежів» від 25.04.2023 р. № 213 [4].

У висновках необхідно відзначити, що правильне адміністрування забезпечення сплати митних платежів дозволить максимально реалізувати фіскальну функцію митних органів, забезпечити стабільність потрапляння доходів до Державного бюджету України, а також зробить процедуру надання забезпечення сплати митних платежів більш зручним засобом для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Література:

1. Про приєднання України до Конвенції про процедуру спільного транзиту: Закон України від 30 серпня 2022 р. № 2555-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2555-20#Text>

2. Про затвердження переліку окремих товарів, ввезення яких на митну територію України та/або переміщення територією України транзитом здійснюється без надання митним органам забезпечення сплати митних платежів: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.09.2002 р. № 1091. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/prozatverdzhennia-pereliku-okremykh-tovariv-vvezennia-iakykh-i270922-1091>

3. Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 44-45, № 46-47, № 48. Ст. 558.

4. Про деякі питання забезпечення сплати митних платежів: наказ Міністерства фінансів України від 25.04.2023 р. № 213 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0984-23#Text>

ВИКЛИКИ ТА СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ МІНІМІЗАЦІЇ ЗАГРОЗ ЗРОСТАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В ПІСЛЯВОЄННІЙ УКРАЇНІ

Батраченко Тетяна Сергіївна

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри правоохоронної діяльності
Університет митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна*

Післявоєнний період в Україні супроводжуватиметься суттєвими соціальними, економічними та правовими викликами, що обумовлюють значне підвищення рівня злочинності. Війна спричинила численні втрати та руйнування, зокрема інфраструктурні, але разом із тим, вона породила нові криміногенні ризики, що вимагають активного і своєчасного реагування з боку держави та суспільства. Втім, не можна залишати поза увагою той факт, що складнощі у подоланні цих ризиків також зумовлені недостатньою готовністю інституцій до нових реалій. Актуальність дослідження шляхів мінімізації загроз зростання злочинності у післявоєнний період є незаперечною, адже забезпечення правопорядку є одним із ключових елементів для стабільного розвитку держави після завершення активної фази конфлікту.

Особливої уваги заслуговують питання вдосконалення кримінального законодавства, запобігання нелегальному обігу зброї, а також розвиток державно-приватного партнерства у сфері забезпечення правопорядку. Це стосується не лише традиційних форм запобігання злочинності, але й необхідності адаптації сучасних стратегій, що враховують нові реалії. Розробка та впровадження ефективної антикримінальної політики, яка відповідатиме вимогам післявоєнного періоду, є невід'ємною складовою для збереження безпеки в суспільстві та забезпечення відновлення стабільності [1, с. 15]. Втім, без глибокого аналізу чинного законодавства та вивчення новітніх загроз ці процеси можуть виявитися недостатньо ефективними.

Україна після війни стикнеться з унікальними викликами, що охоплюють не лише відбудову зруйнованих територій, але й реінтеграцію окупованих земель і відновлення соціально-економічної стабільності. Однак не слід забувати про величезну кількість військовослужбовців, які повернуться до мирного життя, а це додатково ускладнить ситуацію. Очікується посилення таких соціальних проблем, як безробіття, бідність, соціальна нерівність, що є об'єктивними передумовами для зростання рівня злочинності [2, с. 83–84]. Однак, самі соціальні

проблеми є лише одним з аспектів проблеми. Інші, не менш важливі виклики, стосуються нелегального обігу зброї, яка залишиться у руках як цивільних осіб, так і колишніх військових. Масштабність цієї проблеми не можна недооцінювати, оскільки вона не лише ускладнює діяльність правоохоронних органів, але й створює передумови для зростання збройних злочинів.

Зокрема, зброя, яка використовувалася під час військових дій, після закінчення конфлікту може потрапити до рук широкого кола людей, що призводить до значного збільшення ризику її використання в злочинних цілях, таких як грабежі, збройні напади та вбивства. Недосконалість контролю за обігом зброї може створити умови для формування нелегальних ринків зброї, що стане додатковим джерелом прибутків для організованих злочинних угруповань. Втім, не лише нелегальний обіг зброї становить загрозу. Організована злочинність та мародерство можуть набути значного поширення у післявоєнний період. Війна створює можливості для злочинних груп займатися незаконною діяльністю, зокрема контрабандою, торгівлею людьми, наркотрафіком, а також нелегальними поставками зброї. У цей період нестабільності організовані злочинні угруповання можуть значно посилити свій вплив, контролюючи окремі сектори економіки і поширюючи свої мережі навіть на міжнародному рівні [4, с. 105].

Втім, слід відзначити, що організована злочинність нерідко вступає у змову з корумпованими державними службовцями, що додатково ускладнює боротьбу з цими угрупованнями. Це призводить до зниження ефективності правозастосовної діяльності, оскільки такі угоди унеможливають справедливе переслідування злочинців і підривають довіру громадян до державних інституцій. Крім того, мародерство, яке стає поширеним явищем в умовах руйнування соціальної інфраструктури та відсутності контролю з боку держави, додатково посилює криміногенну ситуацію. В таких умовах населення, позбавлене доступу до базових ресурсів, може вдаватися до протиправних дій як до єдиного засобу виживання. Особливо це стосується тих територій, які зазнали найбільших руйнувань під час війни.

Варто наголосити, що зазначені виклики утворюють комплексний механізм, який сприяє зростанню злочинності у післявоєнній Україні. Тому кримінологічні підходи до мінімізації цих загроз мають базуватися на глибокому аналізі соціальних, економічних та правових чинників, що впливають на злочинність у цей період. Розробка ефективних стратегій зниження рівня злочинності має стати пріоритетним завданням для української кримінологічної спільноти. Втім, важливо не лише розробляти ці стратегії, але й впроваджувати їх на основі глибокого аналізу, з врахуванням міжнародного досвіду.

Мінімізація загроз зростання злочинності у післявоєнній Україні вимагає комплексного підходу, що включає реформування антикримінальної політики, розвиток державно-приватного партнерства, легалізацію ринку зброї, впровадження новітніх технологій і постійний моніторинг криміногенної ситуації. Всі ці елементи мають бути інтегровані у єдину стратегію, спрямовану на забезпечення стабільності та безпеки в країні. Втім, без активного залучення науковців та експертів до цього процесу, їх реалізація може бути поверховою [3, с. 112].

Невід'ємною частиною ефективної антикримінальної політики є проведення ревізії чинного кримінального законодавства з урахуванням нових реалій післявоєнного періоду. Численні зміни до Кримінального кодексу України, що були прийняті за останні десятиліття, часто не мали належного наукового обґрунтування, що спричинило фрагментацію законодавства та ускладнило правозастосування. Така ситуація створює правову невизначеність і робить систему боротьби зі злочинністю менш ефективною. Ревізія кримінального законодавства, що буде здійснена з урахуванням сучасних реалій та новітніх кримінологічних підходів, допоможе усунути ці недоліки та створити більш ефективні механізми правозастосування.

Розвиток державно-приватного партнерства є ще одним важливим інструментом у боротьбі зі злочинністю. Приватні охоронні та детективні компанії можуть відігравати ключову роль у забезпеченні безпеки як на рівні бізнесу, так і на рівні громадян. В умовах, коли держава відчуває дефіцит ресурсів для підтримання правопорядку, залучення приватного сектору до цих процесів є необхідним. Втім, ефективна взаємодія між державними та приватними структурами можлива лише за умов належного правового регулювання їх діяльності та створення механізмів контролю. Законодавство, яке регулюватиме діяльність приватних компаній, має забезпечити відповідність їх дій національним інтересам і вимогам правопорядку.

Легалізація ринку зброї та запровадження чіткого правового регулювання цього процесу є важливими кроками у запобіганні нелегальному обігу зброї [3, с. 115]. Втім, цей процес повинен супроводжуватися запровадженням навчальних програм для громадян, що навчатимуть їх безпечному поводженню зі зброєю. Важливою складовою є також створення інфраструктури для моніторингу та контролю за обігом зброї, включаючи реєстри зброї та регулярні перевірки.

Інтеграція новітніх технологій, таких як дрони, у сферу безпеки є ще одним важливим інструментом у боротьбі зі злочинністю у післявоєнний період. Втім, важливо врегулювати їх використання на законодавчому рівні, щоб уникнути зловживань та забезпечити їх ефективне використання на благо суспільства. Крім того, моніторинг

криміногенної ситуації, що базуватиметься на кримінологічному аналізі та використанні сучасних технологій, дозволить ідентифікувати нові тенденції у злочинності та своєчасно реагувати на них.

Таким чином, мінімізація загроз зростання злочинності у післявоєнній Україні вимагатиме злагодженої роботи державних, приватних та наукових інституцій, що дозволить забезпечити стабільність і безпеку у суспільстві. Втім, успішна реалізація цих стратегій можлива лише за умови їх комплексного підходу, що враховуватиме соціальні, економічні та правові виклики сучасного світу.

Література:

1. Пашиєва А. Формування безпекового середовища як основний вектор розвитку України. *Безпекова ситуація в Україні в умовах війни: стан, загрози, напрями забезпечення*: матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 23 верес. 2023 р. С. 14–19. URL: https://www.knuba.edu.ua/wp-content/uploads/2023/11/zbirnyk_kruglyj-stil_26.09.2023.pdf

2. Маланчук В. Державно-приватне партнерство у забезпеченні правопорядку в післяконфліктний період: правові аспекти. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2021. № 3. С. 83–91. URL: <http://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/law/article/view/836/816>

3. Драп'ятний С.І. Протидія злочинності у післявоєнний період: актуальні виклики та перспективи. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 112–120. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9706a433-f2b4-4d78-a762-2e89ec224cc1/content>

4. Батраченко Т. Кримінологічні підходи до мінімізації загроз зростання злочинності в післявоєнній Україні. *Нове українське право*. 2024. № 5.

**АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ
ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ**

Бондар Дмитро Володимирович

<https://orcid.org/0009-0004-9571-7828>

кандидат наук з державного управління, ректор

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

м. Львів, Україна

Забезпечення безпеки життєдіяльності посідає одне із ключових місць серед пріоритетних напрямів політики української держави. Так, в Концепції захисту населення і територій у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій, схваленої Указом Президента України від 26 березня 1999 р. № 284/99, зазначено, що забезпечення захисту населення і територій у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій, які згідно з класифікацією поділяються за характером на техногенні, природні, воєнні та соціально-політичні, а за рівнем – на загальнодержавні, регіональні, місцеві та об'єктові, є одним з найважливіших завдань держави [1].

Значна частина питань забезпечення безпеки життєдіяльності регулюється нормами Кодексу цивільного захисту України, а також положеннями законів України «Про охорону праці», «Про дорожній рух», «Про правовий режим надзвичайного стану» тощо.

Так, у відповідності до ст. 16 «Зміст заходів правового режиму надзвичайного стану» Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» указом Президента України про введення надзвичайного стану в інтересах національної безпеки та громадського порядку з метою запобігання заворушенням або кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей на період надзвичайного стану можуть запроваджуватися такі заходи:

– встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, а також обмеження свободи пересування по території, де вводиться надзвичайний стан;

– обмеження руху транспортних засобів та їх огляд;

– посилення охорони громадського порядку та важливих об'єктів національної економіки та об'єктів критичної інфраструктури;

– заборона проведення масових заходів, крім заходів, заборона на проведення яких встановлюється судом;

– заборона страйків;

– примусове відчуження або вилучення майна у юридичних і фізичних осіб [3].

Крім того, ст. 17 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» передбачено додаткові заходи режиму надзвичайного стану у зв'язку із надзвичайними ситуаціями техногенного або природного характеру. Так, у разі введення надзвичайного стану з підстав, передбачених п. 1 ч. 2 ст. 4 вказаного Закону, крім заходів, передбачених ст. 16 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану», можуть також здійснюватися такі заходи:

– тимчасова чи безповоротна евакуація людей з місць, небезпечних для проживання, з обов'язковим наданням їм стаціонарних або тимчасових жилих приміщень;

– встановлення для юридичних осіб квартирної повинності для тимчасового розміщення евакуйованого або тимчасово переселеного населення, аварійно-рятувальних формувань та військових підрозділів, залучених до подолання надзвичайних ситуацій;

– тимчасова заборона будівництва нових, розширення діючих підприємств та інших об'єктів, діяльність яких не пов'язана з ліквідацією надзвичайної ситуації або забезпеченням життєдіяльності населення та аварійно-рятувальних формувань;

– встановлення карантину та проведення інших обов'язкових санітарних та протиепідемічних заходів;

– запровадження особливого порядку розподілення продуктів харчування і предметів першої необхідності;

– мобілізація та використання ресурсів підприємств, установ і організацій, незалежно від форми власності, для відвернення небезпеки та ліквідації надзвичайних ситуацій з обов'язковою компенсацією понесених втрат;

– зміна режиму роботи підприємств, установ, організацій усіх форм власності, переорієнтація їх на виробництво необхідної в умовах надзвичайного стану продукції, інші зміни виробничої діяльності, необхідні для проведення аварійно-рятувальних і відновлювальних робіт;

– усунення від роботи на період надзвичайного стану, в разі неналежного виконання своїх обов'язків, керівників державних підприємств, установ і організацій, від діяльності яких залежить нормалізація обстановки в районі надзвичайного стану, та покладення тимчасового виконання обов'язків зазначених керівників на інших осіб [3].

Також, у відповідності до частин 2–3 ст. 17 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану», з метою ліквідації особливо тяжких надзвичайних ситуацій у мирний час може здійснюватися цільова мобілізація, обсяги і строк проведення якої визначаються в Указі Президента України про введення надзвичайного стану. У виняткових випадках, пов'язаних з необхідністю проведення невідкладних аварійно-рятувальних робіт, допускається тимчасове переведення або залучення на добровільній основі працездатного населення і транспортних засобів громадян для виконання зазначених робіт за дозволом відповідного керівника аварійно-рятувальних робіт та за умови обов'язкового забезпечення безпеки праці. При цьому забороняється залучення неповнолітніх, а також вагітних жінок до робіт, які можуть негативно вплинути на стан їх здоров'я [3].

Крім того, згідно з ч. 4 ст. 17 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану», з метою невідкладного вивезення населення, яке підлягає евакуації, у разі безпосередньої загрози його життю або здоров'ю допускається використання транспортних засобів громадян із наступною компенсацією їм витрат у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [3].

Статтею 18 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» передбачено додаткові заходи правового режиму надзвичайного стану у зв'язку з масовими порушеннями громадського порядку. Так, у разі введення надзвичайного стану з підстав, зазначених у пунктах 2–7 ч. 2 ст. 4 вказаного Закону, додатково можуть здійснюватися такі заходи:

- запровадження комендантської години (заборона перебувати на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих пропусків і посвідчень особи у встановлені години доби);

- перевірка документів у громадян, а в необхідних випадках – проведення особистого огляду, огляду речей, транспортних засобів, багажу і вантажів, службових приміщень та житла громадян;

- обмеження або тимчасова заборона продажу зброї, отруйних і сильнодіючих хімічних речовин, а також алкогольних напоїв та речовин, вироблених на спиртовій основі;

- тимчасове вилучення у громадян зареєстрованої вогнепальної і холодної зброї та боєприпасів, а у підприємств, установ і організацій – також навчальної військової техніки, вибухових, радіоактивних речовин і матеріалів, отруйних і сильнодіючих хімічних речовин;

- заборона виготовлення і розповсюдження інформаційних матеріалів, що можуть дестабілізувати обстановку;

– регулювання роботи цивільних теле- та радіоцентрів, заборона роботи аматорських радіопередавальних засобів та радіовипромінювальних пристроїв особистого і колективного користування;

– особливі правила користування зв'язком та передачі інформації через комп'ютерні мережі;

– порушення у порядку, визначеному Конституцією і законами України, питання про заборону діяльності політичних партій, громадських організацій в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей [3].

Таким чином, на рівні закону достатньо детально регламентовані заходи правового режиму надзвичайного стану.

Проте, наразі нагальною є потреба правової регламентації використання автоматизованих систем захисту населення і територій (для функціонування яких використовуються інформаційні технології), до яких слід віднести:

– автоматизовані системи оповіщення та інформування населення про надзвичайні ситуації, загрози безпеці життєдіяльності (з використанням мобільних додатків та Інтернет);

– автоматизовані системи спостереження та контролю за довкіллям, продуктами харчування, якістю води, повітря (включаючи хімічний та радіологічний контроль), інфраструктурою населених пунктів та іншими об'єктами з метою виявлення потенційних загроз безпеці життєдіяльності;

– автоматизовані системи обслуговування захисних споруд, сховищ та укриттів, підтримання їх в належному стані та забезпечення резервами продуктів харчування, води, повітря тощо;

– автоматизовані системи мобілізації людських та матеріально-технічних ресурсів, які необхідні для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;

– автоматизовані системи забезпечення реалізації евакуаційних заходів: блокування та відкриття шляхопроводів, регулювання дорожнього руху, утворення додаткових шляхів евакуації (до прикладу – надувних сходів) тощо;

– автоматизовані системи протидії негативним чинникам, що сприяють виникненню надзвичайних ситуацій: автоматизовані системи гасіння пожеж, знезараження (санітарної обробки, дезінфекції) об'єктів та територій тощо.

Наведений перелік не є повним, адже майже щодня з'являються нові цифрові технології, використання яких потребує правового врегулювання, включаючи нові інформаційні технології, які можуть бути використані у сфері забезпечення безпеки життєдіяльності.

Таким чином, до актуальних напрямів адміністративно-правового регулювання використання інформаційних технологій у сфері забезпечення безпеки життєдіяльності слід віднести правову регламентацію використання вищеперелічених автоматизованих систем захисту населення і територій. Не менш актуальною є необхідність правової регламентації використання технології штучного інтелекту, що є однією з провідних інформаційних технологій, у сфері забезпечення безпеки життєдіяльності.

Вищезазначене обумовлює перспективу подальшої наукової розробки даної теми, включаючи дослідження відповідного зарубіжного досвіду, з метою формулювання конкретних пропозицій щодо внесення змін до чинного законодавства.

Література:

1. Про Концепцію захисту населення і територій у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій: Указ Президента України від 26 березня 1999 р. № 284/99. Дата оновлення: 26.03.1999. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/284/99#Text> (дата звернення: 07.11.2024).

2. Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 р. № 5403-VI. Дата оновлення: 21.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення: 07.11.2024).

3. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 р. № 1550-III. Дата оновлення: 18.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> (дата звернення: 07.11.2024).

АДМІНІСТРАТИВНІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Вдовічена Лідія Іванівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного права*

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Проведення реформ у сфері нормативного регулювання нотаріату в Україні відбувається шляхом внесення змін та доповнень до існуючих нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання нотаріальної діяльності. Проте саме стабільність вихідних засад того чи іншого правового інституту є запорукою забезпечення гарантії дотримання прав і свобод людини, а гнучкість правових норм – умовою їх ефективності за особливих обставин функціонування держави та її органів [1]. Адміністративно-інструментальна система реалізується як організована взаємодія суб'єктів, що забезпечує упорядкування відносин в сфері організації нотаріату через процеси, за допомогою яких вони реалізують публічний інтерес, приймаючи рішення для досягнення поставленої мети з урахуванням інституційних обмежень. Застосування адміністративних інструментів в сфері нотаріальної юрисдикції сприяють оптимальній взаємодії органів нотаріату в системі як публічного адміністрування, так і в правовій системі держави, тобто формуванню норм і правил, що узгоджені суб'єктами в процесі взаємовідносин; контролю і коригуванню дотримання норм і правил, виявленню відхилень та попередженню порушень законодавства.

Оскільки правове регулювання нотаріальної діяльності в Україні здійснюється завдяки дії комплексу правових норм, узгодженого впливу різних галузей національного права, це обумовлює визначення відповідного поняття: правове регулювання нотаріальної діяльності в Україні – це здійснюваний за допомогою норм права та актів реалізації права вплив на поведінку суб'єктів і об'єктів управління, з метою забезпечення стабільності цивільного обороту, зниження навантаження на суддів через зменшення кількості суперечок про нікчемність і заперечність операцій, вирішення правових конфліктів без звернення до суду відповідно до цілей і завдань правової держави, розрахований на їх багаторазове застосування [2, с. 29]. Як зазначають українські науковці, норми адміністративного права, що визначають адміністративно-правовий статус суб'єктів цього права, а також

формальне закріплення принципів адміністративного права залишилися б лише теоретичними положеннями, якщо б у суб'єктів публічної адміністрації не було дієвих та ефективних інструментів для їх практичного втілення. Якраз використовуючи їх, суб'єкти публічної адміністрації вступають в адміністративно-правові відносини і досягають очікуваного для публічного адміністрування адекватного забезпечення прав, свобод та законних інтересів приватних осіб публічного інтересу держави й суспільства загалом [3, с. 143].

Аналізуючи вплив адміністративних інструментів на здійснення нотаріальної діяльності, можна виділити дві взаємопов'язані та взаємообумовлені частини: перша частина – це система органів державної влади і органів місцевого самоврядування, які беруть безпосередню участь у процесі здійснення державного регулювання нотаріальної діяльності. Тобто ми ведемо мову про інституційний механізм регулювання відносин у сфері нотаріальної діяльності, який визначається як через організаційну, стимулюючу та контролюючу складові, так і правову, інформаційну та фінансову складові. Сюди ж ми відносимо і органи державної влади, місцевого самоврядування та інші суб'єкти права, що задіяні у процесі реалізації нотаріальної політики, а також їх повноваження та відносини між собою та іншими суб'єктами. Щодо другої частини – нормативна складова як система правових норм, правових ідей та принципів, які утворюють законодавство в сфері нотаріату і які регулюють зміст та процес здійснення державного регулювання нотаріальної діяльності. Саме це виражає правовий механізм регулювання у сфері нотаріальної діяльності. І принципи адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності – це вихідні, фундаментальні ідеї, що концентрують у собі досягнення науки та практики, втілюють інтереси суспільства та громадянина, виконують функцію загальнонормативного орієнтиру під час здійснення цілеспрямованого впливу норм адміністративного права на суспільні відносини, що виникають у сфері нотаріальної діяльності з метою забезпечення правових та організаційних умов реалізації прав, свобод і виконання обов'язків учасниками відповідних правовідносин, ефективного функціонування інституту нотаріату як системи органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені законодавством, з метою надання їм юридичної вірогідності [1]. Адже нотаріус є державною посадовою особою, яка уповноважена законом складати автентичні правочини [5, с. 427]. Саме в такому ракурсі ми можемо говорити і про нотаріальну юрисдикцію, правова природа якої у механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина становить собою інститут громадянського суспільства,

наділений в особі нотаріусів владними повноваженнями, які здійснюють від імені України публічну діяльність щодо реалізації функції держави по захисту прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб і суспільства в цілому шляхом вчинення нотаріальних дій [4].

Адміністративні інструменти функціонування нотаріальної юрисдикції – це системно-структуроване правове регулювання інституту нотаріату, що включає зовнішній вираз адміністративних дій суб'єктів регулювання та контролю в сфері організації нотаріальної діяльності, прийоми і способи впливу цих суб'єктів на функціонування нотаріальних органів (їх посадових осіб та прирівняних до них осіб), які реалізуються в межах адміністративно-правових норм з метою створення належних умов організації нотаріату, забезпечення нотаріальної діяльності, порядку вчинення нотаріальних дій з метою гарантування державою дотримання законності прав та інтересів фізичних та юридичних осіб та належної роботи нотаріату як сфери юстиції України.

Література:

1. Лютіков П. С., Кузьменко О. В., Чорна, В. Г. Принципи адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності: поняття та класифікація. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія : право, публічне управління та адміністрування*. 2023. № 8. Режим доступу: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-8-01-04>
2. Ільєва Н. В. Нотаріальна діяльність як предмет адміністративно-правового регулювання. *Правова держава*. 2014. № 17. С. 27–31. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2014_17_7
3. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галуцько В., Діхтієвський П., Кузьменко О. та ін. / за заг. ред. Галуцько В., Правотворової О. Видання третє. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 584 с.
4. Вдовічена Л. І., Меленко О. В. Правова природа нотаріальної юрисдикції. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 5 (303). С. 88–94. Режим доступу: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.5.16>
5. Saifulloh M. Examination and Confiscation of Notarial Deeds for The Purpose of Criminal Law Enforcement without Approval from The Notary Honorary Council. *Jurnal Penelitian Hukum De Jure*. 2022. № 22(4). P. 423–436. Режим доступу: <https://doi.org/10.30641/dejure.2022.V22.423-436>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З БЕЗПЕКИ НА ТРАНСПОРТІ

Глазков Андрій Сергійович

*аспірант кафедри державно-правових дисциплін
та публічного управління факультету № 4*

*Науковий керівник: Юрах Віталій Михайлович
доктор юридичних наук,*

*професор кафедри державно-правових дисциплін
та публічного управління*

*Донецький державний університет внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна*

Безпека на дорозі та під час перевезень є важливою складовою національної безпеки України, оскільки саме цей елемент пов'язує між собою інші компоненти набезпеки. Після оголошення воєнного стану на території нашої держави, питання транспортної інфраструктури й обсягів перевезень стало, як ніколи актуальним. У зв'язку з цим діяльність Державної служби України з безпеки на транспорті відіграє важливу роль у підтримці правопорядку на дорозі та під час пасажирських та вантажних перевезень.

Забезпечення безпеки вимагає ефективного системи правового регулювання, яка встановлює чіткі правила, спрямовані на мінімізацію ризиків і захист учасників транспортного процесу. У цьому контексті поняття «адміністративно-правове забезпечення» є фундаментальним, оскільки воно охоплює не лише контроль, а й створення умов для безпечного функціонування усієї системи. Зважаючи це доцільним буде дослідити природу поняття «адміністративно-правове забезпечення у сфері транспортної безпеки»

Так, Великий тлумачному словнику української мови надає декілька визначень поняття «забезпечення», а саме: 1) забезпечити – означає створити надійні умови для здійснення чого-небудь; 2) гарантувати щось; 3) захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки [1, с. 281].

Теоретик права Цвік М.В. аналізує поняття «правове забезпечення», як цілеспрямований вплив на поведінку людей і суспільні відносини за допомогою правових (юридичних) засобів та «адміністративно-правове забезпечення» як один із видів правового забезпечення, яке є цілеспрямованою дією на поведінку людей і суспільні відносини за допомогою правових (юридичних) засобів [2, с. 327].

Натомість дослідники адміністративісти надають більш конкретні дефініції, що стосуються адміністративно-правового регулювання. Наприклад, Дручек О.М., аналізуючи поняття адміністративно-правового забезпечення прав, свобод та інтересів дитини органами Національної поліції України зазначає наступне: «під адміністративно-правовим забезпеченням пропонується розуміти здійснення державою за допомогою сукупності спеціального механізму упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорону, реалізацію та розвиток» [3, с. 126–127]. Автор наголошує на тому, що держава не просто впливає на суспільні відносини, а також закріплює їх та здійснює охорону.

Науковці Гуміна О.М. та Пряхіна Є.В розглядають адміністративно-правове забезпечення, як у широкому, так і у вузькому розумінні. У широкому розумінні адміністративно-правове забезпечення – це упорядкування суспільних відносин уповноваженими на те державою органами, їх юридичне закріплення за допомогою правових норм, охорона, реалізація і розвиток [4, с. 48].

Виходячи з вище наведеного, адміністративно-правове забезпечення діяльності у сфері транспортної безпеки слід розглядати як сукупність правових заходів та механізмів, за допомогою яких держава через уповноважені органи, зокрема Державну службу з безпеки на транспорті, упорядковує, закріплює та охороняє суспільні відносини у сфері транспортної безпеки. Це забезпечення включає юридичне закріплення норм і правил транспортної діяльності, контроль за їх дотриманням, охорону прав і свобод громадян, реалізацію вимог безпеки та розвиток правової бази для підвищення стандартів безпеки на транспорті.

Адміністративно-правове забезпечення діяльності Державної служби України з безпеки на транспорті тісно пов'язано з її завданнями. Так, відповідно до Положення про Державну службу України з безпеки на транспорті: постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2015 р. № 103 її основними завданнями є:

- 1) реалізація державної політики з питань безпеки на автомобільному транспорті загального користування (далі – автомобільний транспорт), міському електричному, залізничному транспорті;

- 2) внесення на розгляд Міністра пропозицій щодо забезпечення формування державної політики з питань безпеки на автомобільному, міському електричному, залізничному транспорті;

- 3) здійснення державного нагляду (контролю) за безпекою на автомобільному, міському електричному, залізничному транспорті;

- 4) надання у передбачених законом випадках адміністративних послуг у сфері автомобільного, міського електричного, залізничного транспорту [5].

Також Укртрансбезпека під час виконання покладених на неї завдань взаємодіє з іншими державними органами, допоміжними органами і службами, утвореними Президентом України, тимчасовими консультативними, дорадчими та іншими допоміжними органами, утвореними Кабінетом Міністрів України, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, громадськими спілками, профспілками та організаціями роботодавців, відповідними органами іноземних держав і міжнародних організацій, а також підприємствами, установами та організаціями [5].

Одним з найважливіших завдань Державної служби України з безпеки на транспорті є здійснення державного нагляду (контролю) за безпекою на автомобільному, міському електричному, залізничному транспорті. Такий контроль спрямований на забезпечення безпечного та якісного функціонування транспорту, захисту прав споживачів під час їх транспортного обслуговування, захисту національного ринку транспортних послуг та суб'єктів господарювання, що здійснюють свою діяльність у сфері транспорту, створення рівних умов для роботи всіх суб'єктів господарювання, що здійснюють свою діяльність у сфері транспорту.

Забезпечення безпеки на транспорті є ключовим аспектом діяльності Укртрансбезпеки, адже постійно виникають проблеми з якістю та надійністю транспортних послуг. Для досягнення поставлених цілей та завдань служба реалізує комплекс заходів, які включають не лише контроль, але й превентивні дії, спрямовані на виявлення та усунення порушень.

Зокрема, у 2023 році посадовими особами територіальних органів Укртрансбезпеки здійснено заходи державного нагляду (контролю) в частині проведення рейдових перевірок (перевірок на дорозі), за результатами яких:

- складено протоколів 805 про адміністративне правопорушення;
- винесено 471 постанову про накладення адміністративного стягнення;
- винесено 43 101 постанов про застосування адміністративно-господарських штрафів [6, с. 11–12].

Втім, здійснення планових та позапланових заходів державного нагляду, під час дії воєнного стану зазнала змін. Адже постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 року № 303 «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану» (далі – Постанова № 303) припинено проведення планових та позапланових заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду.

Водночас пунктом 2 Постанови № 303 визначено: за наявності загрози, що має негативний вплив на права, законні інтереси, життя та здоров'я людини, захист навколишнього природного середовища та забезпечення безпеки держави, а також для виконання міжнародних зобов'язань України протягом періоду воєнного стану дозволити здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю) на підставі рішень центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у відповідних сферах [7].

Отже, Державна служба України з безпеки на транспорті виконує важливу роль у реалізації державної політики щодо безпеки на всіх видах транспорту через впровадження ефективного адміністративно-правового забезпечення, що включає контроль за дотриманням норм і правил, охорону прав споживачів та створення безпечних умов для перевезення.

В умовах воєнного стану діяльність Укртрансбезпеки була адаптована до нових викликів, що призвело до переглядів деяких підходів до проведення державного нагляду. Хоча планові та позапланові перевірки були призупинені, можливість їх виконання за наявності загрози вказує на гнучкість та адаптивність органів влади до змін, які зазнала Україна через оголошення воєнного стану.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
2. Цвік М. В. Загальна теорія держави і права: підр. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закладів освіти / за ред. М. В. Цвіка. Харків : Право, 2002. 432 с.
3. Дручек О. М. Поняття адміністративно-правового забезпечення прав, свобод та інтересів дитини органами внутрішніх справ України. *Форум права*. 2013. № 2. С. 123–128.
4. Гумін О. М., Пряхін Є. В. Адміністративно-правове забезпечення: поняття та структура. *Наше право*. 2014. № 4. С. 46–50.
5. Положення про Державну службу України з безпеки на транспорті: постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2015 р. № 103. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103-2015-%D0%BF#Text>
6. Публічний звіт Голови Державної служби України з безпеки на транспорті Євгена Зборовського за 2023 рік. URL: https://dsbt.gov.ua/images/public_reports/publ_zvit_zh_2023.pdf
7. Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 р. № 303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-%D0%BF#Text>

**ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ
ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ БОРОТЬБИ
З ІГРОВОЮ ЗАЛЕЖНІСТЮ (ЛУДОМАНІЄЮ):
АНАЛІЗ ЗАКОНОПРОЕКТУ № 9256-Д**

Денисенко Ольга Євгенівна

здобувач

Науково-дослідний інститут публічного права

м. Київ, Україна

Наразі ми не ведемо дискусію щодо заборони грального бізнесу, оскільки не вважаємо заборону грального бізнесу ефективним механізмом боротьби з лудоманією. Нелегальний гральний бізнес також часто має зв'язки з організованою злочинністю, а тому несе небезпеку і для суспільства, оскільки рівень злочинності, пов'язаної з нелегальним гральним бізнесом, суттєво зростає [1, с. 135]. Саме тому в науковій літературі неодноразово вказували на недосконалість диспозиції ст. 203-2 КК України, яка не дозволяє визнавати гравця в нелегальні азартні ігри потерпілим від зайняття гральним бізнесом. Наприклад, Н. А. Лугіна, А. Китун розглянули ігрову залежність особи у контексті визнання її потерпілою від злочину зайняття гральним бізнесом [2, с. 137]. З. М. Топорецька пропонувала виділяти особу потерпілого в складі криміналістичної характеристики зайняття гральним бізнесом за умови його віднесення до злочинів проти громадського порядку та моральності, а не до злочинів у сфері господарської діяльності [3, с. 111]. М. М. Погорецький та Н. В. Нестор цьогоріч знову підняли питання необхідності забезпечення захисту прав гравця в нелегальні азартні ігри і недоцільності притягнення його до адміністративної відповідальності за участь в нелегальних азартних іграх [4, с. 285].

Як слушно зазначила В. С. Філютович-Герасименко: «Одним із негативних наслідків неконтрольованого розміщення гральних закладів є розвиток лудоманії, тобто стійкої залежності окремих верств населення (переважно молоді) від азартних ігор. На рівні західноєвропейських держав виникнення такої залежності визнається передумовою суттєвих економічних, моральних та інших негативних наслідків для суспільства» [5, с. 1]. Тому ми підтримуємо позицію, що тільки дозволений і жорстко контрольований державою ринок грального бізнесу є безпечним для гравця і для суспільства в цілому.

Тому сьогодні дуже важливо вести дискусію не про заборону чи дозвіл грального бізнесу, а про впровадження ефективних

адміністративно-правових механізмів державного регулювання та контролю за ринком грального бізнесу не з позицій отримання максимального прибутку, а саме з позицій захисту суспільства від небезпек азартних ігор.

Формує державну політику щодо захисту суспільства від ігрової залежності насамперед Верховна Рада України шляхом прийняття та зміни законодавчих актів України.

О. Олійничук та С. Хом'юк зазначають, що відсутність чіткого правового поля у сфері грального бізнесу (правова проблема) формує сприятливе підґрунтя для діяльності незаконних бізнес-суб'єктів і безконтрольного залучення емоційно нестійких осіб, схильних до залежності, зі всіма наслідками лудоманії (соціальна проблема), а також зумовлює поширення корупції, тінізації та криміналізації економіки і, відповідно, зниження рівня економічної безпеки держави (економічна проблема) [6, с. 97]. Тобто прогалини в правовому регулюванні грального бізнесу на першому місці несуть завжди негативні соціальні наслідки, а потім вже всі інші. Саме тому дуже важливо реагувати якомога швидше на наявні проблеми і виправляти їх.

На розгляді ВРУ перебуває законопроект реєстр. № 9256-д від 05.04.2024 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою боротьби з ігровою залежністю (лудоманією) та вдосконалення державного регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор та лотерей» [7], який 24.02.2024 р. прийнято за основу, проте досі не підготовлено порівняльну таблицю для розгляду його у другому читанні.

Важливо, що самі народні депутати визнають неефективність роботи державних органів по формуванні і реалізації державної політики, зазначаючи, що проблематика лудоманії, а також напрацювання ефективних інструментів для попередження та подолання ігрової залежності потребують системного підходу не лише на рівні внесення змін до законодавства, а й на рівні проактивної діяльності системи органів виконавчої влади з метою формування в українському суспільстві реальної (а не декларативної) культури відповідальної гри, а також системної та скоординованої протидії нелегальним азартним іграм, які в порушення чинного законодавства проводяться за відсутності ліцензій, у тому числі з використанням мережі Інтернет [7].

Проаналізувавши текст законопроекту, який подавався до першого читання, можемо вже зараз зробити певні проміжні висновки, все ж розуміючи, що текст проекту до другого читання може зазначити суттєвих змін. В контексті викладеної нами вище аргументації некоректності формулювання принципу як «боротьба з ігровою залежністю» законопроект пропонує виправити цей недолік і сформулювати

принцип як «попередження та подолання ігрової залежності (лудоманії)». Така редакція точно є кращою, але все ж подолати повністю психічну хворобу навряд чи вдасться, особливо в ситуації, коли в Україні не проводяться дослідження і не вивчається поведінка дітей, підлітків гравців, не виявляють осіб з адиктивною поведінкою, які є більш вразливими до розвитку різних залежностей і немає пропозицій щодо корегування адиктивної поведінки. Тому слід говорити все ж про такий принцип як «захист суспільства від шкідливого впливу азартних ігор та захист гравця від ігрової залежності (лудоманії)» і внести відповідні корективи до другого читання.

Не дивлячись на зміну формулювання принципу далі законопроект пропонує внесення змін до ч. 1 ст. 16 Закону № 768, де передбачає, що вимоги щодо боротьби з вираженою ігровою залежністю (лудоманією) встановлюватимуться Кабінетом Міністрів України, що також потребує корегування до другого читання з урахуванням формування принципу.

Чи не найбільш важливою пропозицією є ліквідація КРАІЛ і заміна її двома органами: один формуватиме державну політику, а інший реалізуватиме її. Варто констатувати, що діяльність КРАІЛ по боротьбі з лудоманією важко назвати ефективною, але на скільки доцільно замінювати один орган двома іншими в умовах постійного дефіциту бюджету та складної ситуації, в якій перебуває наша країна через злочинні дії країни-агресора. Доцільніше було б, на нашу думку, зробити перезавантаження і оновлення вже створеного органу, адже багато членів КРАІЛ періодично потрапляли у скандали з отриманням неправомірної вигоди, зв'язками з гральним бізнесом країни-агресора та прийняттям сумнівних рішень на користь грального бізнесу.

Також проектом пропонуються суттєві обмеження реклами азартних ігор, що є дуже важливим кроком для захисту суспільства від ігрової залежності, адже сьогодні реклама азартних ігор дуже поширена в мережі Інтернет, в соціальних мережах блогерами, в месенджерах, а також шляхом здійснення постійних дзвінків до абонентів різних мобільних операторів з пропозиціями грати, при цьому такі дзвінки постійно отримують навіть діти. Усунення прогалин в законодавстві, які наразі дозволяють використовувати такі способи реклами, повинні бути усунені.

Законопроектом також пропонується внесення змін до Закону України «Про держані лотереї в Україні», але в основному такі зміни спрямовані на перейменування органів з метою розділення функцій по формуванню та реалізації державної політики, попри назву законопроекту жодних пропозицій по захисту учасників лотерей від лудоманії не передбачено, тому дуже важливо доопрацювати законопроект до другого читання в цій частині.

На жаль, проект не містить конкретних ефективних заходів для захисту гравців від лудоманії, а саме обов'язкових перерв у грі, їх тривалості та частоти, а також чітких обмежень часу гри та витрат на гру. Допоки не будуть введені такі конкретні заходи гравець не буде захищений достатньою мірою, тому до другого читання важливо доповнити законопроект відповідними положеннями.

Література:

1. Топорецька З. М. Гральний бізнес як один з основних видів діяльності організованих злочинних угруповань. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 134–141.

2. Лугіна Н. А., Китун А. Особа з ігровою залежністю як потерпілий від злочину зайняття гральним бізнесом. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 70. С. 136–141.

3. Топорецька З. Особа потерпілого від грального бізнесу. Механізм формування лудоманії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка (юридичні науки)*. 2011. № 89. С. 111–113.

4. Нестор, Н. В., Погорецький, М. М. Проблеми захисту прав гравця в нелегальні азартні ігри під час кримінального провадження за статтею 203-2 Кримінального кодексу України. *Криміналістика і судова експертиза*. 2024. № 69. С. 279–290.

5. Філютович-Герасименко В. С. Адміністративно-правові засади протидії незаконному гральному бізнесу в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 22 с.

6. Олійничук О., Хом'юк С. Лудоманія як загроза безпеці держави: соціальні, економічні та правові контексти. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 1 (21). С. 96–102.

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою боротьби з ігровою залежністю (лудоманією) та вдосконалення державного регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор та лотерей: проект Закону України реєстр. № 9256-д від 05.04.2024 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43949>.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНТРОЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Єрмоєнко Віктор Петрович

*аспірант кафедри державно-правових дисциплін та публічного
управління факультету № 4*

Науковий керівник: Юрах Віталій Михайлович

*доктор юридичних наук, професор кафедри державно-правових
дисциплін та публічного управління*

*Донецький державний університет внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна*

Державна податкова служба України відіграє критичну роль у підтримці фінансової стабільності, необхідної для функціонування держави, соціальної підтримки населення та забезпечення оборонних потреб. Адміністративно-правове регулювання діяльності Державної податкової служби України під час воєнного стану набуває особливої актуальності. В цей період служба стикається з новими викликами, які вимагають адаптації її функцій та оперативного реагування на зміну економічної ситуації.

Регулювання податкових правовідносин належить виключно до компетенції держави в особі її уповноважених органів, адже вказані правовідносини виникають, змінюються і припиняються тільки на підставі правових норм, закріплених податковим законодавством. Значущість адміністративно-правового регулювання у сфері оподаткування пояснюється необхідністю запобігання зловживанням з боку суб'єктів податкових правовідносин, що на сьогодні є поширеним явищем. Усе це в поєднанні з відсутністю новітнього (модернізованого) механізму податкового контролю зумовлює необхідність проведення комплексного дослідження процесів владного упорядкування й організації діяльності суб'єктів та об'єктів управління у сфері оподаткування, що охоплюється поняттям «адміністративно-правове регулювання» [1, с. 52].

Сутність поняття «адміністративно-правове регулювання податкових правовідносин», його зміст та особливості необхідно розглядати через семантику категорій «регулювання» «правове регулювання» регулювання».

Так, поняття «регулювання» у довідковій літературі тлумачиться через дію (регулювати) і розуміється, як «впорядковувати що-небудь, керувати чимось, підкоряючи його відповідним правилам, певній системі» [2, с. 1020–1021].

Поняття «правове регулювання» (від лат. *regulare* – спрямовувати, впорядковувати) визначається як один з основних засобів державного впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування в інтересах людини, суспільства і держави [3, с. 40–41].

На думку авторів колективної монографії «Адміністративне право України в сучасних умовах (виклики початку XXI століття)», під адміністративно-правовим регулюванням слід розуміти цілеспрямований вплив норм адміністративного права на суспільні відносини з метою забезпечення за допомогою адміністративно-правових заходів прав свобод і публічних законних інтересів фізичних та юридичних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства і держави [4, с. 88–89].

Як галузева категорія, адміністративно-правове регулювання має відповідні ознаки, що вирізняють його з інших видів регулювання. Так, йому притаманні наступні ознаки: 1) воно є дією (впливом) держави на суспільні відносини, що виникають між їх суб'єктами; 2) здійснюється за допомогою відповідних правових засобів, сукупність яких утворює механізм адміністративно-правового регулювання; 3) має на меті упорядкування державно-владних відносин (у тому числі й у сфері оподаткування, шляхом, наприклад, чіткого визначення процедури сплати податків); 4) установлює юридичні права та обов'язки учасників адміністративно-правових відносин, які впорядковуються [1, с. 52].

До складу такого виду регулювання належать відносини, що: 1) відображають індивідуальні публічні потреби фізичних та юридичних осіб, третіх осіб, права та свободи яких порушуються першими, а також загальний публічний інтерес держави й українського народу в цілому; 2) реалізують імперативно-владну компетенцію публічної адміністрації та взаємні публічні інтереси всіх невіддільних учасників адміністративно-правових відносин, кожний з яких має йти на певний утиль своїх інтересів задля інтересів іншого; 3) потребують дотримання адміністративно-правових норм [4, с. 88].

Мета адміністративно-правового регулювання у сфері оподаткування полягає у наступному: 1) створенні надійних адміністративно-правових, економічних, організаційних і процесуальних гарантій, правил і порядку сплати податків та інших обов'язкових платежів до бюджетів та інших централізованих фондів платниками податків для забезпечення своєчасності такої сплати; 2) установленні та регламентації таких відносин держави та платників податків, за яких буде гарантуватися реальне дотримання й охорона прав і свобод, що їм належать, а також їх ефективний захист у разі порушення; 3) запобіганні та припиненні правопорушень з боку суб'єктів податкових відносин.

Завдання адміністративно-правового регулювання у сфері оподаткування полягають в наступному: 1) закріпити податки як фіскальний засіб, за допомогою якого держава відбирає кошти у недержавних суб'єктів економіки, акумулює їх у державному та місцевих бюджетах; 2) забезпечити перерозподіл доходів, у результаті чого доходи одержують і ті, хто їх не створює (всі працівники державного апарату й установ), а також ті верстви населення, які ще або вже не працюють (з різних причин), громадяни, які потребують допомоги, соціального захисту; 3) урегулювати вирівнювання циклічних коливань у сфері оподаткування. Наприклад, використання податкових пільг або скасування податків дозволяє державі стимулювати ті чи інші види виробництва, розвивати нові галузі; 4) упорядкувати диференціацію доходів і витрат населення [5, с. 330].

Таким чином, адміністративно-правове регулювання є складовою державно-владного впливу. Адміністративно-правове регулювання у сфері податкової (фіскальної) політики спрямовано на: 1) регламентацію державного управління у сфері податкових правовідносин; 2) визначення адміністративно-правового статусу учасників податкових відносин; 3) визначення процедур діяльності податкових та інших органів у галузі правозастосовної діяльності (безпосередня реалізація відповідних нормативних правових актів шляхом стягнення податків); 4) удосконалення адміністрування податків і зборів (обов'язкових платежів); 5) реалізацію контролю й нагляду в цій сфері; 6) визначення видів адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері оподаткування; 7) визначення правових засад взаємодії та координації у сфері податкових правовідносин тощо.

Так, один із дослідників проблематики адміністративно-правового регулювання у сфері оподаткування В. Теремецький характеризує його наступними особливостями: 1) є каталізатором податкової системи й управлінською складовою податкової політики; 2) відображає цілеспрямований, організуючий та управлінський вплив держави на процес оподаткування з метою забезпечення ефективного адміністрування податків, забезпечення своєчасності сплати коштів у формі податків та інших обов'язкових платежів; 3) об'єктом виступає процес оподаткування, а головним завданням є забезпечення ефективної фіскальної та податкової політики країни [6, с. 294].

Адміністративно-правове регулювання діяльності Державної податкової служби України є важливим інструментом забезпечення фінансової стабільності держави, особливо в умовах воєнного стану, коли економічна система потребує швидкої адаптації до нових викликів. Ефективне регулювання податкових відносин дозволяє не

лише гарантувати своєчасні надходження до державного бюджету, але й запобігати зловживанням у сфері оподаткування.

Відповідно до Пріоритетів діяльності ДПС України на 2024 рік, низкою пунктів визначено трансформаційні зміни у контрольній функції Служби, зокрема пп. 1.1, 2.2–2.5, 4.1–4.5, які передбачають посилення внутрішнього контролю, удосконалення підходів та процедур податкових перевірок, розробка та впровадження ІТ-рішень для податкового аудиту, посилення контролю за повнотою оподаткування доходів фізичних осіб тощо [7].

Література:

1. Теремецький В. І. Поняття адміністративно-правового регулювання у сфері оподаткування. *Держава та регіони*. 2012. № 1. С. 50–54. (Серія : Право).

2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : підручник. Х. : Еспада, 2006. 776 с.

3. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [ред. кол. Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. К. : Енциклопедія, 2003. Т. 5 : П-С. С. 40–41.

4. Адміністративне право України в сучасних умовах (виклики початку XXI століття) : монографія / [В. В. Галуцько, В. І. Олефір, М. П. Пихтін, О. О. Онищук, Ю. В. Гридасов, М. М. Новіков, У. О. Палієнко, І. А. Дьомін, О. М. Єщук ; за заг. ред. В. В. Галуцька]. Херсон : Херсонська міська друкарня, 2010. 376 с.

5. Макаренко А. П. Рациональне оподаткування та його принципи в ринковій економіці. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. 2011. Вип. 2. : Т. 1. С. 329–336. (Серія : Економічні науки).

6. Теремецький В. І. Податковий кодекс України і податкові відносини: проблеми правового регулювання. Фінансове право у XXI сторіччі: здобутки та перспективи : збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 4–7 жовтня 2011 року) : Ч. II / НДІ фінансового права. К. : Алерта, 2011. С. 292–295.

7. Пріоритети діяльності ДПС України на 2024 рік. *Офіційний веб-сайт Державної податкової служби України*.

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ

Зінов'єва Аліна Віталіївна

*слухачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету історії, бізнес-освіти та права*

*Науковий керівник: **Зеленко Інна Павлівна***

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри права та правоохоронної діяльності

Центральноукраїнський державний університет

імені Володимира Винниченка

м. Кропивницький, Україна

Державна таємниця – це найважливіші для країни відомості в різних сферах її життєдіяльності. Витік такої важливої інформації ставить під загрозу як окремі сфери державних інтересів, так і національну безпеку держави загалом. Тому охорона державної таємниці завжди була й надалі залишається складовою частиною загальної системи забезпечення національної безпеки нашої держави [1, с. 37].

У тлумачному словнику під таємницею розуміють «те, що приховується від інших, відоме не всім; секрет; те, що не підлягає розголошенню; відомості, знання про щось, способи досягнення чогонебудь, невідомі іншим» [2, с. 1227].

Складність поняття передбачає різноманітні визначення державної таємниці.

Т. Ю. Вислоцька розглядає загальне поняття «таємниця» як обмежену законодавством інформацію, доступ до якої належить певному колу осіб, що стала відома у силу професійної, службової або іншої діяльності, посягання на яку спричиняє негативні суспільно небезпечні наслідки у вигляді шкоди [3, с. 170].

З погляду І. І. Трембач державна таємниця є видом таємної (секретної) інформації, інформації з обмеженим доступом у певних (визначених) сферах відносин, посягання на яку може спричинити шкоду національній безпеці держави [4, с. 230].

К. В. Антонов вважає, що державна таємниця – це правовий інститут держави, що дозволяє їй проводити незалежну політику, обстоювати власні інтереси, мати можливість впливати на поведінку інших держав та перебіг міжнародних подій у бажаному для себе напрямі [5, с. 356].

А. М. Супруненко визначає державну таємницю як інформацію, певні відомості, несанкціонований доступ до яких може заподіяти шкоду інтересам [6, с. 14].

На законодавчому рівні поняття державної таємниці закріплено у ст. 1 Закону України «Про державну таємницю» від 21.01.1994 № 3855-ХІІ відповідно до якого «державна таємниця – вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому законом, державною таємницею і підлягають охороні державою» [7].

Для кращого розуміння поняття необхідно визначити його ознаки.

Т. Ю. Вислоцька надає такі загальні ознаки «таємниці»: 1) предметом таємниці є інформація; 2) інформація обмежена у доступі; 3) доступ до такої інформації належить певному колу осіб; 4) змістом таємниці є інформація, що стала відома в силу професійної, службової або іншої діяльності; 5) посягання на таку інформацію може заподіяти суспільну небезпеку [3, с. 170].

Укладачі науково-практичного коментаря до інформаційного законодавства України виокремлюють ознаки державної таємниці, що характеризують її сутність: 1) дуже важлива інформація; 2) її розголошення може завдати шкоди державним інтересам; 3) перелік інформації, що може бути віднесеним до державної таємниці, закріплюється законом; 4) вона охороняється засобами адміністративної і кримінальної відповідальності; 5) для її охорони створений спеціальний режим – режим таємності [8, с. 12].

В. І. Олійник формулює такі ознаки державної таємниці (як кримінально-правового явища): 1) цей вид таємниці містить відомості (інформацію) у певних сферах життя держави, що закріплені нормативно (у нормах Закону України «Про державну таємницю» виділяються відомості у сфері оборони; у сфері економіки, науки й техніки; у сфері зовнішніх відносин; у сфері державної безпеки та охорони правопорядку; Закону України «Про доступ до публічної інформації», у Зводі відомостей містяться дані, що становлять державну таємницю тощо); 2) це відомості мають відповідний гриф секретності, суворо регламентований порядок засекречування і розсекречування, процедури допуску до роботи з ними, закріплені на законодавчому рівні; 3) відомості можуть бути відомі або довірені тільки особам, які мають до них допуск, на яких поширюється обов'язок зберігати ці відомості в таємниці; 4) недоторканність відомостей забезпечується державним захистом і встановленою юридичною відповідальністю (передусім

кримінально-правовою); 5) незаконне отримання і поширення цих відомостей може заподіяти шкоду передусім національним інтересам [9, с. 145].

Отже, державна таємниця є видом таємної (секретної) інформації, інформації з обмеженим доступом у певних (визначених) сферах відносин, посягання на яку може спричинити шкоду національній безпеці держави. Ознаками її є 1) дуже важлива інформація; 2) її розголошення може завдати шкоди державним інтересам; 3) перелік інформації, що може бути віднесеним до державної таємниці, закріплюється законом; 4) вона охороняється засобами адміністративної і кримінальної відповідальності; 5) для її охорони створений спеціальний режим – режим таємності.

Література:

1. Пузирний В. Ф. Державна таємниця: поняття та сутність. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики. Адміністративне право*. 2020. № 1(6). С. 37–41.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Бусел. К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.

3. Вислоцька Т. Ю. Кримінально-правова охорона таємниці в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2017. 275 с.

4. Трембач І. І. Поняття державної таємниці як об'єкта кримінально-правової охорони. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спецвипуск. Частина 1. С. 227–230.

5. Антонов К. В. Проблеми правової охорони інституту державної таємниці у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 355–358. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2020/94.pdf

6. Супруненко А. М. Організація охорони державної таємниці в Україні : навч. посіб. / А. М. Супруненко, І. І. Башта, А. М. Лисеюк, К. С. Свіріна ; Ун-т ДФС. Ірпінь: УДФСУ, 2020. 370 с.

7. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 № 3855-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (дата звернення 30.10.2024).

8. Інформаційне законодавство України: науково-практичний коментар / за ред. Ю. Шемшученка, І. С. Чижа. Київ : ТОВ Юридична думка, 2006. 232 с.

9. Олійник, В. І. Визначення родової належності поняття «державна таємниця». *Право і суспільство*. 2015. № 5 (2). С. 143–148.

ДАНИЛО ГЕТЬМАНЦЕВ – ПОЛІТИЧНИЙ ТА НАУКОВИЙ ДІЯЧ

Кириленко Валерія Денисівна

*студентка 4 курсу спеціальності «Право»
Полтавський університет економіки і торгівлі
м. Полтава, Україна*

Солдатенко Оксана Володимирівна

*доктор юридичних наук, професор кафедри правознавства
Полтавський університет економіки і торгівлі
м. Полтава, Україна*

Данило Олександрович Гетьманцев – відомий український науковець, політичний діяч і фахівець у галузі фінансового права. Його кар'єра відображає перетин наукової діяльності з політикою, спрямованою на реформування податкової системи України. Як депутат Верховної Ради України та голова Комітету з питань фінансів, податкової та митної політики, Данило Олександрович продемонстрував активність у розробленні законодавчих ініціатив, спрямованих на модернізацію фіскальної системи держави. Наукові праці Д. Гетьманцева також охоплюють питання податкової системи, державного управління та економічної безпеки [1].

Д. Гетьманцев як професор кафедри фінансового права Київського національного університету ім. Т. Шевченка став членом Європейської асоціації податкових професорів (EATLP) у 2016 році, будучи першим українцем, який досягнув такого визнання серед 350 світових вчених [2]. Його академічна діяльність охоплює теоретичні дослідження у сфері податкового адміністрування, де він пропонує нові моделі взаємодії між платниками податків і державою для покращення податкової дисципліни та збільшення обсягів податкових надходжень. Д. Гетьманцев автор понад 230 наукових праць, серед яких монографії та статті, присвячені оподаткуванню й філософським основам податкового права.

У такій праці як «Нормотворчі процедури у податковому праві» ним проаналізовано складність та важливість законодавчих процедур у податковій сфері, які є основою для ефективного фінансового регулювання, висвітлено питання узгодження правових норм для підвищення прозорості податкового законодавства України. Його дослідження підкреслює важливість гармонізації українських податкових норм із європейськими стандартами у контексті євроінтеграції країни [3].

Д. Гетьманцев є ініціатором створення проєкту TaxLink – значущим інструментом для підтримки і вдосконалення знань з податкового права. У цій електронній базі знань зібрано аналітичні матеріали, що дають змогу підприємцям, податковим консультантам і дослідникам глибше зрозуміти особливості оподаткування в Україні [4].

Д. Гетьманцев є почесним президентом та керівником юридичної компанії Jugitex, яка спеціалізується на банківському регулюванні та юридичному супроводі бізнесу. За час свого існування Jugitex стала відомою в Україні завдяки своїм експертним знанням у сфері регуляторної політики й активній участі у вдосконаленні податкового та фінансового законодавства [5].

Після обрання у 2019 році народним депутатом України від партії «Слуга народу» Д. Гетьманцев ініціював «податок на Google» [6]. Ця ініціатива, з одного боку, дозволяє збільшити доходи бюджету, а з іншого – є інструментом підтримки українського бізнесу, який отримав певні податкові пільги порівняно з іноземними гравцями.

Крім того, Д. Гетьманцев активно підтримував впровадження реєстраторів розрахункових операцій для підприємців, що мало на меті посилити контроль за дотриманням податкового законодавства і зменшити рівень податкових правопорушень [7].

Нині у своїй діяльності Д. Гетьманцев наголошує на важливості підтримки «клубу білого бізнесу», який має функціонувати в умовах прозорості та справедливої податкової системи. Його погляди спрямовані на захист легальних підприємців від тіньового сектора і недобросовісної конкуренції. Д. Гетьманцев вважає, що держава і бізнес мають бути партнерами у процесі розвитку економіки, а тому державні органи повинні створювати сприятливі умови для ведення бізнесу, надаючи податкові пільги та стимулюючи інвестиції в національну економіку [8].

Отже, поєднання Данилом Гетьманцевим науки і політики сприяє формуванню правової бази для ефективного адміністрування податків і регулювання податкових відносин в Україні. Його роль у становленні нових стандартів податкової системи України є важливою для інтеграції країни в світову економіку.

Література:

1. Навчально-науковий інститут права КНУ імені Тараса Шевченка. URL: <https://law.knu.ua/lecturer/hetmantsev-danylo-oleksandrovych/>

2. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/authors/daniilgetmancev.html>

3. Гетьманцев Д. О. Нормотворчі процедури у податковому праві. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Випуск 6, том 1. С. 171–179. URL: http://nvppp.in.ua/vip/2016/6/tom_1/38.pdf

4. Інтерв'ю Гетьманцева Д. О. Юридична газета. URL: <http://surl.li/avfkkc>

5. Почесний президент Jurimex Данило Гетманцев та експерт Taxlink Мирослава Нечай взяли участь у Форумі з непрямого оподаткування. URL: <https://jurimex.ua/ua/news/pochietnyi-priezident-jurimex-danil-gietmantsiev>

6. Гетманцев Д. О. «Податок на Google» приніс за пів року 5,3 млрд грн . URL: <http://surl.li/ejsiuo>

7. Ірина Крицька. «Це був останній шанс розкрити активи». Україна майже завершила податкову амністію, легалізувавши всього \$170 млн. Чи буде продовження. Forbes Ukraine.2023. URL: <http://surl.li/mjfaek>

8. «Клуб білого бізнесу»: Гетманцев розповів про законопроект із послаблення контролю за підприємствами. URL: <http://surl.li/qgunot>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-59>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Кравець Марина Олександрівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри публічного права

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

м. Дніпро, Україна

Адміністративні процедури є невід'ємною частиною сучасного публічного управління. Вони забезпечують реалізацію прав громадян, підприємств та інших суб'єктів на справедливе вирішення адміністративних справ. В Україні їх розвиток є особливо актуальним у контексті євроінтеграції та децентралізації.

Сучасний стан адміністративних процедур демонструє значний потенціал для реформування, але також виявляє низку проблем. Серед основних недоліків – неузгодженість законодавства, яке регулює адміністративні процедури. Це створює перешкоди для ефективного функціонування адміністративних органів та громадян.

Окрім того, у багатьох випадках відсутність єдиних стандартів адміністративних процедур призводить до правової невизначеності. Наприклад, різні органи часто трактують норми по-різному, що викликає неоднозначність у їхньому застосуванні. Рішення цієї

проблеми потребує прийняття спеціального закону, який би кодифікував адміністративні процедури.

Цифровізація адміністративних процедур є важливим фактором їхнього розвитку. У багатьох країнах світу впровадження електронного урядування дозволило значно підвищити ефективність надання адміністративних послуг. В Україні створення порталів, таких як «Дія», стало важливим кроком, але ще не вирішило всіх питань. Зокрема, необхідно розширювати функціонал електронних послуг та забезпечувати їх доступність у віддалених регіонах.

Перспективи реформування адміністративних процедур в Україні пов'язані з прийняттям Закону «Про адміністративну процедуру». Цей закон має запровадити стандарти європейського зразка, які передбачають прозорість, підзвітність та орієнтацію на потреби громадян. Важливим також є навчання персоналу адміністративних органів, яке має забезпечити їхню здатність ефективно впроваджувати нові підходи.

Ще одним перспективним напрямом є посилення громадського контролю за виконанням адміністративних процедур. Залучення громадських організацій та активістів до моніторингу діяльності державних органів сприятиме підвищенню прозорості та довіри до адміністративних інституцій.

На завершення, удосконалення адміністративних процедур є необхідним елементом модернізації публічного управління в Україні. Лише шляхом впровадження комплексних реформ, включаючи законодавче врегулювання, цифровізацію та забезпечення відкритості, можна досягти якісних змін.

Література:

1. Закон України «Про адміністративні послуги». *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 32, ст. 409.

2. Про затвердження Концепції розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 № 649-р.

3. ДСТУ 8302:2015. Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання.

4. Мельник Р. С. Адміністративне право України : навч. посіб. К. : Кондор, 2020. 384 с.

5. Принципи відкритого урядування: міжнародний досвід і українські перспективи / за ред. І. Коліушко. Київ : Центр політико-правових реформ, 2018. 176 с.

РОЛЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ У РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА МОБІЛІЗАЦІЇ

Лудченко Михайло Леонідович

<https://orcid.org/0009-0004-3938-5494>

здобувач кафедри адміністративного, кримінального права і процесу

Міжнародний університет бізнесу і права

м. Херсон, Україна

Територіальні центри комплектування та соціальної підтримки (скорочено – ТЦК та СП) посідають центральне місце серед органів військового управління, діяльність яких пов’язана із забезпеченням державної політики у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації, що обумовлено функціями цих органів.

Спираючись на висновки, зроблені у дослідженні авторства О. Правдивця та О. Дудки, варто підкреслити безпосередню залежність стану мобілізаційної підготовки та мобілізації від рівня правової визначеності завдань та функцій органів військового управління, центральне місце серед яких посідають ТЦК та СП [1, с. 116].

Відповідно до Положення про ТЦК та СП, Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 № 154, зазначені органи військового управління:

– взаємодіють з місцевими держадміністраціями, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування з питань військового обліку призовників, військовозобов’язаних та резервістів, бронювання військовозобов’язаних на період мобілізації та на воєнний час;

– здійснюють заходи оповіщення та призову громадян (крім військовозобов’язаних та резервістів СБУ та розвідувальних органів): на військову службу за призовом осіб офіцерського складу; на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період (зарахованих до військового оперативного резерву); на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період (незалежно від місця їх перебування на військовому обліку);

– розробляють плани проведення мобілізації людських і транспортних ресурсів, удосконалення системи оповіщення, збору та поставки зазначених мобілізаційних ресурсів на відповідній території;

– ведуть на відповідній території облік підприємств, які залучаються до виконання мобілізаційних завдань, а також облік людських і транспортних ресурсів, призначених для задоволення потреб оборони держави;

– здійснюють контроль за проведенням на підприємствах, у закладах освіти роботи з ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів, бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час;

– взаємодіють з підприємствами єдиної транспортної системи України під час її підготовки і функціонування в особливий період;

– інформують місцеві держадміністрації, органи місцевого самоврядування про стан призовної роботи та мобілізаційної підготовки, з питань залучення громадян на військову службу за контрактом, з інших питань, що належать до їх компетенції, і подають пропозиції щодо поліпшення такої роботи;

– розглядають справи (цілодобово під час проведення мобілізації та/або у період воєнного стану) про адміністративні правопорушення та накладають адміністративні стягнення відповідно та з дотриманням Кодексу України про адміністративні правопорушення [2]. Важливо зазначити, що перелічені функції є взаємопов'язаними і можуть змінюватися залежно від конкретних умов та завдань.

Таким чином, ТЦК та СП у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації відіграють ключову роль, яка полягає у забезпеченні оборонної спроможності держави. Їхні функції у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації є надзвичайно широкими і різноманітними. Зазначений факт обумовлює необхідність здійснення їх класифікації, мета якої полягає у систематизації напрямів діяльності ТЦК та СП та забезпечити ефективне виконання завдань. Тож, пропонуємо наступні класифікаційні критерії систематизації функцій ТЦК та СП у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації:

1. За етапами мобілізаційної підготовки та мобілізації, розрізняють функції, націлені на реалізацію завдань, залежно від їхньої черовості, а саме:

І етап передує виконанню завдань щодо мобілізації осіб призовного віку та включає заходи щодо:

- ведення військового обліку;
- моніторингу мобілізаційних ресурсів;
- проведення навчань та тренувань з особами призовного віку.

II етап пов'язаний із безпосереднім здійсненням мобілізаційних заходів, оскільки передбачає організацію та забезпечення:

- призову військовозобов'язаних;

- інформування вищестоячих органів військового управління щодо результатів мобілізаційної роботи;
- забезпечення військовозобов'язаних озброєнням та технікою;
- взаємодія з іншими органами публічного адміністрування щодо здійснення заходів із забезпечення мобілізації.

III етап передбачає здійснення заходів у післямобілізаційний період та включає роботу ТЦК та СП щодо:

- демобілізації військовослужбовців;
- відновлення військового обліку;
- аналізу здійснених мобілізаційних заходів.

2. За суб'єктами впливу:

- особи, приписані до призовних дільниць;
- військовослужбовці – особи, які проходять військову службу;
- військовозобов'язані – особи, які перебувають у запасі.

3. За функціональним призначенням:

- організаційні (планування, координація, контроль);
- виконавчо-розпорядчі (безпосереднє прийняття управлінських рішень у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації);
- контрольні (перевірка виконання планів, аналіз результатів);
- юрисдикційні (розгляд справ про адміністративні правопорушення та накладення адміністративних стягнень за порушення адміністративного законодавства у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації).

4. За рівнем управління (центральний, регіональний місцевий).

5. За напрямками діяльності (військово-облікова робота, мобілізаційна підготовка, соціальний захист, профілактична робота).

Таким чином, територіальні центри комплектування та соціальної підтримки відіграють ключову роль у забезпеченні обороноздатності держави. Їхні функції охоплюють широкий спектр завдань, пов'язаних з мобілізаційною підготовкою та мобілізацією. Автором здійснено класифікацію функцій ТЦК та СП у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації, що надало можливість систематизувати напрями діяльності зазначених органів військового управління та створити теоретико-методологічне підґрунтя для ефективної реалізації завдань ТЦК та СП у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації.

Література:

1. Правдивець О., Дудка О. Підвищення кваліфікації фахівців з мобілізаційної роботи державних органів з питань організації та ведення військового обліку громадян України. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2024. № 1(73). С. 115–121.

2. Про затвердження Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 № 154. *Офіційний вісник України*. 2022. № 43. Ст. 2325.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-61>

ГРОМАДЯНСТВО УКРАЇНИ ЯК УМОВА ДОСТУПУ ДО ПОСАД ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ: ДОКТРИНАЛЬНИЙ ПІДХІД ТА ПРАКТИКА ЗАКОНОТВОРЕННЯ

Махно Аліна Анатоліївна

*аспірантка 3 року навчання кафедри службового та медичного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Порядок доступу до посад публічної служби визначається низкою умов, які повинен виконати кандидат на таку посаду задля того, щоб набути статусу публічного службовця. Однією із визначальних умов є дотримання вимоги наявності українського громадянства. З одного боку, це досить очевидна ознака, оскільки її наявність гіпотетично виступає гарантією того, що особа, яка займає відповідну посаду, буде діяти в інтересах держави, громадянином/-кою якої він/вона є [1, с. 155]. З іншого боку, недотримання вимоги наявності громадянства України не завжди виступає перепорою доступу по посад публічної служби.

Не дивлячись на те, що законодавство України в окремих випадках дозволяє такий відступ, дослідженню цієї особливості не приділено належної уваги у вітчизняній правовій науці. Характеризуючи вимоги до посад публічної служби, науковці переважно йдуть двома шляхами: або зазначають, що дотримання вимоги наявності українського громадянства в однаковій мірі стосується всіх посад публічної служби (наприклад, Р.С. Мельник та В.М. Бевзенко [2, с. 231], В.М. Тимків [3, с. 73]), або ж описують ключові ознаки, притаманні окремим видам публічної служби, без проведення їх компаративного аналізу та виокремлення нетипових особливостей, які притаманні деяким категоріям публічних службовців (наприклад, М.І. Цуркан [4], Л.Р. Біла-Тіунова [5], Ю.П. Битяк [6] тощо). Тож з огляду на відсутність належного наукового аналізу проблематики щодо ролі

громадянства України у процесі реалізації права на доступ до посад публічної служби проведення цього дослідження є актуальним.

Перелік посад публічної служби наведено у положеннях Кодексу адміністративного судочинства. Зокрема, у п. 17 ч. 1 ст. 4 вказується, що публічна служба – це діяльність на державних політичних посадах, у державних колегіальних органах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, інша державна служба, патронатна служба в державних органах, служба в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування [7]. Вимоги щодо доступу до кожної з цих посад розкриваються у нормах профільного законодавства. Відповідно необхідність обов'язково мати громадянство України для державних службовців зазначається у ст. 1 Закону «Про державну службу» [8], для посадових осіб органів місцевого самоврядування – у ст. 1 Закону «Про службу в органах місцевого самоврядування» [9], для прокурорів – у ст. 27 Закону «Про прокуратуру» [10], для поліцейських – у ст. 17 Закону «Про Національну поліцію» [11], для дипломатів – у ст. 12 Закону «Про дипломатичну службу» [12], для суддів судів загальної юрисдикції – у ст. 52 Закону «Про судоустрій і статус суддів» [13], для суддів Конституційного Суду України – у ст. 11 Закону «Про Конституційний Суд України» [14], для Президента України – у ст. 75 Виборчого кодексу України [15], для народних депутатів – у ст. 134 Виборчого кодексу України, для місцевих депутатів та місцевих голів – у ст. 193 Виборчого кодексу України, для членів Кабінету Міністрів України – у ст. 7 Закону «Про Кабінет Міністрів України» [16], для посадових осіб місцевих державних адміністрацій – у ст. 12 Закону «Про місцеві державні адміністрації» [17], для працівників патронатних служб – у ст. 43 Закону «Про статус народного депутата України» [18], ст. 157 Закону «Про судоустрій і статус суддів» тощо.

Водночас дещо інший порядок реалізації цієї вимоги стосується військовослужбовців. Так, у Законі «Про військовий обов'язок і військову службу» закріплено положення, відповідно до якого військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, іноземців та осіб без громадянства (ч. 1 ст. 2 Закону). Крім того, в іншій нормі цього акта наголошено, що до категорії військовослужбовців прирівнюються іноземці та особи без громадянства, які відповідно до закону проходять військову службу у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту та Національній гвардії України (ч. 9 ст. 1 Закону) [19].

Важливо відзначити, що на виконання цих положень 06 жовтня 2015 року було прийнято Закон № 716-VIII, на підставі якого іноземці

та особи без громадянства отримали можливість проходити військову службу в Збройних Силах України на посадах *рядового, сержантського і старшинського складу* [20]. Надалі у січні 2023 року права іноземців та осіб без громадянства у цій сфері було розширено. Зокрема, Законом № 2863-IX за ними було закріплено право проходити військову службу за контрактом на таких же посадах у Державній спеціальній службі транспорту та Національній гвардії України [21]. Останньою новелою у сфері права іноземців та осіб без громадянства отримати доступ до посад військової служби є прийняття 10 жовтня 2024 року Закону № 4019-IX, яким цим суб'єктам було надано право проходити військову службу на посадах *офіцерського складу* у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту та Національній гвардії України [22].

Разом з тим пропозиції оновлення законодавства, викладені в Законі № 4019-IX, на думку експертів Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України, містять низку ризиків, пов'язаних з таким розширенням прав іноземців та осіб без громадянства. По-перше, це стосується порушення умов доступу до державної таємниці, який може надаватися цим категоріям осіб лише у виняткових випадках. По-друге, існує вірогідність виникнення в іноземців-військовослужбовців конфлікту інтересів, якщо матиме місце збройний конфлікт між Україною та державою, громадянами якої є такі особи.

З огляду на це експерти Головного науково-експертного управління пропонують додатково законодавчо закріпити певний перелік посад, на які не зможуть призначатися іноземці та особи без громадянства, задля мінімізації виникнення потенційних ризиків, пов'язаних з несенням військової служби [23, с. 4].

Таким чином, поширений у вітчизняній правовій науці підхід, відповідно до якого наявність громадянства України є обов'язковою ознакою, що надає право доступу до посад публічної служби, не повною мірою відповідає практиці законотворення. Виняток за цим критерієм становлять окремі посади військової служби, особливо в контексті суттєвого розширення прав іноземців та осіб без громадянства у цій сфері у 2023–2024 роках. Наведене вказує на потребу змінювати доктринальний підхід до визначення сутності та характеристики категорії «публічна служба в Україні».

Література:

1. Махно А. А. Практичні аспекти обмеження права на поступ до публічної служби: судова практика України та європейського правового простору. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. № 1. С. 153–162.

2. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право : навчальний посібник / за заг. ред. Р. С. Мельника. Київ : Ваіте, 2014. 376 с.

3. Тимків В. М. Понятійні аспекти становлення публічної служби в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. № 3. С. 70–73.

4. Цуркан М. І. Правове регулювання публічної служби в Україні. *Особливості судового розгляду спорів* : монографія. Харків : Право, 2010. 216 с.

5. Біла-Тіунова Л. Р. Службова кар'єра в Україні: монографія / Л. Р. Біла-Тіунова. Одеса : Фенікс, 2011. 540 с.

6. Битяк Ю. П. Публічна служба : посіб. для підгот. до іспиту. Харків : Право, 2018. 260 с.

7. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 03.11.2024).

8. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 03.11.2024).

9. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001 № 2493-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text> (дата звернення: 03.11.2024).

10. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 03.11.2024).

11. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 03.11.2024).

12. Про дипломатичну службу: Закон України від 07.06.2018 № 2449-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#Text> (дата звернення: 03.11.2024).

13. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 03.11.2024).

14. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення: 03.11.2024).

15. Виборчий кодекс України від 19.12.2019 № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення: 03.11.2024).

16. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> (дата звернення: 03.11.2024).

17. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text> (дата звернення: 03.11.2024).

18. Про статус народного депутата України: Закон України від 17.11.1992 № 2790-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#Text> (дата звернення: 03.11.2024).

19. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 03.11.2024).

20. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо проходження військової служби у Збройних Силах України іноземцями та особами без громадянства: Закон України від 06.10.2015 № 716-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/716-19#Text> (дата звернення: 03.11.2024).

21. Про внесення змін до деяких законів України щодо порядку проходження військової служби за контрактом іноземцями та особами без громадянства у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту та Національній гвардії України: Закон України від 12.01.2023 № 2863-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2863-20#Text> (дата звернення: 03.11.2024).

22. Про внесення змін до деяких законів України щодо порядку прийняття на військову службу та проходження військової служби за контрактом іноземцями та особами без громадянства у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту та Національній гвардії України: Закон України від 10.10.2024 № 4019-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4019-20#Text> (дата звернення: 03.11.2024).

23. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо порядку проходження військової служби за контрактом іноземцями та особами без громадянства у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту та Національній гвардії України» від 13.09.2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/64bbd619-a604-4c58-9c57-ca40c3bdc449>. (дата звернення: 04.11.2024).

РЕТРОСПЕКТИВА СТАНОВЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГЕНДЕРНОГО ПАРИТЕТУ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

Махно Владислав Анатолійович

аспірант кафедри службового та медичного права

Навчально-науковий інститут права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Гендерний паритет та рівні права чоловіків та жінок – це основа сучасної демократичної країни, правової держави та громадянського суспільства. Законодавство відіграє безпосередню роль у формуванні та реалізації національної політики, що націлена на досягнення вищезгаданих цілей, тому існує об'єктивна необхідність у вивченні та дослідженні еволюції впровадження гендерних норм у національне законодавство.

Одними із перших ключових актів, в змісті яких були закріплені норми, що регулювали гендерні питання у сфері публічної служби, були Литовські статuti. Ці акти не містили приписів, які надавали жінкам рівних з чоловіками прав обіймати керівні посади, але статuti містили окремі норми, які зрівнювали чоловіків та окремої категорії жінок в обов'язку нести військову службу. У Литовському статuti 1588 року зафіксована норма, яка наводить широкий перелік осіб, які зобов'язані служити у війську. Серед цих суб'єктів можна знайти і жінок, які втратили своїх чоловіків: «...вдови ... будуть винні ... служити на війні і бути покликаними на військову службу» [1, с. 70].

Період Гетьманської держави та окупації України російською імперією не відзначились наявністю актів, які б мали відчутний вплив на правовий статус жінки в контексті її доступу до посад публічної служби.

Відновлення Україною своєї незалежності після падіння російської імперії ознаменувалось побудовою ідеологічно відмінної, демократичної держави. Як результат, одним із ключових елементів незалежної країни, яка пропагує свободу та незалежність свого населення є Конституція, яку УНР прийняла в 1918 році. В ній був закріплені ряд новел, що регулювали питання доступу жінок до посад у сфері публічної служби. Наприклад, рівність у політичних правах між чоловіками та жінками опосередковано закріплювалось в статті 12 акту: «Громадяне в УНР рівні в своїх громадянських і політичних

правах...». В 20-ій статті декларується, що «громадяне УНР користуються усієї повноти громадянських і політичних прав, беруть участь в керуванні державним і місцевим життям через активну і пасивну участь у виборах до законодавчих установ і органів місцевого самоврядування». Стаття 21 Конституції стверджувала, що активне і пасивне виборче право мають всі громадяни УНР [2].

В повній мірі реалізувати норми вищезгаданого акту не вдалося через окупацію України більшовицьким режимом, який встановив на цій та інших територіях диктатуру пролетаріату та комуністичну ідеологію. Всього за період радянського панування Україною було прийнято чотири Конституції. Першим прийнятим актом була Конституція УСРР 1919 року. В цьому акті опосередковано був зафіксований конституційно-правовий принцип рівності. Жодних формулювань щодо рівності осіб за ознакою статі акт не містить. Наприклад, стаття 22 закріплювала норми про повноту політичних прав її громадян. Стаття 20 цього акту наводить більш детальний перелік критеріїв, щодо яких не може бути обмежень під час здійснення активного або пасивного виборчого права, проте вказана норма не містить згадки про рівність за ознакою статі. Подібна ситуація і з формулюваннями у статті 32, де зазначається, що УСРР визнає рівність прав своїх громадян, незалежно від їх раси і національності [3].

Оновлення Основного акту відбулося через 10 років з прийняттям Конституції УРСР 1929 року. Важливо наголосити, що цей акт був більш прогресивним та детальним, ніж Конституція СРСР 1924 року, адже в його змісті можна знайти норми, які опосередковано врегульовували питання прав жінок. Наприклад, в статтях 5 та 66 Конституції УРСР 1929 року фіксуються згадки про рівність громадян за гендерною ознакою, чого не було раніше [4]. Подальше впровадження ідей комунізму знайшло своє закріплення в Конституції УРСР 1937 року, в якій з'явилися норми, які безпосередньо врегульовують питання правового статусу жінки в радянському союзі. До прикладу, стаття 102 декларує, що жінці надаються рівні права з чоловіком в усіх галузях громадсько-політичного життя. Статті 115–117 присвячені висвітленню широкого кола аспектів активного та пасивного виборчого права. Наприклад, вибори депутатів є загальними, а всі громадяни, незалежно від статі та інших ознак, мають право брати участь у виборах і бути обраними до відповідних державних структур. Цікаво, що стаття 117 додатково наголошує на тому, що жінки користуються правом обирати і бути обраними нарівні з чоловіками [5]. Останні зміни Основного Закону радянської України відбулися 1978 року з прийняттям останньої Конституції УРСР, проте на правове регулювання статусу жінки та її доступу до посад публічної служби цей акт змістовного впливу не мав

[6]. Проте важливо наголосити на декларативному характері вищевведених норм, адже владу в СРСР мало обмежене коло суб'єктів, а не народ, як це було закріплено в Конституціях.

Після закінчення радянської окупації та повернення Україною своєї незалежності національне законодавство зазнало серйозних змін, які можна пояснити зміною ідеології та вектору світогляду у бік Європи. Цей період характеризується розширенням та еволюцією нормативної бази, яка врегульовує норми щодо статусу жінки та її доступу до посад у сфері публічної служби. Перш за все, стаття 24 Конституції України 1996 року визначає, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи, не може бути привілеїв чи обмежень за ознакою статі або іншими критеріями. Основний акт уточнює, що гендерна рівність забезпечується, наприклад, наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній діяльності [7]. Також була прийнята низка законів, що прямо або опосередковано покликані врегулювати суспільстві відносини у цій сфері. Ключовим є профільний акт, а саме Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Цей акт стверджує, що державна політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, в особливості, спрямована на забезпечення рівної участі всіх громадян у прийнятті суспільно важливих рішень [8].

Законодавство України також має ряд інших нормативних актів, які містять лише окремі норми, які врегульовують питання рівного доступу жінок до посад публічної служби. Наприклад, Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» забороняє будь-які форми та прояви дискримінації у невичерпному переліку сфер, серед яких чітко вказана громадсько-політична діяльність, державна служба, служба в органах місцевого самоврядування та сфера правосуддя [19]. Безпосередні гарантії рівного та недискримінаційного доступу жінок до пасивного виборчого права закріплено у Виборчому кодексі України, в якому не лише забороняється будь-яка дискримінація, особливо за ознакою статі, але і зафіксовані гендерні квоти [10].

Отже, прослідкувавши ретроспективу становлення нормативно-правового регулювання гендерного паритету в системі публічної служби в Україні, можна дійти висновку про те, що наша держава взяла вектор національної політики на покращення становища жінки при доступі до керівних посад, а ідеї рівності та недискримінаційності завжди були притаманні українському суспільству.

Література:

1. Статути Великого Князівства Литовського у 3 томах / ред.: С. Ківалова, П. Музиченко, А. Панькова. Одеса : Юрид. літ., 2004. Т. 3 :

Статут Великого Князівства Литовського 1588 року : у 2 книгах. Книга 2. 568 с.

2. Конституція Української Народньої Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) : Іст. док. Держ. утворень на території України (1917-1920) від 29.04.1918. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18#Text> (дата звернення: 06.11.2024).

3. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки (березень 1919 р.) : Іст. док. Всеукр. Центр. Виконкому від 10.03.1919 : станом на 7 трав. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001316-19#Text> (дата звернення: 06.11.2024).

4. Конституція (Основний закон) Української Соціалістичної радянської республіки : від 15.05.1929 : станом на 7 трав. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001316-29#Text> (дата звернення: 06.11.2024).

5. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки : від 30.01.1937 : станом на 7 трав. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/001_001#Text (дата звернення: 06.11.2024).

6. Конституція (Основний Закон) України : від 20.04.1978 № 888-IX : станом на 28 черв. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09#Text> (дата звернення: 06.11.2024).

7. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 06.11.2024).

8. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV : станом на 3 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 06.11.2024).

9. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI : станом на 30 трав. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 06.11.2024).

10. Виборчий кодекс України : Кодекс України від 19.12.2019 № 396-IX : станом на 31 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення: 06.11.2024).

ДО ПРОБЛЕМИ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЧАСТИНІ ОЦІНКИ ВПЛИВУ ПРОЕКТУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТА

Монаснко Антон Олексійович

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
головний науковий співробітник відділу публічно-правових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Правотворча діяльність є видом діяльності держави, що пов'язаний із офіційним закріпленням норм права шляхом формування правових приписів, їх зміни, доповнення чи скасування у відповідних нормативно-правових актах. Юридичний характер правотворчості визначається процесом надання правовим нормам загальнообов'язкового характеру в суспільстві.

Правотворча діяльність має організований характер, мету, здійснюється уповноваженими на те органами публічної влади, результатом якої є прийняття відповідних нормативно-правових актів.

Правотворчість охоплює весь процес створення правової норми, починаючи із зародження ідеї про неї у зв'язку з виявленням потреби в правовій регламентації відповідних суспільних відносин і закінчуючи її прийняттям і введенням в дію [1, с. 3].

У процесі правотворчості держава у своїх правових актах виражає власну волю. Через правотворчість держава впливає не тільки на розвиток суспільства, але й на врегулювання суспільних відносин.

Окремо хотілось би зупинитись на деяких проблемних аспектах розроблення проектів нормативно-правових актів. Відповідно до частини 3 статті 29 Закону України «Про правотворчу діяльність» 24 серпня 2023 року № 3354-IX розроблення проекту нормативно-правового акта включає такі етапи:

- 1) підготовка тексту проекту нормативно-правового акта, пояснювальної записки та інших супровідних документів до нього;
- 2) здійснення оцінки впливу проекту нормативно-правового акта на суспільні відносини з викладенням її результатів у пояснювальній записці;
- 3) здійснення оцінки відповідності проекту нормативно-правового акта зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу (acquis ЄС);

4) організаційно-технічне забезпечення підготовки проекту нормативно-правового акта;

5) проведення публічних консультацій (крім випадків, передбачених законом);

6) погодження проекту нормативно-правового акта з відповідними органами державної влади, органами місцевого самоврядування у випадках, встановлених законом.

Частина 1 статті 30 вищенаведеного Закону визначає вимоги до пояснювальної записки до проекту нормативно-правового акту. Так, зокрема, суб'єкт правотворчої ініціативи здійснює оцінку впливу проекту нормативно-правового акта на суспільні відносини та викладає у пояснювальній записці:

1) актуальність та важливість проблеми, яка потребує врегулювання шляхом прийняття (видання) нормативно-правового акта;

2) альтернативні шляхи вирішення проблеми, яка потребує правового врегулювання, з визначенням економічних, соціальних, фінансових, бюджетних, екологічних, демографічних, регуляторних, інвестиційних, гендерних, дискримінаційних, корупційних та інших наслідків, а також стану виконання Україною міжнародних зобов'язань для кожного з альтернативних шляхів;

3) кількісні та якісні показники, за якими оцінюється прогнозований вплив на суспільні відносини кожного з альтернативних шляхів;

4) найбільш оптимальний шлях вирішення проблеми з поясненням причинно-наслідкового зв'язку між обраним шляхом та очікуваним впливом на суспільні відносини проекту нормативно-правового акта;

5) способи здійснення правового моніторингу та критерії (показники) його здійснення у разі прийняття проекту нормативно-правового акта;

6) критерії (показники), за якими здійснюватиметься правовий моніторинг у разі прийняття проекту нормативно-правового акта.

У зв'язку із цим окремої уваги для дослідження потребує інститут пояснювальної записки до законопроекту. Подекуди при експертизі законопроектів на предмет їх відповідності Конституції України, іншим законам України, а також положенням права ЄС ми спостерігаємо, що деякі суб'єкти права законодавчої ініціативи дещо формально підходять до підготовки пояснювальної записки до законопроекту та не дотримуються вищенаведених положень частини 1 статті 30 Закону України «Про правотворчу діяльність».

Зокрема, у пояснювальній записці до законопроектів бракує від суб'єктів права законодавчої ініціативи детального пояснення кожної проблеми, яку має вирішувати той чи інший законопроект, чому саме вони виникають і чи виникають вони на практиці взагалі, а також

пояснення щодо способів вирішення кожної проблеми через відповідну правову норму. На наш погляд, має бути детальне пояснення кожної зміни правової норми, що міститься у законопроекті, чому саме так, а не інакше викладається певна редакція відповідної правової норми. Такі пояснення кожної зміни норми у законопроекті особливо є необхідним, коли законопроект містить великий масив правових норм, є громіздким для сприйняття, а серед супровідних документів є порівняльна таблиця до законопроекту з досить великим обсягом тексту. За взірць такого пояснення кожної зміни правової норми у законопроекті, яка має бути направлена на вирішення тої чи іншої проблеми, можна взяти тексти преамбул до директив та регламентів ЄС, в яких до тонкощів на декілька десятків пунктів відповідні інституції ЄС, що уповноважені установчими договорами ЄС на їх прийняття, пояснюють природу проблем, чому вони виникають на практиці і як їх вирішити, щоб досягти відповідного ефекту.

За такого підходу обсяг пояснювальної записки до законопроекту може сягати десятки, а то і сотні сторінок. Проте, за такого підходу буде зрозумілим мета прийняття відповідного законопроекту та на вирішення яких саме проблем скерований даний законопроект. Крім того, такий підхід покращить якість експертизи законопроекту, який відповідно до частини 1 статті 44 Закону України «Про правотворчу діяльність» підлягає обов'язковій експертизі на відповідність зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу (acquis ЄС), а також науковій, юридичній (правовій), антикорупційній, гендерно-правовій, антидискримінаційній та іншим експертизам, визначеним законом.

Література:

1. Станік С. Р. Оптимізація нормотворчої діяльності як правового засобу утвердження прав і свобод людини. *Право України*. 1999. № 5. С. 3–7.

ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ЛЕСІ САВЧЕНКО

Морозова Юлія Анатоліївна

*студентка 4 курсу спеціальності «Право»
Полтавський університет економіки і торгівлі
м. Полтава, Україна*

Солдатенко Оксана Володимирівна

*доктор юридичних наук, професор кафедри правознавства
Полтавський університет економіки і торгівлі
м. Полтава, Україна*

На сьогодні фінансова система України характеризується обмеженим обсягом власних ресурсів, що зумовлює необхідність у здійсненні контролю за використанням коштів Державного і місцевих бюджетів. Саме у дослідженнях української науковиці Лесі Савченко глибоко та всебічно проаналізовано існуючі підходи до визначення поняття фінансового контролю як інституту фінансового права та запропоновано методи його здійснення.

У своїй дисертації «Правові проблеми фінансового контролю в Україні» дослідниця сформулювала його визначення як «діяльність державних органів і недержавних організацій, наділених відповідними повноваженнями, що спрямована на забезпечення законності, фінансової дисципліни, раціональності в ході мобілізації, розподілу й використання фінансових ресурсів держави» [1, с. 28].

У законі України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» його визначено як повноваження органу державного фінансового контролю з перевірки діяльності суб'єктів господарювання незалежно від форм власності [2]. Це спонукає до висновку, що запропоноване Л. Савченко визначення є детальнішим, таким, що розкриває зміст і сутність фінансового контролю, як одного із засобів попередження фактів фінансових зловживань.

До основних принципів фінансового контролю дослідниця віднесла законність, гласність і плановість, а до спеціальних, які були закріплені ще в 1977 році Лімською декларацією керівних принципів контролю, прийнятої IX Конгресом Міжнародної організації вищих контрольних органів, – незалежність, об'єктивність, компетентність та гласність [3, с. 70].

Завданнями фінансового контролю, як зазначає Л. Савченко, є перевірка дотримання: законодавства з фінансових питань, строків і повноти обсягів надходжень коштів до відповідних фондів, попередження правопорушень у цій сфері тощо. Аналізуючи погляди інших науковців щодо функцій фінансового контролю, Л. Савченко запропоновано розподіляти, аналітичну, регулюючу, стабілізуючу, правоохоронну, попереджувальну та виховну [1, с. 37].

У своїх наукових працях дослідниця однією з перших визначила види фінансового контролю, де основним критерієм поділу, на її переконання, є суб'єкти фінансового контролю, відповідно за якими доцільно розмежовувати державний і недержавний контроль за фінансовими процесами.

Державний фінансовий контроль вважається способом реалізації фінансової політики держави. Головна мета такого фінансового контролю – виявлення наявних правопорушень у фінансовій сфері, оцінка законності та цільового використання державних коштів і державної власності, притягнення до відповідальності винних осіб та інформування громадськості про результати такої перевірки і вжиті заходи. Державний фінансовий контроль здійснюється органами державної влади й управління. У свою чергу, такий вид фінансового контролю поділяється на певні підвиди, залежно від правового статусу суб'єктів контролю та його можливих юридичних наслідків, а саме на: загальнодержавний (парламентський, інституційний, президентський, адміністративний) та відомчий (внутрішньовідомчий, внутрішньогосподарський).

Відмінності недержавного фінансового контролю полягають у його меті – захисті інтересів суб'єктів господарювання, зацікавлених у достовірних показниках обліку та звітності. Такий контроль здійснюють аудитори, аудиторські фірми, а також відповідні служби самих суб'єктів господарської діяльності [4, с. 98].

Ще однією підставою для класифікації фінансового контролю Л. Савченко визначено його форму залежно від часу здійснення контрольних дій: попередній, поточний та наступний.

Отже, дослідження Лесі Савченко можна вважати основоположним внеском у розвиток наукових підходів до визначення поняття фінансового контролю, його функцій та принципів. Саме нею систематизовано знання про фінансово-контрольні органи, надано практичні рекомендації щодо виконання ними своїх основних завдань. Із праць дослідниці можна зробити висновок: правові засади фінансового контролю – це самостійний інститут фінансового права, що характеризується складною і розгалуженою структурою, який належить до його загальної частини. Водночас вважаємо, що цей інститут потребує

подальших досліджень особливо у контексті євроінтеграційних процесів, які відбуваються у нашій державі.

Література:

1. Савченко Л. А. Правові проблеми фінансового контролю в Україні : дис. ... д-ра юрид. Наук : 12.00.07. Ірпінь, 2002. 391 с.

2. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 26.01.1993 р. № 2939-ХІІ : станом на 30 черв. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text> (дата звернення 19.10.2024).

3. Савченко Л. А. Правові основи фінансового контролю : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 504 с.

4. Савченко Л. А. Види фінансового контролю: спроба класифікації. *Публічне право*. 2016. № 4 (24). С. 96–101.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-65>

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Оксютенко Костянтин Володимирович

докторант

Інститут держави і права імені В. М. Корецького

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

В умовах тотальної цифровізації суспільних відносин окрему увагу привертають достатньо нові суспільні відносини, пов'язані із використанням технології штучного інтелекту.

Штучний інтелект визначають як організовану сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань [1].

Інструменти технології штучного інтелекту вже активно застосовуються у різних сферах суспільного життя, включаючи сферу

публічного управління, адже алгоритми штучного інтелекту дозволяють швидко знаходити та систематизувати інформацію, яка необхідна для прийняття тих або інших управлінських рішень.

Водночас, використання технології штучного інтелекту і досі не врегульовано на рівні законів.

Так, О. Кузьменко, В. Чорна та С. Островський за результатами дослідження правового регулювання запровадження та використання штучного інтелекту зазначають, що незважаючи на усвідомлення потенційних викликів, пов'язаних із ризиками штучного інтелекту, а також розуміння необхідності глобального регулювання, зважаючи на глобальний характер таких викликів, ключові актори – Європейський Союз та США – визнають, що поки що не можуть знайти однакові підходи для регулювання використання штучного інтелекту [2, с. 174].

Водночас Лондонський саміт з безпеки штучного інтелекту став платформою для обговорення та підписання Декларації Блетчлі країнами учасницями. Цей документ закликав до гарантування поваги до прав людини, захисту даних, етичності та безпеки при розробці штучного інтелекту, а також наголошує на важливості людського контролю над цими системами [2, с. 174].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 року № 1556-р схвалено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні, згідно з якою впровадження інформаційних технологій, частиною яких є технології штучного інтелекту, є невід'ємною складовою розвитку соціально-економічної, науково-технічної, оборонної, правової та іншої діяльності у сферах загальнодержавного значення [1].

Пріоритетними сферами, в яких реалізуються завдання державної політики розвитку галузі штучного інтелекту, згідно з Концепцією, є: освіта і професійне навчання, наука, економіка, кібербезпека, інформаційна безпека, оборона, публічне управління, правове регулювання та етика, правосуддя [1].

Для досягнення мети Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні у сфері публічного управління слід забезпечити виконання таких завдань:

- формування переліку адміністративних послуг, рішення за якими приймаються автоматично, за мінімальної участі державних службовців та/або співробітників державних та/або комунальних підприємств, установ, організацій;

- дослідження та застосування технологій штучного інтелекту у сфері охорони здоров'я, зокрема щодо протидії епідеміям та пандеміям, а також прогнозування та попередження потенційних епідемічних спалахів у майбутньому;

– запровадження діалогового інтерфейсу для електронних адміністративних послуг із застосуванням технологій штучного інтелекту;

– розвиток технологій штучного інтелекту для цифрової ідентифікації та верифікації осіб, у тому числі для надання державних послуг;

– застосування технологій штучного інтелекту для проведення аналізу, прогнозування та моделювання розвитку показників ефективності системи публічного управління, окремих галузей економіки під час планування, технічного регулювання та стандартизації;

– оптимізація процесів аналізу та оцінки міжнародних інформаційних, політичних, економічних та оборонних трендів для використання таких результатів під час прийняття управлінських рішень у зовнішній та внутрішній політиці України;

– застосування технологій штучного інтелекту з метою виявлення випадків неправомірного втручання у діяльність електронної системи державних публічних закупівель та інших державних електронних систем;

– застосування технологій штучного інтелекту для виявлення недобросовісної практики в діяльності посадових осіб та державних службовців за різними напрямками шляхом проведення аналізу текстів управлінських рішень та інших даних, які формуються в комп'ютеризованих системах/реєстрах під час провадження такої діяльності [1].

Отже, технології штучного інтелекту надають суб'єктам владних повноважень потужний інструментарій для ефективної організації публічного управління, оптимізації механізму надання адміністративних послуг, виявлення недоліків та порушень національного законодавства в діяльності органів публічної адміністрації тощо.

Також Концепцією розвитку штучного інтелекту в Україні передбачено, що для розв'язання проблем, пов'язаних із функціонуванням державних реєстрів, кадастрів, баз даних, архівів, власником яких є держава, необхідне: визначення напрямів конвертації даних в електронну форму, створення (у разі відсутності) або актуалізація та очищення наявних державних електронних інформаційних ресурсів; забезпечення у рамках розвитку відкритих даних пріоритетності оприлюднення динамічних даних; оприлюднення таких даних у режимі реального часу через прикладний програмний інтерфейс (API); визначення переліку тематичних категорій наборів даних високої суспільної цінності, розпорядниками яких є органи державної влади (розроблення та затвердження вимог щодо оприлюднення та періодичності оновлення таких наборів); розроблення механізмів анонімізації персональних та інших даних під час обробки у системах штучного інтелекту, що унеможливить ідентифікацію осіб [1].

Таким чином, використання технологій штучного інтелекту дозволить значно оптимізувати діяльність органів публічної адміністрації та забезпечить сталий розвиток електронного урядування в Україні.

Проте, для ефективного використання технологій штучного інтелекту необхідно розробити та прийняти належну правову основу використання зазначених технологій. Це може бути окремий закон, в якому необхідно врахувати європейські норми та принципи використання штучного інтелекту.

Необхідність дослідження зарубіжного досвіду правової регламентації використання технологій штучного інтелекту для розвитку електронного урядування обумовлює перспективність подальшого дослідження даної теми.

Література:

1. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження КМУ від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. Дата оновлення: 29.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

2. Кузьменко О. В., Чорна В. Г., Островський С. О. Правове регулювання запровадження та використання штучного інтелекту. *Київський часопис права*. 2024. № 1. С. 173–177.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-66>

ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Серебро Михайло Володимирович

докторант

Ужгородський національний університет

м. Ужгород, Україна

Публічне адміністрування суспільних відносин здійснюється в рамках спеціально-дозвільного режиму правового регулювання, відповідно до якого суб'єктам владних повноважень дозволено лише те, що прямо передбачено законом. Навіть наявність дискреційних повноважень суб'єкта управлінської діяльності повинна бути чітко регламентована нормативно-правовими актами, а дискреційні повноваження мати визначені межі.

Проте, в будь-якому сучасному цивілізованому суспільстві норми писаного права базуються на фундаментальних принципах права, тобто його основоположних ідеях. Тому навіть закон, прийнятий парламентом із дотриманням всіх процедур не може суперечити принципам права.

Отже, суб'єкт владних повноважень, який застосовує нормативно-правовий акт, повинен в першу чергу керуватися принципами права і якщо вимоги закону не відповідають принципам права – це є підставою для звернення до Конституційного Суду України та визнання такого закону неконституційним.

Не виключенням є і адміністративно-правове регулювання суспільних відносин у сфері використання інформаційних технологій. Тим більше, що інформаційне суспільство, яке складають суспільні відносини у сфері інформатизації (цифровізації), є полем максимальної свободи учасників таких відносин за принципом дозволено все, що не заборонено законом.

Органи публічної адміністрації держав із недемократичним політико-правовим режимом намагаються встановити максимальний контроль за діяльністю своїх громадян в Інтернет, вдаючись навіть до блокування зовнішніх інтернет-ресурсів та обмежуючи споживання користувачів лише національним цифровим контентом, який в свою чергу жорстко контролюється державою.

Україна, будучи цивілізованою європейською державою, в умовах воєнного стану також вимушена вдаватися до обмеження доступу користувачів Інтернет до цифрового контенту держави-агресора шляхом блокування російських веб-сайтів, що цілком відповідає завданню забезпечення національної безпеки та оборони.

Водночас дотримання фундаментальних принципів права в процесі адміністративно-правового регулювання суспільних відносин у сфері використання інформаційних технологій залишається одним із основних обов'язків суб'єктів владних повноважень органів публічної адміністрації України.

Принципи права є об'єктом дослідження багатьох науковців, проте кожен вчений намагається надати їм своє тлумачення, розкрити по новому. Так, варто звернути увагу на монографічні дослідження О. Уварової «Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика» [1] та С. Погребняка «Основоположні принципи права (змістовна характеристика)» [2], публікації С. Сунегіна «Основоположні принципи права: загальна характеристика та деякі аспекти реалізації» [3] та А. Колодія «Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація» [4].

Так, А. Колодій справедливо зазначає, що принципи права постійно притягують до себе увагу вчених-правознавців, проте через їх мінливість, філософську сутність, абстрактність абсолютна більшість аспектів розуміння принципів права вимагає дослідження і доопрацювання [4, с. 42]. На його думку, принципи права – це такі відправні ідеї його буття, які виражають найважливіші закономірності, підвалини даного типу держави і права, є однопорядковими із сутністю права та утворюють його основні риси, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю і загальнозначимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови та зміцнення певного суспільного ладу. Принципи права спрямовують і надають синхронності всьому механізмові правового регулювання суспільних відносин, досконаліше інших розкривають місце права в суспільному житті і його розвиткові. Саме принципи права є критерієм законності та правомірності дії громадян і посадових осіб, адміністративного апарату і органів юстиції та за відомих умов мають велике значення для зростання правосвідомості населення, його культури й освіти [4, с. 43].

В цілому слід погодитись із таким визначенням та навести класифікацію принципів адміністративно-правового регулювання суспільних відносин у сфері використання інформаційних технологій.

В першу чергу слід виділити загальноправові принципи права, дотримання яких є обов'язком суб'єктів владних повноважень незалежно від сфери суспільних відносин, які підлягають регулюванню. Це зокрема принципи належного урядування, верховенства права, законності, рівності всіх перед законом і судом, презумпції невинуватості, невідворотності юридичної відповідальності за вчинення правопорушення тощо.

Причому слід відзначити, що принцип верховенства права включає в себе три окремі принципи: принцип верховенства прав і свобод людини, принцип верховенства норм Конституції над нормами інших нормативно-правових актів та принцип верховенства норм міжнародно-правових актів, ратифікованих Україною, над нормами національного права.

До спеціальних принципів адміністративно-правового регулювання суспільних відносин у сфері використання інформаційних технологій слід віднести принципи, передбачені ч. 1 ст. 2 Закону України «Про інформацію», згідно з якою основними принципами інформаційних відносин є: гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією; достовірність і повнота інформації; свобода вираження поглядів і переконань; правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації; захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя [5].

Крім того, у відповідності до ст. 4 «Основні принципи державного регулювання у сферах електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг» Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» державне регулювання та управління у сферах електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг здійснюється на засадах: забезпечення принципу верховенства права у процесі електронної ідентифікації та надання електронних довірчих послуг; створення сприятливих та конкурентних умов для розвитку та функціонування сфер електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг; вільного обігу послуг електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг в Україні, а також можливості вільного надання послуг електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг надавачами послуг електронної ідентифікації та надавачами електронних довірчих послуг, які є нерезидентами України, у разі визнання таких послуг згідно з вимогами цього Закону; забезпечення захисту прав і законних інтересів користувачів послуг електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг; забезпечення доступності та можливостей використання послуг електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг для осіб з інвалідністю нарівні з іншими фізичними особами; відповідності вимог до електронної ідентифікації та надання електронних довірчих послуг національним, європейським та міжнародним стандартам; забезпечення інтегрованості та технологічної нейтральності технічних рішень, а також недопущення їх дискримінації; забезпечення захисту персональних даних, що обробляються у процесі електронної ідентифікації та надання електронних довірчих послуг [6].

Таким чином, положення чинного національного законодавства, якими врегульовані питання використання інформаційних технологій, достатньо детально визначають принципи здійснення публічного адміністрування у вказаній сфері суспільних відносин, проте ключовим є не декларування чи законодавче закріплення перелічених принципів, а їх реальне дотримання суб'єктами владних повноважень, чому має сприяти створення ефективного механізму громадського контролю невтручання держави у сферу особистої свободи користувачів цифрових послуг. Необхідність розробки та правової регламентації такого механізму обумовлює перспективність подальшого дослідження даної теми.

Література:

1. Уварова О. О. Принципи права у правозастосуванні: загально-теоретична характеристика : монографія. Харків : «Друкарня МАДРИД», 2012. 196 с.

2. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): монографія. Х.: Право, 2008. 240 с.

3. Сунегін С.О. Основоположні принципи права: загальна характеристика та деякі аспекти реалізації. *Науково-практичний юридичний журнал «Альманах права»*. 2012. Вип. 3. С. 275–279.

4. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 42–46.

5. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ. Дата оновлення: 27.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

6. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-67>

СИСТЕМА ВИЯВЛЕННЯ ПРИЧИН ПОТОКІВ БІЖЕНЦІВ

Фурик Борис Борисович

аспірант

ПВНЗ «Європейський університет»

м. Київ, Україна

Проблема. Для аналізу та розуміння комплексних факторів, які змушують людей залишати свої країни, необхідна система виявлення причин потоків біженців (далі – Система). Основні цілі Системи включають:

– **визначення** економічних, політичних, соціальних, екологічних та інших причин, що призводять до масових міграцій. Це можуть бути війни, переслідування, економічні труднощі, природні катастрофи тощо;

– **передбачення** можливих майбутніх криз і підготовка до них, що допомагає зменшити негативні наслідки для приймаючих країн і самих біженців;

– **забезпечення** дотримання прав біженців і сприяння більш гуманному ставленню до них;

– **сприяння** кращій координації між країнами та міжнародними організаціями, що є ключовим для ефективного управління кризами біженців на глобальному рівні.

Зрозуміло, що систему виявлення причин потоків біженців формують різноманітні методи такі як: аналіз статистичних даних, котрий включає в себе вивчення різноманітних показників – демографічних; економічних; політичних; «Big Data» [1], виявлення взаємозв'язків між різними факторами та інтенсивністю міграційних потоків. Прикладом такого аналізу є дослідження академіка АН України Лібанвої Е.М. «Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки» [2]; побудову моделей для прогнозування майбутніх міграційних тенденцій. Яскравим прикладом подібної моделі є представлена в статті групи вчених Вошингтонського університету та ООН Адріана Е. Раферті, Нан Лі, Гани Шевчікової та Герхарда К. Хейліг «Байєсовські імовірнісні прогнози населення для всіх країн» [3] модель створена на основі байєсівського підходу до прогнозування населення, включаючи міграційні тенденції; моніторинг ситуації в країнах походження та прибуття; тощо.

При дослідженні причин потоків біженців через Систему виникає ряд проблем: складність відстеження, оскільки часто біженці переміщуються через кордони нелегально; потоки можуть швидко змінюватися залежно від подій у країнах походження; багато біженців не мають документів, що ускладнює їх ідентифікацію; законодавство різних країн визначає по-різному статус «біженець»; нерідко, з політичних міркувань, держави приховують реальні дані щодо біженців; небезпека виявлення біженців у зонах військових конфліктів, техногенних катастроф або стихійних лих.

Ідея. Неконтрольована міграція дає підстави для гуманітарної кризи, збитків у сфері економіки як в країнах походження так і в країнах прибуття. До прикладу, за оцінками Дослідницького центру «Рев» [4], станом на 2017 рік у США проживало близько 11 мільйонів нелегальних іммігрантів, що створило значні політичні, економічні та соціальні виклики. Ці аспекти свідчать про необхідність координації дій урядових органів, громадських організацій та міжнародної спільноти для контролю над процесами міграції.

Пропозиції. Перш за все для поглиблення координації дій між країнами та ООН необхідно виробити єдину політику щодо біженців багатьом країнам. Так, до прикладу, Австралія має власну жорстку політику у питаннях міграції. Звучала критика від ООН в бік австралійського уряду у питанні «повернення човнів», коли судна, що шукали притулку перехоплювались, також були претензії до умов утримання біженців у центрах тимчасового утримання. Угорщина часто проводить незалежну міграційну політику неузгоджену з рекомендаціями ООН та є інші країни, що дійсно мають менш тісну співпрацю з ООН у цій сфері.

Важливу роль повинна відігравати гармонізація законодавства усіх країн у питанні міграційних процесів. Держави повинні прийняти на законодавчому рівні дотримуватись міжнародні протоколи щодо поводження з біженцями і неухильно їх дотримуватись. До таких міжнародних документів належать Конвенція про статус біженців від 1951 року, та доповнена протоколом 1967 року. Україна, до речі, долучилась до цієї Конвенції у 2002 році.

Необхідно вдосконалювати і розширяти спеціальні програми інтеграції для біженців, що включають курси вивчення місцевої мови, орієнтаційні програми, допомогу в працевлаштуванні, культурну адаптацію та інші соціальні послуги. До подібних програм належать – AMIF ЄС, фонд що фінансує проекти, спрямовані на сприяння ефективній інтеграції біженців у країни-члени ЄС або Welcoming America, програма спрямована на інтеграцію біженців у місцеві громади США.

Важливо не припиняти і розширяти інформаційні кампанії, спрямовані на пришвидшення адаптації біженців у країнах прибуття всіма можливими засобами поширення інформації.

Надважливо збільшити контроль на кордонах держав сучасними технічними засобами як-то супутникове спостереження або використання дронів. Додати до технічних засобів обробку та аналіз інформації «штучним інтелектом» задля оперативного реагування на ймовірні міграційні кризи.

Ефекти. Поглиблення координації між країнами ООН однозначно призведе до глобалізації у питаннях вирішення проблем біженців та зменшення розбіжностей у національних політиках щодо біженців. Подолавши складнощі в імплементації через різні правові системи країн, уніфікувавши підходи до поводження з біженцями, тим самим реалізувавши гармонізацію законодавства, держави значно посилять захист прав біженців. В свою чергу розширення програм інтеграції дасть можливість знизити соціальну напругу в приймаючих країнах та скоротити строки адаптації біженців в цих країнах. До цього ж призведе і підвищення обізнаності суспільства про проблеми біженців, що в свою чергу зменшить різку поляризацію громадської думки з цього питання і буде сприяти толерантності та взаєморозумінню. Також, до можливості покращення прогнозування та швидкого реагування на міграційні кризи призведе посилення контролю на кордонах. При цьому потрібно враховувати, що надмірний контроль може викликати ризик надмірного спостереження та порушення приватності.

Загалом, заходи з покращення системи виявлення причин міграційних спрямовані на покращення управління міграційними процесами

та захисту прав біженців, але їх впровадження може зіткнутися з політичними, економічними та етичними викликами.

Література:

1. UN. Big Data for Sustainable Development. New York. 2018. URL: <https://www.un.org/en/global-issues/big-data-for-sustainable-development> (дата звернення: 26.09.2024).

2. Лібанова Е. М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. *Наукова періодика України*. 2018. № 2. С. 11–26. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILEA=&2_S21STR=dse_2018_2_3 (дата звернення: 27.09.2024).

3. Adrian E. Raftery, Nan Li, Hana Ševčíková, and Gerhard K. Heilig. Bayesian probabilistic population projections for all countries. *PNAS*. 2012. Vol. 109, № 35 DOI: 10.1073/pnas.1211452109 (дата звернення: 28.09.2024).

4. Pew Research Center. 5 key facts about U.S. lawful immigrants. Washington, D. C. 2017. URL: <https://www.pewresearch.org/short-reads/2017/08/03/5-key-facts-about-u-s-lawful-immigrants/> (дата звернення: 28.09.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-68>

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПОСАДОВИХ ОСІБ МИТНИХ ОРГАНІВ: АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ

Черкунов Олександр Віталійович

*кандидат юридичних наук,
докторант кафедри адміністративного, фінансового
та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

У сучасних умовах глобалізації та інтеграції економіки питання відповідальності посадових осіб митних органів набуває особливої значимості. Митні органи виконують ключову роль у забезпеченні економічної безпеки держави, контроль за зовнішньоекономічною діяльністю та боротьбі з контрабандою. Однак, незважаючи на важливість їхньої роботи, випадки порушення законодавства з боку митників не є рідкістю. Це викликає потребу у чіткому визначенні правових

аспектів їхньої відповідальності та порядку застосування стягнень, що є важливим для забезпечення законності та правопорядку.

Актуальність теми зумовлена не лише зростанням випадків корупційних проявів у митній сфері, але й необхідністю удосконалення системи контролю та відповідальності посадових осіб. Нормативно-правова база, що регулює діяльність митних органів, постійно еволюціонує, що вимагає її детального аналізу та осмислення. Розгляд правових аспектів відповідальності митників дозволяє не лише виявити прогалини у законодавстві, але й сформулювати рекомендації для їх усунення, що сприятиме підвищенню ефективності роботи митних органів та зміцненню довіри суспільства до державних інституцій.

У контексті європейських інтеграційних процесів, які переживає Україна, ця тема є особливо актуальною, оскільки відповідає сучасним викликам і стандартам.

Згідно з положеннями Митного кодексу України, працівники митних органів, які прийняли незаконні рішення, вчинили неправомірні дії або проявили бездіяльність у виконанні своїх службових обов'язків, навіть якщо це робилося з особистих мотивів або на користь інших осіб, підлягають кримінальній, адміністративній, дисциплінарній та іншій відповідальності відповідно до законодавства. У разі завдання шкоди особам або їхньому майну такими рішеннями, діями чи бездіяльністю митних органів, відшкодування здійснюється у порядку, встановленому законом [1].

Правовий статус працівників митних органів визначається статтею 569 Митного кодексу України. Згідно з цією статтею, працівники митних органів, які виконують завдання, зазначені в статті 544 цього Кодексу, а також займаються організаційним, юридичним, кадровим, фінансовим та матеріально-технічним забезпеченням діяльності цих органів, є посадовими особами. В свою чергу, ці посадові особи митних органів вважаються державними службовцями.

Отже, до відносин, що виникають у процесі проходження державної служби в митних органах, зокрема щодо застосування дисциплінарних стягнень, застосовуються норми МКУ та Закону України «Про державну службу» від 2015 року. Законодавство про працю діє лише у тих випадках, коли правовідносини не регулюються законодавством про державну службу.

В. І. Литвиненко зазначає, що «традиційно, виокремлюють такі види юридичної відповідальності, як кримінальну, адміністративну, дисциплінарну, цивільно-правову та матеріальну.» [2, с. 102].

На думку О. В. Кузніченка, матеріальна відповідальність є одним із галузевих видів юридичної відповідальності, яка, у свою чергу, являє собою різновид соціальної відповідальності [3, с. 14].

На сьогодні залишається невирішеним питання щодо права державного органу на регресну вимогу (зворотне стягнення) до посадової особи, яка завдала матеріальної шкоди внаслідок своїх неправомірних дій. У таких випадках державний орган змушений був або безспірно списати, або добровільно відшкодувати цю шкоду.

У теорії адміністративного права дисциплінарну відповідальність державних службовців розглядають як сукупність адміністративно-правових відносин, які виникають внаслідок застосування законодавчо визначених дисциплінарних санкцій за порушення службової дисципліни.

Законом України «Про державну службу» від 2015 року [4] встановлено загальні дисциплінарні проступки, які застосовуються до всіх державних службовців, що на нашу думку є неоднозначним, оскільки відносини, які виникають під час проходження служби в митних органах є ширші ніж відносини проходження державної служби в інших органах державної влади, оскільки працівник митниці має безпосередню функцію здійснення митного контролю та стягнення митних платежів до державного бюджету України.

Таким чином, на нашу думку, було б правильніше передбачити законодавством України, можливо у Дисциплінарному статуті митної служби, спеціальні дисциплінарні проступки за які застосовуються стягнення до працівників митних органів України.

Можна стверджувати, що відповідальність працівників митних органів України є важливим аспектом, який потребує чіткого регулювання та вдосконалення. Відповідно до Митного кодексу, посадові особи митниці підлягають різним формам відповідальності за свої неправомірні дії, що підкреслює значення їхньої ролі у забезпеченні економічної безпеки держави.

Однак, існуючі норми не завжди враховують специфіку роботи митників, що може призводити до правових прогалин і ускладнень у механізмах стягнень. Тому є необхідність розробити спеціальні види дисциплінарних проступків для працівників митних органів, що допоможе чіткіше визначити їхню відповідальність та підвищити ефективність контролю за їхньою діяльністю.

Література:

1. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/ed20120313#n4128> (дата звернення: 27.10.2024).

2. Литвиненко В. І. Юридична відповідальність посадових осіб правоохоронних органів як суб'єктів протидії корупції в Україні. *Право та інновації*. 2015. № 4 (12). С. 102–109.

3. Кузніченко О. В. Правові питання притягнення працівників органів внутрішніх справ до матеріальної відповідальності за заподіяну ними шкоду : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення»; Харків, 2001. 20 с.

4. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19/ed20151210#Text> (дата звернення: 27.10.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-69>

LEGAL ANALYSIS OF THE INTERACTION BETWEEN ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND INFORMATION SECURITY

Shut Anastasiia

*Teacher of the Department of Fundamental and Branch Legal Sciences
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University
Kremenchuk, Ukraine*

Artificial Intelligence (AI) is developing rapidly and increasingly penetrating various spheres of our life, from household appliances to complex industrial systems. On the one hand, AI opens up new opportunities for the development of technology, business, and society as a whole. On the other hand, it also carries certain risks, especially in the context of information security. A legal analysis of this interaction is extremely relevant, as it requires the development of new legal norms and tools for regulating the use of AI.

The importance of information technologies in the activity of a lawyer is determined that obtaining legal information regarding a certain legal situation is carried out through a complex of information-legal, information-searching, information-communicative and information-analytical measures [1].

Legal Challenges Related to AI and Information Security:

– Liability for AI Actions: One of the most complex issues is determining liability for harm caused by an artificial intelligence system. Who is responsible: the developer, the owner, the user, or the AI itself?

– Personal Data Protection: AI requires large amounts of data for training. How to ensure the protection of this data from unauthorized access and use?

– Intellectual Property: Who owns the results created by AI? Can AI be an author of a work?

– Cybercrimes: AI can be used to commit new types of cybercrimes, such as creating deepfakes, spreading misinformation, and automated attacks.

– Ethical Issues: The use of AI can lead to ethical dilemmas such as discrimination, manipulation, and privacy violations.

Legal Regulation of AI and Information Security

To address these challenges, the development of effective legal regulation is necessary. The main directions of such regulation may include:

– Creating clear definitions: It is necessary to develop clear definitions of key concepts such as «artificial intelligence», «machine learning», and «algorithm».

– Establishing liability: It is necessary to determine who is responsible for the actions of AI: the developer, the owner, the user, or the AI itself (if it is recognized as a subject of law).

– Protecting personal data: It is necessary to expand and clarify the legislation on the protection of personal data, taking into account the specifics of using AI.

– Regulating the use of AI in critical areas: It is necessary to develop special rules for the use of AI in such areas as medicine, finance, and law enforcement.

– International cooperation: It is necessary to create an international framework for regulating AI, as this technology has a global nature.

Challenges for the Legal System:

– Dynamic development of technologies: AI is developing very rapidly, which makes it difficult to create stable and effective legal regulation.

– Difficulty in defining the concept of «artificial intelligence»: There is no single definition of AI, which complicates its legal qualification.

– Transnational nature of problems: Problems related to AI have a transnational nature, which requires international coordination of efforts.

The impact of information technology on the professional activities of lawyers is conditioned by the focus of public administration and modern policies of most countries, including Ukraine, on the digitalization of various spheres of public life. In the legal sphere, this is manifested primarily in the creation and implementation by the state government of electronic courts, open electronic registers, and modeling legal decisions based on artificial intelligence. A promising direction for the use of information technology in legal activities is electronic justice, a phenomenon that is new and complex

in terms of content. The relevance of this direction of using information technology in legal practice is due to the fact that the full existence of a democratic state is impossible without a system of open and swift justice, but the overall state of implementation of information technologies that automate the work of courts and procedural actions in the Ukrainian judicial system cannot be considered appropriate. Instead, increasing the efficiency of judicial activities in the context of the formation of an information society involves the introduction of information and communication technologies that would allow ensuring compliance with the relevant standards and principles of electronic justice [2].

Despite the challenges, the prospects for the development of legal regulation of AI are positive. Many countries are already developing their own AI regulation strategies, and international organizations are actively working to create common approaches.

Artificial intelligence and information security are closely intertwined. Legal regulation of this area is extremely important to ensure the security and development of technology. Creating an effective legal framework for AI requires joint efforts of the state, business, and civil society.

References:

1. О. В. Корнейко, В. А. Кудінов, О. Є. Пакриш, В. Г. Хахановський. Сучасні інформаційні технології в юридичній діяльності : навч. посіб. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. 205 с.
2. Трінтіна Н. А., Котелевець С. Є. Інформаційні технології в юридичній діяльності. *Фізико-математична освіта*. 2021. № 1(27). С. 89–93.

**НАПРЯМ 7. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО
ТА КРИМІНОЛОГІЯ.
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-70>

**THE LEGAL CONSTRUCTS OF VICTIMIZATION
AND STEREOTYPING OF WOMEN SUBJECTED TO SEXUAL
VIOLENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS**

Gabriela Kumorowska

Student

Department of Law

Tarnów Academy

Tarnów, Poland

Introduction. The issue of sexual violence, within the framework of andragogical experiences of women, remains a significant social challenge, both in the context of the policies of European Union member states and in the domain of global legislative dilemmas. According to data compiled by entities such as Eurostat, the European Union Agency for Fundamental Rights, UN Women, and the World Health Organization, the number of sexual offenses has significantly increased over the past several years. As indicated by Eurostat's statistical data, in 2022 alone, 231 456 cases of reported sexual violence crimes were recorded in the European Union countries [1]. According to the World Health Organization's indicators, sexual violence, on a global scale, affects one in three women and is defined as any attempt to commit a sexual act or any other act directed against a person's sexuality, using force, committed in any location and by any individual, regardless of their relationship with the victim of the violence [2]. Given the scale of the problem, it is important to highlight that, when measuring sexual abuse, there is an issue of sampling error, meaning that the actual size of the phenomenon is underestimated due to significant disparities between the admission of having experienced sexual violence and the actual cases of brutality that were not reported by victims to the relevant authorities. According to research from 2022 on gender-based violence in the European Union (EU-GBV), it is evident that one in four women who experienced sexual abuse never contacted the appropriate authorities or institutions, primarily due to shame, fear of stigmatization, or mistrust of law

enforcement agencies [3]. The protection of the dignity and rights of women reporting sexual offenses, although enshrined in numerous international regulations as well as national legal standards, often remains a problematic issue when it comes to the genuine desire to seek justice. The cause of this status quo includes, among others, the phenomenon of victimization, as well as the stereotypical portrayal of women in society, which can strongly influence the conduct of criminal cases, contributing to humiliating precedents that question the credibility of or suggest shared responsibility for the crime on the part of the victim. The growing interest in sexual violence from the perspective of legislative actions, the increasing number of women who have experienced such offenses, and the psychological consequences for victims confronting ineffective and gender-biased criminal procedures form a significant theoretical foundation for the following article.

Theoretical foundations of victimization and stereotyping

On a theoretical level, victimization is understood as encompassing both the experience of a violent crime itself and its consequences, within the context of societal attitudes adopted by the surrounding community [4]. The literature distinguishes between primary victimization, which is viewed from the perspective of the act of violence itself, and secondary victimization, which, on a procedural level, imposes a certain stigma on the crime victim, leading to a deepening of the experience of harm. In this case, however, it is caused by unprepared authorities who, due to a lack of appropriate tools or societal prejudices, are unable to provide the victim with adequate institutional support [4].

The phenomenon of the stereotyping of women, on the other hand, refers to the simplified and entrenched prejudices in societies that impose specific expectations regarding the traits and behaviors that certain social groups should present, solely due to their assigned gender. These stereotypes may concern both physical attributes, as well as non-biological traits, such as expectations regarding specific behaviors and the social roles they are expected to fulfill [5, p. 20]. In the context of women who have experienced sexual violence, certain social constructs define beliefs about what constitutes an impulse for the perpetrator to commit a sexual act, or how the victim of such a crime should behave, both during the act itself and later, when reporting the incident to the relevant authorities [6, p. 13]. The consequence of these socially imposed expectations is often the adoption of unrealistic standards, which form the basis for judgments both during the proceedings and when determining the outcome of criminal trials. The issue is evident both in the socio-cultural studies on gender and within the framework of international legal instruments, such as the 2011 Istanbul Convention, the 1979 Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW), as well as the recommendations

of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women. The Istanbul Convention, which serves as a key document in defining sexual violence and mandates its recognition and the need to enforce justice in this area, obliges states, under Article 55(1), to minimize the reliance of criminal proceedings on the testimony of the person who has experienced sexual violence, due to the risk of secondary victimization or judgment based on certain prejudices [7]. The CEDAW Convention, on the other hand, emphasizes the need to prevent gender-based discrimination in the face of sexual crimes, recognizing such offenses as one of the most severe forms of abuse against women [8]. In the general recommendations of 2015, the Committee on the Elimination of Discrimination Against Women states that gender-based prejudices within the justice system significantly hinder women's ability to exercise basic human rights and may have severely negative consequences for women's procedural experiences, particularly for victims of sexual violence [9]. The elimination of gender-based stereotypes within the justice system, rooted in discrimination, must be prioritized to ensure justice for women subjected to sexual violence. Legal frameworks that perpetuate biases against the credibility of women as victims and witnesses reinforce victimization, while legal procedures often serve as an additional source of harm, undermining the authenticity of their experiences and depriving them of the opportunity for justice.

Victimization and gender stereotypes in criminal proceedings, based on international judicial rulings

The mechanisms underlying the adoption of discriminatory attitudes toward women who have experienced sexual violence are not limited to theoretical analyses of the phenomenon or conceptual evaluations of available legislative procedures; their existence is also substantiated by international judicial rulings. One of the first judicial rulings within the European context that effectively prompted a more victim-centered approach to sexual violence was the judgment issued by the European Court of Human Rights (ECtHR) in the case of *M.C. v. Bulgaria* (2003, No. 39272/98). In this case, the Court negated the requirement to prove physical resistance as a necessary condition for presuming the absence of consent, stating that such a requirement constitutes a form of victimization of the victim [10]. In the case of *J.L. v. Italy* (2021, No. 5671/16), the ECtHR, referencing gender stereotyping issues, stated that prejudice against women based on their clothing, sexual orientation, or occupation cannot serve as a basis for assessing the credibility of a victim in sexual offense cases [11, p. 7]. Similarly, outside of European jurisprudence, there are rulings condemning victimization and stereotyping of women, such as in the case of *R v. Barton* (2019 SCC 33) by the Canadian Supreme Court, in which the Court ruled that courts in criminal proceedings cannot be

guided by prejudice against Indigenous women or discrimination related to the victim's sexual history, while emphasizing the need to address the issue of consent in the sexual context [12]. International rulings highlight the impact of gender stereotypes on the victimization process and criminal proceedings, as well as the growing awareness among international institutions and courts regarding the prevention of discrimination. It is crucial to implement legal practices free from bias that ensure support for women experiencing sexual violence. An effective justice system in sexual violence cases relies on the education of law enforcement agencies and the analysis of legal standards.

Conclusion. Victimization of women following a sexual violence crime is linked not only to the brutality of the act itself but also to social and institutional stigmatization, which affects the willingness to report the crime. Research shows that secondary victimization, particularly in the case of young women, exacerbates harm and negatively impacts the perception of the justice system. Gender stereotypes, which can lead to the denial of the victim's credibility or the attribution of shared responsibility, hinder effective support. Despite international conventions and case law, institutions are often inadequately prepared to work with victims of sexual violence, highlighting the need for education in anti-discriminatory legal practices to ensure a fair criminal process that respects life and dignity.

References:

1. Eurostat. (n.d.). Crime statistics. European Commission.
2. World Health Organization. (n.d.). Violence against women. World Health Organization.
3. Eurostat. (2022). Crime and criminal justice statistics. European Commission.
4. Dziergawka, A. (2024). Secondary victimisation of victims of sexual offences – regulatory and practical aspects. *Prawo w Działaniu*, 57(164–188).
5. Cook, R. J., & Cusack, S. (2010). Gender stereotyping: Transnational legal perspectives (pp. 20–29). University of Pennsylvania Press.
6. Helios, J., & Jedlecka, W. (2017). Współczesne oblicza przemocy. *Zagadnienia wybrane*.
7. Council of Europe. (2011). Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (CETS No. 210).
8. United Nations. (1979). Convention on the elimination of all forms of discrimination against women (CEDAW). United Nations.

9. Committee on the Elimination of Discrimination against Women. (2015). General recommendation No. 35 on gender-based violence against women, updating general recommendation No. 19. United Nations.

10. M.C. v. Bulgaria, (2003). European Court of Human Rights, Application no. 39272/98.

11. Rzecznik Praw Obywatelskich. (2021, July 14). Definicja zgwałcenia. Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich.

12. R. v. Barton, 2019 SCC 33, [2019] 2 S. C. R. 579.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-71>

ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ «ПРАЦІВНИК» У КОНТЕКСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ БЕЗПЕКИ ТА ЗДОРОВ'Я ПРАЦІВНИКІВ НА РОБОТІ

Бахуринська Олена Олександрівна

кандидатка юридичних наук, доцентка,

доцентка кафедри кримінально-правової політики

та кримінального права

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Рішенням Верховної Ради України від 21.08.2024 р. прийнятий за основу та готується до другого читання проект ЗУ «Про безпеку та здоров'я працівників на роботі» (р.н. 10147 від 13.10.2023 р.) (далі – проект 10147) [1], яким запропонована нова, заснована на європейських стандартах, концепція системи заходів, спрямованих на збереження життя, здоров'я та працездатності працівників на робочому місці. Для забезпечення системності гарантій безпеки та здоров'я працівників розроблений проект ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за порушення вимог законодавства про безпеку та здоров'я працівників на роботі» (р.н. 10148 від 13.10.2023 р.) (далі – проект 10148), яким пропонуються зміни до КУпАП та КК України [2].

Запропонована проектом 10147 зміна підходу до розуміння понять «охорона праці», «безпека та здоров'я працівника на роботі», до формулювання дефініції поняття «працівник» можуть мати вплив на встановлення змісту ознаки потерпілого у кримінальних правопорушеннях, передбачених ст.ст. 271–272 КК. Текстуально проект 10148 ознаку потерпілого не змінює і у можливій перспективі дослідники так

само, як і зараз, звертатимуться до регуляторного законодавства при вирішенні дискусійних питань щодо кола осіб, які можуть визнаватися потерпілими від посягань, передбачених ст.ст. 271–272 КК. Через це оцінка пропозицій щодо визначення поняття «працівник» у проєкті 10147 набуває важливого значення.

Пленум ВСУ у постанові № 7 від 12.06.2009 р. «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва», уникаючи вживання терміну «працівник», використовує для визначення категорій осіб як потерпілих широкий критерій, адже право на безпечні та здорові умови праці мають особи, що здійснюють трудову діяльність на підприємстві, в установі, організації незалежно від їх форми власності чи у громадянина – підприємця не тільки на умовах трудового договору (контракту), але й на підставі інших правових актів (наприклад, договору про стажування чи практику, наказу про відрядження тощо) або ж на підставі спеціального законодавства (наприклад, кримінально-виконавчого законодавства, статутів ЗСУ) (п.п. 8, 10 постанови) [3].

Згідно п. 25 ч. 1 ст. 1 проєкту 10147, положення якого мають слугувати орієнтиром для з'ясування змісту ознак кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 271–272 КК, працівник – це фізична особа, яка в межах трудових відносин незалежно від наявності формального трудового договору виконує роботу, зокрема за рішенням суду, або надає послуги на користь (в інтересах) іншої особи (роботодавця), а також особа, яка проходить у роботодавця навчання або практику, за винятком домашніх працівників, самозайнятих осіб та членів фермерського господарства. Таке визначення є більш деталізованим порівняно з чинними нормативними дефініціями поняття «працівник» (напр., «особа, яка працює на підприємстві, в організації, установі та виконує обов'язки або функції згідно з трудовим договором (контрактом) (ст. 1 ЗУ «Про охорону праці» (1992)); «фізична особа, яка працює за трудовим договором (контрактом) на підприємстві, в установі та організації незалежно від форми власності та виду діяльності або у фізичної особи, яка відповідно до законодавства використовує найману працю» (ст. 1 ЗУ «Про професійний розвиток працівників» (2012)).

Аналіз запропонованого у проєкті 10147 поняття «працівник» в контексті удосконалення кримінального законодавства, дозволяє зробити висновок, що завдяки визначенню такого змісту:

1. Розширюється дія законодавства про безпеку та здоров'я працівника на цивільно-правові відносини («надання послуг на користь (в інтересах) іншої особи (роботодавця)»). Чинний ЗУ «Про охорону праці» не містить аналогічних положень, і це певною мірою говорить

про те, що особи, які виконують роботу за цивільно-правовими угодами, не можуть визнаватися потерпілими за ст.ст. 271–272 КК. Адже підрядник, надаючи такі послуги, зберігає свою господарську та організаційну самостійність, а роботодавець не має права втручатися в організацію праці виконавця послуг. У такому разі роботодавець не бере на себе зобов'язання забезпечувати підряднику безпечні та здорові умови праці. За новим підходом проблема кримінальної відповідальності роботодавця за спричинення шкоди здоров'ю чи життю осіб, які виконують роботу за цивільно-правовими угодами, начебто вирішується, однак ч. 4 ст. 2 проекту 10147 прямо визначає, що «дія Закону поширюється на відносини за цивільно-правовими договорами у випадках, визначених цим Законом». Йдеться про випадки залучення суб'єкта господарювання, що надає послуги у сфері безпеки та здоров'я працівників (наприклад, проведення аудиту системи управління безпекою та здоров'ям працівників). Таким чином, в аналізованому контексті залишається невирішеним питання про статус (у т.ч. як потерпілого у кримінально-правовому значенні) суб'єктів тих цивільно-правових угод з роботодавцем, які укладені за іншим предметом, не пов'язаним з управлінням сферою безпеки та здоров'я працівників.

2. У межах категорії «працівник» виділяються особи, які проходять у роботодавця навчання або практику. Проект 10147 не визначає (так само й не містить відсилки до іншого джерела) поняття «навчання», «практика», «стажування» тощо, а враховуючи розбалансованість у чинному законодавстві понятійного апарату щодо цих й подібних категорій, законодавець повинен виважено підійти до вирішення цієї проблеми. Хоча чинний ЗУ «Про охорону праці» не виділяє окремо положень щодо кола зазначених суб'єктів правовідносин у сфері безпеки праці, проте, за вказівками щодо видів таких суб'єктів та роз'ясненням понять «професійне навчання», «стажування», «виробнича практика», «виробниче навчання» тощо можна звернутися до ЗУ «Про зайнятість населення» (2012), «Про професійний розвиток працівників» (2012) та інших нормативно-правових актів.

3. Визначається чіткіший орієнтир визнання права на безпечні та здорові умови праці (і, як наслідок його незабезпечення, – відповідальність роботодавця за спричинену шкоду здоров'ю чи життю працівника) для особи, яка допущена до виконання роботи за відсутності формального трудового договору. Відповідно, така особа так само набуває офіційного статусу працівника з усіма належними правами і гарантіями у сфері безпеки праці [4, с. 205].

4. У дефініції встановлюється виняток із загального змісту поняття «працівник» – «за винятком домашніх працівників, самозайнятих осіб та членів фермерського господарства». Виключення зі сфери дії

законодавства про безпеку та здоров'я працівника самозайнятих осіб та членів фермерського господарства пов'язане зі специфікою їх правового статусу та відсутністю трудових відносин з роботодавцем у їхньому основному значенні. Виокремлення категорії домашніх працівників не означає їх виключення із системи суб'єктів трудових правовідносин та правовідносин з безпеки та здоров'я працівників, а лише пояснюється особливостями правового регулювання домашньої праці з урахуванням її характеру та умов, у яких домашні працівники виконують свої трудові функції. У ч. 1 ст. 2 проекту 10147 передбачається, що особливості регулювання відносин у сфері безпеки та здоров'я працівників на роботі можуть встановлюватися іншими законами.

Оцінка впливу положень проекту 10147 на кримінальне законодавство дозволяє резюмувати, що поняття «працівник», з яким пов'язується тлумачення ознаки потерпілого у складах кримінальних правопорушень, передбачених статтями 271–272 КК, може зумовлювати фрагментарність законодавчого підходу до кримінально-правового врегулювання ситуацій порушення роботодавцем вимог законодавства про безпеку та здоров'я працівників на роботі. Тому при подальшому розгляді проектів 10147 та 10148 треба дотримуватися принципу юридичної визначеності у частині передбачуваності й однозначності викладу нормативних положень та утриматися від використання юридичних конструкцій, що потенційно можуть призвести до невизначеності правового регулювання [4, с. 206].

Література:

1. Про безпеку та здоров'я працівників на роботі: проект Закону України, реєстр. н. 10147 від 13.10.2023 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42995> (дата звернення: 8.11.2024).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за порушення вимог законодавства про безпеку та здоров'я працівників на роботі: проект Закону України, реєстр. н. 10148 від 13.10.2023 р.). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42996> (дата звернення: 8.11.2024).

3. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва: постанова Пленуму ВСУ № 7 від 12.06.2009 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09#Text>

4. Бахуринська О. О. Перспективи удосконалення кримінально-правової охорони безпеки та здоров'я працівників на роботі. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. № 3. С. 201–207.

МЕХАНІЗМ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Васильєв Олександр Сергійович

*студент факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Механізм кримінально-правового регулювання (далі – МКПР) є вічним (дискусійним) для науки кримінального права аналітичним конструктом, покликаним обґрунтувати реалізацію кримінально-правової матерії. Проте існуючі варіації МКПР, які обговорюють у вітчизняній науці кримінального права, на жаль, характеризуються серйозними вадами, що, як уявляється, не одержують належного критичного оцінювання та суттєво принижують здатність МКПР виконувати завдання кримінального права.

Загальновідомо, що МКПР як різновид механізму правового регулювання, дефініція якого, своєю чергою, знаходиться в залежності від усвідомлення власної дефініції кримінального права та ролі останнього в соціумі. До того ж слід указати, що кримінальне право відноситься до галузевої юриспруденції, завданням якої є створення юридичної догми, яка, своєю чергою, пропонує законодавцю системно побудовані засади, категорії (поняття) та моделі (конструкції) [1, с. 32–36].

Нормативний фундамент правового регулювання (позитивне право) створюється системою норм позитивного права, які задіяні під час упорядкування тих чи інших суспільних відносин. МКПР є частиною кримінально-правового регулювання, що визнається фактичним наслідком реалізації спеціально-юридичних функцій кримінального права: запобіжної та відновлювальної, а не загальносоціальних (виховної тощо). Тому МКПР слід розглядати як: 1) систему кримінально-правових засобів впливу на певний вид суспільних відносин; 2) правничу конструкцію, як «орієнтир», «схему», «алгоритм» правотворчих суб'єктів, МКПР повинен включати механізм захисту права, тобто не тільки запобіжні засоби, але і відновлювальні. Такий механізм наповнений правовими засобами, що розташовані на двох рівнях регулювання [2, с. 9]: нормативному й індивідуальному.

Нормативний рівень правового регулювання складається з норм матеріального кримінального права, які, на думку І. І. Митрофанова, наділені специфічністю, що не можна пояснити через загальновизнані підходи до визначення норм права. Не можна зрозуміти їх справжній

зміст і через розгляд їх як заборони вчинення певних діянь. Норми кримінального права створюються для регулювання суспільних відносин, в яких зацікавлена як держава, так і соціум у цілому та його окремих індивідів. Указані суб'єкти безсумнівно зацікавлені в тому, щоб діяння, передбачені Особливою частиною Кримінального кодексу (далі – КК) України взагалі не вчинялися, тому й своїм завданням КК України має запобігання кримінальним правопорушенням. Під дією норм кримінального права регульовані суспільні відносини набувають статусу запобіжних кримінально-правових відносин, серцевину яких є сукупність прав і обов'язків суб'єктів кримінального права. Створюючи норми кримінального права, держава встановлює обов'язок для всіх членів соціуму не вчиняти діяння, передбачені Особливою частиною КК України, перетворюючи їх у своєрідний норматив [2, с. 16–17].

Таке поняття норми кримінального не є традиційним для кримінально-правової доктрини, але воно пояснює яким чином норми кримінального права виконують його завдання. Якщо норма кримінального права не виконала запобіжну функцію та мало місце протиправна поведінка в «роботу» на індивідуальному рівні підключається механізм реалізації кримінальної відповідальності. П. С. Берзін зазначив, що для дослідження МКПР виділяються принаймні три його аспекти: а) спеціальний; б) психологічний; в) інструментальний, спеціально-юридичний. Структура МКПР включає такі його основні елементи: а) норми кримінального права; б) юридичні факти; в) кримінально-правові відносини; г) акти застосування кримінального права; д) акти реалізації кримінального права [3, с. 45–66]. Для кримінально-правового регулювання, на нашу думку, цього достатньо, але необхідно врахувати, що для реалізації самої кримінальної відповідальності цих елементів виявляється замало. Такий підхід пояснюється тим, що кримінальна відповідальність може бути реалізована через діяльність, що не порушує кримінально-правового обов'язку не вчиняти кримінально карані делікти, через діяльність правоохоронних органів, що накладають на винного певні правові обмеження у випадку невиконання кримінально-правового обов'язку, та через загрозу реального застосування правових обмежень в межах інституту строків давності в разі латентних злочинів. Крім того, реалізацію кримінальної відповідальності необхідно визначати й як виконання прав і обов'язків суб'єктів кримінально-правових відносин в точній відповідності з приписами закону. Така реалізація можлива тільки за наявності складного механізму як сукупності кримінально-правових елементів [4, с. 48] – механізму реалізації кримінальної відповідальності (далі – МРКВ).

Так, І. І. Митрофанов указує не те, що механізм реалізації відповідальності у кримінальному праві – це набір (система)

необхідних і достатніх правничих інструментів, що беруть участь у впровадженні приписів норми кримінального права (чи сукупності норм) в поведінку суб'єктів конкретних правовідносин для досягнення вказаного в ній результату завдяки застосованим кримінально-правовим засобам впливу. Аналіз різних точок зору вчених на структурні елементи механізмів правового та кримінально-правового регулювання дозволив установити, що МРКВ складається із декількох взаємопов'язаних елементів, а саме: нормативно-правового регулювання; правових відносин; індивідуально-правового регулювання. Обов'язково до МРКВ як окремих елементів входить система кримінально-правових засобів впливу (без них кримінальна відповідальність – це оголена фікція). Виокремлення системи кримінально-правових засобів впливу пов'язане ще й з тим, що МРКВ стосовно осіб, які вчинили кримінальні проступки, має певну специфіку. Для кримінальних проступків не може бути використаний весь арсенал засобів із цієї системи. Так, напевно, не можна буде до вказаних осіб застосовувати всі види покарань (позбавлення волі, обмеження волі, арешт). Учинення кримінальних проступків не може мати такий правничий наслідок, як судимість [5, с. 10].

Через активний стан МРКВ весь МРКП приводиться в рухливий стан, що спрямований на виконання всіх юридичних функцій кримінального права. В разі, якщо цього не відбувається, то в певному механізмі щось йому заважає. Суттєвим при цьому визнається діяльність з фактичного моніторингу чинних норм кримінального права (чи реалізуються вони?), приєднання нових норм кримінального права до чинного КК. Слід також визнати важливим те, щоб вчасно скасовувалися морально застарілі норми кримінального права, корегувалися ті, що продовжують діяти, усувалися неясності, неузгодженості, а й іноді й існуючі протиріччя. В іншому випадку вже на початку реалізації норм КК можуть відбутися функціональні «збої» у МРКП, що призведе до невиконання завдань [6, с. 101].

Під час функціонування МРКВ постійно виникає потреба в приєднанні іншої складової частини цього механізму – індивідуального кримінально-правового регулювання у формі правозастосування у випадку, коли вимагається: 1) встановлення юридичного факту – вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого КК України; 2) конкретизація змісту обмежень особистого, майнового й іншого характеру (первинна чи повторна) або визначення юридичних фактів, за яких особа може не перетерплювати взагалі таких обмежень; 3) примусове виконання обмежень особистого, майнового й іншого характеру, що складають зміст кримінальної відповідальності; 4) закріплення

прийнятих рішень щодо руху матеріалів кримінального провадження, встановлення наявності юридичного факту, конкретизації (індивідуалізації) засобів кримінальної відповідальності в акті застосування норм кримінального права [6, с. 192].

Не можуть обійтися розглядувані механізми без блоку кримінально-правових засобів, під якими І. І. Митрофанов розуміє спеціально передбачені та суворо регламентовані КК України певні способи впливу суду та Президента України під час помилування на поведінку осіб, які винно вчинили кримінальні правопорушення, для відновлення соціальної справедливості, виправлення (ресоціалізації, обов'язкового лікування для примусових засобів лікування далі – ПЗЛ), в т.ч. шляхом зміни обтяжень на цих осіб, а також запобігання вчиненню ними нових кримінально-караних діянь. Систему засобів кримінально-правового реагування на вчинений кримінально-караний делікт складають: а) основні засоби впливу: 1) покарання; 2) судимість; 3) засоби безпеки в кримінальному праві; 4) різні види заохочення, передбачені нормами КК України; б) додаткові засоби впливу – інші засоби кримінально-правового впливу, що носять допоміжний характер – інші кримінально-правові наслідки вчинення кримінально-протиправного делікту (ПЗЛ, що застосовується до осіб, які вчинили кримінально-каране діяння, спеціальна конфіскація, заходи кримінально-правового впливу на юридичну особу) [2, с. 376–377].

Таким чином, для кримінально-правового регулювання необхідний свій механізм, для реалізації кримінальної відповідальності свій, який є частиною МКПР, що функціонує на індивідуальному рівні. Реалізація кримінальної відповідальності відбувається через покарання та судимість, а також окремі засоби кримінально-правового впливу заохочувального характеру.

Література:

1. Митрофанов І. І. Галузева юриспруденція. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 32–36.
2. Митрофанов І. І. Механізм кримінально-правового регулювання : монографія. Кременчук : Видавець ПП Щербатих О. В., 2019. 480 с.
3. Берзін П. С. Механізм кримінально-правового регулювання: загальнотеоретичні аспекти. *Право і громадянське суспільство* : електронне періодичне видання. 2014. № 2. С. 45–66.
4. Митрофанов І. І. Теоретичні засади механізму реалізації кримінальної відповідальності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2017. 460 с.

5. Митрофанов І. І. Теоретичні засади механізму реалізації кримінальної відповідальності : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2017. 38 с.

6. Митрофанов І. І. Кримінальна відповідальність і механізм кримінально-правового регулювання. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 17. С. 97–105.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-73>

ПРИХОВУВАННЯ ЯК ФОРМА ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Гладковський Михайло Олегович

*аспірант кафедри кримінально-правової політики
та кримінального права*

Навчально-науковий інститут права

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

В зарубіжній юридичній літературі відзначається, що деякі форми відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, можуть відповідати визначенню приховування, а це означає, що в окремих випадках легалізацію доходів від злочину можна розглядати як кваліфіковане приховування [1, с. 3]. Зазначена позиція знаходить своє втілення на законодавчому рівні. Наприклад, відповідно до ч. 1 § 261 «Відмивання грошей; приховування майнових цінностей, отриманих незаконним шляхом» Кримінального закону ФРН: «Той, хто приховує предмет, пов'язаний із названою в реченні 2 протиправною дією, або відвертає встановлення його походження, знайдення, конфіскацію, вилучення або тимчасовий арешт чи створює загрозу невиконання вказаних заходів, карається на строк від трьох місяців до п'яти років» [2, с. 261]. При цьому зазначена норма розміщена в розділі 21 «Пособництво та приховування майна, здобутого злочинним шляхом» Кримінального закону ФРН [2, с. 264]. У цьому контексті не зайвим буде згадати положення ч. 5 ст. 27 Кримінального кодексу України [3] (далі – КК), в якій під приховуванням кримінального правопорушення, зокрема, розуміється приховування предметів, здобутих кримінально протиправним шляхом.

Розгляд досліджуваної форми об'єктивної сторони легалізації доходів від кримінального правопорушення в якості кваліфікованого приховування пояснює використання в цій формі синонімічних слів «приховування» та «маскування» (адже в ст. 396 КК також передбачена кримінальна відповідальність за заздалегідь необіцяне приховування кримінального правопорушення). При цьому, в науці кримінального права та правозастосовній діяльності сформовано позицію, відповідно до якої відповідальності за приховування кримінального правопорушення не підлягають особи, які його вчинили. Як слушно зазначено в юридичній літературі, використання у ч. 1 ст. 209 КК також терміну «маскування» цю прогалину усуває. Адже, згідно з цією статтею, ключовою відмінністю приховування від маскування є те, що з точки зору вітчизняного кримінального права особа може приховувати майно злочинного походження чи дії інших у той час, як маскувати може те, що їй належить або чим вона може не юридично, а фактично розпоряджатися [4, с. 236].

Не варто повністю ототожнювати злочинну легалізацію та приховування кримінального правопорушення. Так, наприклад, М.М. Лапунін розмежує причетність до злочину та вторинну злочинну діяльність, до якої відносить і відмивання доходів. Науковець слушно зазначає, що за волею законодавця найбільш небезпечні форми причетності, що посягають, як правило, на відмінний від основного об'єкт, можуть втрачати властивості причетності, залишаючись при цьому вторинним діянням [4, с. 237]. Розвиваючи цю позицію О.О. Дудоров та Т.М. Тертиченко підкреслюють, що відмивання доходів від приховування злочину відрізняє і те, що суспільна небезпека легалізації злочинних доходів виходить далеко за межі охоронюваних законом відносин щодо відправлення правосуддя та чинить вплив на економіку [4, с. 237].

В юридичній літературі стверджується, що дії, спрямовані на приховування, маскування майна, одержаного злочинним шляхом, виступають лише одним з етапів легалізації такого майна, а також досягненням її кінцевої мети – введення кримінальних капіталів у легальний сектор. Виходить, що в деяких випадках при можливості доведення суб'єктивної сторони злочину, особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності навіть при вчиненні лише першого з трьох етапів відмивання злочинних доходів – їх розміщення. Такий підхід в європейському та національному антилегалізаційному законодавстві сприяє ефективній протидії аналізованому кримінальному правопорушенню. Адже у випадку закріплення відповідальності за його вчинення після завершення всього процесу відмивання, а саме останнього етапу (інтеграції), особливо в разі його успішного

(з погляду злочинця) завершення, діяльність правоохоронних органів в аспекті доказування у справах про відмивання була б значно ускладнена [4, с. 237–238].

Виходячи з законодавчого формулювання досліджуваної форми об'єктивної сторони, приховування або маскуванню майна, одержаного злочинним шляхом, може бути здійснене способами, переліченими в диспозиції ч. 1 ст. 209 КК, а саме шляхом приховування або маскуванню: злочинного походження такого майна; володіння ним; прав на це майно; джерела його походження; місцезнаходження такого майна.

У О.О. Дудорова та Т.М. Тертиченко доцільність перерахування в диспозиції ч. 1 ст. 209 КК (у попередній редакції) способів приховування чи маскуванню майна злочинного походження викликає сумніви. На думку правників названі способи фактично не вказують на специфічні ознаки приховування чи маскуванню, а розкривають їх зміст, що не допомагає сприйняттю об'єктивної сторони складу аналізованого кримінального правопорушення, а через змістовне перевантаження лише ускладнює його. Крім того, беручи до уваги те, що приховування (так само як і маскуванню) не є чимось новим ні для вітчизняного законодавця, ні для правозастосовних органів, науковці вважають, що на повноті реалізації приписів загальноєвропейського антилегалізаційного законодавства така новела, як усунення зазначеної конкретизації способів, не відіб'ється [4, с. 234–235].

Не заперечуючи слушність висловлених аргументів, вбачається, що зазначені способи все ж варто залишити в диспозиції ч. 1 ст. 209 КК виходячи з наступного. По-перше, закріплення зазначеної форми об'єктивної сторони повністю узгоджується з вимогами міжнародного антилегалізаційного законодавства та наочно демонструє міжнародній спільноті виконання Україною зобов'язань щодо імплементації вимог цього законодавства. По-друге, як свідчить правозастосовна практика в ряді випадків певна деталізація ознак складу кримінального правопорушення сприяє більш активному застосуванню відповідної кримінально-правової заборони правоохоронними органами, оскільки виступає чітким дороговказом для кваліфікації. По-третє, на відміну від попередньої редакції ч. 1 ст. 209 КК, у чинній редакції цієї частини зазначена форма об'єктивної сторони розташована більш вдало.

Література:

1. Ricardo Pinto, Ophelia Chevalier. Money Laundering as an Autonomous offence; edited and approved by Rafael Franzini Batlle. Washington: Inter-American Drug Abuse Control Commission, 2006. P. 3.
2. Карне законодавство ФРН. Переклад. Київ, ВАІТЕ, 2016. 408 с.

3. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/card2#Card> (дата звернення 22.10.2024).

4. Дудоров О. О., Тертиченко Т. М. Протидія відмиванню «брудного» майна: європейські стандарти та Кримінальний кодекс України : монографія. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-74>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ

Лазоренко Назар Русланович

*студент 5 курсу факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Обираючи тему, пов'язану з наркозлочинністю, особистим мотивуванням була актуальність цієї проблеми. Так, за статистичними даними звіту національної поліції України про результати роботи у 2023 році можна дійти висновку, про підвищення відсотку розкриття наркозлочинів, наприклад, порівняно з 2022 роком збільшилася на 13% кількість викритих наркозлочинів (з 33,8 тис. до 38,3 тис.), у тому числі щодо збуту наркотичних речовин – на 41% (з 9,9 тис. до 14 тис.), пов'язаних з легалізацією коштів, отриманих від наркоторгівлі, – на 56% (з 34 до 53), організацією нарколабораторій – на 69% (з 61 до 103) та наркопритонів – на 95% (з 231 до 450). Розкрито на 40% більше (з 22,5 тис. до 31,5 тис.) наркозлочинів, у тому числі фактів збуту наркотиків – на 48% (з 7,8 тис. до 11,5 тис.), організації діяльності нарколабораторій – на 60% (з 55 до 88), наркопритонів – у 2,1 рази (зі 199 до 423), а також легалізації коштів, отриманих від наркоторгівлі, – на 69% (з 29 до 49). Вилучено на 19% більше (з майже 2,6 тон до понад 3,1 тон) наркотичних та психотропних речовин [1, с. 9]. Виходячи з даної статистики, зрозуміло, що кількість наркозлочинів збільшується з кожним роком, як і їх розкриття.

За звітністю Офісу генерального прокурора України про кримінальні правопорушення за січень – жовтень 2023 року, кількість кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших кримінальних правопорушень проти здоров'я населення, складає 36 382, за січень –

жовтень 2024 року 43 048, що на 6 666 правопорушень більше, ніж минулий рік.

Постає питання, причин, чому показники зростають з кожним роком і які фактори на це впливають. Результативна протидія злочинності наркозалежних осіб можлива лише в разі, якщо дослідники акцентують увагу й на особі наркозалежного злочинця [2, с. 86–91], кримінально-правових заходах протидії злочинності вказаних осіб. Така протидія з точки зору гносеології має практичні та теоретичні аспекти. Практичні – це питання, що відповідають заходам, які охоплюються реалізацією Програми запобігання наркоманії. Серед тих, що постають перед правоохоронними структурами, найактуальнішими є правові – правозастосовні та правотворчі, а так само організаційні питання. Теоретичні – це питання, що вимагають не лише фундаментальних, а й поглиблення прикладних наукових розроблень. Саме на гранті прикладних досліджень уможлиблюється системний аналіз такого феномена, як наркоманія та її взаємозв'язків з іншими, насамперед, суміжними соціальними явищами. Їх спорідненість полягає в тому, що вони знаходять своє відображення у правових і організаційних заходах, пов'язаних з вирішенням питань правового регулювання та організації протидії такому негативному соціальному злу, яким є наркоманія, у тому числі завдяки правильному застосуванню кримінально-правових засобів щодо наркозалежних осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення [3, с. 7–8]. Даючи відповідь, слід зазначити, що суспільство стає свідками вчинення наркозлочинів щодня, але основна проблема, на нашу думку, полягає у простоті придбання наркотику будь-ким.

З розвитком соціальних мереж і месенджерів, таких як «WhatsApp», «Telegram», «Signal», та соціальної мережі «Facebook», доступ до придбання та рекламування наркотиків стає простішим, для будь-кого, незалежно від статі та віку. Наприклад, за допомогою функції реклами, у соціальній мережі «Facebook» з метою пропагування безпечного придбання наркотиків, яке не буде піддано правовому оцінюванню з боку правоохоронних органів державної влади й управління, заінтересовані в збуті наркотиків особи, поширюють світлини, дописи та історії, які містять ілюстровані фото речовин, схожі на наркотичні, а саме, зображення листків канабісу, білого порошку та таблеток. Такі зображення супроводжуються завуальованими назвами наркотичних речовин – «шишки» (назва канабісу), «швидкості» (назва амфетаміну), «екстазі» (назва метилендіоксиметамфетаміна), «крокодил» (назва дезоморфіну), «сіль» (назва мефедрону). Завуальовану назву та чи інша наркотична речовина, здобула завдяки своєму зовнішньому вигляду або від отриманого ефекту після вживання, який має вплив на нервовий центр головного мозку, що в свою чергу може стимулювати, психічне

збудження, ейфорію, галюцинації та сонливість. Серед наркозалежних, використовуються завуальовані назви, що складають їх певний сленг та дозволяють не вживати справжні назви наркотичних речовин, приховуючи реальні наміри як продавця, так і покупця.

Розміщені світлини, що використовують сленгові назви наркотичних речовин та їх ілюстрації, мають головний елемент, це електронне посилання на ресурс, де безпосередньо відбувається вибір наркотиків та їх придбання. Ось тут месенджер і виступає, як платформа, за допомогою якої злочинцями реалізовується збут наркотиків. За даними Національної поліції України, на вересень 2024 року, «Telegram» налічує близько 520 наркомагазинів, найчастіше правопорушниками використовується саме такі додатки цього месенджеру, як, канал, чат-бот, рідше спільний чат.

Перший варіант, за допомогою каналу або чат-боту, особа може придбати наркотики, у будь-який час, без фізичного та дистанційного зворотного зв'язку продавця. Канал або чат-бот, мають певний алгоритм, за яким покупець власноруч обирає товар, після вибору, отримує вартість та реквізити для сплати, після успішної оплати, особа отримує координати так званого «кладу», «закладки». «Клад» – завуальована назва місця, де безпосередньо прихована наркотична речовина.

Розглядаючи другий варіант, придбання через нарко-чат у месенджері, він різниться від першого, присутністю дистанційного контакту особи та продавця. Іноді, у нарко-чаті, присутній один або декілька продавців, та від 10 до 20 покупців, де між ними є дистанційний контакт та домовленості, щодо придбання, обміну та збуту.

У третьому абзаці, мною було зазначено, що суспільство стає свідками наркозлочинів щодня, під цим треба розуміти, що потрапити у нарко-чат, канал або чат-бот, можна не тільки завдяки рекламі у соціальних мережах, а й завдяки розповсюдженим лінкам та посиланням на нарко-додатки, у громадських місцях, а саме, на зупинках, багатоповерхівках, гаражах, сміттєвих баках, рекламних дошках і біля закладів освіти. Лінки та посилання бувають у різних форматах, перший, самий розповсюджений, це текстовий формат посилання, нанесений за допомогою звичайного балончика з фарбою або наліпкою з текстом, який потрібно самостійно продублювати у своєму телефоні, у відповідному месенджері або пошуковому браузері. Другий формат, це к'юар – код наліпка або зображення к'юар – коду, на який треба навести телефон з увімкненою камерою, щоб зчитати дані та потрапити у відповідний чат – бот, канал або нарко-чат.

Легкість придбання, дистанційність, швидкість та анонімність, спрощують купівлю наркотичних речовин, для будь-кого. Придбати наркотики дистанційно, набагато легше психологічно для підлітка або

людини, яка ще не має наркозалежності, ніж мати фізичну зустріч з продавцем.

У висновку, хочеться зазначити слушну думку О. О. Малоголової, що оптимізація політики протидії наркозлочинності залишається одним із ключових завдань державної влади та правоохоронних органів України. Протидія цьому виду злочинності є складним і багатограним процесом, який вимагає значних зусиль і рішучих заходів. Сучасні методи незаконного збуту наркотиків та способи приховування злочинної діяльності, що активно використовуються правопорушниками, впливають на динаміку і структуру злочинності в країні. Це потребує оновлення норм чинного законодавства та приведення їх у відповідність до сучасних викликів. Національна поліція України проводить активну роботу щодо виявлення онлайн-наркозбувачів: здійснює моніторинг і аналіз їхньої діяльності, проводить оперативно-розшукові заходи для встановлення місцезнаходження осіб, причетних до незаконного розповсюдження наркотиків. Проте розгалужена структура злочинних угруповань і перебування їх організаторів за межами країни значно ускладнюють документування таких кримінальних правопорушень і притягнення винних до відповідальності. Для реформування підрозділів боротьби з наркозлочинністю необхідно застосувати системно-функціональний підхід. Це дозволить удосконалити їхню структуру, завдання, функції, а також забезпечити належний рівень матеріально-технічного, організаційно-правового та кадрового забезпечення [4, с. 38].

Таким чином, вивчення питань оформлення та проведення заходів протидії наркозлочинності свідчить про те, що відносно наркозвlezних осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, слід об'єднувати справи в загальносоціальному та спеціально-кримінологічному профілактичному спрямуванні, щоб протидіяти наркотичній залежності осіб і вчинюваним кримінальним правопорушенням, а процес відбування-виконання ними покарань необхідно з'єднати з примусовим наданням їм лікувальної допомоги, щоб покращити стан їхнього фізичного здоров'я та максимально знизити їх наркотичну залежність.

Література:

1. Звіт національної поліції України про результати роботи у 2023 році. URL : https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2023/zvit_NPU_2023.pdf (дата звернення: 20.11.2024).

2. Митрофанов І. І. Кримінологічні аспекти поняття особи наркозалежного злочинця. *Юридична Україна*. 2007. № 9. С. 86–91.

3. Митрофанов І. І. Протидія злочинності наркозалежних осіб у сфері наркообігу : монографія. Кременчук : Вид. ПП Щербатих О. В., 2008. 450 с.

4. Малооголова О. О. Досвід і сучасний стан протидії наркозлочинності в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ : наук. журн.* 2020. № 3 (116). С. 31–39.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-75>

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ФУТБОЛЬНОГО ХУЛІГАНСТВА: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

Ларкін Михайло Олександрович

<https://orcid.org/0000-0002-4676-460X>

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права та правоохоронної діяльності

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

Футбольне хуліганство – це доволі складний контркультурний (за Т. Роззаком) [1] феномен, який керується почуттєво-емоційними відчуттями та кидає виклик суспільним цінностям. Крайні форми футбольного хуліганства передбачають дії групового насильницького характеру. Сучасні футбольні уболівальники (фани) досить організовані та, як правило, мають чітку ієрархізовану структуру.

Резонансність футбольного хуліганства викликає занепокоєння у правоохоронців різних країн, зокрема й України. Потребує підвищеної уваги питання розроблення комплексної програми попередження футбольного хуліганства і механізмів її реалізації.

Вважаємо, що комплексна програма попередження футбольного хуліганства має розглядатися в системному зв'язку з основними елементами соціальної профілактики антигромадських явищ (процесів) [2, с. 175] та включати такі основні попереджувальні заходи:

1. Заборона вживання алкогольних напоїв. Так, Уряд Франції закликав усі міста, де проходять матчі Євро-2016, заборонити продаж алкоголю у «зонах ризику» поблизу стадіонів у дні матчів та напередодні. Також можна взяти приклад з м. Ланс, де зустрілися збірні Англії та Уельсу і де за 24 години до того було повністю заборонено вживати алкоголь на вулицях. На думку Майка Лейтона, одного з авторів книжки «Полювання на хуліганів: операція Червона картка»,

заборона алкоголю часом допомагає, але не вирішує проблему в корені. «Затягати злочинцям пиво не потрібне, – каже він, – але воно все-таки впливає на інших: тих, хто лише намагається доєднатися до агресивних угруповань, і тих, хто прикриває їхній тил» [3].

Дієвість цього заходу, на нашу думку, можлива лише тоді, коли ця заборона набуде абсолютного характеру у всьому світу. У футбольних фанів має з'явитися «звичка» щодо заборони вживання алкогольних напоїв перед та під час футбольного матчу.

2. Активна профілактична робота з молоддю, яка себе відносить до фанатського руху, та потенційно може бути причетна до вчинення хуліганських дій (або вчиняла зазначене кримінальне правопорушення). О.В. Кириченко обґрунтовано зазначає, що «основною складовою вчинення таких кримінальних правопорушень є насамперед внутрішні детермінанти, пов'язані з особистістю особи злочинця, яким притаманні глибока морально-психологічна деформація, патології психічного стану, дефекти правосвідомості тощо. При цьому слід мати на увазі, що на формування особи впливає безпосереднє середовище, в якому вона перебуває, соціальні групи (сім'я, друзі тощо), безпосередні умови життя тощо. Негативний вплив на формування в особі приводу до вчинення хуліганства здійснюють криміногенні ситуації. В умовах високої концентрації населення, збільшення кількості стресових ситуацій і ослаблення традиційних форм соціального контролю – збільшується нервово-психічне навантаження людей, посилюється в їх відносинах емоційна напруга, розрядка якої нерідко відбувається в конфліктній (у тому числі й у протиправній) формі» [4, с. 1214–1215].

Сутність цього попереджувального заходу полягає у системній взаємодії закладів освіти, роботодавців та правоохоронних органів щодо недопущення хуліганських проявів пов'язаних з футболом. Це: спільні зустрічі, профілактичні бесіди, сприяння соціалізації молоді, процедури з медіації тощо.

3. Створення спеціальних підрозділів у системі правоохоронних органів, які б здійснювали досудове слідство щодо кримінальних правопорушень різних утворень неформальної молоді, зокрема, футбольних хуліганів. Також потребують окремої уваги питання розроблення та модернізації (оновлення) відповідних криміналістичних методик.

Отже, впровадження та реалізація комплексної програми попередження футбольного хуліганства – це крок, який має змінити сутність та динаміку цього кримінального явища. Нами ж запропоновані три ключові заходи попередження футбольного хуліганства: заборона вживання алкогольних напоїв; активна профілактична робота з молоддю, яка себе відносить до фанатського руху, та потенційно може бути

причетна до вчинення хуліганських дій (або вчиняла зазначене кримінальне правопорушення); створення спеціальних підрозділів у системі правоохоронних органів, які б здійснювали досудове слідство щодо кримінальних правопорушень різних утворень неформальної молоді, зокрема, футбольних хуліганів.

Література:

1. Roszak T. The Making of a Counter Culture. Reflections on the Technocratic Society and Its Youthful Opposition. New York, 1969. 313 p.
2. Джужа О. М. Запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальним насильством: монографія. Київ : Атіка, 2009. 240 с.
3. П'ять способів зупинити футбольне хуліганство. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/06/160618_five_ways_to_stop_hooliganism_it (дата звернення: 01.11.2024).
4. Кириченко О. В. Криміналістична профілактика хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. *Наукові перспективи*. 2024. № 5(47). С. 1210–1219.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-76>

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ

Медова Ірина Олегівна

*студентка факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Кримінальна відповідальність неповнолітніх є однією з найбільш дискусійних і делікатних тем сучасного кримінального права. Вона розташована на стику правових, соціальних і етичних проблем, це стосується осіб, які через свій вік та недостатній соціальний розвиток потребують особливого ставлення.

Сучасний світ стикається з новими труднощами, однією з яких є зростання поширеності злочинності серед молоді, зокрема кіберзлочинності, насильства чи кримінальних правопорушень, спричинених впливом соціальних медіа чи технологій. Так, тільки за 2024 рік вчинено 1208 кримінальних правопорушень неповнолітніми. У цьому

контексті існує потреба в реформуванні кримінального законодавства з метою забезпечення послідовного підходу до неповнолітніх правопорушників, який передбачає як покарання, так і реабілітацію.

Юридична практика показує, що застосування загальних принципів кримінальної відповідальності до дітей часто є невдалим і суперечить гуманістичним принципам права. Міжнародні стандарти, зокрема Конвенція ООН про права дитини, вимагають спеціального підходу до неповнолітніх, який зосереджується на відновному правосудді та соціалізації.

Сьогодні кримінальне законодавство щодо неповнолітніх є специфічним щодо кримінальної відповідальності, яка реалізації через покарання й інші кримінально-правові засоби впливу [1, с. 618–628]. Зокрема, перелік покарань, що можуть призначатися особам, молодше за 18 років, значно скорочено порівняно з дорослими. Основними видами покарання, що вказано у ст. 98 Кримінального Кодексу (далі – КК) України, для неповнолітніх є штраф, громадські роботи, виправні роботи, пробаційний нагляд і позбавлення волі на певний строк. Інші додаткові покарання включають лише штрафи та втрату права обіймати певні посади чи брати участь у певній діяльності [2].

У ч. 1 ст. 99 КК України вказано, що покарання може бути застосовано до неповнолітніх, якщо вони не залежать від сім'ї, мають власні кошти чи майно, на яке може бути звернене стягнення, засуджених за вчинення кримінального правопорушення, за яке передбачено основне покарання лише у виді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, може бути застосовано покарання у виді громадських робіт або виправних робіт. Однак більшість неповнолітніх не мають офіційного доходу або не мають особистих коштів, тому цей вид покарання застосовується рідко і є малоефективним [2]. Наприклад, у 2023 році цей вид покарання було застосовано до 128 (у 2022 році – 68) неповнолітніх, або 10,2% від усіх призначених неповнолітнім покарань (у 2022 році – 6,8%) [3].

Потенційні застосування громадських і виправних робіт також дещо обмежені. Відповідно до ст. 100 Кримінального кодексу України ці санкції можуть застосовуватися лише до неповнолітніх віком від 16 до 18 років [2]. У 2023 році виправні та громадські роботи становили 10,7% від усіх призначених неповнолітнім покарань (у 2022 році – 7,1%) [3].

Згідно зі ст. 101 Кримінального кодексу України пробаційний нагляд застосовується до неповнолітніх відповідно до статті 59¹ цього Кодексу. Крім того, пробаційний нагляд щодо неповнолітніх може призначатися на строк від одного до двох років [2]. 2 квітня 2024 року Новоград-Волинський міськрайонний суд Житомирської області визнав

мешканця м. Звягеля винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною 1 статті 309 КК України та призначив правопорушнику покарання у виді 1 року пробаційного нагляду та поклав на засудженого відповідні обов'язки [4].

Як наслідок, перелік варіантів покарання, що призначаються неповнолітнім, надто обмежений, що не відповідає вимогам Мінімальних стандартних правил ООН. Зокрема, відповідно до п. 5.1 Пекінських правил, ступінь впливу на неповнолітніх має визначатися з урахуванням тяжкості кримінального правопорушення, а також індивідуальних особливостей особистості підлітка. Призначене цій особі покарання має бути належним, необхідним і достатнім для її покарання та запобігання повторенню кримінальних правопорушень.

Важливою складовою сфери кримінальної відповідальності неповнолітніх є складність звільнення цих осіб від відповідальності. Це питання має особливе значення, оскільки стосується специфіки підходів до осіб, які ще не досягли повноліття, та створює ряд викликів для правоохоронної та правової систем. Слід також указати на примусові заходи виховного характеру, які І. І. Митрофанов відносить до заходів безпеки, що застосовуються до осіб, які досягли на момент вчинення суспільно небезпечного діяння, зафіксоване нормативом Особливої частини КК України, 11 років [5, с. 421–426].

Л. М. Гуртієва та Т. В. Лукашкіна зазначають, що необхідно гарантувати ефективне функціонування механізму звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності, що зумовлює необхідність застосування примусових заходів виховного характеру. Це стосується випадків, коли молодий правопорушник звільняється від кримінальної відповідальності, незалежно від підстав цього звільнення [5, с. 339–344]. Крім того, науковці рекомендують додати до переліку освітні можливості, які доступні цим особам. Зокрема, вони рекомендували, щоб додаткові заходи включали допомогу в працевлаштуванні або можливість завершити освіту. Ці засоби сприятимуть як посиленню виховного ефекту, так і створенню умов, що сприятимуть більшій соціалізації неповнолітніх. Як наслідок, модернізація підходів до звільнення від кримінальної відповідальності має включати не лише правовий аспект, а й комплекс ініціатив, спрямованих на сприяння та зміну поведінки неповнолітніх у суспільстві [5, с. 339–344].

Сучасний аналіз порядку застосування кримінального покарання до осіб, які не досягли повноліття, показує, що найбільш поширеною практикою є позбавлення волі або, в багатьох випадках, звільнення від відбування покарання з випробуванням. Ці підходи вважаються найбільш ефективними та законними в політиці кримінального правосуддя

щодо неповнолітніх злочинців. Однак цей підхід має значні обмеження, які перешкоджають його ефективності в цій сфері.

Однією з першочергових проблем є недостатньо розроблена теоретична основа, яка б пояснювала застосування конкретних видів покарань для неповнолітніх. Відсутність чітко визначених теоретичних засад призводить до виникнення проблем у правовому регулюванні системи кримінального судочинства, що негативно впливає як на матеріальне, так і на процесуальне кримінальне законодавство. Недосконалість норм права стає проблемою, коли вони перешкоджають запровадженню більш індивідуалізованих і гнучких підходів до роботи з неповнолітніми, які вчинили кримінальні правопорушення. Це призводить до ситуації, коли першочерговою проблемою є вироки, які обмежують свободу або відбувають ув'язнення, без урахування інших варіантів. Таким чином, ці підходи не завжди допомагають у вирішенні питань успішної ресоціалізації неповнолітнього.

Ми вважаємо, що для вирішення цих проблем необхідне більш глибоке розуміння теоретичних основ, що дозволить нам забезпечити більш комплексний підхід до покарання, який зосереджується на вихованні та корекції поведінки неповнолітніх. Водночас необхідна суттєва модернізація законодавства, яка б створила нормативну базу для застосування ширшого спектру засобів кримінально-правового впливу, які враховують потреби та особливості неповнолітніх злочинців.

Як наслідок, особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх є значущими для сучасної правової системи через їхній вік, соціальну зрілість та реабілітаційну здатність. Аналіз сучасної ситуації вказує на те, що чинна система кримінальної відповідальності неповнолітніх часто є стандартною і не має достатньої глибини чи спеціалізації. Серед найбільш суттєвих проблем можна назвати: недостатньо розроблену теоретичну базу обґрунтування окремих видів покарань, обмежений перелік альтернативних методів впливу на злочинця, неефективність чинного матеріального та процесуального кримінального законодавства. Практика показує, що нерідко надається пріоритет над покаранням, яке не сприяє повному одужанню неповнолітніх або не враховує їх індивідуальні особливості.

Таким чином, зміна системи кримінальної відповідальності неповнолітніх має ґрунтуватися на поєднанні профілактичних, виховних та реабілітаційних підходів, спрямованих на забезпечення успішної ресоціалізації. Лише при комплексному підході можна досягти першочергової мети – не тільки кари, а і виправлення засудженої особи, яка не досягла повноліття, та її інтеграцію в суспільство як повноправного громадянина.

Література:

1. Митрофанов І. І. Кримінальна відповідальність та механізм її реалізації через кримінально-правові засоби впливу. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 11 (29). С. 618–628.
2. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 1 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 16.11.2024).
3. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2023 році. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Yacovleva_prizn_pokarannia.pdf (дата звернення: 17.11.2024).
4. Суд вперше застосував пробаційний нагляд як новий вид основного покарання. URL: <https://ualaw.org/sud-vpershe-zastosuvav-probacziynuj-naglyad-yak-novuj-vyd-osnovnogo-pokarannya/> (дата звернення: 17.11.2024).
5. Митрофанов І. І. Механізм кримінально-правового регулювання: монографія. Кременчук : Видавець ПП Щербатих О. В., 2019. 480 с.
6. Гуртієва Л. М., Лукашкіна Т. В. Деякі пропозиції щодо вдосконалення нормативного регулювання звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 339–344.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-77>

ОПТИМІЗАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ ДОСУДОВОЇ ДОПОВІДІ СТОСОВНО НЕПОВНОЛІТНЬОГО ОБВИНУВАЧЕНОГО

Озерський Ігор Володимирович

*доктор юридичних наук, професор, академік НАНВО України,
професор кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

У ч. 3 ст. 9 Закону України «Про пробацію» (2015 р.) визначено зміст досудової доповіді, серед іншого вона повинна містити: соціально-психологічну характеристику обвинуваченого; оцінку ризиків вчинення обвинуваченим повторного кримінального правопорушення;

висновок про можливість виправлення обвинуваченого без обмеження волі або позбавлення волі на певний строк. Водночас в п. 3 «Порядку складення досудової доповіді», затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 27 січня 2017 року № 200/5, більш деталізовано такий зміст досудової доповіді та додано, що вона окрім іншого, повинна містити висновок про можливість виправлення без позбавлення або обмеження волі на певний строк з урахуванням доступних програм та послуг, за умови реалізації яких можливо досягнути належної поведінки без застосування покарань, пов'язаних з ізоляцією від суспільства [1].

Вважаємо за необхідність розглянути особливості підготовки досудової доповіді щодо неповнолітніх, адже тут найбільш проявляється її психологічна складова. Як відомо, представник персоналу органу пробачії має право заявляти до суду клопотання про ознайомлення з матеріалами кримінального провадження щодо обставин, які передбачені п.п. 4, 5 ч. 1 ст. 91 КПК України, а в кримінальних провадженнях щодо неповнолітнього обвинуваченого – додатково ст. 485, 487 КПК України, в порядку, передбаченому ст. 317 КПК України. Складення досудової доповіді про неповнолітнього обвинуваченого віком від 14 до 18 років здійснюється з урахуванням вікових та психологічних особливостей неповнолітнього. Досудова доповідь про неповнолітнього обвинуваченого повинна містити: соціально-психологічну характеристику (історія правопорушень, соціально-побутові умови, освіта, працевлаштування, стан здоров'я, вживання наркотичних речовин, алкогольних напоїв, стосунки у суспільстві, в сім'ї, дозволяла та відпочинок, особисті якості та поведінка, ставлення до правопорушення); оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення, проведену згідно з методичними рекомендаціями, визначеними Міністерством юстиції України, з використанням підсистеми «КАСАНДРА» Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту; висновок про можливість виправлення без обмеження волі або позбавлення волі на певний строк; інформацію про вплив криминогенних факторів на поведінку особи; рекомендації щодо заходів, спрямованих на мінімізацію ризику повторного вчинення неповнолітнім кримінальних правопорушень.

У той же час, на осіб, які досягли повноліття під час здійснення кримінального провадження, а також на випадки, коли особа в одному кримінальному провадженні обвинувачується у вчиненні кримінальних правопорушень, частину з яких нею вчинено до, а решту – після досягнення 18 років, розповсюджуються особливості підготовки досудової доповіді щодо неповнолітніх за винятком положень, що передбачають обов'язкову участь їх батьків або інших законних представників.

Доречі за правилами ст. 314¹ КПК України досудова доповідь щодо неповнолітнього обвинуваченого віком від 14 до 18 років складається незалежно від тяжкості вчиненого злочину, крім випадків, передбачених КПК України.

Згідно вимог ч. 1 ст. 368 КПК України, суд, ухвалюючи вирок, приймає до відома досудову доповідь з інформацією про соціально-психологічну характеристику обвинуваченого. Така доповідь забезпечує суд інформацією, що характеризує обвинуваченого, а також допомагає визначити міру покарання. Для ухвалення справедливого рішення і визначення покарання суд має враховувати дані про обвинувачену особу: в яких умовах вона перебувала, проживала, позитивні чи негативні характеристики, рекомендації органу з питань пробації. Згідно з практикою Верховного Суду досудова доповідь має рекомендаційний характер, проте вона є дуже важливою для індивідуалізації покарання [2]. Відповідно до п. 1 постанови Пленуму Верховного суду України від 24.10.2003 року № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» при призначенні покарання в кожному випадку і щодо кожного підсудного, який визнається винним у вчиненні злочину, суди мають суворо додержуватись вимог ст. 65 КК України стосовно загальних засад призначення покарання, оскільки саме через останні реалізуються принципи законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації покарання.

Призначаючи покарання, у кожному конкретному випадку суди мають дотримуватись вимог кримінального закону й зобов'язані враховувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, дані про особу винного та обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання. Ухвалюючи вирок, суд бере до відома досудову доповідь з інформацією про соціально-психологічну характеристику обвинуваченого (ч. 5 ст. 314¹ та абзац другий п. 14 ч. 1 ст. 368 КПК України).

Наразі, вважаємо за необхідність забезпечити навчання всіх працівників органу пробації в Центрах підвищення кваліфікації за спеціалізацією чи програмою «психологія», адже під час складання досудової доповіді стосовно соціально-психологічної характеристики обвинуваченого, особливо неповнолітнього представник органу пробації має розумітися на психології особистості. Зокрема наказом від 06.01.2022 № 27/5 «Про затвердження кваліфікаційних вимог до професійної придатності осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України» (2022 р.) [3] та згідно кваліфікаційних вимог (2023 р.) [4] передбачена посада психолога з другим (магістерським) рівнем вищої освіти, галузі знань: соціальні та поведінкові науки (053), спеціальності «психологія».

Також, підтримуючи наукову позицію деяких вчених, вважаємо, що представникам органу пробації слід залучати психологів до вивчення психологічних характеристик обвинувачених, засуджених, особливо неповнолітніх, адже вони здатні виявити незначні відхилення у психіці неповнолітньої особи, її девіантної поведінки, визначення суспільної небезпечності та можливості ризику скоєння неповнолітніми особами повторних кримінальних правопорушень є складником гаранту та запоруки ефективного професійного корекційного втручання, яке, зі свого боку, може привести до виправлення такої особи [5, с. 89]. І така процедура, на нашу думку, впливає з положень абз. 1 п. 1 розділу III (назва – «Підготовка та зміст досудової доповіді») «Порядку складення досудової доповіді» (2017 р.) де вписано, що досудова доповідь складається на підставі інформації, яка може отримуватися від підприємств, установ, організацій або уповноважених ними органів та від громадян, котрими можуть бути психологи.

Представникам органу пробації у межах складення досудової доповіді стосовно особи неповнолітнього варто надсилати запит до регіональних/міжрегіональних центрів з надання безоплатної правничої допомоги, адже згідно п. 11 Порядку реалізації пілотного проєкту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення» (2024 р.), останні за погодженням з Координаційним центром з надання правничої допомоги можуть укладати угоди про співпрацю з установами, організаціями, фізичними особами (за згодою), діяльність яких спрямована, зокрема, на розвиток особистості неповнолітніх, їх ресоціалізацію, якими визначати взаємодію щодо порядку та способів отримання такої консультативної підтримки, реалізації визначених засобів ресоціалізації та моніторингу результатів їх реалізації. Якраз у цитованому пункті вписано, що «порядок взаємодії центрів та уповноважених органів з питань пробації щодо реалізації Програми в частині виконання положень цього пункту (11) визначається Координаційним центром з надання правничої допомоги та Державною установою «Центр пробації» [6]. Означена у цьому порядку «консультативна підтримка», цілком узгоджується з реалізацією органом пробації запиту на залучення психолога (у формі консультативної допомоги) до складення досудової доповіді у частині соціально-психологічної характеристики неповнолітнього обвинуваченого.

Література:

1. Про затвердження Порядку складення досудової доповіді : наказ Міністерства юстиції України від 27.01.2017 № 200/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-17> (дата звернення: 03.10.2024).

2. Досудова доповідь має рекомендаційний характер, проте вона є дуже важливою для індивідуалізації покарання – суддя ВС. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1441458> (дата звернення: 03.10.2024)

3. Про затвердження кваліфікаційних вимог до професійної придатності осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України» (2022 р.): зареєстр. в Мініюстиції України 20.10.2022 р. за № 1280/38616. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1280-22#Text> (дата звернення: 30.09.2024).

4. Кваліфікаційні вимоги із змінами, внесеними згідно з наказами Міністерства юстиції № 4597/5 від 18.10.2022, № 1081/5 від 23.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0014-22#n14> (дата звернення: 30.09.2024).

5. Антонюк А. Б., Андрощук Б. В., Горобченко К. В. Досудова доповідь щодо неповнолітнього: проблемні аспекти. *Публічне право*. 2020. № 4. С. 86–92.

6. Порядок реалізації пілотного проекту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення» : затвердж. наказом Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора від 22 липня 2024 року N 2176/5/501/176. URL : <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2024/07/poryadok-2.pdf> (дата звернення: 13.08.2024).

ОПРИЛЮДНЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЗАСУДЖЕННЯ ОСОБИ ЯК ЗАСІБ БЕЗПЕКИ ЗА ПРОЕКТОМ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Рябчинська Олена Павлівна

*доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри
кримінального права, процесу та криміналістики
Класичний приватний університет
м. Запоріжжя, Україна*

Павлов Володимир Григорович

*кандидат юридичних наук, доцент, суддя
Новозаводський районний суд м. Чернігова
м. Чернігів, Україна*

В ст. 3.6.7. «Оприлюднення інформації про засудження особи» проекту нового КК України (далі проекту КК) визначено, що оприлюднення інформації є засобом безпеки, що полягає у розміщенні інформації про особу, засуджену за вчинення: 1) умисного злочину 5–9 ступенів тяжкості; 2) злочину, передбаченого статтями 4.5.4–4.5.11, 7.6.4–7.6.6 цього Кодексу; 3) корупційного чи пов'язаного з корупцією злочину. Таке оприлюднення інформації про засудження особи здійснюється у визначених судом медіа, а крім того здійснюється у разі засудження: 1) за злочини, передбачені статтями 4.5.4–4.5.11, 7.6.4–7.6.6 цього Кодексу, – в Єдиному реєстрі осіб, засуджених за злочини проти сексуальної свободи та сексуальної недоторканості дитини; 2) за корупційні та пов'язані з корупцією злочини, – в Єдиному державному реєстрі осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення. У разі оприлюднення інформації про засудження особи не допускається розміщення відомостей про персональні дані інших учасників кримінального провадження. Розробники проекту КК виходили з того, що «якщо для вітчизняного кримінального права такий засіб безпеки є відносно новим, то в кримінальному законодавстві окремих зарубіжних держав він використовується давно і успішно. Його застосування забезпечує реалізацію, як мінімум, цілей забезпечення публічного осуду особи за вчинене кримінальне правопорушення і убезпечення суспільства в цілому та окремих осіб від вступу в правові відносини з особою, засудженою за певні кримінальні правопорушення (зокрема, її працевлаштування, укладання цивільно-правових договорів тощо)» (Бурдін Ю.В.) [1, с. 160]. Точніше

в кримінальному законодавстві окремих зарубіжних країн (Франції, Республіки Сан Марино, Республіки Польща) відомий такий захід безпеки, як опублікування вироку (М.І. Хавронюк). Ідея цього заходу полягає в інформуванні оточуючих щодо можливої небезпеки, яка виходить від особи, котра відбувала покарання за тяжкий або особливо тяжкий насильницький злочин (І. Горбачова) [2, с. 13].

Вітчизняні рецензенти проекту КК висловилися за те, що основним аргументом запровадження оприлюднення інформації про засудження в Україні, має стати пропорційність превалювання суспільного інтересу над приватним. Як зазначено у постанові Пленуму Вищого адміністративного суду від 26 вересня 2016 р. № 10 «Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації», лише дуже серйозні доводи на користь суспільного інтересу в розголошенні інформації можуть переважити можливу шкоду інтересам захисту права на невтручання в особисте життя та захисту персональних даних, коли йдеться про так звані вразливі персональні дані, зокрема, й щодо засудження особи за кримінальне правопорушення [3, с. 199].

У контексті чого висловили низку зауважень до проекту: 1) коло злочинів, засудження за які передбачає оприлюднення інформації, охоплює всі умисні злочини 3–9 ступенів тяжкості. Однак у ч. 2 ст. 3.6.2 загальним правилом застосування засобів безпеки є врахуванням не лише ступеня тяжкості, а й характеру вчиненого діяння. Невраховання характеру діяння, як видається, нівелюватиме безпечовий (попереджувальний) потенціал засобу. Наприклад, до умисних злочинів 3-го ступеня тяжкості належить, зокрема, «обіг рослини або гриба, що містять наркотичні засоби чи психотропні речовини, з метою збуту» (ст. 5.2.6). Чи справді існує соціальний інтерес в оприлюдненні інформації про засудження такого правопорушника? Тим більше, що таких злочинів в Україні досить багато, і як позитивно може вплинути на суспільство опублікування довгих списків засуджених наркодилерів? Відповідно, доцільно уточнити перелік злочинів, вчинення яких тягне за собою застосування цього засобу безпеки [3, с. 200]. Розробники проекту КК дослухалися до цього зауваження і наразі (станом на 01.08.2024 р.) передбачено розміщення інформації про особу, засуджену за вчинення умисного злочину 5–9 ступенів тяжкості. Також фахівці звернули увагу, що в Україні вже існують Реєстр осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та недоторканності малолітньої чи малолітнього та Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення (Реєстр корупціонерів). Також ставлять ряд питань, пов'язаних з реальним запровадженням такого засобу як от: з проекту незрозуміло, чи є обов'язковим

застосування оприлюднення інформації про засудження особи, чи це диспозитивний припис; яка інформація про засудження особи має бути оприлюднена? Чи можна оприлюднювати дані про застосування кримінально-правових засобів, які не є покаранням, якщо, наприклад, разом із покаранням застосовані засоби пробації або амбулаторна психіатрична допомога? Тому на їх думку ст. 3.6.7 потребує редакційного уточнення. Також рецензенти звернули окрему увагу на проблемні питання застосування оприлюднення інформації про засудження особи щодо неповнолітніх висвітлено у зауваженнях до розділу 3.10 [3, с. 201].

Вважаємо слушними висловлені вище зауваження та застереження. Також вважаємо за необхідне звернути увагу ще на один аспект цієї проблеми, а саме як тлумачити фразу «оприлюднення інформації про засудження особи»? Мова йде про те, що засуджена вироком місцевого суду особа може реалізувати своє право на апеляційне оскарження і подати апеляційну, а в подальшому і касаційну скаргу на рішення суду. Відповідно до ст. 400 КПК, подання апеляційної скарги на вирок або ухвалу суду зупиняє набрання ними законної сили та їх виконання, крім випадків, встановлених цим Кодексом. Тож можливо більш доцільно вести мову не про оприлюднення інформації про засудження особи, а про вступ в законну силу вироку суду щодо певної особи. Також викликає питання яким чином має бути реалізовано припис ч. 2 ст. 3.6.7 проекту КК, що оприлюднення інформації про засудження особи здійснюється у визначених судом медіа. Слід зважати на наступні питання, які потребують вирішення та узгодження з регуляторним законодавством: в ЗУ «Про судоустрій та статус суддів» такими повноваженнями суд не наділено, а згідно зі ст. 15 ЗУ «Про медіа» не належать до друкованих медіа офіційні друковані видання, що видаються з метою забезпечення доступу до публічної інформації; ЗУ «Про медіа» визначає правові засади діяльності в Україні суб'єктів у сфері медіа, а також засади державного управління, регулювання та нагляду (контролю) у цій сфері. Суд таким суб'єктом не є. До сфери дії цього Закону не належить поширення масової інформації зокрема й на офіційних веб-сайтах державних органів, органів місцевого самоврядування, призначених для поширення інформації, передбаченої Законом України «Про доступ до публічної інформації»; свобода діяльності у сфері медіа передбачає зокрема, що вона ґрунтується на принципах свободи вираження поглядів і переконань, свободи поширення, обміну та отримання інформації, свободи діяльності суб'єктів у сфері медіа, у тому числі вільного визначення змісту інформації, захищеності особи від втручання в її особисте та сімейне життя. Тож підстави виконання рішення суду, яке медійний суб'єкт має виконувати

не визначені; свобода діяльності медіа передбачає недопущення незаконного втручання у діяльність суб'єктів у сфері медіа з боку державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, політичних партій, власників відповідних суб'єктів, будь-яких інших фізичних та юридичних осіб; в ЗУ «Про засоби масової інформації» прямо забороняється розголошення будь-якої інформації, яка може призвести до вказання на особу неповнолітнього правопорушника без його згоди і згоди його законного представника (ст. 3); діяльність друкованих засобів масової інформації, спрямована на отримання прибутку, є підприємницькою діяльністю у цій сфері і здійснюється на основі цього Закону, Закону України «Про підприємництво» та інших актів чинного законодавства України, тож за розміщення будь-якої інформації замовник має сплатити. Тобто на порядок денний постає питання про статтю видатків з державного бюджету України, що в умовах кризи з фінансуванням судової гілки влади буде прийнято як вкрай нераціональне рішення.

Отже, не заперечуючи саму ідею оприлюднення інформації (передумовою чого є вирок суду) саме з позиції забезпечення суспільства й особливо окремих категорій осіб від вступу в правові відносини з такою особою, як то заявлено розробниками проекту КК, варто більш чітко визначити прийнятні (законні) форми поінформованості (обізнаності) зацікавлених осіб.

Принаймні сьогодні таку функцію успішно можуть виконувати загадані вище реєстри. Зокрема в ст. 6¹ КВК передбачено, що єдиний реєстр осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, є автоматизованою електронною базою даних, створеною для забезпечення збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку, узагальнення даних про осіб, які вчинили злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, у тому числі осіб, судимість яких за такі злочини знята або погашена в установленому законом порядку. До такого реєстру вносяться відомості щодо прізвища, імені, по батькові засудженого, дати народження, місця проживання чи перебування, кримінального правопорушення, за який його було засуджено, виду кримінального покарання, який до нього був застосований, інформацію про фактично відбуте ним покарання, а також про порушення правил адміністративного нагляду. Інформація про особу вноситься до реєстру на підставі обвинувального вироку суду, який набрав законної сили.

При цьому важливо, що право на отримання інформації щодо факту перебування конкретної особи в реєстрі мають: 1) сільські, селищні та міські голови, керівники державних адміністрацій, інших органів державної влади та місцевого самоврядування – щодо осіб, які

претендують на зайняття посади керівника (заступника керівника) дошкільного навчального закладу, середнього навчального закладу, позашкільного навчального закладу, закладу охорони здоров'я або іншої установи, організації, зобов'язаної здійснювати нагляд за малолітніми особами або надавати послуги медичного, навчального чи соціального характеру малолітнім особам, та належать до їх сфери управління; 2) керівники дошкільних навчальних закладів, середніх навчальних закладів, позашкільних навчальних закладів, закладів охорони здоров'я або іншої установи, організації, зобов'язаної здійснювати нагляд за малолітніми особами або надавати послуги медичного, навчального чи соціального характеру таким особам, у зв'язку з вирішенням питання щодо прийняття особи на роботу; 3) будь-яка фізична особа щодо інформації про себе; будь-яка фізична особа щодо інформації про іншу особу у разі наявності завіреної відповідно до вимог Закону України «Про нотаріат» згоди особи, щодо якої така інформація запитується [4].

Рішення про включення інформації про обвинуваченого у скоєнні кримінального правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи до Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи зазначається у резолютивній частині вироку (п. 2 ч. 4 ст. 374 КПК) [5].

Також в Україні діє Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення (Реєстр корупціонерів), тобто портал, де міститься інформація про всіх фізичних та юридичних осіб, які вчинили корупційні правопорушення. НАЗК адмініструє цей реєстр з лютого 2019 року [6]. У реєстрі опублікована інформація про: фізичних осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення; юридичних осіб, до яких застосовано заходи кримінально-правового характеру (наприклад, штраф чи конфіскація майна) через корупційне правопорушення. Завдяки цьому реєстру можливо перевірити наявність інформації про себе чи про інших осіб, які претендують на посади відповідального або особливо відповідального становища або посади з підвищеним корупційним ризиком; аналізувати відомості про юридичних осіб, до яких застосовано заходи кримінально-правового характеру через корупційні правопорушення, для якісного відбору контрагентів чи підрядників. Варто звернути увагу, що відповідно до Положення про Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, підставою для внесення реєстратором відомостей про особу, яку притягнуто до відповідальності за вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, є зокрема

електронна копія рішення суду, яке набрало законної сили, з Єдиного державного реєстру судових рішень [7]. Тож наразі жодного окремого рішення суду з цього приводу не вимагається, оскільки електронна копія рішення суду про притягнення до кримінальної, адміністративної та цивільно-правової відповідальності особи за вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення надсилається Реєстратору відповідно до порядку надсилання електронних копій судових рішень щодо осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, та щодо юридичних осіб, до яких застосовано заходи кримінально-правового характеру у зв'язку з вчиненням корупційного правопорушення.

Література:

1. Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення : монографія. Андрушко П. П., Бакумов О. С., Баулін Ю. В., Бурдін В. М., Вишневецька І. А., Горох О. П., Гуророва Н. О., Марчук Н. О., Навроцький В. О., Пономаренко Ю. А., Стрельцов Є. Л., Хавронюк М. І. / за заг. ред. Ю. В. Бауліна, М. І. Хавронюка. К. : Компанія ВАІТЕ. 494 с.
2. Горбачова І. М. Заходи безпеки в кримінальному праві (порівняльно-правовий аналіз) : автор. дис. на здоб. наук. ст. канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.08. Одеська національна юридична академія, Одеса, 2008. 20 с.
3. Висновок на проєкт Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/03/16/vysnovok-natsionalnyh-ekspertiv.pdf> (дата звернення 20.11.24).
4. Кримінально-виконавчий кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 3–4, ст. 21.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 8.
6. Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення (Реєстр корупціонерів). URL: <https://corruptinfo.nazk.gov.ua/> (дата звернення 21.11.24).
7. Положення про Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, затверджене Рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції 09.02.2018 № 166. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0345-18#п13> (дата звернення 20.11.24).

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОКАРАННЯ ТА ПРИМИРЕННЯ В ІСЛАМІ, ЮДАЇЗМІ ТА ХРИСТІЯНСТВІ

Свстлічний Ігор Валерійович

*аспірант відділу проблем кримінального права, кримінології
та судоустрою, адвокат*

*Інститут держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Свстлічна Дар'я Ігорівна

здобувач освіти

*Київське територіальне відділення Малої академії наук України,
Лицей № 155 Шевченківського району міста Києва
м. Київ, Україна*

З прадавніх часів у монотеїстичних релігіях існують подібні відновному правосуддю традиції. Як дохристиянські, так і християнські та ісламські історичні книги обґрунтовують шире покаяння як істотну умову для отримання прощення. “Бог є любов” – зазначає християнство, іслам, юдаїзм. Загальновідомо, що прощення є одним з виразів божественної любові. “Ненависть побуджує сварки, а любов покриває всі вини” (Приповісті 10:12), зазначає Старий Заповіт в перекладі Івана Огієнка. У Корані вказано “..нехай вони пробачають і проявляють поблажливість. Хіба ви не хочете, щоб Аллах вам пробачив?” (Коран 24:22). Згідно Нового Заповіту “Будьте добрі один до одного, милосердні, прощаючи один одного, як і Бог у Христі простив вас” (Ефесян 4:32) та “Не судіть, і не будете судимі; не засуджуйте, і не будете засуджені; прощайте, і буде прощено вам” (Луки 6:37).

Відновне правосуддя, за визначенням Наталії Крестовської, є і новим, і давнім підходом, що базується на примиренні, прощенні та добровільному відшкодуванні заподіяної шкоди [1]. Заради самозбереження люди обирають мир і співпрацю, зазначав Томас Гоббс, що узгоджується як з концепцією соціального натуралізму Олександра Костенка, так і з християнськими заповідями та сурами Корану [2]. Кожен може вчинити правопорушення. Людей без гріха не існує. Навіть дитина за своєю природою не є ідеальною. Проте, щоб почувати себе гідно людині необхідно прощення, любов, відновлення стосунків. “Коли ми свої гріхи визнаємо, то Він вірний та праведний, щоб гріхи нам простити” [1 Івана 1:9] Результатом визнання правопорушення

може бути прощення, звільнення від покарання, що й покладено в концепцію відновного правосуддя [3].

В ісламі покарання та примирення розглядаються через призму божественної справедливості та милосердя. У більшості випадків іслам заохочує примирення. Наприклад, у випадках кровної помсти (кісас) дозволяється прощення в обмін на викуп (дія), що є актом милосердя та нагадуванням про божественну милість (Коран 42:40) [4].

Юдаїзм акцентує увагу на божественному правосудді, але також глибоко пов'язаний із ідеєю каяття та примирення. Хоча у Торі прописані суворі покарання, наприклад, “око за око” (Левит 24:19-20), у Йом-Кіпур, або День спокути, гріхи між людиною та Богом можуть бути прощені через щире каяття. Водночас й примирення з ближнім обов'язкове для відновлення справедливості.

У християнстві акцент зміщується на милість, прощення та любов до ближнього. Пробачення ближнього – ключова риса християнської етики (Матвія 6:14-15). Таким чином, у кожній традиції примирення вважається важливішим, ніж покарання якщо воно супроводжується ширим каяттям.

Відновне правосуддя є ефективним у протидії злочинності неповнолітніх, тому що враховує вікові особливості дитини, сприяє реабілітації, не фокусуючись на покаранні. Неповнолітні, які проходять через програми відновного правосуддя, мають можливість вчитися на своїх помилках та змінювати свою поведінку в майбутньому [3]. Як вважають психологи, зокрема Светлічна О. В., та підтверджують результати аналізу статистичних даних, рецидив у неповнолітніх зменшується завдяки переосмисленню наслідків, підтримці та наставництву, посиленню соціальних зв'язків і можливості виправити свої помилки.

Розглянемо сучасні приклади відновного правосуддя у його співвідношенні з історичними традиціями покарання та прощення. В мусульманському праві, наприклад, у Саудівській Аравії та Пакистані родина потерпілого може пробачити винуватця в рамках шаріатського закону “кісас” (принцип “життя за життя”). Замість смертної кари за вбивство, винуватець може сплатити компенсацію (“дія”), якщо сім'я потерпілого погодиться на примирення. Це відповідає принципу відновного правосуддя: фокус не на покаранні, а на відновленні соціальної рівноваги. Застосування відновного правосуддя тут залежить від згоди обох сторін і це може сприяти довготривалому миру між родинами.

У Ізраїлі громади застосовують принципи відновного правосуддя для вирішення конфліктів, особливо серед молоді. Наприклад, у випадках дрібних крадіжок винуватця можуть зобов'язати працювати на користь жертви або спільноти. Замість ув'язнення молодий правопорушник бере участь у процесі діалогу з жертвою, де обговорюються

емоційні та матеріальні наслідки його дій. Він також повинен відшкодувати завдану шкоду, що перегукується з юдейською традицією матеріальної компенсації за злочини. Такий підхід відповідає біблійному принципу Левита 6:4-5, де крадій має не тільки повернути вкрадене, але й додати компенсацію у вигляді 20% вартості.

Християнські громади у США та Канаді активно впроваджують програми відновного правосуддя. У разі злочину (наприклад, домашнього насильства чи крадіжки) сторони зустрічаються в присутності фасилітаторів. Потерпілий висловлює свої почуття, а винуватець бере на себе відповідальність за свої дії. Він також зобов'язується виправити шкоду, де це можливо. У християнському контексті важливе значення має прощення, яке пропонує жертва, навіть якщо повне відшкодування неможливе. Цей акт базується на словах Ісуса: “Любіть ворогів ваших...” (Луки 6:27).

Щодо різниці медіації та фасилітації. Як зазначає Дар'я Светлічна, фасилітатор і медіатор – це ролі, які мають схожі риси, але суттєво відрізняються за метою і функціями в процесі комунікації та вирішення конфліктів. Фасилітатор – це фахівець, який допомагає групі або команді ефективно організувати процес обговорення, ухвалення рішень чи роботи над спільним проектом. Основна його мета – створити сприятливу атмосферу для співпраці, залучення всіх учасників та досягнення поставленої мети. Фасилітатор не втручається у зміст обговорення, а зосереджується на тому, щоб процес проходив гладко, уникає суджень і нейтральний щодо змісту обговорення. Медіатор – це нейтральна третя сторона, яка допомагає конфліктуючим сторонам досягти взаєморозуміння чи домовленості. Мета медіатора – врегулювати конфлікт так, щоб обидві сторони залишилися задоволеними результатом. Медіатор не приймає рішень за сторони, а лише сприяє діалогу і пошуку компромісу. Медіатор слухає обидві сторони та сприяє висловленню позицій і почуттів, допомагає сформулювати спільне рішення але залишає за сторонами відповідальність.

Отже, фасилітатор працює над створенням ефективного процесу в групі, де немає конфлікту, а медіатор спрямований на врегулювання конфліктів і допомогу в досягненні згоди між протилежними сторонами [5].

У сучасному ісламі концепції “око за око” та грошова компенсація відображають баланс між покаранням і примиренням. Наприклад, потерпіла сторона може погодитися на виплату, що відновлює гармонію між злочинцем і родиною жертви. Ці практики поєднують ідею справедливості та милосердя, що подібно до сучасного відновного правосуддя, яке спрямоване на реабілітацію та зцілення постраждалих.

У сучасному юдаїзмі принципи каяття та виправлення світу також підкреслюють важливість особистого каяття й компенсації постраждалим. “Око за око” у Торі тлумачиться як метафора грошової компенсації, що підсилює ідею примирення, а не помсти.

Сучасне християнство наголошує на прощенні, такому, як у притчі про блудного сина. Замість помсти церква підтримує примирення між злочинцем і потерпілим через сповідь і покаєння, що є ключовими рисами й відновного правосуддя.

Як зазначають, зокрема, Микитин Ю. І., Дубовик О. І., Светлічна О. В., Аліреза Ахмаді та багато інших дослідників, сучасна концепція протидії злочинності повинна містити не лише каральні реакції [3]. Як відомо, лобні долі головного мозку, які відповідають за моральні рішення людини формуються до 25 років і навіть далі, тому перебування в ізоляції може суттєво перешкодити нормальному розвитку неповнолітнього.

Література:

1. Светлічний І. В. Роль відновного правосуддя у протидії злочинності неповнолітніх. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 254–257. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/63>

2. Светлічний І., Ахмаді А., Светлічна М. Відновне правосуддя у протидії злочинності в країнах сходу: традиційні цінності та кримінальне право. *Молодий вчений*. 2024. № 4 (128). С. 179–182. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-4-128-34>

3. Svietchnyi I. Restorative justice as an element of criminal protection of children’s rights. *Law Review of Kyiv University of Law*. 2020. No. 4. P. 383–386. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2020.69>

4. Susan C. Hascall Restorative Justice in Islam: Should Qisas Be Considered a Form of Restorative Justice? *BERKELEY J. OF MIDDLE EASTERN & ISLAMIC LAW*. 2011. Vol. 4:1. P. 35–78. URL: https://escholarship.org/content/qt0mn7f78c/qt0mn7f78c_noSplash_45fe2431b22ee3aae79b97fccecf37bc.pdf?t=ph3uny

5. Співвідношення угоди про примирення та медіації в кримінальному процесі відновного правосуддя щодо неповнолітніх / І. В. Светлічний та ін. “*ТРААЛЬ НАУКИ*”. 2024. № 44. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.04.10.2024.010>

6. Светлічна О., Светлічний І. Актуальні питання протидії злочинності неповнолітніх засобами відновного правосуддя. *Молодий вчений*. 2021. № 11 (99). С. 28–31. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-11-99-6>

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗМІСТ ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА

Стоматов Едуард Григорович

*кандидат юридичних наук, доцент,
суддя*

*Комунарський районний суд м. Запоріжжя
м. Запоріжжя, Україна*

З'ясування теоретико-методологічних підходів до наукової інтерпретації охоронної функції кримінального права (явища конкретного) варто, на нашу думку, здійснювати в логічному зв'язку з особливостями охоронної функції права загалом (як явища загального). Саме такий підхід надасть можливість визначення ступінь кореляції між ними. Адже ці поняття є порівняльними, обсяги яких співпадають повністю або частково, вони мають спільну основу, на якій будуються їх відношення, а відтак підлягають подальшому аналізу [1, с. 77–78].

Існує принаймні дві наукові позиції щодо розуміння та меж охоронної функції права 1) охоронна функція права діє з початку формулювання правових приписів і не пов'язується виключно з юридичним фактом вчинення певного правопорушення; 2) охоронна функція права уводиться в дію після певного правопорушення і реалізується в межах правових відносин, що витікають з цього факту. Так, прихильниця першого підходу, проф. Н.О. Гуторова вважає, що «Правова охорона суспільних відносин здійснюється кримінальним правом шляхом встановлення кола суспільно небезпечних діянь, які визнаються злочинами, а також кримінальних покарань та інших заходів кримінально-правового впливу, що застосовуються до осіб, які їх вчинили. Здійснюючи в такий спосіб охорону суспільних відносин, кримінальне право в подальшому регулює інші суспільні відносин – ті, що виникають між державою й особою, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, з приводу притягнення останньої до кримінальної відповідальності [2, с. 32].

Також і М.І. Панов відносячи до основних функцій кримінального права охоронну, регулятивну та превентивну, вважає, що «охоронна функція кримінального права полягає у встановленні в кримінальному законі заборон вчинення суспільно небезпечних діянь, що заподіюють чи можуть заподіяти істотну шкоду певним суспільним відносинам та визначення покарання, яке підлягає застосуванню до тих осіб, які вчиняють такі діяння» [3, с. 207]. Фактично мова йде про криміналізацію та пеналізацію суспільно небезпечних діянь. Схожа позиція викладена

простежується і в інших науковців [4, с. 16–17]. Як зазначає О.В. Синьов, «значення терміну «охорона» носить хоча й активний, але попереджувальний характер впливу, а охоплювана даним терміном діяльність органів виконавчої влади та дія норм права здійснюється до вчинення певного правопорушення і спрямована на його запобігання [5, с. 30].

Ю.В. Баулін робить акцент на регулюючій функції кримінального права, адже вважає, що «об'єктивне кримінальне право є однією із публічних галузей права, норми якої регулюють (впорядковують) імперативним методом суспільні відносини, що виникають між державою та особами, які вчиняють кримінальні правопорушення, шляхом наділення владними повноваженнями органів кримінальної юстиції та її посадових осіб для законного обмеження певних прав і свобод осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, з метою забезпечення і захисту публічних інтересів» [6, с. 12]. Основна ідея тез перегукується з баченням принципового розмежування регулюючої та охоронної функції кримінального права проф. Наталії Гуторової, про що вказувалось вище.

Кардинально відмінною є позиція в цьому питанні В.О. Навроцького, який вважає, що «виокремлення регулюючої функції та завдань кримінального права є доволі умовним... Загалом ж кримінальне право покликане не щось змінювати і вдосконалювати, забезпечувати позитивний розвиток, а гарантувати незмінність, стабільність існуючих суспільних відносин, що найповніше охоплюється поняттям охорони [7, с. 27–28]. Розвиваючи власну думку автор розрізняє власне функції кримінального права як галузі права, як галузі кримінального законодавства та кримінально-правової науки. І саме щодо галузі права охоронна функція реалізується (втілюється) у відповідному державному акті (кримінальному законі) кола діянь, які визнаються злочинами, та державних заходів впливу (покарання та інших примусових заходів) за їх вчинення, обставин, що виключають злочинність діяння, а також підстав звільнення від кримінальної відповідальності та покарання [7, с. 28].

Особливості механізму кримінально-правової охорони соціальних цінностей С.Д. Шапченко вбачає в його дуальності, що складається з двох елементів: «загально регулятивного» (встановлення конкретної кримінально-правової заборони та її дотримання суб'єктами правовідносин) та «традиційного» (порушення кримінально-правової заборони, за чим слідує кримінально-правова оцінка такого порушення, обрання конкретного заходу кримінально-правового впливу і застосування його до правопорушника) [8, с. 141]. В той же час О.О. Дудоров та М.І. Хавронюк кримінально-правові відносини,

пов'язані з криміналізацією і пеналізацією діянь, небезпечних для суспільства називають загально-регулятивними, а охоронними кримінально-правовими відносинами вважають ті, які виникають внаслідок вчинення злочину і «розриву» загально-регулятивних відносин [9, с. 26–28]. Подібну позицію висловлює і професор Віктор Грищук. На його думку, регулятивні кримінально-правові відносини виникають з моменту набрання чинності кримінальним законом, а з вчиненням злочину припиняються, і саме з цього моменту виникають охоронні кримінально-правові відносини [10, с. 30].

І така позиція має послідовників, які висловлюються за те, що об'єктом охоронної функції кримінального права виступають: суспільні відносини, які виникають у зв'язку з вчиненням особою злочину і закінчуються з моменту погашення або зняття з особи судимості [11, с. 242]. Тобто, об'єкт охоронної функції – це охоронювані кримінально-правові відносини, правовідносини кримінальної відповідальності і покарання, а також інші правовідносини, які складаються в процесі реалізації приписів норм санкційного комплексу кримінального права. Таким чином, об'єкт охоронної функції кримінального права за своїм змістом набагато вужчий, ніж об'єкт злочинного посягання або об'єкт кримінально-правової охорони [11, с. 242]; охоронювані суспільні відносини, що виникають у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення між особою, яка вчинила кримінальне правопорушення і державою в особі органу досудового розслідування, прокурора або суду [12, с. 7].

Досить переконливими є міркування проф. Наталії Гуторової щодо специфічних особливостей об'єктів кримінально-правової охорони залежно від рівня їх правового регулювання. Так, на її думку, «одну групу цих відносин становлять ті, які пов'язані із забезпеченням основоположних прав і свобод людини, – права на життя, здоров'я, свободу, честь, гідність, недоторканність. Специфіка цих відносин полягає в тому, що вони врегульовані міжнародно-правовими актами і Конституцією України, які визнають ці соціальні цінності як найважливіші і гарантують їх правову охорону. Як правило, в цій сфері спеціальні нормативно-правові акти регуляторного характеру відсутні, а правова охорона таких відносин передбачається в нормах, що належать до охоронюваних галузей права і встановлюють відповідальність за посягання на них» [2, с. 33].

Інша група відносин, поставлених під кримінально-правову охорону, належить до тих, які докладно врегульовані іншими галузями права, а норми кримінального права при виконанні охоронної функції виконують у межах логічної правової норми роль санкцій [2, с. 33]. Вважаємо такий підхід правильним і прагматичним, але таким, що не

вичерпує всіх можливих ситуацій, а тому потребує уточнення. За умови підтримки позиції, що охоронна функція кримінального права полягає у встановленні в кримінальному законі заборон вчинення суспільно небезпечних діянь, що заподіюють чи можуть заподіяти істотну шкоду певним суспільним відносинам та визначення покарання, яке підлягає застосуванню до тих осіб, які вчиняють такі діяння, засобами реалізації цієї функції слід визнавати конструювання певних кримінально-правових норм (статична охорона), спрямованих на охорону визначених об'єктів, як кінцевий результат процесів криміналізації та пеналізації (динамічна охорона). Важливим питанням є з'ясування меж (обсягу) втілення охоронної та регулятивної функції та їх розмежування в часі з огляду на темпоральне домінування власне однієї з зазначених функцій. Отже, визначення поняття «кримінально-правова охорона» за функціонального підходу має також залежати від сприйняття того чи іншого теоретико-методологічного підходу щодо розуміння охоронної функції кримінального права та меж її дії і прогнозовано викликати зауваження прихильників відмінної позиції.

Література:

1. Шепетяк О. М. Логіка. Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Олег Шепетяк. Київ : Фенікс, 2015. 256 с.
2. Гуторова Н. О. Охоронна функція кримінального права. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9–10 жовт. 2014 р. Харків, 2014. С. 31–35.
3. Панов М. І. Завдання та функції кримінального права. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право / редкол. : В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. Харків : Право, 2016. С. 206–209.
4. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.] ; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 5-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2015. 528 с.
5. Синьов О. В. Права людини як об'єкт адміністративно-правової охорони. *Право і безпека*. 2005. № 4'2. С. 30.
6. Баулін Ю. В. Наступність у кримінальному праві: до 70-річчя Ю. В. Бауліна : матеріали наук. конф. (м. Харків, 8 верес. 2023 р.) редкол.: Ю. А. Пономаренко (голова), О. В. Харитонова, Н. В. Маслак та ін. ; Нац. Юрид. Ун-т ім. Ярослава мудрого. Харків : Право, 2023. 352 с.

7. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. К. : Юрінком Інтер, 2013. 712 с.

8. Кримінальне право України. Особлива частина : [підручник для студентів юрид. вузів і фак.] / [Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, С. Я. Лихова та ін.] ; за ред. П. С. Матишевського. К. : Юрінком Інтер, 1999. 896 с.

9. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. К. : Ваіте, 2014. 944 с.

10. Гришук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина : навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів, докторантів, наук.-пед. працівників юрид. фак. закл. вищ. освіти. Вид. 2-ге, змін. та допов. Львів, 2019. 666 с.

11. Анастасія Оцяця. Охоронна функція кримінального права України: основні доктринальні підходи. Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : кол. монографія / за ред. проф. О. В. Козаченка, проф. Є. Л. Стрельцова. Миколаїв : Іліон, 2016. С. 239–258.

12. Кримінальне право України. Частина 1 : конспект лекцій: навчально-методичний посібник для здобувачів денної та заочної форми навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» / Попович О. В., Томаш Л. В., Латковський П. П. Чернівці, 2022. 182 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-81>

ВИКОРИСТАННЯ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ УКРАЇНИ ІНСТРУМЕНТІВ НА ОСНОВІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Ткаченко Владислав Віталійович

аспірант

Європейський університет

м. Київ, Україна

Штучний інтелект у сучасному світі без перебільшень є найбільш прогресивною технологією яка здатна суттєво змінити усі сфери життя людей.

На жаль, як показує практика, для осіб, які не мають достатнього рівня освіти в галузі ІТ, включаючи простих громадян, публічних людей, політиків та посадових осіб як в Україні, так і в усьому світі,

поняття штучного інтелекту часто обмежується ChatGPT або іншими схожими програмами.

Перед тим, як розглянути використання штучного інтелекту в правоохоронній діяльності, необхідно здійснити визначення самого терміну «штучний інтелект» та дослідити його етимологію і концептуальні засади.

Перші згадки про ШІ беруть свій початок ще у грецькій міфології, зокрема у поемі «Аргонавтика» написана Аполлонієм Родоським у III столітті до н. е. згадує гіганта Тала. Це є цікавим прикладом письменницького уявлення про механічну істоту, яка могла б виконувати закладені у неї функції без зовнішнього управління. Не можна стверджувати, що Тал, а також автоматони згадані у літературних творах інших авторів різних часів стали для науковців відправною точкою у дослідженні штучного інтелекту, але без сумніву цей приклад дає нам чітке розуміння, що вже у ті часи люди замислювались про можливість створення штучного інтелекту схожого з людським який міг би внести суттєві зміни у суспільстві, в даному випадку згаданий автоматон використовувався для охорони.

Разом з тим від самої ідеї до того часу, коли рівень наукового розвитку дозволив говорити про реальне втілення цієї ідеї, пройшло багато часу. Так, у науковому середовищі першим хто дослідив та ввів поняття «*Machine Intelligence*» був Алан Тюрінг, який влітку 1956 року на семінарі у Дартмутському коледжі (США) започаткував дослідження в цій царині. У той момент багато науковців, що відвідали цей семінар, розуміючи потенціал та важливість дослідження Тюрінга, спрогнозували створення машини з механізованим людським мисленням не більше як через одне покоління.

Проте з часом науковці дійшли висновку, що складність відтворення електронного мозку за тогочасного рівня технологічного розвитку була сильно недооцінена. Через це уряди Британії та США, під тиском конгресів, припинили фінансування.

Після цього було ще декілька спроб відновити фінансування та продовжити розвиток галузі, але всі вони були також відкликані. Роком суттєвого прориву у розвитку ШІ став 2020, коли окремі галузі промисловості та науки почали успішно застосовувати машинне навчання. Ця подія отримала назву – «*Бум штучного інтелекту*».

На сьогоднішній день галузь активно розвивається та інтегрується у всі сфери нашого життя. Існує багато визначень поняття штучного інтелекту, проте ми в своєму дослідженні схилиємось до того, що більш доступно для пересічної людини поняття сформулювала у своїй роботі «*What is artificial intelligence (AI)? Everything you need to know*» Лев Крейг зазначивши, що «*Штучний інтелект – це моделювання процесів*

людського інтелекту за допомогою машин, особливо комп'ютерних систем. Конкретні застосування ШІ включають експертні системи, обробку природної мови, розпізнавання мови та машинний зір» [1].

Виходячи з цього визначення можна зробити висновок, що використання штучного інтелекту правоохоронними органами відкриває безліч можливостей для полегшення їх роботи та зменшення навантаження у контексті об'єму роботи на одну особу. Адже застосувати його можна не лише для повної заміни працівника (що в найближчій перспективі і не вбачається можливим), а й для багатьох рутинних справ, таких як формування необхідної для діяльності органів документації, аналіз та обробка інформації, що доступна у соціальних мережах та різних державних реєстрах а також прийняття викликів на гарячих лініях та передача місця вчинення правопорушення за декілька секунд, для швидшого та ефективнішого реагування. Тобто у простому розумінні штучний інтелект може значно спростити бюрократичні процедури.

Більш складним варіантом застосування є проведення експертиз різної складності та створення фото-роботів підозрюваних з подальшим їх занесенням у розшук, інтеграція штучного інтелекту у систему розпізнавання обличчя.

Як повідомляє The Economist у своїй статті українські правоохоронці, зокрема Служба безпеки України, вже застосовують програми на основі ШІ для виявлення порушників санкцій з Росією та ідентифікують осіб, схильних до державної зради. Алгоритм, який застосовує програма аналізує ситуацію конкретної особи окремо, збираючи дані про транзакції на рахунки, підозрілі виклики з інших країн та геолокацію телефона. Збираючи разом всі ці фактори СБУ отримує повну картину подій, витрачаючи значно менше часу та може приймати рішення про те, чи є особа зрадником чи ні, і це дуже важливо адже фактично ніякі права особи не порушуються, оскільки в Україні штучний інтелект не має якогось особливого статусу і розцінюється лише як «комп'ютерна програма», та й алгоритм не визначає самостійно вину особи даючи змогу виносити фінальне рішення людині [2].

На нашу думку, даний алгоритм аналізу необхідно інтегрувати у всі правоохоронні структури, оскільки це значно полегшить їхню роботу та сприятиме запобіганню злочинам.

З правової точки зору правоохоронні органи є державними, і згідно статті 19 Конституції України зобов'язані діяти лише в межах та спосіб визначений законами та іншими нормативно-правовими актами, але на сьогоднішній день жоден нормативно-правовий акт не містить прямої заборони на використання якихось алгоритмів штучного інтелекту при

здійсненні особою правоохоронцем своїх посадових обов'язків. Тому ніякого порушення у цьому не вбачається.

Український законодавець, хоча і схвалив ще у 2020 році концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні, а у 2023 році було підписано декларацію про безпеку штучного інтелекту, досі не врегулював правовий статус штучного інтелекту, навіть у тих питаннях які вже давно країни Заходу врегулювали, до прикладу питання авторського права на твори штучного інтелекту.

На сьогоднішній день ми маємо лише «дорожню карту з регулювання ШІ» представлену, ще восени 2023 року Міністерством цифрової трансформації України, основними цілями якої є встановлення сприятливих умов для бізнесу і громадян, а також імплементація прийнятого ЄС «AI Act», оскільки наша держава зараз спрямована на євроінтеграцію. Важливо зазначити, що згадана карта має два етапи, перший з яких розрахований на 2–3 роки і полягає у популяризації та підвищенні рівня обізнаності населення України про ШІ та його можливості. Другий етап передбачає, що законодавець має інтегрувати «AI Act» у правове середовище нашої держави.

Безумовно, початок повномасштабної агресії Росії вплинув на цей процес, зіштовхнувши країну з постійним кадровим дефіцитом, причинами якого стали необхідність підтримки боєздатної армії та щоденний відтік громадян за кордон. Як держава, так і приватний сектор змушені швидко розвиватися у напрямку штучного інтелекту та інтегрувати онлайн-процедури для багатьох процесів. Приватний сектор, на сьогоднішній день, прекрасно справляється з цим і виявився більш пристосованим до позаштатних ситуацій. Звичайно, найбільш фінансово розвинені та великі компанії почали рух у цьому напрямку ще під час світової епідемії COVID-19.

Проте не менш важливо враховувати думку суспільства, адже частина населення України, незважаючи на популярність чат-ботів на кшталт «ChatGPT», вважає неприйнятною інтеграцію штучного інтелекту в систему державного апарату, і причин для цього достатньо.

Виключивши найбільш крайні гіпотези, головною проблемою звичайно ж є рівень довіри до влади, адже комплексна інтеграція такого серйозного алгоритму вимагає щоб це було здійснено з дотриманням жорстких правил і стандартів. Практика показала, що навіть повномасштабне вторгнення, спрямоване на знищення української державності та народу, не змогло повністю вирішити проблеми, які існують в державному апараті України з моменту здобуття незалежності

Мова йде звичайно ж про корупційну складову, кумівство, «радянщину», при якій важливий не якісний показник, а кількісний, а також у багатьох моментах надмірну бюрократичність.

Другою не менш значущою проблемою є пошук у державному бюджеті коштів на розробку алгоритму, оновлення програм для інтеграції штучного інтелекту в існуючу систему, перепідготовку спеціалістів, які могли б стати операторами оновленого спеціального програмного забезпечення для правоохоронних органів.

Поряд із фінансовим аспектом на рівні стоїть також питання безпеки, оскільки правоохоронні органи мають різний рівень доступу до інформації про особу та дозволу на втручання в особисте життя, а деколи мають право навіть встановлювати системи для таємного аудіо або відео фіксування. Саме тому держава має докласти всіх зусиль для створення такої системи захисту, яка б знизила ризик втручання зовнішнього користувача до мінімуму. На жаль, невдалі кампанії з впровадження державних програм, таких як «Дія» та «Резерв+», які неодноразово ставали жертвами хакерських атак, безсумнівно, можуть негативно позначитися на їхньому подальшому використанні.

Вирішення цих питань, а також створення законодавчої бази, яка б надала якогось правового статусу як самому штучному інтелекту так і результатам його роботи, безумовно стане першим кроком до створення більш прозорої, ефективнішої та сучасно орієнтованої системи правосуддя.

Отже, важливо зрозуміти, що на цьому етапі розвитку людства основною метою інтеграції штучного інтелекту в різні сфери життя не є повна заміна працівників, що призведе до масових скорочень і знецінення багатьох професій, а саме полегшення та зменшення навантаження на окремого працівника шляхом автоматизації процесів, в яких участь людини не є обов'язковою умовою.

Не менш важливою причиною розвитку та найшвидшої інтеграції ШІ у специфічні програми правоохоронних органів є підвищення ефективності попередження злочинності, адже неодноразово затримка у реагуванні призводила до негативних наслідків.

Водночас дуже важливим є не лише інтеграція, а й подальша підтримка та розвиток задля того, щоб все не закінчилось на створенні ще однієї бази даних з інформацією задля інформації.

Література:

1. Lev Craig, What is artificial intelligence (AI)? Everything you need to know, 2024 рік. URL (<https://www.techtarget.com/searchenterpriseai/definition/AI-Artificial-Intelligence>) дата звернення 13.05.2024;

2. The Economist How Ukraine is using AI to fight Russia, 2024 рік, URL: <https://www.economist.com/science-and-technology/2024/04/08/how-ukraine-is-using-ai-to-fight-russia> (дата звернення 20.05.2024).

«ПРОДУКТ БІОТЕХНОЛОГІЇ» В ПРОЄКТІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Шамсутдінов Олександр Володимирович

кандидат юридичних наук, старший дослідник,

провідний науковий співробітник

Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби

з організованою злочинністю

при Раді національної безпеки і оборони України

м. Київ, Україна

Проблематика забезпечення біологічної безпеки держави, зокрема й кримінально-правовими засобами, останнім часом набула неабиякої актуальності: пандемія COVID-19 та військова агресія Росії проти України не залишили сумнівів у науковців і практиків у тому, що відвернення та нейтралізація біологічних загроз є важливою складовою забезпечення безпеки особи, суспільства та держави.

Останнім часом, коли інтерес дослідників до криміналізації тих чи інших посягань на біологічну безпеку України суттєво підвищився, Робочою групою з питань розвитку кримінального права у складі Комісії з питань правової реформи при Президентові України розроблюється проєкт нового КК України, яким установлено кримінально-правову заборону порушення правил поводження з інфекційними агентами, токсинами і продуктами біотехнологій (розділ 5.1 «Кримінальні правопорушення проти порядку охорони здоров'я людей»). У вказаному проєкті відповідальність за порушення відповідних правил біологічної безпеки встановлена у нормах, передбачених статтями 5.1.12, 5.1.13 і 5.1.19 [1]. Диспозиції цих перспективних кримінально-правових норм дещо відтворюють положення чинної ст. 326 КК України (порушення правил поводження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами).

Водночас автори проєкту нового КК України у статтях 5.1.12, 5.1.13 і 5.1.19 при окресленні предмета цих правопорушень застосовують дещо іншу формулу, зокрема: «інфекційний агент, токсин чи продукт біотехнології». Зупинимося на доцільності включення до складу вказаного предмета такого поняття, як «продукт біотехнології».

Так, визначення терміну «біотехнологія» міститься у ст. 2 Конвенції про охорону біологічного різноманіття (1992) [2], ратифікованої Законом України від 29.11.1994 № 257/94-ВР, та ст. 2 Нагойського протоколу про доступ до генетичних ресурсів та справедливий

і рівноправний розподіл вигід від їхнього використання до Конвенції про біологічне різноманіття (2010) [3], ратифікованого Законом України від 02.12.2021 № 1926-IX. Зокрема, під біотехнологією розуміється будь-який вид технології, пов'язаний з використанням біологічних систем, живих організмів або їхніх похідних для виготовлення або зміни продуктів чи процесів з метою їх конкретного використання.

Державним стандартом України ДСТУ 3803-98 «Біотехнологія. Терміни та визначення» продукт біотехнології визначено як «речовину, що утворюється внаслідок цілеспрямованого біотехнологічного процесу» [4]. До продуктів біотехнології цим нормативним документом віднесено інтерферон (речовину білкового походження, синтезовану клітинами людини й тварин), біогаз (суміш газів, утворену біологічними агентами), бактеріальне добриво (препарат, створений на основі культур мікроорганізмів), діагностикум (препарат, який містить інактивовані віруси чи клітини мікроорганізмів тощо та використовується для діагностування інфекційної хвороби), моноклональні антитіла (антитіла, синтезовані клонованими гібридами), вакцину (препарат для профілактики й лікування інфекційних хвороб людини й тварин), пробіотик (концентрат мікрофлори кишечника людини для відновлення нормального біоценозу) тощо. Інакше кажучи, йдеться про синтезовані біологічні речовини та мікробні препарати (тобто які містять у своєму складі як діючий інгредієнт життєздатні мікроорганізми).

Як зазначається в методичних вказівках «Медико-біологічні дослідження виробничих штамів мікроорганізмів і токсиколого-гігієнічна оцінка мікробних препаратів, визначення їх безпеки та обґрунтування гігієнічних нормативів і регламентів» (2004), штами мікроорганізмів, які використовуються при виробництві того чи іншого продукту біотехнології (виробничі штами), або самі є дійовими чинниками мікробних препаратів, або є продуцентами біологічно активних речовин (антибіотиків, ферментів, вітамінів тощо). При цьому штами мікроорганізмів, які є збудниками інфекційних захворювань у людей і тварин, не допускаються до використання як виробничі [5].

Закон України «Про тваринний світ» (2001) до продуктів біотехнології відносить нові штами мікроорганізмів, біологічно активні речовини, генетично змінені організми тощо (ст. 51) [6]. Генетично модифікований організм (або живий змінений організм) – це будь-який організм, у якому генетичний матеріал був змінений за допомогою штучних прийомів переносу генів, які не відбуваються у природних умовах [7].

За таких умов продуктами біотехнології вважаються також генетично змінені мікроорганізми та макроорганізми – рослини і тварини. Так, створення трансгенних тварин, які характеризуються зміненими

або принципово новими властивостями, є одним із ключових напрямів розвитку біотехнології у тваринництві. Зокрема, створюються тварини-продуценти біологічно активних рекомбінантних білків для медицини, ветеринарії та харчової промисловості; тварини-моделі захворювань людини і тварин; трансгенні тварини-донори внутрішніх органів для трансплантації; трансгенні тварини зі зміненою якістю тваринницької продукції [8, с. 43–44; 9, с. 138–142].

Отже, за відсутності чіткого законодавчо визначеного переліку продуктів біотехнології, керуючись аналізом відповідних положень згаданих нормативних актів, резюмуємо, що такими продуктами є мікробні препарати; генетично змінені мікроорганізми, тварини і рослини; біологічно активні та інші синтезовані біологічні речовини. Суспільні відносини у сфері поводження з такою продукцією регулюються законами України «Про лікарські засоби» (1996), «Про ветеринарну медицину» (1992), «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» (1997), «Про безпечність та гігієну кормів» (2017), «Про побічні продукти тваринного походження, не призначені для споживання людиною» (2015), «Про пестициди і агрохімікати» (1995), «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» (2007) тощо.

При цьому, поряд із криміналізацією порушення правил поводження з продуктами біотехнологій, що спричинило шкоду (здоров'ю людини, об'єктам рослинного, тваринного світу чи майнову) або створило небезпеку її спричинення (ст.ст. 5.1.12, 5.1.13 і 5.1.19), проект нового КК України передбачає також відповідальність за порушення фітосанітарних правил чи правил щодо боротьби зі шкідниками рослин, ветеринарних правил, якщо це спричинило майнову шкоду (ст.ст. 6.5.6–6.5.9, 6.5.18); незаконний обіг небезпечних предметів (зокрема, біотехнологічних препаратів – п. 30 ч. 2 ст. 1.4.1), що спричинило майнову шкоду (ст. 7.3.7); недотримання вимог щодо зберігання небезпечних предметів, що створило небезпеку спричинення шкоди (п. 12 ч. 1 ст. 7.3.10). Інакше кажучи, застосування авторами проекту нового КК України досить широкого за змістом терміну «продукт біотехнології» створює невідповідну конкуренцію кримінально-правових норм, що може негативно позначитися на кваліфікації відповідних кримінальних правопорушень.

Тож пропонуємо відмовитися від вживання цього та інших понять, які не мають чітких змістовних меж, та зосередитися на термінології, яка відповідає меті встановлення кримінально-правової заборони порушення правил поводження з патогенами і токсинами, – убезпечення людей, а також об'єктів тваринного і рослинного світу від

масового зараження небезпечними хворобами, із збудниками яких у зв'язку з виконанням своїх професійних / службових обов'язків працює (досліджує, вирощує, модифікує, зберігає, утилізує тощо) суб'єкт.

Зокрема, предмет порушення правил поведінки з мікробіологічними об'єктами, які є збудниками небезпечних хвороб, можна сформулювати так: «патогенні мікроорганізми, токсини або інші небезпечні біологічні агенти як природні, так і генетично модифіковані».

Література:

1. Текст проекту нового Кримінального кодексу України (станом на 1 серпня 2024 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na-01-08-2024.pdf>

2. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/995_030

3. Нагойський протокол про доступ до генетичних ресурсів та справедливий і рівноправний розподіл вигід від їхнього використання до Конвенції про біологічне різноманіття від 29.10.2010 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_k03

4. ДСТУ 3803-98: Біотехнологія. Терміни та визначення. Вид. офіційне. Київ : Держстандарт України, 1999. 26 с.

5. Про затвердження методичних вказівок «Медико-біологічні дослідження виробничих штамів мікроорганізмів і токсиколого-гігієнічна оцінка мікробних препаратів, визначення їх безпеки та обґрунтування гігієнічних нормативів і регламентів» : наказ МОЗ України від 26.10.2004 № 521. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0521282-04>

6. Про тваринний світ : Закон України від 13.12.2001 № 2894-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14>

7. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів: Закон України від 31.05.2007 № 1103-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-16>

8. Кравченко О. О., Савчук О. М., Остапченко Л. І. Основи біотехнології : навч. посібник. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2019. 269 с.

9. Юлевич О. І., Ковтун С. І., Гиль М. І. Біотехнологія : навч. посібник / за ред. М. І. Гиль. Миколаїв : МДАУ, 2012. 476 с.

СПЕЦІАЛЬНИЙ СКЛАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ЙОГО ВІДМІННОСТІ ВІД ЗАГАЛЬНОГО

Шаповалов Гліб Ігорович

*студент факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

У кримінальному праві спеціальний склад кримінального правопорушення є механізмом, що дозволяє законодавцю окремо виокремлювати правопорушення з особливими ознаками, пов'язаними зі специфічним статусом суб'єкта або особливим характером об'єкта. Це забезпечує цілеспрямоване застосування кримінального закону до діянь, які завдають особливої шкоди, людині, суспільству, державі чи окремим правовим інститутам.

Загальний склад описує кримінальне правопорушення загалом, незалежно від статусу суб'єкта чи конкретних обставин об'єкта, натомість спеціальний склад уточнює умови кримінальної відповідальності. Наприклад, стаття 191 Кримінального кодексу (далі – КК) України передбачає загальне покарання за привласнення, розтрату, майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, але частина 5 статті 191 КК України розглядає специфічні випадки, коли діяння вчиняє службова особа, що значно посилює юридичну відповідальність.

Для визначення складу спеціальних кримінальних правопорушень законодавство нерідко використовує конкретний статус суб'єкта як вирішальний фактор. Наприклад, за статтею 364 КК України про «зловживання владою», суб'єктом кримінального правопорушення може бути лише службова особа, уповноважена здійснювати функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також особи, які обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням. Це створює додаткові вимоги до кваліфікації та доказування.

Спеціальні склади часто орієнтовані на захист конкретних об'єктів, як-от безпека держави або захист правосуддя. Так, І. І. Митрофанов

справедливо вказує, що під час розмежування за об'єктом кримінального правопорушення необхідно враховувати спрямованість кримінально протиправного діяння: яким саме суспільним відносинам безпосередньо заподіюється шкода [1, с. 147]. Крім того, необхідно брати до уваги ознаки предмета [2, с. 129–133]. Наприклад, у злочинах проти державної безпеки, передбачених розділом I Особливої частини КК України, спеціальний об'єкт кримінального правопорушення (основи національної безпеки України) дозволяє відмежовувати такі діяння від інших правопорушень, навіть якщо вони за своєю формою можуть бути схожими.

Правова кваліфікація діянь із спеціальними ознаками, як у випадку з корупційними або службовими кримінальними правопорушеннями, потребує обов'язкової відповідності певним ознакам складу. Це може бути службовий статус або виконання обов'язків, що мають суспільну важливість. Зокрема, стаття 368 КК України описує відповідальність за отримання неправомірної вигоди, встановлюючи спеціальний склад, де обов'язковою ознакою є наявність посадового статусу у суб'єкта.

У категорії кримінальних правопорушень проти правосуддя також існує поділ на загальні та спеціальні склади. Наприклад, стаття 375 КК України – «винесення завідомо неправосудного рішення» – визначає суб'єктом кримінального правопорушення саме суддю, чия діяльність безпосередньо впливає на функціонування правосуддя. Це створює основу для посиленої відповідальності суддів за зловживання службовими повноваженнями.

Спеціальні склади корупційних кримінальних правопорушень, що передбачені такими статтями як 368 і 369 КК України, охоплюють дії, пов'язані з наданням/отриманням неправомірної вигоди. Ці склади вимагають доведення службового статусу й особливих умов впливу на державні чи публічні інтереси, що дає змогу диференціювати такі діяння від менш небезпечних правопорушень і посилити відповідальність у випадках значної шкоди.

Військові кримінальні правопорушення як приклад спеціальних складів із унікальним суб'єктом. У кримінальному праві військові кримінальні правопорушення є окремою категорією, де спеціальним суб'єктом виступає військовослужбовець. Наприклад, стаття 402 КК України кримінальних правопорушень, яка передбачає відповідальність за непокору, є спеціальним складом, у якому особливий суб'єкт, об'єкт (порядок несення військової (виконання військового обов'язку) визначають кримінальну відповідальність за дії, що підпадають під військове законодавство.

Спеціальні склади інколи плутають із кваліфікованими, які також мають додаткові ознаки. Втім, кваліфіковані склади просто

підвищують міру відповідальності (наприклад, грабіж із застосуванням насильства або специфічні риси об'єктивної сторони (вчинення військових кримінальних правопорушень в бойовій обстановці [3, с. 108–111]), тоді як спеціальні склади базуються на додаткових ознаках суб'єкта або об'єкта, як у статті 364 КК України, яка розглядає службові кримінальні правопорушення.

Із огляду на додаткові ознаки, які характеризують спеціальні склади, у процесі доказування часто виникають додаткові вимоги. Наприклад, доведення службового статусу особи чи конкретних повноважень, наданих посадою, вимагає наявності документів або свідчень, що підтверджують цей статус, що ускладнює кваліфікацію і впливає на правозастосування.

Визначення спеціальних складів потребує узгодженості з принципами прав людини, оскільки більш суворі санкції можуть бути накладені на суб'єктів із особливим статусом. Наприклад, у корупційних кримінальних правопорушеннях передбачено підвищену відповідальність для посадовців, однак важливо забезпечити справедливе доведення всіх елементів складу та запобігти надмірному розширенню відповідальності за сумнівних підстав.

На міжнародному рівні Конвенція ООН проти корупції передбачає необхідність встановлення спеціальних складів для суб'єктів, що займаються публічною діяльністю, щоб запобігти зловживанням владними повноваженнями. В Україні ця вимога реалізована у статтях 368–369² КК України, які закріплюють окрему відповідальність для осіб із доступом до публічних ресурсів.

Розширення сучасних суспільних відносин породжує нові виклики щодо визначення спеціальних складів. Наприклад, із розвитком цифрових технологій законодавець має розглядати склади, де зловживання повноваженнями відбувається у віртуальному середовищі, зокрема в кіберзлочинах, які передбачають використання комп'ютерів, комп'ютерних мереж або мережевих пристроїв.

Спеціальні склади встановлюють додаткові вимоги до процесу доказування, оскільки включають елементи, які потрібно підтвердити документально або за допомогою свідчень. Доказування статусу суб'єкта, його повноважень або зв'язку з державними інтересами стає важливим етапом у процесі кваліфікації діянь, а це, в свою чергу, забезпечує точність і обґрунтованість застосування закону.

Існування спеціальних складів потребує чіткого визначення та узгодженості між різними правовими нормами для уникнення колізій і помилок у кваліфікації. Невідповідність у визначенні статусу суб'єкта або зміна суспільних відносин може призводити до необхідності уточнення складу кримінального правопорушення, особливо в контексті

постійних змін у державному управлінні, економічній діяльності та розвитку технологій.

Спеціальні склади кримінальних правопорушень сприяють адаптації кримінального права до нових соціальних умов і підвищують точність реагування на специфічні правопорушення. Зокрема, розвиток кіберзлочинності, економічних зловживань та правопорушень у сфері національної безпеки потребує впровадження нових спеціальних складів, що відображають сучасні загрози та виклики. Це підвищує адаптивність законодавства і сприяє забезпеченню правової визначеності та захисту прав людини в умовах змінних суспільних реалій.

Література:

1. Митрофанов І. І. Загальна частина кримінального права України : навч. посіб. Одеса : Фенікс, 2015. 576 с.

2. Митрофанов І. І. Окремі питання предмета кримінальних правопорушень. *Кримінально-правова протидія корупції у воєнній та повоєнній Україні* : мат. міжнар. наук. конф. (м. Харків, 24 листоп. 2023 року). Харків : Право, 2024. С. 129–133.

3. Митрофанов І. І. Проблеми реалізації кримінальної відповідальності за вчинення військових злочинів в бойовій обстановці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015. Випуск 33. Том 2. С. 108–111.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-84>

ЗДАТНІСТЬ БАТЬКІВ ЗАБЕЗПЕЧИТИ ПОЗИТИВНИЙ ВИХОВНИЙ ВПЛИВ ТА КОНТРОЛЬ ЗА ПОВЕДІНКОЮ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ У ВИДІ ПЕРЕДАЧІ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІД ЇХ НАГЛЯД

Шморгун Віталій Олегович

*аспірант кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Однією із причин, яка зумовлює вчинення неповнолітніми кримінальних правопорушень є недостатня увага батьків до виховання та навчання дітей.

Як вказує Л.М. Кононенко, до основних чинників, які обумовлюють злочини неповнолітніх, належить негативний вплив у сім'ї. Родина посідає чільне місце в етичному формуванні особистості неповнолітнього. Саме тут через складність та тривалість процесу виховання дітей, труднощі в забезпеченні соціального контролю в сімейно-побутовій сфері найчастіше виявляються ті негативні наслідки соціальних процесів і явищ, які багато в чому й обумовлюють соціальні відхилення, у тому числі й злочинну поведінку неповнолітнього. Сімейне неблагополуччя кримінологи розглядають як один з чинників того, що найактивніше впливає на злочинність неповнолітніх [1, с. 204–205].

З наведеного слідує, що вчинення неповнолітнім кримінального правопорушення – це перш за все відповідальність батьків, яка вказує на недостатність виховного впливу на дітей.

Проте, відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 105 КК України до неповнолітнього, який вчинив кримінальний проступок або нетяжкий злочин, може бути звільнений судом від покарання, якщо буде визнано, що внаслідок широго розкаяння та подальшої бездоганної поведінки він на момент постановлення вироку не потребує застосування покарання, можуть бути застосовані такі примусові заходи виховного характеру як передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють [2].

Аналіз судової практики свідчить про те, що вказаний захід примусового характеру є таким, що найбільш часто застосовується судами до неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення.

Проте доволі дискусійним залишається питання чи здатен зазначений примусовий захід виховного характеру забезпечити досягнення мети застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру з огляду на те, що у більшості випадків саме невиконання батьками належним чином своїх батьківських обов'язків призвело до вчинення неповнолітнім кримінального правопорушення та чи не є це дублюванням обов'язків батьків, які останні мають виконувати і так в силу закону.

КК України не розкриває зміст поняття «примусові заходи виховного характеру», а тому не дозволяє визначити їх мету. При цьому вказані заходи, на відміну від покарання, не є карою за вчинення кримінального проступку чи нетяжкого злочину. У своїй основі вказані заходи є заходами виховання, переконання, соціальної підтримки та контролю.

Як орієнтує Пленум Верховного Суду України у своїй постанові «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» від 15.05.2006 № 2, метою застосування таких заходів має бути забезпечення інтересів неповнолітнього, які полягають в одержанні не тільки належного виховання, а й освіти,

лікування, соціальної, психологічної допомоги, захисту від жорстокого поводження, насильства та експлуатації, а також у наявності можливості адаптуватися до реалій суспільного життя, підвищити загальноосвітній і культурний рівень, набути професії та працевлаштуватися [3].

Як зазначає О.І. Саско передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, є малоефективним заходом виховного характеру [4, с. 175–176].

Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) наголошують, що жоден неповнолітній не може бути вилучений з-під нагляду батьків, частково чи повністю, якщо це не виправдано обставинами її чи його справи [5].

КК України не визначає умов, за яких неповнолітній може бути переданий під нагляд батьків.

У п. 7 постанови Пленуму ВСУ «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» від 15.05.2006 № 2 визначено, що передача неповнолітнього під нагляд батьків або осіб, які їх замінюють допускається лише за наявності даних про те, що вони здатні забезпечити позитивний виховний вплив на нього та постійний контроль за його поведінкою. Питання про передачу неповнолітнього під нагляд батьків або осіб, які їх замінюють, суд повинен вирішувати з урахуванням даних, що їх характеризують. Неприпустимо передавати неповнолітнього під нагляд батька чи матері, які позбавлені батьківських прав, а також батьків чи інших осіб, котрі через свою поведінку не здатні позитивно впливати на нього.

Як вірно зазначає І.П. Васильківська, законодавчо це положення ніде не закріплено. Як наслідок – суд у більшості випадків покладає обов'язок посилити виховний вплив на неповнолітнього та встановити систематичний контроль за його поведінкою, зв'язками, проведенням вільного часу на осіб, які не можуть цього зробити» [6, с. 210].

Згідно ст. 485 КК України, до обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, належать і умови життя та виховання неповнолітнього, а відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 487 КПК України при дослідженні умов життя та виховання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого належить з'ясувати склад сім'ї неповнолітнього, обстановку в ній, взаємини між дорослими членами сім'ї та дорослими і дітьми, ставлення батьків до виховання неповнолітнього, форми контролю за його поведінкою, морально-побутові умови сім'ї.

Так, І.П. Васильківська пропонує закріпити у КК можливість застосування передачі неповнолітнього під нагляд лише тих батьків, які не здійснюють негативного впливу на нього та мають змогу належним

чином виховувати і контролювати поведінку дитини; крім того, передбачити обов'язкове отримання згоди батьків (осіб, які їх замінюють) й самого неповнолітнього на таку передачу [6, с. 213].

На думку О.І. Саско слід виключити батьків чи осіб, які їх замінюють із переліку тих, кому можуть передаватися неповнолітні під нагляд, адже сімейним законодавством на батьків чи осіб, що їх замінюють вже покладено обов'язок здійснювати догляд і виховання своїх дітей. Передача неповнолітнього під нагляд батьків, як примусовий захід виховного характеру, видається недоцільною, оскільки зі закінченням строку застосування цього заходу батьки не позбавляються обов'язку здійснювати контроль та нагляд за своїми дітьми [4, с. 176].

Ми повністю поділяємо вказану точку зору та вважаємо, що передача неповнолітнього, який вчинив кримінальне правопорушення під нагляд батьків, не здатна забезпечити реалізацію мети застосування примусових заходів виховного характеру та попередити вчинення неповнолітнім кримінальних правопорушень, а обов'язки батьків щодо виховання дітей чітко визначені діючим законодавством України.

В той же час в Україні діє система органів пробачії. Так, відповідно до ст. 12 Закону України «Про пробачію» пробачія щодо неповнолітніх спрямована на забезпечення їх нормального фізичного і психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості та поліпшення соціальних стосунків. Пробачія щодо неповнолітніх здійснюється органом пробачії спільно з органами і службами у справах дітей, спеціальними установами та закладами, що здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень. Орган пробачії сприяє залученню засуджених неповнолітніх до навчання та здобуттю ними повної загальної середньої освіти.

Враховуючи зазначене, вбачається за доцільне розглянути питання про включення відповідних пробачійних програм щодо неповнолітніх до переліку примусових заходів виховного характеру на заміну передачі неповнолітнього, який вчинив кримінальне правопорушення під нагляд батьків, зважаючи на те, що такі програми вже реалізуються до неповнолітніх, засуджених до пробачійного нагляду, та звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Література:

1. Кримінологія : підручник / за заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. Київ : Національна академія управління, 2010. 496 с. URL: <https://nam.kyiv.ua/files/publications/978-966-8406-31-7-pos-compressed.pdf> (дата звернення: 17.11.2024).

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 17.11.2024).

3. Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-06> (дата звернення: 17.11.2024).

4. Саско О. І. Дискусійні аспекти ефективного застосування примусових заходів виховного характеру. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*, (3(9)), 170–179. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-3\(9\)-170-179](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-3(9)-170-179).

5. Мінімальні стандартні правила ООН, які стосуються судочинства неповнолітніх («Пекінські правила», 1995 року) : збірник міжнародних документів та нормативно-правових актів України з питань соціально-правового захисту дітей, частина 1. Київ : Логос, 2001. 595 с.

6. Васильківська І. П. До питання про кримінальну відповідальність неповнолітніх: вітчизняний і зарубіжний досвід. *Правове регулювання економіки*. 2014. № 14. С. 204–215. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pre_2014_14_20 (дата звернення 17.11.2024).

НАПРЯМ 8. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-85>

ALTERNATYWNE ROZWIĄZYWANIE SPORÓW W SPRAWACH KARNYCH

Mgr Alicja Mól
Wykładowca, adwokat
Katedra Prawa
Akademia Tarnowska
Tarnów, Poland

Wprowadzenie alternatywnego rozwiązywania sporów w sprawach karnych

Alternatywne Rozwiązywanie Sporów (ADR – Alternative Dispute Resolution) jest zaakceptowanym sposobem rozwiązywania konfliktów, bowiem ilość postępowań mediacyjnych stale wzrasta i stają się one coraz bardziej powszechne w różnych dziedzinach prawa [1, s. 29].

Alternatywne rozwiązywanie sporów w sprawach karnych jest możliwe dzięki wprowadzeniu instytucji mediacji do polskiego procesu karnego już w roku 1997, jednak wówczas w bardzo ograniczonym zakresie, w znacznie szerszym nowelizacją w 2003 r. wprowadzającą art. 23a kodeksu postępowania karnego, jak również w 2015 r. do postępowania w sprawach o wykroczenia.

Mediację określa się jako negocjację uczestników pozostających w konflikcie karnym, tj. takim, który jest rezultatem popełnionego przestępstwa lub wykroczenia, z udziałem neutralnej osoby trzeciej czyli mediatora, którego celem jest ułatwianie przebiegu negocjacji, a nie narzucanie własnego rozstrzygnięcia [2]. W sprawach karnych mediacja jest próbą usprawnienia procesu karnego i pokazania, że pogodzenie się stron – ofiary i sprawcy ma wpływ na jego przebieg, a także jest odpowiedzią na postulaty jak uczynić mediację skutecznym mechanizmem skrócenia długotrwałych postępowań. Dzięki udziałowi bezstronnej osoby trzeciej, jaką jest mediator zarówno osoba pokrzywdzona przestępstwem, jak i jego sprawca mają możliwość wzięcia czynnego udziału w postępowaniu. Szczególnie istotne jest zastosowanie mediacji dla pokrzywdzonego, który zazwyczaj jest jedynie biernym obserwatorem procesu karnego, ze względu

na to, iż po skierowaniu stron do mediacji decyzje pokrzywdzonego mogą mieć istotny wpływ na przebieg postępowania (częstsze stosowanie warunkowego umorzenia postępowania), sposób i wymiar naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem, jak również mogą mieć znaczenie przy wymiarze kary, gdyż pojednanie się sprawcy i ofiary ma znaczenie dla nadzwyczajnego złagodzenia kary zgodnie z art. 60 § 2 k.k. Mediacja daje szansę sprawcy na wyrażenie skruchy, przeproszenie pokrzywdzonego. Ten ostatni ma możliwość by w pełni wyrazić swoje emocje, poinformować sprawcę o skutkach inkryminowanego zdarzenia oraz określić swoje oczekiwania. Mediacja ma wpływ na zmniejszenie kosztów postępowania, zaś koszty mediacji, w tym wynagrodzenie mediatora i zwrot wydatków związanych z przeprowadzeniem mediacji, ponosi Skarb Państwa. Mediacja ułatwia dochodzenie do formalnych porozumień procesowych przewidzianych w art. 335 k.p.k., jakim jest skazanie bez rozprawy lub w art. 387 k.p.k., przy dobrowolnym poddaniu się karze. Należy podkreślić, iż obecnie pokrzywdzony może o wiele szybciej uzyskać wypracowany w ugodzie zawartej przez mediatora sposób naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, z uwagi na treść art. 107 k.p.k., który przewiduje, iż ugoda zawarta w postępowaniu mediacyjnym podlega wykonaniu w drodze egzekucji, po nadaniu jej przez sąd klauzuli wykonalności.

Pomimo obowiązywania zasady legalizmu postępowania karnego [3, s. 46], wyrażonej w art. 10 § 1 k.p.k., która stanowi, iż o czyn ścigany z urzędu organ powołany do ścigania przestępstw jest obowiązany do wszczęcia i przeprowadzenia postępowania przygotowawczego, a oskarżyciel publiczny do wniesienia i popierania oskarżenia, doprecyzowanej w art. 10 § 2 k.p.k. określającym cel zasady legalizmu, iż nikt nie może być zwolniony od odpowiedzialności za popełnione przestępstwo, w postępowaniu karnym przepis art. 55 § 1 k.p.k. przewiduje szczególne uprawnienia dla pokrzywdzonego w postaci możliwości występowania w sprawie w charakterze subsydiarnego oskarżyciela posiłkowego, zaś art. 23a k.p.k. przewiduje, iż to pokrzywdzony lub sprawca może być inicjatorem skierowania sprawy do instytucji lub osoby do tego uprawnionej w celu przeprowadzenia postępowania mediacyjnego. Mając to na uwadze wprowadzenie mediacji do postępowania karnego zmierza do zwiększenia dyspozycyjności stron w polskim procesie karnym.

Wyzwania dla popularyzacji mediacji w sprawach karnych

Mimo tych pozytywnych cech mediacji nie jest ona wystarczająco spopularyzowana w sprawach karnych, a jej stosowanie, szczególnie w mniejszych ośrodkach sądowych jest stosunkowo rzadkie, choć nieporównywalnie większe niż na początku jej wprowadzenia (w 1998 r. skierowano do mediacji jedynie 10 spraw) [4, s. 34]. Najczęściej cytowana

przyczyną spowalniającą rozwój mediacji w sprawach karnych jest brak znajomości alternatywnych metod rozwiązywania sporów wśród pokrzywdzonych. Często zaskoczeniem dla pokrzywdzonego jest możliwość zastosowania tej instytucji w postępowaniu karnym. Zasadniczą cechą postępowania karnego jest brak potrzeby komunikacji pomiędzy sprawcą a pokrzywdzonym, którzy nie rozmawiają, nie spotykają się ze sobą. Brak zaufania, spotęgowany nieumiejętnością odnalezienia informacji dotyczących mediacji, zniechęca wielu uczestników postępowania karnego do inicjowania metod polubownych.

Jedną z wiodących zasad mediacji jest proces kłótni, argumentacji między stronami (*venting process*). Mediacja przeprowadzana bez osobistego udziału obu stron jednocześnie nie pozwala na ten proces. Z drugiej strony w kontekście sporów karnych strony nie mają relacji, które są wyznacznikiem tradycyjnej mediacji cywilnej czy rodzinnej, dlatego mediacja przeprowadzana bez jednoczesnego udziału obu stron w posiedzeniu jest usprawiedliwiona, jak również ograniczona argumentacja dostępna w mediacji w sprawach karnych jest na tyle satysfakcjonująca dla stron, by osiągnęły porozumienie.

Mediacja jest określana jako fakultatywne dopełnienie postępowania karnego [5, s. 3], postępowanie pozaprocesowe [2], które nie stanowi części postępowania przygotowawczego czy sądowego, z tej przyczyny nie jest obowiązkowa i to może paradoksalnie sprawić, iż pokrzywdzonemu lub sprawcy wydaje się instytucją zbędną przedłużającą postępowanie.

Zasady mediacji w sprawach karnych

Mediacja kieruje się kilkoma zasadami, które obejmują wszystkich jej uczestników, przy czym organ kierujący sprawę do mediacji zobowiązany jest poinformować strony o celach i zasadach postępowania mediacyjnego. Przede wszystkim podstawową cechą mediacji jest zasada dobrowolności, która oznacza, iż udział w spotkaniu mediacyjnym jest dobrowolny, na każdym etapie mediacji każdy z uczestników może zrezygnować z dalszego w niej udziału, jak również wniosek o przeprowadzenie mediacji można złożyć zasadniczo w każdej sprawie karnej, na każdym jej etapie. Przy tym należy pamiętać, iż uwzględnienie tego wniosku należy do organu, który na danym etapie postępowania karnego jest uprawniony do skierowania sprawy do mediacji. Kodeks postępowania karnego nie wyklucza wielokrotnego przekazywania sprawy do postępowania mediacyjnego [2].

Równie istotną zasadą, która często wpływa na jej zastosowanie w praktyce, jest zasada poufności, która dotyczy każdego uczestnika mediacji, zgodnie z którą nikt nie może ujawnić treści omawianych podczas mediacji. Zarówno mediator jak uczestnicy mediacji zobowiązani są do zachowania poufności, oznacza to, że jeżeli porozumienie nie zostanie osiągnięte w toku mediacji, nikt nie będzie się mógł powołać na poczynione ustępstwa w

sądzie czy też przed organem prowadzącym postępowanie przygotowawcze. W czasie spotkań mediacyjnych można robić notatki, co dotyczy również mediatora, ale po zakończeniu mediacji należy je zniszczyć. Istotne jest, aby organ kierujący sprawę do mediacji poinformował strony o zakazie dowodowym przesłuchania mediatora jako świadka, co do faktów o jakich dowiedział się prowadząc postępowanie mediacyjne.

Zasada **akceptowalności** oznacza, że uczestnicy mediacji akceptują zasady obowiązujące w mediacji oraz osobę mediatora, a mediacja może rozpocząć się jedynie pod warunkiem zaakceptowania przez strony zasad mediacji i osoby mediatora, ze strony mediatora zasada akceptowalności oznacza akceptację stron i ich równych praw.

Zasada bezstronności dotyczy osoby mediatora, który powinien być osobą bezstronną, nie sprzyjającą żadnemu z uczestników, nie zaangażowaną emocjonalnie, ani w inny sposób w konflikt karny, który zaistniał pomiędzy stronami. Z kolei zasada neutralności oznacza pozostanie przez mediatora neutralnym wobec stron oraz wobec przedmiotu sporu, nie zmierzającym do narzucenia własnych rozwiązań, „(...)nawet wtedy, jeśli jest przekonany, że jego rozwiązanie jest najlepsze dla stron” [6].

Jeżeli mediacja ma charakter bezpośredni, czyli przebiega przy jednoczesnym uczestnictwie pokrzywdzonego i sprawcy, istotną rolę pełni zasada wzajemnego szacunku, gdyż ważna jest atmosfera takich bezpośrednich spotkań. Mediator ma nadzorować przebieg spotkań i dbać, by uczestnicy nie przerywali sobie wzajemnych wypowiedzi, aby każdy miał możliwość swobodnego przedstawienia swojego stanowiska, w kolejności wskazanej przez mediatora.

Główną cechą mediacji odróżniającą ją od postępowania sądowego jest elastyczność oraz brak sztywnych ram proceduralnych. W takim odformalizowanym postępowaniu to od stron zależy jak będzie przeprowadzona mediacja. Mediator może za zgodą stron rozpocząć prowadzenie mediacji od wspólnego bezpośredniego spotkania, a następnie kontynuować mediację w toku spotkań indywidualnych, podczas których mogą być poruszane również poufne kwestie, które nie będą ujawnione drugiej stronie.

Podsumowanie

Mediacja jest rozwiązaniem zmierzającym w kierunku przemodelowania procedury karnej i zwiększenia dyspozycyjności stron, jak również umożliwiającym współdecydowanie przez strony o przebiegu postępowania karnego. Dzięki jej popularyzacji, pokrzywdzony i sprawca mogą mieć realny wpływ na rozwiązanie konfliktu karnego, a co najważniejsze na szybsze zakończenie postępowania karnego.

Literatura:

1. A. Mól. Pojęcie i znaczenie alternatywnych metod rozstrzygania sporów. *Przegląd Prawa Handlowego*. 2001, Nr 12.
2. J. Skorupka (red.). Komentarz do art. 23a k.p.k., [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Warszawa 2023.
3. M. Rogalski. Zasady legalizmu w procesie karnym po noweli do kodeksu postępowania karnego z dnia 27 września 2013 r. *Prokuratura i Prawo*. 2015. Nr 1–2.
4. K. Sułkowski. Mediacja w polskim prawie karnym. *Studenckie Zeszyty Naukowe*. 2017. Vol XX, nr 35.
5. A. Helsztyńska. Praktyczne aspekty mediacji w sprawach karnych. *Centrum Mediacji Izby Adwokackiej*. cz. 1.
6. A. Sakowicz (red.). Komentarz do art. 23a k.p.k. [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 2022.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-86>

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНА ВЕРСІЯ ОБВИНУВАЧЕННЯ

Волобуєв Анатолій Федотович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Волобуєв Ілля Романович

*студент 3-го курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Інститут повідомлення про підозру є новим для кримінального процесуального законодавства України, кардинальне оновлення якого відбулося з прийняттям КПК України 2012 року (далі КПКУ) [1]. Разом з тим потрібно враховувати його історичний зв'язок з інститутом пред'явлення обвинувачення під час досудового розслідування, що існував в КПКУ 1960 року (Глава 12) [2]. Видається, що врахування цього історичного зв'язку є необхідним для розуміння сутності повідомлення про підозру, функції обвинувачення та захисту прав людини у сучасній парадигмі кримінального процесу.

Поняття підозри у вітчизняному кримінальному процесі має досить давню історію формування [3]. Але потрібно зазначити, що в КПКУ 1960 року поряд з використанням поняття «підозра» головну роль в етапізації досудового розслідування, оцінки результатів діяльності оперативних підрозділів та органів слідства відігравав інститут пред'явлення обвинувачення. Саме на ньому ґрунтувалася оцінка ступеню вирішення завдань кримінального судочинства. Водночас інститут підозрюваної особи розглядався як пересічний елемент кримінального провадження, що пов'язувалося із затриманням особи органом дізнання або застосуванні до неї запобіжного заходу до винесення постанови про притягнення як обвинуваченого (статті 43-1, 106 КПКУ 1960 р.) [2]. В КПКУ 2012 р. законодавець остаточно відмовився від функції обвинувачення під час досудового розслідування, перенісши його у стадію судового провадження (ч. 2 ст. 347). Натомість в структурі досудового розслідування було запроваджено функцію повідомлення про підозру, яка розглядається науковцями як початок кримінального переслідування [4, с. 134–159; 5, с. 5; 6, с. 143]. Попри сумнівність терміну кримінального переслідування на стадії досудового розслідування повідомлення про підозру було наділено низкою характеристик, що ріднило його з пред'явленням обвинувачення. Зокрема, Д. П. Письменний цілком обґрунтовано відзначив, що повідомлення про підозру є формою обвинувачення [7, с. 356]. Але між повідомленням про підозру і пред'явленням обвинувачення є й суттєві відмінності, на які слід звернути увагу. Зокрема, якщо обвинувальний акт є підсумковим процесуальним рішенням у досудовому розслідуванні, категоричним твердженням про вину певної особи, що ґрунтується на сукупності зібраних і перевічених доказів, то повідомлення про підозру є проміжним процесуальним рішенням, яке може неодноразово змінюватися. Про підозру повідомляється при наявності достатніх для цього доказів (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПКУ). Тобто йдеться про таку сукупність доказів, що оцінюється прокурором або слідчим за погодженням з прокурором як достатня за їх внутрішнім переконанням для складання повідомлення про підозру. За етимологією слова «підозра» воно означає допускати причетність кого-небудь до чогось негативного [8, с. 656]. Тобто повідомлення про підозру є припущенням, попередньою оцінкою зібраних доказів, на підставі якої формулюється процесуальна версія про вчинення кримінального правопорушення конкретною особою. Підозра має бути перевірена за участі особи, якій вона повідомлена (оголошена). Відтак в процесі перевірки вона може знайти підтвердження повністю або частково (або не знайти), що передбачає можливість її зміни або заміни новою підозрою (ст. 279 КПКУ).

В ст. 277 КПКУ визначені досить конкретні вимоги щодо змісту підозри, які спрямовані на ідентифікацію відповідного кримінального провадження та його учасників. Але виникає питання щодо ступеню деталізації елементів змісту підозри і викладу фактичних обставин кримінального правопорушення. У зв'язку з цим суддя Вищого антикорупційного суду Віра Михайленко відзначає, що нерідко слідчий, прокурор намагаються втиснути в повідомлення про підозру всю наявну інформацію, навіть ту, що не стосується конкретної підозрюваної особи або дій, що їй інкримінуються. На думку судді, це робить повідомлення про підозру за обсягом, деталізацією та викладом більше схожими не на проміжні процесуальні документи, а на обвинувальні вироки [9].

Вбачається, що надмірна деталізація повідомлення про підозру зумовлена єдиним аргументом на підтримку процесуального стилю деталізації підозри, який полягає у забезпеченні реалізації права підозрюваного на захист. Але чи перебуває право на захист у безпосередньому зв'язку з повним і детальним викладенням усіх виявлених обставин кримінального правопорушення та фактичних даних, що його супроводжують? Адже в законі вказується лише на *наявність достатніх доказів для підозри особи* у вчиненні кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПКУ) на момент здійснення такого повідомлення. Відповідь на це питання можна отримати в результаті аналізу наданих підозрюваному прав безпосередньо пов'язаних з підозрою. Відповідно пунктів 1, 4, 5 ч. 3 ст. 42 КПКУ воно полягає у тому, що підозрюваний має знати: у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють; не говорити нічого з приводу підозри проти нього або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання; давати пояснення, показання з приводу підозри чи в будь-який момент відмовитися їх давати. Для задоволення цих прав зовсім не обов'язково, як вважає суддя Віра Михайленко, ознайомлювати сторону захисту з усіма деталями, що стосуються підстав повідомлення про підозру. Особливо з урахуванням того що закон не передбачає одночасного з цим проміжним процесуальним рішенням надання стороні захисту інформативної бази на підтвердження достатності доказів для підозри [9].

У цьому контексті варто звернути увагу на право сторони захисту оскаржувати повідомлення про підозру після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду із обвинувальним актом (п. 10 ч. 1 ст. 303 КПКУ). Але виникає питання, для чого необхідно очікувати спливу первісних строків досудового розслідування для оскарження

допущених порушень щодо форми, змісту чи порядку здійснення повідомлення про підозру? Якою може бути мета такого оскарження, якщо після повідомлення про підозру проводиться низка слідчих (розшукових) дій, результати яких покладаються в основу обвинувального акту, який і буде предметом дослідження під час судового розгляду? Видається хибною позиція тих дослідників, які вважають, що відмова слідчого судді у задоволенні клопотання щодо скасування повідомлення про підозру на основі відсутності у прокурора підстав для такого рішення є порушенням концепту застосування до особи належної правової процедури і принципу верховенства права. Аргументація, що наводиться для обґрунтування, у тому числі з посиланням на практику ЄСПЛ, свідчить про ототожнення повідомлення про підозру і пред'явлення обвинувачення [10, с. 13–14]. Видається, що це зумовлено тим що в деяких країнах ЄС під час досудового розслідування використовується інститут пред'явлення обвинувачення. Але законодавець, надавши формальне право стороні захисту оскаржувати повідомлення про підозру, створив проблемну ситуацію, яка зумовлює, з одного боку, прагнення адвокатів скористатися ним для відстоювання прав і законних інтересів своїх клієнтів, а з іншого – намагання сторони обвинувачення усунути підстави для такого оскарження шляхом непотрібної деталізації повідомлення про підозру. Це ставить у складне становище і слідчих суддів, які зобов'язані виконувати приписи п. 10 ч. 1 ст. 303 КПКУ, але не мають повноважень щодо оцінки рівня внутрішнього переконання прокурора, яке є ключовим для повідомлення особі про підозру у сенсі достатності (належності, допустимості) доказів для цього. Окрім того надмірна деталізація повідомлення про підозру спричиняє штучне навантаження на стадію досудового розслідування.

Підсумовуючі викладене, можна констатувати, що повідомлення про підозру пов'язано з встановленням особи, відносно якої отримані докази, достатні для формулювання припущення щодо вчинення нею кримінального правопорушення. Таким чином воно є легальною процесуальною версією обвинувачення, яка підлягає перевірці, що робить це рішення проміжним процесуальним документом. Його перевірка за участі особи, наділеної правами підозрюваного, закінчується складанням обвинувального акту, який є вже категоричним твердженням, що спирається на систему перевірених доказів і може заперечуватися (оскаржуватися) стороною захисту у суді.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 20.10.2024).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України 1960 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-05?find=1&text> (дата звернення 20.10.2024).
3. Місечко М. Генеза розвитку інституту обґрунтованої підозри на українських територіях. *Traektoriâ Nauki*. 2021. Vol. 7. № 11. P. 2001–2009.
4. Гловок І. В. (2015) Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09 Одеса, 2015. 602 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c3412cb8-8020-424f-816d-3f5cbfc74cf4/content> (дата звернення 22.10.2024).
5. Теорія кримінального переслідування: монографія [В. А. Гринчак, І. Я. Заяць, В. І. Петлюк, Г. М. Федущак-Паславська]. Харків : Право, 2019. 208 с.
6. Палюх А., Гузела М. (2018) Сутність кримінального переслідування та проблема його законодавчого закріплення. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/sep/18331/24.pdf> (дата звернення 24.10.2024).
7. Письменний Д. П. Функції обвинувачення та захист у за новим КПК України. *Право і суспільство*. 2013. № 6-2. С. 353–358.
8. Новий тлумачний словник української мови. Т. 2. Київ : Видавництво «Аконіт». 2006. 926 с.
9. Михайленко Віра. (2021) Коротка підозра – чи «зайде» вона практикам? URL: <https://justtalk.com.ua/post/korotka-pidozra--chi-zajde-vona-praktikam> (дата звернення 24.10.2024).
10. Андрух В. В. Проблеми правового регулювання оскарження повідомлення про підозру. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія : Право*. 2024. Вип. 84, частина 4. С. 11–17.

ОЗНАКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО РІШЕННЯ ЯК АКТА ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВА

Гетьман Галина Миколаївна

кандидатка юридичних наук,

асистентка кафедри кримінального процесу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

Здійснення досудового розслідування безперечно супроводжується великою кількістю прийнятих рішень відповідними уповноваженими суб'єктами у кримінальному провадженні. Рішення можуть стосуватися незліченної кількості вирішуваних питань, які спрямовуються на ефективність проведення процесуальних дій. Однак, не всі рішення, що приймаються уповноваженими суб'єктами, в межах кримінального провадження, є актами застосування норм процесуального права.

Відомо, що у ч. 1 ст. 110 Кримінального процесуального кодексу України [1] (далі – КПК України) зазначено, що процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду. Зокрема, законодавець чітко визначив, які саме рішення слід визнавати кримінальними процесуальними у кримінальному провадженні. Наприклад, у ч. 3 ст. 110 КПК України закріплено, що рішення слідчого (детектива), дізнавача, прокурора приймається у формі постанови, яка виноситься у випадках, передбачених КПК, а також коли слідчий (детектив), дізнавач, прокурор визнає це за необхідне. Окрім того, у ч. 4 ст. 110 КПК України міститься положення, що обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення, яким завершується досудове розслідування і який повинен відповідати вимогам ст. 291 КПК України. Проте, у положеннях означеної статті відсутні закріплення норм щодо таких різновидів кримінальних процесуальних рішень, як клопотання слідчого (детектива), дізнавача, прокурора та повідомлення про підозру.

Слід звернути увагу, що у науковій літературі відсутній єдиний підхід щодо визначення правової природи таких кримінальних процесуальних рішень, як клопотання слідчого (детектива), дізнавача, прокурора та повідомлення про підозру. По-різному висловлюються науковці з приводу визнання цих кримінальних процесуальних рішень, як актів застосування права. Проте, аналіз загальних ознак кримінального процесуального рішення, як акту застосування процесуального права,

надає підстави відносити клопотання слідчого (детектива), дізнавача, прокурора та повідомлення про підозру саме до кримінальних процесуальних рішень, що є актами застосування процесуального права, проте такими, що мають свою специфічну процесуальну природу.

Спробуємо пояснити таку думку через аналіз окремих ознак кримінальних процесуальних рішень, як актів застосування права.

По-перше, відомо, що такі рішення мають правовий характер. Зміст цієї ознаки полягає у тому, що таке кримінальне процесуальне рішення спрямоване на вирішення конкретного питання, що виникає в кримінальному провадженні, в межах процесуальних норм. Відповідний суб'єкт прийняття рішення, обгрутовуючи необхідність вирішення цього правового питання, посилається виключно на норми процесуального права, що передбачають можливість вчинення відповідних дій уповноваженими суб'єктами, для вирішення питання, що виникло під час досудового розслідування. Саме ця ознака, наприклад, відрізняє кримінальне процесуальне рішення від такого процесуального документу, як протокол, оскільки у ньому відображаються хід та результати проведення певної процесуальної дії.

По-друге, такі рішення характеризуються імперативністю, що у свою чергу, свідчить про те, що такі рішення приймаються (ухвалюються, постановляються, виносяться) виключно державними органами, що здійснюють досудове розслідування чи процесуальне керівництво у кримінальних провадженнях, зокрема, уповноваженими суб'єктами, в межах своєї компетенції, та містять у собі владні веління. За цією ознакою кримінальні процесуальні рішення, як правозастосовні акти, можуть породжувати, змінювати або припиняти кримінальні процесуальні відносини. Прийняття таких кримінальних процесуальних рішень є своєрідним завершальним етапом правозастосовного процесу під час вирішення конкретного кола процесуальних питань, які виникли у кримінальному провадженні.

По-третє, мають керівний (або розпорядчий) характер, що проявляється в тому, що прийняття кримінального процесуального рішення, як акту застосування права, містить в собі не тільки волевиявлення уповноваженого суб'єкта, який здійснює досудове розслідування, а, поряд із тим, відображає у собі відповідні вказівки, розпорядження, що визначають належний напрям поведінки інших учасників кримінального провадження.

По-четверте, кримінальні процесуальні рішення, як акти застосування процесуального права, мають загальнообов'язковий характер. Це означає, що таке рішення є обов'язковим для виконання всіма особами (фізичними та юридичними), учасниками кримінального провадження, у межах здійснення певного досудового розслідування.

По-п'яте, як правозастосовні акти, кримінальні процесуальні рішення мають стверджувальний характер, який виявляється в тому, що такі кримінальні процесуальні рішення відображають у собі відповідний рівень пізнання окремих фактичних обставин кримінального провадження (через фіксацію у собі вже досягнутих попередніх результатів) на момент прийняття відповідного рішення. Окрім того, вони також спрямовуються на підтвердження чи спростування вже існуючих фактичних обставин, або отримання нового знання.

По-шосте, кримінальні процесуальні рішення, як акти застосування процесуального права наділені ініціюючим характером, тобто їх прийняття спонукає відповідних учасників кримінального провадження щодо здійснення певних дій або, навпаки, утриматися від їх вчинення.

По-сьоме, всі кримінальні процесуальні рішення, як акти застосування права, приймаються (ухвалюються, постановляються, виносяться) виключно у визначеному законом порядку. Тобто, це ті рішення, до яких законодавець ставить вимоги щодо необхідності їх прийняття.

По-восьме, кримінальні процесуальні рішення, як правозастосовні акти, приймаються у встановленому кримінальним процесуальним законом порядку. Тобто, вони мають складатися із вступної, мотивувальної та резолютивної частин. Окрім того, кримінальним процесуальним законом для клопотань встановлюються вимоги щодо змісту мотивувальної частини, що прямо залежить від прийнятого кримінального процесуального рішення.

Остання ознака, яка притаманна всім кримінальним процесуальним рішенням, як актам застосування права – це відповідність їх поставленим завданням кримінального провадження, зокрема, відповідно до вимог статті 2 КПК України кримінальні процесуальні рішення мають сприяти захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охороні прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпеченню швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [1].

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

ЧИ МОЖУТЬ РЕЗУЛЬТАТИ КОМП'ЮТЕРНОГО ПОЛІГРАФА БУТИ НАЛЕЖНИМИ І ДОПУСТИМИМИ ДОКАЗАМИ У СУДІ?

Даценко Людмила Євгенівна
*старший викладач кафедри фундаментальних
і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Нинішній час й сучасні реалії сьогодення показують нам наскільки світ готовий до нових викликів та перетворень. Разом зі стрімкими змінами положень українського законодавства (наприклад, доповнення, виключення статей із законів чи інших нормативно-правових актів, втрата чинності закону, декриміналізація і т.д.) змінюються й підходи до їх практичного втілення у суспільне життя, у різні галузі та сфери, а у даному випадку це стосується саме доказів та процесу доказування у кримінальному провадженні.

Як відомо, глава 4 Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК) присвячена саме доказам та доказуванню. Так, у ст. 84 КПК України визначено, що «доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню» [1]. Також варто звернути увагу на те, що законодавець класифікує різні процесуальні джерела доказів на кілька окремих категорій, до яких належать показання свідків, речові докази, які можуть бути фізично досліджені, документи, що містять відповідну інформацію, та висновки експертів, які пропонують спеціальне розуміння. Кожна з цих категорій відіграє вирішальну роль у судовому процесі, оскільки вони сприяють встановленню фактів і загальному розумінню справи. Свідчення, наприклад, часто походять від осіб, які з перших вуст знають про події, про які йде мова, тоді як речові докази стосуються матеріальних речей, які можуть бути представлені в суді на підтримку або спростування претензій. Документи можуть включати контракти, електронні листи або офіційні записи, які можуть мати значне відношення до розглядуваної справи. Крім того, експертні висновки надаються особами зі спеціальними знаннями в певній галузі, що надає достовірності та ясності складним питанням, які можуть виникнути під час судового розгляду. Разом ці

процесуальні джерела доказів складають основу судової системи, дозволяючи законодавцям і юристам приймати обґрунтовані рішення на основі всебічної оцінки наявної інформації.

Враховуючи викладене, постає питання щодо використання поліграфа у кримінальному провадженні, а також чи може отримана інформація та дані з цього пристрою вважатися належними та допустимими доказами по справі...

Єдиного нормативно-правового акта, який би регулював сферу суспільних відносин, які складаються навколо застосування поліграфа, та який би визначав його поняття, сутність, завдання, висував вимоги до особи поліграфолога, визначав, що відноситься до поліграфологічних досліджень, надавав вичерпний перелік безпосередньо поліграфів, дозволених до використання, нині в Україні не існує.

Поліграф є різновидом психофізіологічної апаратури. Та є комплексною багатоканальною апаратною методикою реєстрації змін психофізіологічних реакцій людини у відповідь на пред'явлення за спеціальною схемою певних психологічних стимулів. Поліграф – це багатоканальний осцилограф, який проводить одночасний запис показників кров'яного тиску, дихання, рухових реакцій, робить електрокардіограму тощо. Даний пристрій не читає думки, а лише реєструє фізіологічну активність та зміну її параметрів. Він виявляє не брехню, а лише збудження, яке з певною долею вірогідності може свідчити про неправду. По фізіологічних реакціях не можна точно встановити природу процесу що їх викликав (позитивна чи негативна емоція, біль, брехня, переляк) [2].

Тому стосовно застосування поліграфа точаться багато обговорень та дискусій між правниками, науковцями й дослідниками, адже переважна більшість вчених розглядає поліграф як псевдонауковий інструмент, стверджуючи, що його результати не мають точності та достовірності. Вони стверджують, що немає остаточних фізіологічних показників, які конкретно корелюють з актом брехні. Натомість поліграф здатний вимірювати лише варіації фізіологічних реакцій, такі як частота серцевих скорочень, артеріальний тиск і дихання, що може вказувати на те, що людина відчуває стрес під час відповідей на запитання. Цей стрес може виникнути через різні фактори, включно з простою присутністю самого тесту, який може викликати тривогу або нервозність у людей. Крім того, низка зовнішніх впливів, таких як певні ліки, захворювання або психологічний стан, може суттєво змінити фізіологічні реакції людини, ще більше ускладнюючи інтерпретацію результатів.

Доцільно виділити декілька умов, при яких дані/результати комп'ютерного поліграфа можуть використовуватися у процесі

доказування в кримінальному провадженні. По-перше, особа, якій доручено проводити дослідження з використанням комп'ютерної системи поліграфа, повинна мати необхідну кваліфікацію та мати повноваження для забезпечення цілісності процесу. Крім того, поліграфологи повинні бути зареєстровані в офіційному Реєстрі атестованих судових експертів, що є підтвердженням їх професійної компетентності та дотримання стандартів, встановлених відповідними органами. Ця реєстрація не тільки підтверджує їхню кваліфікацію, але й вселяє впевненість у точності та достовірності результатів, отриманих під час перевірки. Загалом, роль поліграфолога є критично важливою в будь-якому контексті розслідування чи дослідження, де правдивість відповідей має першорядне значення, а їхня кваліфікація гарантує, що вони можуть ефективно орієнтуватися в складнощах, пов'язаних з такими оцінками. По-друге, опитування з використанням комп'ютерного поліграфа може бути проведено лише в рамках спеціального контексту судово-психологічної експертизи. Важливо зазначити, що результати, отримані під час такого інтерв'ю, не мають жодної незалежної доказової ваги в судовому розгляді. Натомість результати поліграфа слід розглядати разом з іншими доказами. По суті, хоча комп'ютерний поліграф може надати цінну інформацію, його результати самі по собі недостатні для обґрунтування претензій або висновків у суді, вони повинні бути об'єднані з додатковими доказами на підтримку будь-яких правових аргументів або визначень.

Як показує практика, здебільшого суди не вважають за доцільним довіряти та використовувати результати поліграфа при розгляді справи. Наприклад, при винесенні вироку від 19.08.2021 року по справі № 740/6120/18 Ніжинський міськрайонний суд Чернігівської області звернув увагу на те, що достовірність показань особи є предметом оцінки виключно суду, а використання комп'ютерного поліграфа на стадії досудового розслідування та надання його результатів суду – є порушенням принципу, викладеним у ст.23 КПК (безпосередність дослідження показань, речей і документів) [2].

Також схожа позиція простежується у постанові Касаційного кримінального суду від 06.03.2018 по справі № 686/12914/16-к, де акцент зроблений на тому, що «висновки психофізіологічного дослідження не можуть бути взяті до уваги як доказ достовірності показань особи, у зв'язку з тим, що оцінку достовірності показань надає слідчий або суд, але аж ніяк не психолого-фізіологічна експертиза» [2].

Але варто зауважити, що в останні роки тенденція щодо використання поліграфічних результатів у судовій практиці зростає в позитивній прогресії та динаміці. Як приклад можна навести вирок

Іршавського районного суду Закарпатської області від 13 лютого 2023 року у справі № 301/943/19 [3], в якому судом визнано достовірним джерелом висновки судово-психологічної експертизи із застосуванням поліграфа.

Отже, підсумовуючи викладене, необхідно врахувати те, що використання поліграфа в кримінальному провадженні в Україні стає вже більш поширеним. Але навіть зростання інтересу до цього інструменту розслідування не усуває наразі прогалину в законодавчому регулюванні, що створює значні проблеми для ефективної його реалізації на практиці. Відсутність чітких законодавчих положень не тільки перешкоджає належному використанню поліграфа, але й викликає сумніви щодо прийнятності та надійності результатів, які вони дають, коли їх представляють як докази у кримінальних справах. У результаті правоохоронні органи, практикуючі юристи та судові органи стикаються з труднощами, пов'язаними з інтеграцією результатів поліграфа в ширші рамки кримінального правосуддя. Без чітко визначеної нормативно-правової бази потенційні переваги, технології поліграфа можуть бути зведені нанівець, що призведе до неузгодженості в її застосуванні та, зрештою, вплине на цілісність процесу кримінального правосуддя в Україні.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 1 листопада 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 20.11.2024).

2. Поліграф у судовому процесі: на що сподіватись у кримінальних та цивільних провадженнях. *Закон і Бізнес*. URL: <https://zib.com.ua/ua/160595.html> (дата звернення: 20.11.2024).

3. Використання поліграфа при розслідуванні кримінальних правопорушень: проблеми тактики та правового регулювання. Аналітично-порівняльне правознавство. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/303746/295786> (дата звернення: 20.11.2024).

4. Перевірка на чесність: як і навіщо компанії використовують поліграф (детектор брехні). *Happy Monday*. URL: <https://happy monday.ua/yak-i-navishho-kompaniyi-vykorystovuyut-poligraf-detektor-brehni> (дата звернення: 20.11.2024).

5. Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2020/01/Збірн-Круглий-стіл_Інноваційні-методи_2019-Збірник.pdf (дата звернення: 20.11.2024).

ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІІ ЗЛОЧИНЦЯ ЗА ЙОГО ЗОВНІШНІМИ ОЗНАКАМИ

Дзюба Анастасія Ігорівна

*студентка 5 курсу факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Розслідування більшості кримінальних правопорушення передбачає встановлення особи чи групи осіб, що його вчинила, збирання доказів, що будуть підтверджувати вину вказаної особи, а також з'ясування інших ситуацій та важливих обставин. Встановлення особи, яка вчинила певне правопорушення можливе лише завдяки вирішенню важливих аспектів ідентифікації такої.

Крім того, як вірно вказує І. І. Митрофанов, що підсумком кримінальної процесуальної діяльності є встановлення юридичного факту, що послужив причиною виникнення відновлювальних кримінально-правових відносин. При цьому складність та характер такої діяльності повністю залежить від змісту кримінально-правових відносин, на доведення факту виникнення яких спрямована кримінальна процесуальна діяльність. Юридичний факт учинення кримінального правопорушення, на підставі якого виникли конкретні відновлювальні кримінально-правові відносини, може бути зафіксований у встановленій Кримінальним процесуальним кодексом правовій процедурі. Це пов'язане з тим, що юридичні факти, перш, ніж вони виявлять своє юридичне значення, повинні бути належним чином установлені та задокументовані, оскільки за своєю природою вони такі, що, як правило, не можуть існувати в неоформленому вигляді [1, с. 175].

Встановлення особистості людини в цілому – це встановлення особистості, як індивіда, котрий характеризується різними фізичними та соціальними особливостями, включаючи характер, зовнішність та статус. Успіх багато в чому буде залежати від того, як розумно, повно та точно було зібрано та зафіксовано інформації з приводу зовнішності та ознак такої особи.

Таким чином, слід зазначити, що встановлення такої особи можливо лише завдяки специфічним фізичними особливостями кожної людини. Особливу увагу приділяють ознакам особи, котрі є унікальними: наприклад, риси обличчя, молекули ДНК, папілярні візерунки пальців рук, татуювання та інші риси котрі привертають особливу увагу. Зовнішні

ознаки, такі як райдужна оболонка очей, структура волосся, зріст, статура, особливості постави, також певною мірою є унікальними і саме тому ідентифікація людини за її зовнішніми ознаками успішно впровадження у процес розслідування кримінальних правопорушень.

Ознаки зовнішності людини класифікуються з різних причин. Наприклад, В. Ю. Шепітько ділить всі ознаки зовнішності на три групи: 1) анатомічні (характеристика зовнішньої будови людського тіла, зріст, форма голови, статури, риси обличчя та т.д.); 2) функціональні (мовні, рухові, те що людина демонструє зовнішньо, особливі ознаки поведінки, такі як хода, жести, голос, звички, міміка, постава та т.д.); 3) особливості вигляду особи, прикмети частин взуття, одягу) [2, с. 59].

Всі зазначені зовнішні ознаки мають істотне значення для криміналістичних досліджень, оскільки вона дозволяють ідентифікувати конкретну особистість серед інших. Необхідно зазначити, що значущими є саме власні ознаки, це обумовлено їх незмінністю та стійкістю. Звичайно людина може докласти зусиль і спробувати змінити їх, але це буде досить складно, це також стосується і усвідомлення змін анатомічних особливостей, адже при огляді експертом, може легко виявитись зміни, котрі було здійснено для заплутання ідентифікації.

Збирати дані про зовнішні зображення невідомих людей є досить складним процесом, адже основним джерелом їх отримання є дані з слідчих (розшукових) дій, включаючи в себе допити свідків, ознайомлення та вилученням доказової бази, дослідження малюнків, відео, записів з камер відео нагляду та малюнків, тощо.

Слід зазначити, що людині властиво сприймати досить повно і об'єктивно, також надовго зберігати образи іншої людини у своїй пам'яті, такі речі як зовнішність, риси обличчя та інші особливості. Тож зазначений механізм впізнання люди є основним джерелом інформації [3, с. 39].

Один з видів відображення в пам'яті, котрі необхідні для ідентифікації є ідеальні сліди відображення – це уявні речі, образи, сліди пам'яті, які виникають у свідомості людини після сприйняття ознак. Ідентифікація людини за зовнішнім виглядом здійснюється наступним чином: встановлення такої особи, або ж відмінності конкретної людини у ході слідчо-розшукових або оперативно-розшукових цілях, тож в таких випадках така ідентифікація можлива завдяки зовнішньому вигляду та індивідуальності такого [4, с. 156].

Підсумовуючи, можна визначити, що інформаційні характеристики особи, такі як біологічні, фізичні та соціальні ознаки в сукупності дозволяють відрізнити особу з оточення її подібних. Слід зазначити, що зовнішній вигляд людини – це певним чином фізичний аспект, котрий здавна використовували для розшуку та ідентифікації таких.

Для цілей вони класифіковані, а назви таких уніфіковані не лише чинним законодавством, а й міжнародними стандартами, що дозволяє використовувати їх у боротьбі зі злочинністю та міжнародному рівні. Також особливе місце даному процесу заходів відноситься рівень професіно-правової культури співробітників правоохоронних органів.

Література:

1. Митрофанов І. І. Механізм кримінально-правового регулювання : монографія. Кременчук : Видавець ПП Щербатих О. В., 2019. 480 с.
2. Шепітько В. Ю. Криміналістика : словник термінів. Київ : Ін Юре, 2004. 264 с.
3. Мельничок В. Криміналістична характеристика суб'єктивної пам'яті. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 11. С. 39–43.
4. Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-90>

РОЗРОБКА МОДУЛІВ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ДОСУДОВИМИ РОЗСЛІДУВАННЯМИ ЯК ЗАСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Єфімова Інна Веніамінівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
Університет митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна*

В сучасних умовах розвитку кримінальної юстиції в Україні та Європі набуває особливої важливості питання удосконалення досудового розслідування, яке повинно відповідати вимогам швидкості, точності та прозорості. Розширення сфери кримінальних правопорушень, зокрема внаслідок збройного конфлікту, збільшує навантаження на систему правопорядку, що вимагає нових підходів до організації розслідувань. Такі виклики включають складність збору, зберігання та аналізу великого обсягу доказової інформації, а також необхідність уникнення помилок, зумовлених людським фактором. В умовах євроінтеграції України важливим є поступове наближення

національних стандартів кримінальної юстиції до європейських. Це передбачає інтеграцію інноваційних технологій та автоматизованих систем, що дозволяють оперативніше реагувати на зміни, покращують якість розслідувань і полегшують процесуальне керівництво. Відтак, для забезпечення цих вимог необхідне впровадження нових рішень, які можуть стандартизувати процедури, спростити обмін інформацією та підвищити рівень довіри до системи правосуддя, забезпечуючи тим самим належний рівень безпеки для громадян [1, с. 13]. Така модернізація є критично важливою для покращення ефективності системи правопорядку та розвитку міжнародної співпраці в протидії злочинності, що підкреслює актуальність досліджень у цій сфері.

Підвищення ефективності та прозорості досудового розслідування є одним із найважливіших завдань сучасних правових інституцій, зокрема в Україні та країнах Європи. Успішне вирішення цього завдання сприяє забезпеченню належного функціонування системи правопорядку, що особливо важливо в умовах стрімкого зростання кількості та складності кримінальних правопорушень. Технологічний прогрес і потреба в удосконаленні процесуальної діяльності зумовлюють необхідність переходу до цифрових рішень, які спрощують і стандартизують основні етапи досудового розслідування [2]. Електронні досьє та автоматизація документообігу дозволяють значно скоротити час обробки справ. Завдяки використанню електронних документів і автоматизованих процесів слідчі та прокурори можуть відмовитися від рутинної паперової роботи, що дозволяє зосередитися на аналітичних і слідчих завданнях, спрямованих безпосередньо на розслідування злочинів. Одним із прикладів такої автоматизованої системи, розробленої для підвищення ефективності досудового розслідування в Україні, є система СМЕРЕКА. Вона покликана забезпечити можливість створення єдиних електронних досьє, зберігання та стандартизацію документів, що уніфікує звітність і прискорює роботу з кримінальними провадженнями [5].

Крім того, автоматизація процесів має вирішальне значення для зменшення бюрократичних процедур, які часто ускладнюють і затримують досудове розслідування. Надмірне адміністративне навантаження на слідчих і прокурорів, обумовлене вимогами до паперового документообігу, нерідко стає перешкодою для оперативного виконання завдань. Впровадження автоматизованих рішень значно знижує потребу в паперових документах, що не лише економить ресурси, але й сприяє ефективнішій організації процесуальної роботи. У цифровому середовищі зберігання та обмін інформацією відбувається швидше, без потреби дублювання, що значно підвищує загальну ефективність.

Ще одним важливим аспектом є забезпечення прозорості процесу розслідування. Автоматизовані системи дозволяють створювати єдиний інформаційний простір, у якому процеси досудового розслідування стають відкритими для належного контролю [4]. Це важливо не лише для внутрішньої звітності, але й для громадського контролю, що дозволяє уникати обвинувачень у непрозорості чи зловживаннях під час розслідування. Прозорість також знижує ризики порушень процедур і сприяє посиленню відповідальності слідчих і прокурорів за кожен етап розслідування. Таким чином, сучасні цифрові рішення дозволяють підвищити рівень ефективності та прозорості у досудовому розслідуванні, зокрема в умовах дедалі більших викликів, які стоять перед правоохоронними органами в Україні.

Ефективне розслідування кримінальних правопорушень значною мірою залежить від здатності слідчих вчасно виявляти та усувати помилки. Важливу роль у цьому відіграють аналітичні модулі автоматизованих систем, які здатні проводити глибокий аналіз даних і сигналізувати про будь-які невідповідності або порушення процесуальних норм. Завдяки такій функціональності слідчі можуть не лише відслідковувати стан кримінального провадження, але й своєчасно реагувати на можливі критичні моменти. Це дозволяє уникати недостовірних або невчасних рішень, що можуть мати негативні наслідки як для розслідування, так і для суспільства в цілому.

Автоматизовані звіти та можливість оперативного інформування про прогрес розслідування є ще одним важливим елементом у системі управління розслідуваннями. Така функція дозволяє швидко ідентифікувати будь-які відхилення від запланованого ходу розслідування, що полегшує своєчасне коригування дій слідчих. Це сприяє забезпеченню належної якості розслідування та уникненню процедурних затримок, пов'язаних із виправленням помилок на пізніх етапах [5].

Мінімізація впливу людського фактора, що можливо завдяки використанню автоматизованих алгоритмів, є важливим аспектом у забезпеченні об'єктивності розслідування. Автоматизовані системи допомагають знизити ризики помилок, викликаних суб'єктивним сприйняттям або недбалістю слідчих, оскільки багато рутинних операцій виконуються за допомогою алгоритмів, що зменшує вірогідність допущення помилок. Це сприяє забезпеченню об'єктивності та прозорості, що є важливим для справедливого вирішення кожної справи.

Сучасні вимоги до розслідування складних злочинів вимагають чіткої координації між різними правоохоронними органами, що можливо завдяки інтеграції та спрощенню обміну інформацією. Автоматизована система управління розслідуваннями дозволяє інтегрувати дані з різних джерел, включаючи державні реєстри та інші

інформаційні бази. Це суттєво знижує витрати часу на отримання даних, необхідних для розслідування, і забезпечує повнішу картину подій. Така інтеграція особливо корисна в умовах сучасних загроз, де швидке отримання достовірної інформації має вирішальне значення для успішного розслідування.

Синхронізація роботи команд у досудовому розслідуванні також має важливе значення для забезпечення належного рівня ефективності. Модульний підхід у системі дозволяє слідчим групам працювати в унісон, водночас забезпечуючи координацію між прокурорами, слідчими та іншими залученими сторонами. Це сприяє злагодженості дій і знижує ризики дублювання або втрати інформації. Координація в рамках системи дозволяє кожному учаснику мати актуальні дані щодо стану розслідування, що є важливим для прийняття зважених рішень.

Надання єдиного доступу до інформації для всіх уповноважених осіб сприяє налагодженню ефективної взаємодії між органами досудового розслідування. Всі дані, пов'язані зі справою, доступні в одній системі, що запобігає необхідності дублювання інформації та полегшує доступ до неї в будь-який момент. Це також сприяє забезпеченню інформаційної безпеки, оскільки всі матеріали знаходяться у захищеному середовищі з обмеженим доступом.

Застосування автоматизованих систем управління розслідуваннями має потенціал для значного підвищення ефективності виявлення та розкриття кримінальних правопорушень. Завдяки вдосконаленню процедурного керівництва і стандартизації документів слідчі можуть зосередити більше зусиль на суттєвих аспектах розслідування, що сприяє підвищенню показників розкриття злочинів. Очікується, що за рахунок автоматизованого оброблення даних та застосування аналітичних інструментів вдасться прискорити процес розслідування, що позитивно вплине на кінцевий результат.

Скорочення кількості апеляцій та оскаржень є ще одним вагомим очікуваним результатом від впровадження автоматизованих систем. Стандартизація процесуальних документів та мінімізація людського фактора забезпечують більш чітке дотримання правових норм, що зменшує можливість виникнення юридичних помилок. Як наслідок, очікується зниження кількості випадків оскарження рішень у судовому порядку, що дозволить забезпечити більш стійкі результати розслідувань і підвищити довіру до судових рішень.

Пілотні проекти та перші результати впровадження автоматизованих систем розслідувань дають змогу отримати уявлення про очікувані переваги. Показники, такі як зниження часу на розгляд справ, підвищення рівня задоволеності працівників правоохоронних органів,

демонструють потенційні успіхи у використанні таких систем. Подальші дослідження і статистичний аналіз результатів пілотних впроваджень можуть підтвердити ефективність цього підходу, що, своєю чергою, надасть підґрунтя для розширення застосування таких технологій у сфері досудового розслідування [5].

На підставі здійсненого аналізу, можна зробити висновок, що впровадження автоматизованих систем для оптимізації досудового розслідування в Україні та Європі є надзвичайно важливим кроком у напрямку модернізації правової системи. Зокрема, цей процес відповідає нагальним вимогам підвищення ефективності та прозорості кримінальної юстиції, що особливо актуально в умовах сучасних загроз та збільшення кількості складних правопорушень. Автоматизація процесу розслідування не лише знижує адміністративне навантаження на слідчих і прокурорів, але й забезпечує належний контроль на всіх етапах, що в кінцевому підсумку дозволяє уникати помилок, зумовлених людським фактором. Більше того, використання цифрових дос'є, стандартизація документів і автоматичний аналіз великих обсягів даних значно підвищують якість та оперативність роботи слідчих органів. Це дозволяє зосередитися на основних аспектах розслідування, звільняючи ресурс часу та людської праці для проведення більш глибокого аналізу і прийняття обґрунтованих процесуальних рішень. Водночас інтеграція автоматизованих систем із загальнодержавними та міжнародними інформаційними базами сприяє формуванню єдиного інформаційного простору, що забезпечує належний рівень координації між різними органами досудового розслідування.

Окрім цього, впровадження таких інновацій відповідає стратегічному курсу України на євроінтеграцію. Автоматизовані системи, які вже функціонують у країнах ЄС, демонструють високий рівень ефективності, що робить їх зразком для України. Подальший розвиток таких систем у вітчизняному правовому середовищі може сприяти не лише підвищенню ефективності розслідувань, але й довірі до правової системи загалом. Це, своєю чергою, є фундаментальним для збереження безпеки та правопорядку в державі, забезпечуючи захист прав громадян і стабільність суспільства.

Таким чином, перспективи застосування автоматизованих систем у сфері досудового розслідування є багатообіцяючими, а їх впровадження може істотно вплинути на розвиток правової системи, наближаючи її до міжнародних стандартів.

Література:

1. Кравченко О., Поляков В. Досудове розслідування в Україні: новітні технології та виклики. *Вісник кримінального права*. 2023. № 5. С. 12–18.
2. Савченко В. О. Автоматизація кримінального процесу: досвід ЄС та перспективи для України. *Юридична наука*. 2023. № 7. С. 45–53. URL: <http://www.lawscience.org.ua/article/236> (дата звернення: 05.11.2024).
3. Ситник І. М. Інформаційні системи в правоохоронній діяльності. Київ : Видавничий дім «Академперіодика», 2021. 276 с.
4. Шевченко І., Бондаренко Н. Європейські стандарти в досудовому розслідуванні: теорія та практика. *Право і суспільство*. 2022. № 2. С. 61–66.
5. European Commission. Development of digital investigation tools in Ukraine: SMEREKA project. URL: <https://www.eeas.europa.eu> (дата звернення: 05.11.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-91>

ПРОБЛЕМА ІДЕНТИФІКАЦІЇ РЕПАТРІЙОВАНОЇ ОСОБИ

Каверіна Тетяна Петрівна

*аспірант науково-дослідної лабораторії
з проблем запобігання кримінальним правопорушенням
факультету № 3
Донецький державний університет внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна*

Питанням ідентифікації особи присвячено певну кількість робіт практиків, експертів, науковців, бо наразі це актуально і мало вивчено. Правовий режим воєнного стану, введений в Україні з 24 лютого 2022 року, лише активував проблематику ідентифікації особи на тлі восьмирічної, до того, боротьби за незалежність з відкритим агресором. Слід зауважити, що напрямом ідентифікації особи займається досить вузьке коло дослідників у галузі судової медицини, генетики, досудового розслідування, кримінального процесу та криміналістики. До окресленого кола перерахованих осіб можна долучити ще аматорів з числа волонтерів-пошуковців, які мають на меті пошук та встановлення особи – повернення їй імені. Тож основною метою нашої роботи є висвітлення проблемних питань ідентифікації особи, але торкнемося у своєму короткому дослідженні окремого об'єкту –

репатрійованої особи і визначимося з його особливостями і складнощами.

Репатріація – повернення на батьківщину, з поновленням їх громадянських прав, військовополонених та цивільних осіб, які під час війни опинилися за межами своєї країни та перебували тривалий час поза батьківщиною [1]. Відповідно до статті 118 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року [2] військовополонених звільняють і репатріюють без зволікання після закінчення бойових дій. [2] Але це відбувається у тих випадках, коли йдеться про живу людину і в поствоєнний період .

Нажаль, після вторгнення росії до України, термін «репатріація» набув додаткового тлумачення – це репатріація тіл (останків), тобто повернення під владу України тіл (останків) загиблих (померлих) оборонців України та загиблих (померлих) мирних (цивільних) осіб [3]. Наразі, нажаль, це і є основний спосіб повернення на підконтрольну уряду України загиблих (померлих) осіб з тимчасово окупованої території та місць несвободи, розташованих на території країни-окупанта.

Віокремимо основні категорії осіб, які підлягають репатріації:

а) військовослужбовці (комбатанти), які загинули внаслідок бойових дій та залишені на полі бою через неможливість евакуації, або померли внаслідок поранення та ненадання своєчасної медичної допомоги за тих же умов, чи поховані в стихійних похованнях на території, що контролюється ворогом (тимчасово окупованій території);

б) цивільні особи (цивільні заручники), які померли в місцях несвободи;

в) військовополонені, які померли в місцях несвободи через хворобу або внаслідок катування.

На початку повномасштабного вторгнення так звані «польові» обміни та евакуація тіл, зимовий час та дія низьких температур допомагали зберегти такий санітарний стан тіла, який дозволяв проводити їх візуальне впізнання. Такий негенетичний спосіб ідентифікації тіл – візуальне впізнання особи – був основним. Але війна тривала, змінювалися пори року на більш теплі, а швидке просування армії ворога на певних ділянках фронту з застосуванням артилерійського озброєння різного виду, призводили до руйнації тіл загиблих військових, що все більше сприяло унеможливленню їх візуального впізнання через фрагментування тіл та незворотні біологічні процеси, а відтак на перший план вийшла генетична ідентифікація особи. Крім того, армія агресора, грубо порушуючи норми Міжнародного гуманітарного права, не поспішає повертати тіла українських загиблих, які залишилися на полі бою під час стрімкого ворожого наступу, зберігаючи їх неналежним чином

у непристосованих приміщеннях, що також призводить до незворотних наслідків та унеможливлення їх візуального впізнання.

Протягом періоду від початку повномасштабного вторгнення, всього до України вдалося повернути понад 4000 тіл загиблих (померлих) військових. Так, востаннє, 08 листопада 2024 року, результатами репатріаційних заходів в Україну повернули тіла 563 полеглих оборонців. З них 320 тіл захисників, що загинули на Донецькому напрямку та 89 полеглих воїнів із Запорізького напрямку. Також вдалося повернути 154 тіла з моргів на території рф [4].

Основним завданням роботи з тілами репатрійованих захисників є їх ідентифікація. Не слід забувати, що у Міжнародному гуманітарному праві смерть комбатанта внаслідок дій іншого комбатанта, в межах збройного конфлікту, не є кримінально-карним діянням. Однак, відповідно до статті 8 Римського статуту, який є основним документом Міжнародного кримінального суду [5], де йдеться про воєнні злочини, такі дії не мають містити ознак умисного вбивства, катування або нелюдського поводження, у тому числі біологічних експериментів; умисного заподіяння сильних страждань або тяжких тілесних ушкоджень чи шкоди здоров'ю тощо. У випадку наявності ознак воєнного злочину, слідчим та експертам слід вживати заходів щодо фіксації їх слідів на тілі чи рештках репатрійованої особи. І це вже досить складний процес, бо як показала практика, окупаційні війська намагаються не залишати біологічних слідів катувань на тілі жертв, що тягне за собою затягування часу репатріації особи, ускладнення їх дослідження та ідентифікації.

Основним алгоритмом роботи з тілом репатрійованої особи, включаючи його дослідження, слід визначити наступний порядок дій:

- доставлення репатрійованого тіла в заклад судової медицини;
- огляд тіла та фотофіксація індивідуальних особливостей тіла, одягу, вмісту кишень, особистих речей, татуювань, візуальних особливостей, які можна використати для впізнання;
- проведення судово-медичної експертизи та встановлення причини смерті особи (останнє – за об'єктивної можливості);
- відібрання зразків від трупу для проведення молекулярно-генетичної експертизи;
- призначення молекулярно-генетичної експертизи чи криміналістичного дослідження [6] тіла спеціалістом із застосуванням використання системи для швидкої ДНК ідентифікації «ANDE 6C Rapid DNA Analysis» (в залежності від слідчої ситуації та вибору тактики ідентифікації особи);
- отримання висновку спеціаліста чи експерта (в залежності від вибору тактики ідентифікації особи);

- винесення постанови про встановлення особи невпізаного трупу;
- повідомлення про прийняте рішення зацікавлених осіб (рідних загиблого, військову частину, підрозділ судово-медичної експертизи тощо);
- здійснення чину поховання загиблого військовослужбовця.

Зупинимося на проблемних питаннях дослідження тіла репатрійованої особи – військовослужбовця чи цивільного заручника, який загинув (помер) внаслідок бойових дій та дії фактору непереборної сили. По-перше, це стан тіл, що доставляються до закладів судової медицини. Враховуючи повне порушення ворогом норм Міжнародного гуманітарного права в частині належного ставлення до тіл загиблих (померлих), тіла репатрійованих оборонців чи цивільних заручників в основному перебувають на пізніх стадіях гниття, фрагментовані, муміфіковані чи взагалі це можуть бути окремі частини тіла, передані як одиниця. Наявність чи відсутність одягу (його елементів) з тілами, може вказати на приблизний час настання смерті особи а іноді і обставин загибелі. А наявність фіксуємих пов'язок чи кровоспинних джгутів-турнікетів на рештках тіла можуть свідчити про його поранення та надання першої допомоги самостійно чи іншими військовослужбовцями. Однак у більшості випадків судово-медичним експертам не вдається встановити причину смерті через гнилісні зміни, що не дозволяють провести повноцінне лабораторне дослідження тіла загиблого (померлого). Особливо важливо проводити таке дослідження у випадках репатріації тіл з місць несвободи на тимчасово окупованій території чи з території країни-окупанта. Бо у даному випадку висновок судово-медичної експертизи може стати доказом та підтвердити факти катування, ненадання військовополоненому чи цивільному заручнику належної медичної допомоги та жорстоке поводження з ним під час перебування його у полоні, у порушення норм Міжнародного гуманітарного права, що і буде складовою частини 2 статті 438 КК України, в частині жорстокого поводження з військовополоненими або цивільним населенням, якщо вони спричинили загибель людини [7]. Факти наявності складу кримінального правопорушення у таких випадках можна встановити лише за сукупністю всіх зібраних доказів, буквально по частинкам і складовим збираючи мозаїку агресивного воєнного злочину та підтверджуючи його вичерпними фактами, зафіксованими як під час огляду місця події так і під час проведення судово-медичного дослідження трупа. Додатковим джерелом доказів у такому випадку можуть стати, наприклад, фото та відеофайли, викладені в мережі Інтернет, де зафіксовано допити особи у полоні тощо.

Таким чином, ми окреслили основні напрями діяльності слідчого, експерта та спеціаліста у вирішенні питання проблематики

ідентифікації репатрійованої особи, здобутті та фіксації доказів жорстокого поводження з військовополоненими або цивільним населенням, якщо вони спричинили загибель людини, – що належить до воєнного злочину з грубим порушенням норм Міжнародного гуманітарного права.

Література:

1. Вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Репатріація> (дата звернення 19.11.2024).

2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#top (дата звернення 19.11.2024).

3. Деякі питання забезпечення вилучення, передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України. Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2022 № 698. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-2022-п#Text> (дата звернення 19.11.2024).

4. Україна повернула тіла ще понад 500 полеглих захисників. *Слово і діло. Аналітичний портал*. 08.11.2024. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/11/08/povyna/suspilstvo/ukrayina-povernula-tila-shhe-500-polehlyx-zaxysnykiv> (дата звернення 19.11.2024).

5. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#top (дата звернення 19.11.2024).

6. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо оптимізації діяльності спеціалістів у кримінальному провадженні. Закон України від від 09.10.2024 № 4009-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4009-20#n16> (дата звернення 19.11.2024).

7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 20.11.2024).

СПЕЦИФІКА ДЕФОРМАЦІЇ ОСОБИ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА

Компанієць Єгор Олександрович

*студент факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Судова експертиза є важливим інститутом правосуддя, який забезпечує об'єктивний розгляд справи, допомагаючи встановлювати істину. Разом із тим, робота судового експерта супроводжується численними психоемоційними навантаженнями, що впливають на його психологічний стан і можуть призвести до деформації особистості. Одним із яскравих прикладів деформації особистості судового експерта є синдром емоційного вигорання, який часто розвивається через постійний контакт із важкими справами, пов'язаними з насильством або іншими кримінальними правопорушеннями, що викликають сильні негативні емоції. Судовий експерт, який постійно стикається з таким матеріалом, може почати втрачати інтерес і мотивацію до роботи, відчувати емоційне виснаження та байдужість до своїх професійних обов'язків. Судовий експерт, який працює з кримінальними провадженнями про насильницькі кримінальні правопорушення, може з часом відчувати втому від частих повторюваних емоційних навантажень.

Детермінантою цього здебільшого є відсутність у судового експерта достатнього рівня психологічної та моральної стійкості, що призводить до розвитку професійної деформації – процесу та результату негативних змін особи під впливом середовища, в якому здійснюється її життєдіяльність, що характеризуються різним ступенем або обсягом прояву та призводять до неадекватної поведінки, втрати професійної компетенції [1, с. 226–228], а також інших небажаних наслідків. Так, він як правило перестає реагувати на деталі справи та сприймає їх як «робочу рутину», а не як особисті трагедії. Це емоційне притуплення – захисна реакція психіки, яка допомагає зменшити стрес, проте водночас знижує емпатію та рівень уваги, необхідний для об'єктивного оцінювання. Таке «звикання» до важких справ призводить до професійного вигорання та цинізму, коли експерт починає відчувати байдужість до людських страждань, сприймаючи справи як суто технічні завдання, що вимагають формального підходу. Також важливо зазначити, при виконанні своїх обов'язків експерт стикається з високим рівнем відповідальності, складними етичними дилемами, що нерідко

призводять до змін у поведінкових актах, емоційних реакціях та ціннісних установках.

Серед найпоширеніших деформацій судових експертів можна виокремити такі, з одного боку, скептичне ставлення до подальшого використання результатів дослідження, що призводить до переконання в тому, що слідчі або судді не здатні правильно оцінювати й ефективно застосувати висновки експерта, що може створювати психологічні бар'єри в спілкуванні з суддями та слідчими, що іноді навіть призводить до призначення додаткових, можливо, необґрунтованих експертиз (подоланню таких бар'єрів сприяє ознайомлення експертів із передовими підходами в судовій і слідчій практиці, що дозволяє краще розуміти рівень підготовки слідчих і суддів), а з іншого – завищене оцінювання власного досвіду й компетентності, через що експерт починає вважати свій професійний досвід безпомилковим і достатнім, не потребуючи освоєння нових методів і технік. Це призводить до відмови від нової інформації, використання застарілих методик і нехтування сучасними науковими та довідковими джерелами. Як наслідок, експерт може проводити дослідження неповно та формулювати необ'єктивні висновки. Наприклад, застосування старих методів до дослідження таких нових об'єктів, як синтезовані наркотичні засоби та психотропні речовини, може призвести до хибних висновків.

Для запобігання професійній деформації судових експертів необхідно забезпечити кілька ключових умов. Однією з основних є формування критичного ставлення до роботи, що досягається через навчання у вищих навчальних закладах, участь у курсах підвищення кваліфікації та регулярні атестації, які проводяться кожні п'ять років або дотроково. Контроль з боку керівників також відіграє важливу роль: вони мають вказувати на помилки, давати рекомендації та сприяти розумінню експертами важливості постійного професійного зростання. У процесі перепідготовки необхідно використовувати завдання з новітніми методиками, що стимулюють мотивацію до саморозвитку, підвищують відповідальність і забезпечують якісне виконання роботи.

Та само суттєвим визнається запобігання професійному вигоранню (вперше слово «вигорання» використано американським психологом Гербертом Фройденбергером у 1974 р.) через дотримання балансу між професійною діяльністю та періодами відпочинку, регулярну перерву та фізичну активність. Для розвитку психологічної стійкості необхідно проводити тренінги з управління стресом та навчання методів емоційної саморегуляції. Важливим є надання систематичної психологічної підтримки, що включає індивідуальну роботу з психологом та групові обговорення для зняття напруги. Крім того, підвищення кваліфікації через семінари, курси й ознайомлення з новими підходами допомагає

експертам легше виконувати обов'язки та розвивати професійні навички.

Слід присвятити увагу запобіганню професійній деформації через: розроблення й ухвалення Кодексу етики судового експерта; удосконалення процесуального кримінального законодавства; розроблення й ухвалення етичних і психологічних пропозицій стосовно усунення несприятливих причин впливу на особу судового експерта; покращення способів професійного добору та розміщення за посадами кадрів; палке бажання до елімінації духовної порожнечі судового експерта; покращення системи професійних знань в сфері юриспруденції та спеціальних знань, необхідних для проведення експертиз; створення системи економічних стимулів професійної діяльності судового експерта залежно від результатів роботи [2, с. 335].

Не менш важливим є покращення умов праці, зокрема забезпечення сучасними матеріальними та технічними ресурсами, а також упровадження ротатії обов'язків для уникнення монотонності. Дотримання цих заходів дозволить судовим експертам не лише уникнути професійної деформації, а й зберегти психологічне здоров'я, підвищити мотивацію та забезпечити високу якість своєї роботи.

Література:

1. Марков В. В. Причини, що викликають професійну деформацію працівників органів внутрішніх справ. *Право і Безпека*. 2012. № 4. С. 226–228.

2. Митрофанов І. І., Васечко Л. О., Кравчук В. М. Професійна етика в юриспруденції : підручник. Київ : Видавництво «Юрінком Інтер», 2024. 476 с.

ДО ПИТАННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Лазоренко Євгеній Юрійович

*доктор філософії у галузі знань 081 Право (PhD),
прокурор відділу підтримання публічного обвинувачення в суді
та забезпечення діяльності у сфері запобігання та протидії корупції
Чернігівська обласна прокуратура
м. Чернігів, Україна*

За останній час все частіше на шпальтах не лише наукових видань, але й ЗМІ, можна прочитати новини пов'язані з обговоренням питань штучного інтелекту (далі – ШІ), його запровадження в тій чи іншій сфері людської діяльності; перші судові справи щодо оскарження рішень окремих фізичних або юридичних осіб, які відмовились враховувати результати діяльності ШІ; запровадження правил обмеження використання ШІ або навпаки розробка стратегій з розширення сфер, де ШІ доцільно б було надати свободу дій.

Не виключенням у цьому є й українське судочинство, яке на хвилі кадрового голоду і відповідно збільшення навантаження на суддів, що залишились, шукає способи мінімізувати судові помилки, скоротити час судового розгляду (кримінальне судочинство особливо гостро відчуває вплив тривалого розгляду проваджень, що зрештою негативно впливає на виконання завдань кримінального провадження, визначених у ст. 3 КПК України), досягнення правової визначеності тощо.

У контексті загального технологічного прогресу заперечувати поступовий вплив ШІ на кримінальне судочинство не доводиться, оскільки там, де органи досудового розслідування не можуть фізично забезпечити наявність слідчих, дізнавачів для збору доказів, а Офіс Генерального прокурора – прокурорів для процесуального керівництва та аналізу доказової інформації, через небезпеку для їх життя, вже сьогодні застосовуються інструменти засновані на ШІ [1, с. 32]. У подальшому такі докази будуть використовувати сторони обвинувачення та захисту, а суду доведеться надавати їм оцінку з точки зору належності та допустимості, включно з оцінкою самого ШІ, як це було свого часу під час формування Верховним Судом правил оцінки технічних засобів, що використовувались органами досудового розслідування та оперативними підрозділами під час проведення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій.

Так само на сьогодні ми повністю не можемо обмежити і його застосування під час відправлення правосуддя у кримінальних провадженнях (мова у першу чергу йде про ухвалення судового рішення), оскільки відсутні чіткі правові основи регулювання ІІІ в Україні, включаючи такі проблеми як: визначення поняття ІІІ, коло суб'єктів – користувачів ІІІ, легальність функціонування ІІІ (ліцензійні умови), перевірка доброчесності ІІІ (як алгоритму, що був покладений розробниками під час написання відповідно коду, так і даних, що були завантажені до ІІІ як завдання користувача).

Перші спроби розв'язання вказаних проблем знайшли своє відображення у таких документах як: «Проект рекомендацій ЮНЕСКО з використання систем ІІІ судами та трибуналами» [2], «Концепція розвитку ІІІ в Україні» [3], «Проект щодо організації проведення дослідження високотехнологічних засобів методом «Sandbox»» [4].

В основі того ж проекту рекомендацій ЮНЕСКО лежать тринадцять принципів: захист прав людини (справедливість, заборона дискримінації, процесуальна справедливість, захист персональних даних), пропорційність, безпека, інформаційна безпека, поінформованість та усвідомлене використання, прозоре використання, підзвітність та можливість аудиту, зрозумілість, пояснюваність, точність та надійність, людський нагляд, людино орієнтовний набір інструментів, відповідальність, управління та співпраця із залученням багатьох зацікавлених сторін [2].

З наведеного необхідно зробити акцент на пропорційності, прозорості використання із подальшим звітуванням та відповідальності.

Ці принципи повною мірою залежать від людини-користувача ІІІ, у випадку кримінального судочинства – від судді(ів), а головним чином від їх моральності, етичності та доброчесності. Разом з тим, знову ж таки звертаючись до негативних чинників, які зараз наявні у судах (навантаження та велика кількість вакантних посад), чи не виявлять деякі судді бажання розвантажити себе шляхом перекладання на ІІІ формування повного тексту судового рішення? На наше переконання, це точно станеться або цілком ймовірно, що відбудеться, як і те, що суддя не захоче про це повідомляти сторони. А це у свою чергу несе величезні ризики та негативні наслідки, на які, зокрема, звертає свою увагу А. Гачкевич [5, с. 35–36], а також М. Василенко та В. Слатвінська [6, с. 278]. Звичайно, якщо їх (ризики та помилки) допустити на першій чи апеляційній інстанціях, то Верховний Суд за наявних технічних можливостей зможе їх виявити та виправити (однак це за умови, що сервіси Верховного Суду, які допомагатимуть відрізнити «штучний» текст від «людського»), будуть розроблені з використанням тих самих алгоритмів, що і сервіси ІІІ, використані для формування

оскаржуваного рішення, а не оновлена та/або ускладнена версія іншого чат-бота [7]), а от якщо сам Верховний Суд проявить схильність до непропорційного використання ШІ, то контролювати буде вже нікому.

У зв'язку з цим, нам видається було б правильним, аби сьогодні всі зацікавлені сторони, які залучаються до впровадження ШІ в кримінальне судочинство, зосередили свою увагу на двох пріоритетних напрямках: 1) розробка із залученням програмістів інформаційного адаптивного забезпечення, яке б виконувало такі завдання як: а) блокування в автоматизованих системах судів завантаження текстів підготовлених ШІ, б) виявлення в текстах судових рішень ознак «штучного» створення тексту; 2) розробка нормативних актів, що визначали би обмежене коло сфер застосування ШІ у судочинстві: а) ревізійно-пошукова (пошук та підбір законодавства та прецедентної практики Верховного Суду необхідного для вирішення конкретної категорії проваджень, у випадку ж ухвалення Верховним Судом правового висновку чи правової позиції – ревізії всіх рішень касаційної інстанції, якими до цього вирішувались аналогічні питання права, з метою подальшого їх маркування як такі, що втратили свою чинність, або як такі, що набули подальшого розвитку та уточнення), б) інформаційно-довідникова (збір та формування довідників проваджень (час, номер провадження, суть провадження, реєстр матеріалів кримінального провадження), які перебувають на розгляді, а для суду касаційного рівня, на якого законом покладено забезпечення правової єдності та прийняття у зв'язку з цим правових позицій та правових висновків ще в) каталогізація (формування ключових слів або сентенцій для полегшення формування каталогів судових прецедентів за предметними показниками), д) аналізу та прогнозу (на підставі довідників проваджень, сформованих ШІ на виконання алгоритмів в інформаційно-довідковій сфері, спрогнозувати розвиток подій у провадженнях, що ще перебувають на розгляді місцевих та апеляційних судів, у випадку зміни, відступу та/або формування нового правового висновку Верховним Судом).

Література:

1. Гришко В. І., Вознюк С. С. Проблемні аспекти впровадження штучного інтелекту у сфері юриспруденції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 29–34. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/302954/294963> (дата звернення 21.11.2024).

2. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020. № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення 21.11.2024).

3. Про реалізацію експериментального проекту щодо організації проведення дослідження високотехнологічних засобів методом «Sand-box» : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.10.2024. № 1238 : станом на 21.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1238-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення 21.11.2024).

4. Document for consultation: Draft UNESCO Guidelines for the Use of AI Systems in Courts and Tribunals. UNESDOC Digital Library. 2024, № CI/DIT/2024/GL/01. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000390781> (дата звернення 21.11.2024).

5. Гачкевич, А. (2024). Передумови безпечного використання інструментів штучного інтелекту судьями. *Слово Національної школи суддів України*. 2024. № 2 (47). С. 29–41. URL: https://www.researchgate.net/profile/Andrii-Hachkevych/publication/385915843_Prerequisites_for_the_Safe_Use_of_AI_Instruments_by_Judges/links/673b9e16a8173d223c0abc4a/Prerequisites-for-the-Safe-Use-of-AI-Instruments-by-Judges.pdf (дата звернення 22.11.2024).

6. Василенко М. Д., Слатвінська В. М. Штучний інтелект в судовій практиці: особливості та його можливості (міжгалузеве дослідження). *Адміністративне право і адміністративний процес, інформаційне право*. 2022. № 4. С. 271–278. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/4_2022/39.pdf (дата звернення 22.11.2024).

7. Паремуд І. Операція «Впізнай автора»: як зрозуміти, що текст написаний ChatGPT, а не людиною. URL: <https://webpromoeexperts.net/ua/blog/operaciya-vpiznay-avtora-yak-zrozumiti-shcho-tekst-napisaniy-chatgpt-a-ne-lyudinoyu/> (дата звернення 21.11.2024).

ОЦІНКА МОЖЛИВОСТІ ФІКСАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ЧЕРЕЗ ЕЛЕКТРОМАГНІТНІ ЗБУРЕННЯ В ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНИХ СИСТЕМАХ

Папайка Юрій Анатолійович

доктор технічних наук, професор,

завідувач кафедри електроенергетики

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»,

судовий експерт

Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз

м. Дніпро, Україна

Ципленков Дмитро Володимирович

кандидат технічних наук, доцент,

завідувач кафедри електротехніки

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»,

судовий експерт

Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз

м. Дніпро, Україна

Сьогодні Україна переживає найважчий і найтрагічніший період своєї історії. Щодня народ України отримує складні виклики, пов'язані з військовою агресією росії та знищенням значної частини житлового фонду, промислових та енергетичних об'єктів. Електроенергетичний ринок України нині працює в надзвичайно складних реаліях з необхідністю прогнозування споживання електроенергії, системи почергових відключень електроенергії та визначення пріоритетів підтримки військово-промислового комплексу для забезпечення обороноздатності та економічної безпеки [1]. Зв'язок з європейською системою ENTSO-E дозволяє Об'єднаній енергетичній системі забезпечити стійкість режиму та надійності електропостачання.

Дана доповідь розкриває особливості аварійних перехідних процесів у електроенергетичних системах під час воєнних дій. Оскільки значна частка енергетики України зруйнована, система працює у нетипових режимах [2]. Розглянуто методи забезпечення статичної та динамічної стійкості енергосистеми при наявності розподіленої генерації. Досвід України у стабілізації режиму енергосистеми дозволяє розробити методики та протоколи забезпечення енергетичної безпеки усій Європейській енергосистемі. Авторами запропоновано алгоритм дій для фіксації та дослідження аварійних електромагнітних перехідних

процесів дистанційними методами під час скоєння воєнних злочинів на електроенергетичні об'єкти.

Росія продовжує планомірно руйнувати об'єкти енергетики України. У ході першої хвилі масштабних ракетних обстрілів росіяни пошкодили майже половину енергосистеми. В результаті другої хвилі ударів, яка почалася у 2022 році і триває досі (вже було вісім масованих атак), пошкоджено або знищено близько 70% генерації електроенергії. Зокрема, знищено 80% генерації ДТЕК, вся генерація Центренерго, виведено з ладу дві гідроелектростанції (рис. 1). Такі руйнування вимагатимуть стратегічних змін у структурі енергосистеми [3–4].

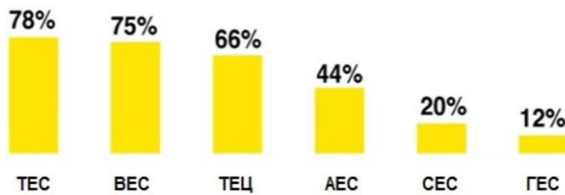

Рис. 1. Частка пошкодженої та зруйнованої генерації ДТЕК

Вперше у світовій історії країна з атомною енергетикою, потужним промисловим комплексом та розвинутою енергетичною інфраструктурою з максимальною напругою 750 кВ була атакована сусідньою країною. У перші дні війни відбулись масовані ракетні атаки на генеруючі потужності теплової генерації та підстанції енергосистеми 330–750 кВ. Це змусило енергосистему України перейти до нехарактерних режимів роботи з обмеженнями генерації та транзиту. Режими роботи енергосистеми у обмеженому варіанті дозволили науковцям досліджувати аварійні режими, викликані військовими діями та сформувати базу даних характерних пошкоджень для розробки протоколів швидкого реагування та відновлення електропостачання об'єктам критичної інфраструктури.

Наукову гіпотезу щодо індивідуальних «електромагнітних слідів» споживачів електроенергії з вентиляними перетворювачами висунули науковці Дніпровської політехніки та Приазовського технічного університету на основі багаторічних досліджень несинусоїдальних струмів і показників електромагнітної сумісності на потужних гірничо-металургійних комбінатах [5].

Атаки безпілотних літальних апаратів призводять до виникнення аварійних перехідних процесів і спрацьовування системи аварійної автоматики. Приклад перехідного процесу при попаданні ударного дрону в мережу 330 кВ показано на рис 2,а.

Ракетна атака на об'єкт електроенергетики була зафіксована стрибкоподібним імпульсом *К-фактора*. Робота мережевої автоматики при цьому була успішною, що видно на графіку зміни частоти (рис. 2).

Проблема динамічної стійкості енергосистеми виникає при сильних збуреннях в електроенергетичних системах та коротких замиканнях, які призводять до незворотнього випадання з синхронізму генераторів електростанцій [6].

Алгоритм дій при фіксації воєнних злочинів через «електромагнітні сліди» може бути представлений наступним чином:

- усі системоутворюючі підстанції України напругою 110–750 кВ мають бути обладнані високоточними реєстраторами параметрів електричної енергії, налаштовані на постійний on-line моніторинг;

- при фіксації аварійного перехідного процесу будь-яка подія записується до відповідної бази даних;

- маючи накопичену з початку повномасштабного вторгнення базу даних аварійних перехідних процесів можливо розробити систему «маркерів» для діагностики саме воєнного втручання в об'єкт електроенергетики;

- порівнюючи поточну аварійну ситуацію за комплексом показників фіксується місце ураження та наслідки для енергосистеми даного воєнного злочину.

Накопичена інформація про аварійні перехідні процеси під час воєнних дій дає можливість створити новітні методики фіксації воєнних злочинів через електромагнітні сліди в електричних мережах. Дієві методи захисту інфраструктури та забезпечення стійкості режиму енергосистеми полягають у швидкому реагуванні на повітряні тривоги, розвантаження системних підстанцій, багаторівневе резервування споживачів критичної інфраструктури відмова від повітряних ліній електропередач, максимальне використання підземних кабельних комунікацій, створенні бетонних саркофагів навколо силових трансформаторів та розподільчих пристроїв.

Література:

1. Стійкість режиму енергосистеми з розподіленою генерацією: навчальний посібник / О. В. Кириленко, Г. Г. Півняк, О. О. Азюковський, Ю. А. Папаїка, І. М. Луценко ; за ред. Г. Г. Півняка ; М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т «Дніпровська політехніка». Дніпро : Грані, 2024. 243 с.

2. Трансформація енергетики України в «інтелектуальну» ресурсно незалежну систему : навч. посіб. / О. В. Кириленко, Г. Г. Півняк, Ю. А. Папаїка, І. М. Луценко, О. Г. Лисенко ; Нац. акад. наук України,

М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т «Дніпровська політехніка». Дніпро : НТУ «ДП», 2023. 56 с.

3. Papaika Y., Lysenko O., Koshelenko Y., Olishevskiy I. (2021). Mathematical modeling of power supply reliability at low voltage quality. *Nauk. Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 2, 97–103. <https://doi.org/10.33271/nvngu/2021-2/097>

4. Pivniak H., Aziukovskyi O., Papaika Yu., Lutsenko I., Neuberger N. (2022). Problems of development of innovative power supply systems of Ukraine in the context of European integration. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, (5), 89–103. <https://doi.org/10.33271/nvngu/2022-5/089>

5. Pivnyak, G. G., Zhezhelenko, I. V., Papaika, Yu. A., Lysenko, O. H. (2017). Interharmonics in power supply systems. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu* (6), pp. 109–114. ISSN 20712227.

6. Pivnyak G., Azukovskiy O., Papaika Yu., Careres Cabana E., Olczak P., Dyczko A. (2021). Assessment of power supply energy efficiency by voltage quality criterion. *Rynek Energii*, № 4(155). 75–84. ISSN 14255960.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-95>

ОСОБЛИВОСТІ ВИЛУЧЕННЯ ТА УПАКУВАННЯ НАРКОВМІСНИХ РОСЛИН

Рощина Денис Сергійович

*студент факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

У кінці ХХ та на початку ХХІ століття зловживання наркотичними засобами у світі перевершило всі критичні межі. Сьогодні в усіх країнах світу, зокрема й Україні, відбувається неухильне «омолодження» наркоманії. В останнє десятиліття й для України вживання неповнолітніми та молоддю алкоголю, наркотичних й інших психоактивних речовин перетворилося на проблему, що представляє серйозну загрозу здоров'ю населення, економіці країни, соціальній сфері і правопорядку.

Уживання повністю зрозумілих термінів «наркотичні засоби» та «психотропні речовини», виходячи тільки з фармакологічної точки

зору, неприпустиме, оскільки слід у це поняття вкладати не лише медичне, але й юридичне, і соціальне змістове навантаження [1, с. 19]. Не випадково визначення зазначених понять знайшло своє закріплення в нормативно-правовому акті – Законі України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» [2]. Відповідно до вказаного закону наркотичні засоби – це включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів речовини природного чи синтетичного походження, препарати, рослини, які становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними; психотропні речовини – включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів речовини природного чи синтетичного походження, препарати, природні матеріали, які здатні викликати стан залежності та справляти депресивний або стимулюючий вплив на центральну нервову систему або викликати порушення сприйняття, або емоцій, або мислення, або поведінки і становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними [3].

У рамках Всесвітньої доповіді про наркотики за 2019 рік Управлінням ООН приведено детальний огляд останніх тенденцій у вживанні, виробництві, обігу наркотиків та їх вплив на здоров'я людини. Згідно з даними цієї доповіді, близько 250 млн. осіб в світі вживають наркотики. Тому окремо слід розглянути категорію осіб, які перебувають на обліку з приводу наркоманії. Так, за даними Державного закладу «Центр медичної статистики МОЗ України» в Україні (з чисельністю населення приблизно 42 млн. осіб) у 2020 році на обліку перебувало 69,2 тис. осіб, хворих на наркоманію. Таким чином, питома вага наркозалежних осіб [4, с. 86–91] на 100 тисяч населення становить 160 осіб.

Наркотичні засоби рослинного походження складають основну масу серед усіх видів наркотиків, а рослини виду мак снотворний (*Papaver somniferum* L) і роду конопель (*Cannabis*) використовуються в якості сировини для виготовлення великої кількості наркотичних засобів, зокрема понад 25 наркотично активних алкалоїдів опію (морфіну, кодеїну, тебаїну, папаверину, наркотину), синтетичних похідних (етилморфіну, героїну), канабісу, смоли канабісу, екстрактів канабісу та психотропної речовини тетрагідроканнабінолу. За оцінюваннями вітчизняних і іноземних експертів обсяги внутрішнього виробництва та вживання наркотичних засобів, отриманих з нарковмісних рослин в Україні є одними з найбільших серед східноєвропейських країн. На щастя за часи своєї незалежності Україна створила величезну нормативно-правову базу щодо виявлення та викорінювання злочинної діяльності, яка пов'язана з виготовленням та продажем наркотичних

засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, у тому числі рослинного походження.

Під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, важливим є їх правильне вилучення, упакування під час проведення гласних і негласних слідчих (розшукових) дій та подальше зберігання до проведення експертного дослідження.

Під час направлення об'єктів на дослідження, їх потрібно правильно упакувати, при цьому необхідно враховувати їх специфічні особливості, в тому числі можливості зміни їх якісного та кількісного складу при зберіганні. Варто пам'ятати, що основна мета вказаних дій не тільки у безпечній доставці речових доказів, а й забезпеченні зберігання слідів та речових доказів на предметах, що вилучаються.

З цією метою необхідно визначитись щодо:

1) пакувального матеріалу для перевезення та зберігання речових доказів. Кожний об'єкт має бути упакованим в окремий пакунок, з тією метою щоб під час зберігання або транспортування речовини не змішувалися та не переходили з поверхні одного предмета-носія на інший.

Для цього використовуються:

- картонні коробки та ящики;
- поліетиленові мішки;
- паперові пакети та конверти;

2) наповнення для пакувального матеріалу для недопущення перевертання предметів та розлиття рідини (в разі вилучення скляного посуду):

- стружка з деревини чи пінопласту;
- зім'ятий папір;

3) предметів, потрібних для закриття горловини колб або інших предметів з метою недопущення витоку з них рідини та випаровування речовин:

- пластмасові кришки;
- пробки;
- одноразові рукавички;

4) послідовності вилучення та способу упакування речових доказів. Визначитись, які предмети мають розміщатись окремо від інших та в який транспорт для недопущення небажаного контакту предметів чи речовин між собою при їх перевезенні. Під час перевезення та зберігання вилучених предметів і обладнання необхідно пам'ятати, що кислоти в жодному разі не повинні контактувати з іншими речовинами та знаходитись окремо від будь-яких хімічних сполук, екстрактів та інших предметів.

Так, при вилученні зелених (не висушених) частин рослин маку чи коноплі помістити в упаковку, яка не перешкоджає їх подальшому висиханню, забезпечує збереження вилучених об'єктів і відсутність вільного доступу до них (наприклад у картонні коробки чи паперові мішки). В іншому випадку ці рослини при надходженні до експертного підрозділу можуть вже бути непридатними для експертного дослідження через гнильні зміни.

Таким чином, невірне вилучення, відібрання, збереження та пакування може суттєво вплинути на відповідні речовини та призвести до зміни фізико-хімічних властивостей, а так само до часткової або повної втрати об'єкта як дослідження, що суттєво видозмінить висновки проведеної експертизи. А цілком науково обгрунтоване вилучення, упакування та зберігання нарковмісних рослин навпаки сприяє підвищенню як якості окремо проведеної експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, так і дієвість розслідування загалом.

Література:

1. Митрофанов І. І. Протидія злочинності наркозалежних осіб у сфері наркообігу : монографія. Кременчук: Вид. ПП Щербатих О. В., 2008. 450 с.

2. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України від 15 лютого 1995 року № 60/95-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18.11.2024).

3. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18.11.2024).

4. Митрофанов І. І. Кримінологічні аспекти поняття особи наркозалежного злочинця. *Юридична Україна*. 2007. № 9. С. 86–91.

РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОЇ ЛІКУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ НАДАННЯ КОСМЕТОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ: ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ТА ПІДРОЗДІЛІВ

Сарібекян Юлія Артурівна

*аспірант кафедри криміналістики та судової медицини
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Косметологічна діяльність з кожним днем набуває більшої популярності. Зокрема, це зумовлено доступністю. Сьогодні кожен бажаючий має змогу відкрити власний кабінет (орендувати місце або навіть приймати клієнтів вдома) та надавати широкий спектр косметологічних процедур. Проте постає питання: наскільки це законно? Сьогодні не існує жодних обмежень, а це означає, що людина, закінчивши короткочасні курси, не маючи при цьому медичної освіти, може виконувати ін'єкційні послуги, які можуть викликати серйозні наслідки для здоров'я людини. Так, вже зафіксовані десятки фактів завдання шкоди пацієнтам некваліфікованими косметологами.

Отже, розслідування незаконної лікувальної діяльності у сфері надання косметологічних послуг є актуальним та важливим напрямом у забезпеченні безпеки громадян та захисту їхніх прав від дій недобросовісних спеціалістів. Для ефективного розслідування кримінальних правопорушень, зокрема й у сфері незаконної косметології, слідчий потребує чіткої, швидкої та якісної взаємодії з різними державними органами та підрозділами.

Взаємодія слідчого з іншими органами та підрозділами під час розслідування незаконної лікувальної діяльності у сфері надання косметологічних послуг є складним і багатостороннім процесом. Ця діяльність охоплює як правоохоронні, так й інші компетентні державні органи та підрозділи. Основними завданнями слідчого у цьому випадку є забезпечення ефективного збирання доказів, виявлення порушників, а також притягнення винних осіб до відповідальності.

У ході нашої роботи ми проаналізували ряд наукових робіт, зокрема дослідження Стецьк Б. В., яке присвячене методиці розслідування незаконної лікувальної діяльності. Так, під час дослідження нею були встановлені наступні дані. Слідчий під час розслідування незаконної лікувальної діяльності повинен взаємодіяти з: оперативними працівниками – 88,8%; прокурором – 66,5%; начальником слідчого відділення – 56,3; працівниками міністерства охорони здоров'я – 72,9%;

працівниками Міністерства освіти і науки – 73,8%; працівниками засобів масової інформації – 55,4%; співробітниками експертних установ – 87,3%; іншими представниками – 19,9% [1, с. 107].

Отже, пропонуємо розглянути деякі принципи взаємодії слідчого з іншими органами та підрозділами під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері незаконної косметології.

Одним із ключових елементів розслідування правопорушень у сфері незаконної косметології є проведення експертних досліджень. Згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання [2].

У свою чергу, слідчий може співпрацювати з судово-медичними експертами, щоб отримати висновки щодо якості препаратів, які використовуються (або вже були використані) в косметологічних процедурах, а також встановити можливу шкоду, заподіяну здоров'ю клієнтів. Наприклад, хімічна експертиза може виявити небезпечні речовини у використовуваних препаратах, що свідчатиме про порушення стандартів безпеки.

Зокрема, при необхідності проаналізувати конкретні методи лікування або порядок процедури виникає потреба залучити спеціалістів з відповідними знаннями, а саме медичних працівників у сфері косметології та дерматології. Такі експерти зможуть точно та швидко визначити відповідність послуг стандартам медичної етики та безпеки, що є важливим для встановлення та доведення факту незаконної косметологічної діяльності.

Крім цього, слідчий може звертатися до медичних установ з метою отримання інформації стосовно потерпілих осіб. У більшості випадків, якщо була завдана шкода здоров'ю, потерпілі особи звертаються до кваліфікованих медичних працівників. Таким чином, медичні заклади можуть надати документацію, що підтверджує наявність травм, алергічних реакцій чи інших негативних наслідків, спричинених косметологічними послугами.

Також одними із органів, з якими співпрацюють слідчі під час розслідування, є установи Міністерства охорони здоров'я, а також інші органи, які мають повноваження на видачу відповідних ліцензій та проведення перевірок. Від таких суб'єктів правоохоронні органи можуть отримати інформацію стосовно законності діяльності конкретного спеціаліста, а саме чи має косметолог ліцензію на заняття медичною практикою.

Залучення таких установ є безумовно важливим, оскільки дозволяє швидко отримати підтвердження факту незаконного надання послуг. Крім цього, можуть бути запроваджені спільні перевірки, які також дозволяють встановити факти відсутності кваліфікації чи документів у підозрюваних осіб.

Не менш значущим є взаємодія з громадськістю та безпосередньо з потерпілими особами. У випадках, які стосуються незаконної косметології, важливо встановити коло потенційних потерпілих осіб (клієнтів/пацієнтів), отримати від них свідчення та інші докази, що можуть свідчити про незаконну діяльність косметолога. У свою чергу, залучення громадськості через звернення до населення або роз'яснення ризиків може допомогти виявити більше фактів правопорушень, встановити інших постраждалих, а також це може сприяти зменшенню кількості таких випадків шляхом підвищення суспільної обізнаності стосовно зазначеної проблеми.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що розслідування незаконної лікувальної діяльності у сфері надання косметологічних послуг потребує постійної та налагодженої взаємодії слідчого з медичними, експертними установами та органами, що здійснюють контроль у сфері охорони здоров'я. Спільна робота цих органів сприяє оперативному виявленню фактів правопорушень та швидкому збору необхідних доказів.

Зокрема, на нашу думку, необхідно розробити нові методичні рекомендації щодо взаємодії під час розслідування незаконної косметології, враховуючи практику останніх років і найбільш суттєві зміни у зазначеній діяльності. Це допоможе оптимізувати слідчі дії та захистити права громадян, які сьогодні прагнуть отримати якісні та безпечні косметологічні послуги.

Література:

1. Стецик Б. В. Методика розслідування незаконної лікувальної діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Б. В. Стецик. Львів, 2016. 245 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПОВНОВАЖЕННЯМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ПРИТЯГНЕННЯ ПРОКУРОРА ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Сліпенюк Тетяна Михайлівна

*аспірантка кафедри кримінального процесу
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Прокурор відіграє ключову роль в забезпеченні правопорядку та захисту суспільства від кримінальних правопорушень. Його професійна діяльність спрямована на забезпечення справедливості й притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності, що є важливою складовою правової системи будь-якої країни. Законодавством визначено систему повноважень, спрямовану на реалізацію функцій, покладених на прокуратуру. Неналежне виконання останніх зокрема, через зловживання прокурором процесуальними повноваженнями, призводить до порушення прав інших учасників кримінального провадження, підриває довіру населення до органів прокуратури та нівелює ефективність правосуддя. Наведене актуалізує проблематику притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності як процедури, спрямованої на забезпечення високої якості прокурорської діяльності.

Процесуальні повноваження у кримінальному провадженні є важливою складовою частиною правосуддя, що забезпечує ефективність й справедливість розгляду кримінальних проваджень. За допомогою останніх прокурор, представляючи інтереси держави та суспільства, сприяє дотриманню балансу приватних і публічних інтересів, й тим самим забезпечує встановлення об'єктивної істини у справі і прийняття на підставі цього законного, справедливого рішення.

Кожне із процесуальних повноважень має своє функціональне призначення, яке визначається стадією кримінального процесу та обставинами кримінального провадження. Реалізація останніх являє собою багатоаспектну модель поведінки, яка сформована не лише кримінальним процесуальним законодавством, а й судовою практикою, та являє собою чіткий стандарт поведінки у тій чи іншій ситуації. Крім того, процесуальні повноваження мають реалізовуватись в межах основних засад кримінального провадження, серед яких варто виділити верховенство права, законність, рівність, змагальність, презумпцію невинуватості та забезпечення доведеності вини.

Зловживаючи процесуальними повноваженнями прокурор діє у відповідності положень КПК України, що робить його протиправну поведінку невиразною, однак, використовує їх всупереч прямому призначенню та в порушення основних засад кримінального провадження. Наведене може виражатись як у формі дій, так і у формі бездіяльності, наприклад: невиконання вимог закону щодо збереження та захисту доказів [3]; направлення обвинуваченого акту до суду поза межами строку досудового розслідування [5]; безпідставна зміна кваліфікації кримінально-караних діянь підозрюваного без інформування керівництва [4]; бездіяльність щодо всебічного, повного та об'єктивного встановлення обставин кримінального провадження [6] тощо. В трудовому контексті діяльності прокурора вищенаведене являє собою не виконання чи неналежне виконання службових обов'язків, знеславлення звання прокурора та виклик сумнів у його об'єктивності, неупередженості та незалежності, у чесності та непідкупності органів прокуратури, а також порушення правил прокурорської етики.

Для вирішення таких ситуацій та вжиття відповідних заходів, Законом України «Про прокуратуру» [1] передбачено процедуру притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності.

Згідно з положеннями розділу VI цього нормативно-правового акту, кожна особа, яка знає про вчинення прокурором дисциплінарного проступку, має право звернутися до відповідного органу, що займається дисциплінарним провадженням щодо прокурорів, з дисциплінарною скаргою. Як свідчить аналіз рішень Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів за 2022–2024 роки, найчастіше скаржниками є керівники прокуратури та особи, які мали процесуальний статус потерпілих у певних кримінальних провадженнях [2].

У разі прийнятності скарги, кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів, відкриває дисциплінарне провадження, а її член проводить перевірку зазначених у скарзі обставин та складає відповідний висновок. Останній повинен містити інформацію про наявність чи відсутність дисциплінарного проступку прокурора та виклад обставин, якими це підтверджується. Якщо під час перевірки виявляються інші обставини, які можуть бути підставою для притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності, то ця інформація також включається до заключного висновку. У разі встановлення підстав для притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності, у висновку також повинна міститись інформація про характер порушення, його наслідки, інформацію про прокурора, ступінь його вини, інші фактори, які важливі для прийняття рішення про накладення дисциплінарного стягнення, а також пропозицію щодо конкретного виду стягнення [1].

Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів, розглядає висновок про наявність або відсутність порушення дисципліни прокурором на своєму засіданні. На це засідання запрошуються особа, яка подала скаргу, прокурор, проти якого ведеться провадження, їхні представники та інші особи за необхідності. Здійснивши розгляд висновку на засадах змагальності, відповідний орган, що здійснює дисциплінарне провадження, більшістю голосів від свого загального складу приймає рішення. У випадку притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності, на прокурора накладається одне із таких стягнень як догана, заборона на строк до одного року на переведення до органу прокуратури вищого рівня чи на призначення на вищу посаду в органі прокуратури, в якому прокурор обіймає посаду, звільнення [1]. Як свідчить аналіз правозастосовної практики, при виборі стягнення за вчинення дисциплінарного проступку, пов'язаного із зловживанням процесуальними повноваженнями у кримінальному процесі, серед ключових факторів є наслідки для кримінального провадження та його учасників, спричиненні такими діями/бездіяльністю, а також для авторитету органів прокуратури. Найчастіше, такими стягненнями є догана та заборона переведення до прокуратури вищого рівня [2].

Підсумовуючи, приходимо до висновку, що дисциплінарна відповідальність є одним із механізмів запобігання та протидії зловживання прокурорами процесуальними повноваженнями у кримінальному процесі. Разом з тим, аналіз правозастосовної практики показує, що на жаль, на сьогодні останній не охопив весь спектр форм досліджуваних зловживань, що негативно відображається як на окремих кримінальних провадженнях, так і на авторитеті органів прокуратури загалом, а тому потребує вдосконалення.

Література:

1. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12.
2. Офіційний сайт Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів. URL: <https://kdkp.gov.ua/>
3. Рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів від 25 січня 2023 року № 18дп-23. URL: <https://kdkp.gov.ua/decision/2023/01/25/3364>
4. Рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів від 14 грудня 2022 року № 230дп-22. URL: <https://kdkp.gov.ua/decision/2022/12/14/3313>
5. Рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів від 21 лютого 2024 року № 31дп-24. URL: <https://kdkp.gov.ua/decision/2024/02/21/4362>

6. Рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів від 22 жовтня 2022 року № 173дп-22. URL: <https://kdkp.gov.ua/decision/2022/10/12/3229>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-98>

ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ВИКЛИКИ

Тарасюк Сергій Миколайович

*доктор філософії, доцент кафедри кримінального права і процесу
Національний авіаційний університет
м. Київ, Україна*

Основою в побудові сучасної України та правовладного суспільства має бути пріоритет прав та свобод людини, за умов поваги прав будь-якої людини, їх охорони та гарантування, що дає можливість гідному існуванню людини, сприяє взаєморозумінню та належним стосункам як з іншими носіями прав, так і державою в особі її представників, забезпечує особу від держави, визначає межі втручання держави в суспільні відносини, виступає засобом захисту у випадках невинуватого втручання. Фактично можна сказати, що права людини тісно пов'язані з суспільними відносинами, є нормативною формою взаємодії людей, упорядкування їх зв'язків, координації їх діяльності та вчинків, запобігання суперечностям та конфліктним ситуаціям. За своєю сутністю вони нормативно формулюють ті умови і способи життєдіяльності людей, які є об'єктивно необхідними для забезпечення нормального функціонування індивіда, суспільства та держави.

Ми погоджуємося з В. М. Маркеловою, що права і свободи людини за своєю суттю нормативно передбачають саме такі умови і способи життєдіяльності індивіда, які вважаються об'єктивно необхідними для забезпечення його нормального функціонування та можливості користування найважливішими благами. Права людини постають фундаментом взаємовідносин особистості та держави, визначають межі державної влади та цілі державної політики [1, с. 13, 14]. К. А. Бабенко з цього приводу наголошує, що забезпечення прав і свобод людини є однією з головних прерогатив існування держави як такої. У разі нехтування такими прерогативами держава втрачатиме легітимність, свій авторитет і врешті-решт позбавляється будь-яких підстав для свого існування [2].

Таким чином, суб'єктом, який наділений першочерговим зобов'язанням поважати, захищати, гарантувати права і свободи людини, є держава. Виконання цих зобов'язань є основоположним для забезпечення належного правопорядку та правової стабільності, а також є запорукою демократичного розвитку суспільства.

Повага до прав і свобод людини виявляється у тому, що держава та її органи повинні утриматися від застосування будь-яких заходів неправомірного втручання в реалізацію прав особи. Передусім таке твердження означає, що держава має забезпечити невтручання в права людини, окрім випадків, передбачених законодавством, і лише за умов виправдання цих дій та забезпечення необхідного захисту суспільних інтересів чи національної безпеки. Владні суб'єкти зобов'язані уникати дій, що можуть негативно вплинути на реалізацію людиною своїх прав і свобод.

Захист прав і свобод людини передбачає виконання державою активних дій, які будуть запобігати будь-яким порушенням таких прав і свобод як з боку інших осіб, так і з боку державних органів. Це означає, що держава має створити ефективні правові інструменти, інституційні механізми і систему правосуддя, що дозволить попереджати та протидіяти порушенням прав людини. Ключовими заходами захисту прав особи є забезпечення ефективного правосуддя, встановлення механізмів відповідальності за порушення прав та здійснення належного контролю.

Гарантування прав і свобод людини передбачає створення правових умов, які забезпечать захист прав людини від можливих порушень, передусім це запровадження законодавчих гарантій, що чітко визначають права і засоби їх захисту, а також упровадження ефективних механізмів для забезпечення дотримання цих прав. Ключову роль у реалізації зазначених гарантій відіграють правозастосовні та судові органи, оскільки вони здійснюють контроль за дотриманням законності під час реалізації прав і свобод людини, а також запобігають їхньому порушенню завдяки правозахисній практиці.

Н. А. Загребельна, досліджуючи питання прав і свобод людини, слушно зауважила, що виконання державою вищезазначених обов'язків залежить від багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників, зокрема: природи самих прав; сфери суспільних відносин, у якій вони реалізуються; статусу суб'єктів-носіїв прав; ставлення держави до значущості соціальних та індивідуальних потреб, що відображається в правах; розуміння і поваги державою ідеї прав людини. Це підкреслює важливість державної ролі у сфері забезпечення прав людини [3, с. 27].

Доречно зауважити, що переломні етапи розвитку держави, як це спостерігається сьогодні, відбиваються на питаннях прав та свобод

людини і є особливо актуальними. Військова агресія Російської Федерації проти України демонструє систематичне нехтування та зневажливе ставлення до фундаментальних прав і свобод людини. Війна наочно ілюструє, що права людини можуть використовувати як засіб боротьби за справедливість, так і об'єкт маніпуляцій для реалізації агресивної ідеології. Прикладом, Російська Федерація концепцію прав і свобод використовує у якості інструмента пропаганди, грубо порушуючи при цьому права як власних громадян, так й громадян іншої країни. Такі дії призвели до виключення Росії з Ради Європи та позбавлення статусу договірної сторони Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) підтвердив дане виключення, і внаслідок цього Росія відмовилася від виконання рішень ЄСПЛ, винесених після березня 2022 р. [4]. Зазначені дії Росії демонструють явне нехтування міжнародними правовими нормами, а це, у свою чергу, підриває довіру до міжнародної системи захисту прав людини. Як зазначила О. Яновська, дії Росії вказують не лише на відмову від виконання своїх міжнародних зобов'язань, а й на повернення влади країни до практики незаконних затримань, катувань, відсутності гарантій на справедливий суд, права на життя та захист права власності [5].

Україна під час війни теж зазнала випробувань на міцність демократичних засад й прав людини, що стають дедалі вразливіші. Водночас такі складні часи, за яких виникає спокуса відмовитися від обов'язку забезпечувати права людини задля досягнення інших цілей, прикладом національної безпеки, доводять, що держава не має відступати від обов'язку захищати та гарантувати права людини, дотримуватися основоположних прав і свобод. З цього приводу М. В. Корнієнко слушно зазначає, що воєнний стан не може бути виправданням для відмови від виконання державою своїх обов'язків забезпечувати права людини [6, с. 29].

Слід звернути увагу, що одним з найбільш критичних етапів взаємодії людини з органами державної влади, під час якого права людини можуть бути обмежені чи порушені, вважається кримінальне провадження. Під час його здійснення права та свободи людини повинні не лише формально проголошуватися, а й забезпечуватися в слідчій та судовій практиці за допомогою створення та дотримання дієвих механізмів захисту і реальних умов для їх упровадження. Вважаємо, що такі конституційні права людини, як право на повагу гідності, право на свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла, а також право володіти, користуватися і розпоряджатися власністю, є фундаментальними елементами правової системи, що відіграють особливо важливу роль у кримінальному провадженні.

Забезпечення цих прав спрямоване на підтримання балансу між ефективним кримінальним правосуддям і захистом прав особи.

Вищезазначені права мають свою специфіку, оскільки, з одного боку, вони встановлюють межі дій для органів досудового розслідування та суду, а з іншого – забезпечують можливість особи активно захищати власні інтереси. У контексті кримінального процесуального законодавства їх забезпечення покликане обмежити вплив державного примусу, запобігти свавілля з боку правоохоронних органів та встановити чіткі норми використання примусових заходів. Водночас недотримання вищезазначених прав людини серйозно відображається на кримінальному провадженні, по-перше, створюється загроза домінування грубої сили, тобто коли повністю ігноруються правові норми, що призводить до правового нігілізму та деградації провадження; по-друге, підринається довіра громадян до владних суб'єктів, що, у свою чергу, породжує протистояння, конфліктні ситуації між сторонами кримінального провадження.

Такими чином, держава, в особі органів розслідування, прокуратури, суду, навіть під час війни або інших екстремальних умов, зобов'язана забезпечити баланс між необхідністю гарантування національної безпеки, територіальної цілісності та дотриманням прав людини. Зазначене доводить необхідність удосконалення правових механізмів з метою гарантування ефективного захисту прав і свобод людини у кримінальному провадженні, зокрема їх трансформацію, відповідно до нових умов та викликів. Під час таких перетворень важливо доповнювати зміст конституційних прав, розширювати їх обсяг та створювати нові гарантії, які дозволять ефективно реалізовувати ці права в кримінальному провадженні навіть за надзвичайних ситуацій.

Література:

1. Маркелова В. М. Обмеження права власності під час кримінального провадження: теорія та сучасна практика : дис. ... д-ра філософії. Ірпінь, 2024. 285 с.

2. Бабенко К. А. Права людини як об'єкт конституційного захисту. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/256-prava-lyudini-yak-ob-ekt-konstitutsijnogo-zakhistu.html>

3. Загребельна Н. А. Аналіз основних причин неефективного виконання урядом України взятих на себе зобов'язань у сфері забезпечення прав і свобод людини і громадянина. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 27–30.

4. Російська Федерація перестала бути учасницею Європейської конвенції про права людини. URL: <https://www.euointegration.com.ua/news/2022/09/16/7146907/>

5. Яновська О. Росія вийшла з Ради Європи. URL: <https://www.facebook.com/100017371625247/posts/1029294747659570/?sfnsn=mo>

6. Корнієнко М. В. Права людини в умовах воєнного стану: загальноправовий дискурс. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 27–31.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-99>

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Чеботарьова Поліна Володимирівна

студентка 4 курсу

Навчально-науковий інститут права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Безперечно 2022 рік став переломним, який прикув увагу суспільства на тогочасний головний виклик – воєнні дії та рішення, які приймалися стосовно великої війни. До роботи правоохоронної системи додалось розслідування правопорушень, які відносять до воєнних злочинів: знищенням майна, вбивствами, катуваннями, викраденнями, нанесенням тілесних ушкоджень, насильством – що зумовило віднесення такого достатньо масового явища як домашнє насильство на другий план. Незважаючи на те що фокус уваги і був зміщений саме на війну, але треба мати на увазі, що і «цивільні проблеми» залишились. Відповідно виникають питання – чи зменшилась кількість випадків вчинення домашнього насильства порівняно з роками до великої війни; чи є наразі тенденція, що постраждалі стали менше звертатися по допомогу та взагалі який стан має наразі проблема домашнього насильства.

Перед наданням відповідей на раніше зазначені запитання варто зазначити, що є домашнім насильством. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», домашнє насильство – це дія сексуального, економічного, фізичного та психологічного насильства [1]. Такі дії вчиняються у сім'ях або в місцях, де проживають родини, а також між чоловіком та жінкою, які перебували або перебувають у подружніх стосунках, або між іншими людьми, які мешкають спільно як одна сім'я, але не мають відносин,

перебувають чи перебували у шлюбних відносинах, де мешкає (мешкала) людина, яка чинить домашнє насильство, там, де є постраждала особа, а також погрожує їй учиненням таких дій.

Щодо актуальності проблеми свідчить статистика – за офіційними даними Національної поліції України у 2022 році надійшло 244 381 звернення з приводу фактів домашнього насильства, що є на 40% більше, ніж у попередньому році (144 394) та на 15% більше, ніж у 2020 році (208 748) і на 41% більше, ніж у 2019 році (141 814) [2].

Щодо статистики за 2023 то кількість випадків домашнього насильства зростає орієнтовно на 20% порівняно з 2022 роком (всього складено близько 150 тис. адміністративних протоколів). Водночас за три місяці цього року кількість громадян, які вчинили домашнє насильство, порівняно з аналогічним періодом 2023 року збільшилася на 14,2% (26 733 – 2023 року й 30 529 – 2024-го), а даними аналітиків, кількість справ щодо домашнього насильства зростає рік до року [3].

Але і надану раніше зазначену статистику не можна назвати повною з огляду на наступні обставини: відсутність фізичної можливості звернення до правоохоронних органів (тимчасово окупована територія, відсутність зв'язку, не було поліції); відсутність реєстрації заяв та повідомлень про факти вчинення домашнього насильства; «не на часі» адже на перший місце виходять базові потреби та безпека; проблема знецінення як самими постраждалими, так і його оточенням та навіть представниками органів влади; евакуація населення закордон.

Отже, відповідно до статистики проблема домашнього насильства в Україні в умовах воєнного стану не лише не втратила актуальності, а й загострилася. Стрес, економічна нестабільність, втрата житла та роботи, а також вимушене спільне проживання в обмеженому просторі створюють сприятливий ґрунт для насильства в сім'ї. Крім того, традиційні механізми допомоги постраждалим через війну стали менш доступними. Це призводить до зростання потреби в нових підходах до вирішення цієї проблеми та забезпечення підтримки постраждалих.

Ефективному вирішенню проблеми та удосконаленню вже наявного механізму передусє визначення проблемних аспектів:

- 1) прогнозоване значне зростання випадків домашнього насильства;
- 2) приховування насильства, що свідчить про високу латентність в суспільстві та недостатню довіру до правоохоронних органів;
- 3) «невидимі жертви», якими виступають діти;
- 4) відсутня належна координація між правоохоронними органами, медичними установами та соціальними службами;
- 5) прогалини в законодавстві, що спричиняють проблеми у подальшому правозастосуванні;

6) недостатня кваліфікація фахівців, адже правоохоронці та судді часто не мають достатньої підготовки для роботи з жертвами домашнього насильства;

7) недостатня кількість належно підготовлених мобільних груп із реагування на випадки домашнього насильства;

8) відсутність комплексного підходу – відсутня координація між різними державними органами, громадськими організаціями, що призводить до розпорошення зусиль.

Розглянемо детальніше декілька з них. Наразі законодавство України передбачає адміністративну та кримінальну відповідальність за такі дії. Відповідно зі ст. 173-2 КУпАП, кривдникам може бути призначено штраф у розмірі від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, громадські роботи на строк від 30 до 40 годин або адміністративний арешт до семи діб. Однак на практиці суди часто призначають штрафи, які не рідко сплачують самі жертви, що викликали поліцію.

Починаючи з 2018 року, введено кримінальну відповідальність за систематичне насильство (ст. 126-1 ККУ), а ухвалений Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству» встановив організаційно-правові основи протидії цьому явищу. Поліція отримала повноваження – виявляти факти насильства, реагувати на них, видавати термінові заборонні приписи, контролювати їх виконання, а також вилучати зброю у кривдників. У невідкладних випадках поліцейські мають право отримати доступ до житла без судового рішення для захисту постраждалих.

У червні 2022 року ратифіковано Стамбульську конвенцію, що стало кроком до гармонізації законодавства України з європейськими стандартами. Наслідком попередньо вказаної події стали два законопроекти. Перший, № 8329, пропонує заборонити закриття справ за малозначністю, збільшити строки притягнення до відповідальності, надати статус потерпілого дітям-свідкам насильства, розмежувати відповідальність за інші види насильства. Другий законопроект, № 5629, передбачає застосування електронних засобів контролю для забезпечення виконання обмежувальних приписів, що забороняє наближатися до постраждалих. У квітні 2023 року було впроваджено електронний терміновий заборонений припис, який дозволяє оперативно реагувати на наявну небезпеку для жертв.

Зі слів представників поліції, терміновий заборонний припис (ТЗП) є дієвим інструментом протидії домашньому насильству. Цей захід необхідний для негайного припинення насильства, усунення загрози для життя і здоров'я постраждалої особи та запобігання його повторенню. ТЗП обмежує можливість кривдника перебувати із

постраждалою особою, навіть якщо він є власником житла, а також забороняє будь-які форми комунікації. Після розгляду матеріалів поліція може прийняти рішення про постанову кривдника на профілактичний облік.

Погано на ефективність ТЗП впливає те, що суди часто трактують домашнє насильство як різного роду конфлікти – щодо виховання дітей, поділу майна чи інших побутових питань. Це стає причиною відмов у видачі обмежувальних приписів або закриття проваджень через відсутність складу правопорушення. Судді нерідко вимагають підтвердження відповідальності кривдника за попередні факти насильства, ігноруючи факт звернення до правоохоронних органів як самостійний доказ.

Обмежувальний припис, що встановлюється судом, є більш серйозним заходом, який застосовують для систематичного характеру насильства, де вже ТЗП є неефективним. Він передбачає тимчасове обмеження прав кривдника чи накладення на нього зобов'язань, які необхідні для захисту постраждалої особи. До кривдника можуть бути застосовані заходи відповідно зі ст. 91-1 КК України.

Проте і тут наявні труднощі, пов'язані з розглядом заяви на видачу обмежувального припису, зокрема: відсутність чітких правил для оцінки ризиків; проблеми з дотриманням термінів розгляду заяви; ототожнення справ про насильство з іншими сімейними спорами.

Ще однією можливою проблемою може стати закон про пробаційний нагляд, що набуде чинності у березні 2024 року, адже він буде передбачати більш м'які заходи покарання для кривдників, що може створити відчуття безкарності у винуватців і небезпеки для постраждалих, адже лише посилення покарань допоможе досягти нульової толерантності до домашнього насильства.

Незважаючи на вимоги Стамбульської конвенції, в українській практиці правозастосування ігнорується концепція «дитина-свідок = дитина-постраждала» від домашнього насильства. Працівники поліції та суди часто не фіксують факту того, що дитина була свідком насильства, позбавляючи її статусу потерпілої. Аналіз судових рішень показав, що у більшості випадків (81%) про дітей взагалі не згадується, а лише у 5% випадків вони фігурують як свідки. Це свідчить про серйозні прогалини в системі захисту прав дітей [4].

Як бачимо, збройний конфлікт в державі не зменшив показники злочинності в державі, а навпаки прослідковується тенденція до збільшення певних видів правопорушень, зокрема домашнього насильства, а враховуючи досвід повоєнних років у таких країнах, як Афганістан, Вірменія, Боснія та Герцеговина, Грузія, після закінчення бойових дій, повернення військовослужбовців додому з фронту рівень

домашнього насильства в країні може зрости [5]. Тому вкрай важливо висвітлювати тему домашнього насильства, удосконалювати практику збору статистичних даних, змінювати підходи щодо розслідування та притягнення до відповідальності задля забезпечення постраждалим належного та ефективного захисту своїх прав.

Література:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII : станом на 3 серп. 2023р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 24.11.2023).

2. Чи втратило домашнє насильство свою актуальність в умовах воєнного стану? Юридика Газета. *Юридика газета – онлайн версія*. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/chi-vtratile-domashne-nasilstvo-svoyu-aktualnist-v-umovah-voennogo-stanu-.html> (дата звернення: 16.11.2024).

3. Драп'ятий Б. Домашнє насильство під час війни. Що з ним робитиме МВС?. *Зеркало недели | Дзеркало тижня | Mirror Weekly*. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/domashnje-nasilstvo-pid-chas-vijni-shcho-z-nim-robitime-mvs.html> (дата звернення: 16.11.2024).

4. Українська правда. Життя. Домашнє насильство крізь призму війни. *Українська правда. Життя*. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/11/29/251536/> (дата звернення: 16.11.2024).

5. Pundor Y. Про необхідність запобігання та протидії домашньому насильству в умовах воєнного стану. *Law Review of Kyiv University of Law*. 2023. № 2. С. 117–120. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2023.24> (дата звернення: 16.11.2024).

СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ, УЧИНЕНИХ ЧЛЕНАМИ МОЛОДІЖНИХ НЕФОРМАЛЬНИХ ГРУП (ОБ'ЄДНАНЬ)

Щербина Сергій Олександрович

*аспірант (здобувач) кафедри кримінального права
та правоохоронної діяльності*

*Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна*

Однією з форм застосування спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти життя та здоров'я особи, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), є призначення та проведення судових експертиз. Ст. 1 ЗУ «Про судову експертизу» закріплює, що судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1]. У цьому визначенні відображені у взаємозв'язку обидві сторони судової експертизи: гносеологічна і процесуальна. Про гносеологічну сторону йдеться у формулюванні «судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів...». Процесуальний характер мають вказівки про те, що «з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду», тобто результати дослідження мають доказове значення [2, с. 5].

Усі судові по зазначеній категорії кримінальних проваджень можна розділити на дві групи:

- 1) ті, що призначаються при розслідуванні злочинів проти життя та здоров'я особи (мають загальний характер);
- 2) специфічні (такі, що вони пов'язані з «особою злочинця» – членами молодіжної неформальної групи, мотиваційною складовою злочинів неформальної молоді).

До першої групи слід віднести такі експертизи, як: судово-медична експертиза, судово-психіатрична експертиза, судово-психологічна експертиза, судово-біологічна експертиза, експертиза слідів ніг і взуття, експертиза холодної зброї, балістична експертиза, технічна експертиза вибухів, дактилоскопічна експертиза, почеркознавча експертиза, експертиза матеріалів відеоспостереження та ін.

Друга група судових експертиз може складатися з судово-лінгвістичної експертизи, психолінгвістичної експертизи, авторознавчої експертизи, техніко-криміналістичної експертизи документів, експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів, технічних експертиз тощо.

В.І. Бояров, досліджуючи злочини екстремістської спрямованості, обґрунтовано наголошує, «що на початковому етапі, коли невідомі мотиви злочинних дій (вони не є очевидними), які є предметом розслідування, призначається традиційний «набір» судових експертиз, а у подальшому, коли на основі даних, отриманих слідчими, висувається версія про екстремістський характер події, тоді вже особливого значення набувають експертні дослідження, за допомогою яких доводиться мотивація дій підозрюваних. На наступному етапі розслідування справ зазначеної категорії після затримання підозрюваних, проведення обшуків та деяких інших слідчих (розшукових) дій, отримання інформації від оперативних підрозділів постає питання щодо доказування відповідної мотивації в діях учасників злочинних подій. Саме підозрювані і предмети, які їм належать, є основними носіями інформації про мотивацію злочинної поведінки» [3, с. 143].

А.М. Гірник розглядає проведення конфліктологічної експертизи [4, с. 105–106], що, нашу думку, можливо й при розслідуванні злочинів проти життя та здоров'я особи, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань).

Слід погодитися з М.О. Ларкінім що, «особливого значення по кримінальних провадженнях, де підозрювані є членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), набуває проведення комплексних судових експертиз» [5, с. 108].

Отже, запропонований нами перелік судових експертиз, звісно, не є вичерпним, але є типовим при розслідуванні злочинів проти життя та здоров'я особи, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань). Кожне кримінальне провадження, за участю неформальної молоді, є індивідуальним та має свою специфіку, яка й визначає коло необхідних судових експертиз.

Література:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 05.11.2024).

2. Експертизи у судовій практиці : науково-практичний посібник / Т. М. Арсенюк та ін. ; за заг. ред. В. Г. Гончаренка. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 400 с.

3. Бояров В. І. Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних проваджень про кримінально-карані прояви екстремізму. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2017. № 2. С. 141–147.

4. Гірник А. Конфліктологічна експертиза: від мистецтва до технології. *Соціальна психологія*. 2004. № 2 (4). С. 100–110.

5. Ларкін М. О. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, що вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань). *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2019. № 3–4. С. 105–110.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-101>

НЕТРИВІАЛЬНІ ПИТАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Ющенко Світлана Сергіївна

науковий співробітник відділу інформатики

Український мовно-інформаційний фонд

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

Лінгвістична експертиза як один із видів криміналістичної проводиться у встановленій законом процесуальній формі – за рішенням суду або органу досудового розслідування, або в межах адвокатського контролю, у порядку та на умовах, визначених нормативно-правовими актами з питань судово-експертної діяльності (Кримінальний процесуальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кодекс адміністративного судочинства України, Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ, Закон України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII, Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені наказом Міністерства юстиції України 08 січня 1998 р. № 53/5 та ін.). Метою криміналістичної експертизи як наукового дослідження є встановлення фактів щодо матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового слідства чи суду (стаття 1 Закону України «Про судову експертизу»). Такими фактами є: тип, походження, обставини використання, фізична

структура, просторові, функціональні, динамічні та інші характеристики (властивості, параметри) об'єкта дослідження, а також ступінь його відповідності оригіналу, тотожність або розбіжність з еталонним зразком тощо. У разі порушення суб'єктом експертної діяльності законодавчо встановлених вимог, експертиза вважається недійсною, а її висновок втрачає доказову силу.

Вітчизняна нормативно-правова база забезпечує єдиний підхід до проведення криміналістичних експертиз, проте, на нашу думку, слабо враховує специфіку лінгвістичної експертизи, що полягає у недостатній розробленості ідентифікаційних ознак суспільно небезпечного винного діяння (складу злочину) в об'єкті її дослідження – мовленнєвому акті. Зазначене становить певну проблему, оскільки, з одного боку, лінгвістам-експертам так само, як експертам в інших галузях, заборонено виходити за межі спеціальних знань, зокрема, надавати юридико-правову кваліфікацію фактам, встановленим за результатами дослідження, а з іншого – такий вихід в окремих випадках є необхідним через відсутність або низьку інформативність, надмірну образність, логічну та змістовну некоректність нормативного тлумачення предмета лінгвоекспертного дослідження.

Слушні міркування щодо окресленої проблеми знаходимо в роботі Лесі Ажнюк [1, с. 10]. Дослідниця пише: «Наприклад, попри позірну очевидність протиправності заклику «Путин, введи войска», її лінгвістичне обґрунтування вимагає співвіднесення змісту цього заклику з диспозицією певної норми Кримінального кодексу України, за якою порушено справу: *заклик до захоплення державної влади* (ч. 2 ст. 109), *заклик до зміни меж території або державного кордону України* (ч. 1 ст. 110.); *заклик до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту* (ст. 436)».

Оскільки те саме діяння не може передбачатися різними статтями КК України або різними частинами однієї статті КК України, маркування змісту аналізованого деліктного тексту чи його фрагментів конкретною статтею (частиною статті) КК України є одним з прикладів нетривіальних питань, у вирішенні яких беруть участь лінгвістичні експерти.

Інша проблема, на якій ми зосереджуємо увагу в цій публікації, пов'язана зі лінгвістичною (семантико-текстуальною) експертизою актів писемного та усного мовлення у кримінальних справах за звинуваченням ієрархів і вірян однієї християнської церкви України в розпалюванні релігійної ненависті до представників іншої християнської церкви України, образі почуттів у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями та підбурюванні до міжконфесійної ворожнечі. Повідом-

лення про оголошення відповідних підозр періодично з'являються на сторінках вітчизняних медіаресурсів.

Дійсно, втручання релігійної організації у діяльність інших релігійних організацій, а також у будь-якій формі проповідування ворожнечі, нетерпимості до невіруючих і віруючих інших віросповідань, заборонені Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 р. № 987-ХІІ (частина 9 статті 5). Але річ у тім, що християнські церкви України належать до однієї конфесії (одного віросповідання), що виключає можливість міжконфесійної ворожнечі між ними. Усі християнські православні церкви послуговуються тими самими символами християнської віри (інакше – догматами, в які повинні вірувати християни – «Єдиний Бог-Отець, Вседержитель, Творець неба і землі, всього видимого і невидимого»; «Єдиний Господь Ісус Христ, Син Божий, Єдинородний, що від Отця народився перше всіх віків, ради нашого спасіння зійшов з небес, і воплотився від Духа Святого і Марії Діви, і став чоловіком»¹ та інші), сповідують те саме релігійне вчення, а релігійна віра як «здійснення очікуваного і впевненість у невидимому» (Євр. 11: 1) неможлива без розвиненої уяви, ідеалізації, емоційної чутливості.

Стосовно образи почуттів осіб у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, неважко дійти висновку щодо принципової неможливості розробки повного опису її потенційних причин. Так, у різні періоди історичного розвитку релігійні почуття вірян та діячів християнської церкви обурювали: ідолопоклонство, антифеодальні настрої, геліоцентрична модель Сонячної системи, астрологія і астроніомія, хірургія, вакцинація, сумнів у божественному походженні людини, неканонічні зображення Христа (в образі жінки, волоцюги, афроамериканця, хіпі та ін.), ворожіння, сурогатне материнство, контрацепція, одностатеві шлюби, порівняння релігії з хворобою, обряди вуду, короткі спідниці парафіянок, критичні зауваження на адресу святих² та інші.

Вичерпний та точний коментар щодо проблем кримінально-правового регулювання правовідносин у сфері віросповідання з позиції юридичних наук знаходимо в науковому доробку Тетяни Лисько: «При наявному формулюванні ст. 161 КК України законодавець встановлює відповідальність за діяння, котрі не мають юридичного змісту. Для того, щоб зрозуміти і кваліфікувати діяння як таке, що ображає почуття громадянина в зв'язку з його релігійними переконаннями, необхідно

¹ Цитується з молитви «Символ Віри» в уніфікованій редакції перекладу українською мовою (режим доступу: <https://religionpravda.com.ua/?p=72279>).

² Перелік наведено з ілюстративною метою. Його позиції сформульовано за результатами веб-пошуку.

звернутися до джерел і норм релігії, котрі описують вказані норми, правила здійснення тих чи інших обрядів, правила поведінки в місцях проведення релігійних церемоній тощо. Проте конфесійні норми не є частиною законодавства і правової системи України, тому оцінка образи почуттів громадянина у зв'язку з релігійними переконаннями знаходяться в сфері суб'єктивної оцінки і сприйняття. Така ситуація суперечить принципу справедливості та законності» [2, с. 112].

Підсумовуючи викладене, констатуємо важливість об'єктивного та неупередженого дослідження обставин, які належать до події кримінального правопорушення або вважаються такими, особливо – в умовах воєнного стану, коли попит на справедливість зростає, а слова прирівнюються до дій. Лінгвісти-експерти зобов'язані реагувати на специфічні оціночні категорії як в аналізованих мовленнєвих актах, так і нормативно-правових актах, а також у матеріалах справи, що перебуває в провадженні органів дізнання, досудового слідства, суду.

Література:

1. Ажнюк Л. В. Словесний екстремізм та його лінгвістична діагностика. *Одеський лінгвістичний вісник. Спецвипуск*. 2017. С. 7–14.
2. Лисько Т. Д. Порушення рівноправності громадян залежно від їх релігійних переконань: окремі проблеми кримінально-правового регулювання. *Право та державне управління*. 2022, С. 109–115.

НАПРЯМ 9. СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА. МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-102>

AXIOLOGICAL ASPECTS OF JUDICIAL ADMINISTRATION IN POLISH COMMON COURTS: CONSTITUTIONAL AND PRAXEOLOGICAL VALUES IN THE PROCESS OF IMPLEMENTING LEGAL NORMS IN POLAND

Dr Krzysztof Chmielarz

<https://orcid.org/0000-0002-1088-8133>

Head of the Department of Law

Tarnów Academy

Tarnów, Poland

The Issue of Axiology in Judicial Administration, that is, the fundamental values shaping the organization and operations of judicial institutions, is a significant yet still insufficiently explored aspect in legal theory. Judicial administration plays a supportive role in relation to the judiciary, which implies that it should be transparent and responsible for enabling the judiciary's proper functioning. This requirement is based on constitutional principles that mandate the inclusion of values such as truth, goodness, beauty, and justice. However, contemporary challenges, such as the need to ensure reliability and efficiency in administration, require expanding the axiological approach to include praxeological values, such as the efficiency and reliability of actions.

The main research problem is the identification of key axiological values in judicial administration and the examination of their relationship with principles of effective administration. The thesis of the article is that a full understanding and implementation of axiological principles in judicial administration will enable the creation of a smoothly functioning system based on constitutional values yet adaptable to evolving social needs and organizational challenges.

The purpose of the article is to present the axiological aspects of judicial administration and to consider the influence of constitutional and praxeological values on the organization and efficiency of judicial administration.

The issue of axiology in law focuses on values that serve as guides for legislative actions and decisions. Despite the essential role of axiological values in judicial administration, this topic is often marginalized in favor of procedural regulations, whereas the transparency and efficiency of judicial administrative actions directly impact the protection of individual rights and freedoms. Moreover, constitutional values not only set standards for judicial actions but also serve as the foundation for building a democratic state governed by the rule of law, which requires continuous improvement of judicial mechanisms.

The subject of analysis is the impact of constitutional values on the administrative activities of courts and the organizational culture that enables the maintenance of high standards of reliability and efficiency in judicial operations.

Analyzing the above issues, the dogmatic-legal method was applied, allowing for a critical examination of the existing legal regulations and their interpretation in light of axiological values. Based on legal literature, legal provisions, and national and international case law, the analysis covers constitutional principles and values and their interpretation from the perspective of the judiciary. This methodology allows for identifying directions of potential legislative changes justified from the perspective of axiological values.

The legal framework on which the analysis is based includes the provisions of the Constitution of the Republic of Poland of April 2, 1997, and the Act on the System of Common Courts of July 27, 2001. The Constitution defines the fundamental principles and values that create the axiological framework for the state's actions, including the judiciary. The Act on the System of Common Courts, in turn, regulates the activities of the courts and their administration, emphasizing the importance of reliability, efficiency, and professional ethics, reflected in the obligations imposed on judicial employees. The constitutional principles expressed in the Polish Constitution form the foundations of the entire legal system. Values such as truth, goodness, beauty, and justice are essential elements of the axiological structure that guides the actions of judicial institutions [1, p. 55].

Truth as a value is intrinsically linked to the obligation to determine the actual state of affairs and avoid manipulating facts in judicial administrative actions. Truth is a key element of procedural justice, as it forms the basis for building public trust in judicial institutions, which must be perceived as striving for objective and impartial fact-finding.

Goodness, in turn, denotes the pursuit of the public interest in a manner consistent with humanistic values. The common good, as a constitutional principle, requires that judicial administrative actions aim to protect

fundamental rights and human dignity, as well as serve individuals' social, economic, and cultural needs.

Beauty, in the context of the judiciary, may seem abstract, but it actually refers to the harmony of administrative actions, the aesthetics, and the transparency of documentation, which also translates into professionalism and ethical standards. Beauty in judicial actions influences the perception of judicial institutions as respectable and prestigious, thus strengthening the judiciary's authority in society.

Justice is the supreme value that integrates and organizes all other constitutional values. Justice is the goal of all judicial actions and represents the standard that gives meaning to procedural norms. Pursuing justice requires that each judicial decision be based on equal principles and equality before the law.

From a praxeological perspective, values of reliability and efficiency are crucial for the effective functioning of judicial administration.

Reliability refers to diligence, honesty, and full dedication to duty. This is a value that directly impacts the quality and authenticity of services provided. Reliability in judicial administration builds citizens' trust in the judiciary and enhances the legitimacy of judicial actions.

Efficiency, on the other hand, is synonymous with effectiveness and the ability to perform tasks quickly and accurately. In judicial practice, this value contributes to reducing delays in proceedings and streamlining the process of case consideration. Efficiency in court operations is necessary for the realization of the right to a fair trial within a reasonable time, a value constitutionally guaranteed to every citizen. Combined with reliability, administrative efficiency enhances the quality of the judiciary's functioning.

The professional code of ethics for court employees, as well as ethical standards relating to judges, assistant judges, and other judicial employees, form the foundation of the axiology of judicial administration. Professional ethics are not only formal rules of conduct but also a tool for safeguarding fundamental constitutional values and standards of judicial administrative culture. The moral values of judicial administration employees directly affect the transparency of their actions and their relationships with the public.

Ethical standards play a special role in building public trust in the judiciary, as it is through the professionalism and independence of administrative staff that courts are perceived as authoritative, neutral, and fair institutions. Adherence to ethical principles is particularly important for judges, who must avoid situations that could lead to conflicts of interest or undermine trust in their impartiality.

The analysis of the axiology of judicial administration reveals that constitutional values such as truth, goodness, beauty, and justice are key to

shaping the quality of the judiciary's functioning. They constitute foundations essential for the realization of the principle of a democratic state governed by the rule of law. At the same time, praxeological values such as reliability and efficiency play a crucial role in ensuring the effectiveness of judicial actions and minimizing delays in proceedings.

In light of *de lege lata*, it is worth noting that the current legal provisions provide a solid foundation for the implementation of axiological principles in judicial practice. However, deeper reflection on the implementation of ethical principles, particularly in the context of relationships between administrative staff and citizens, remains pertinent. Moreover, the development of a quality control system to monitor standards of reliability and efficiency in judicial administration would be beneficial.

De lege ferenda, there is a fully justified postulate to amend regulations that would strengthen the principle of reliability and efficiency in judicial administration. It would also be desirable to increase the use of digital tools and automation in administrative processes to enhance the efficiency and transparency of administration. Additionally, it would be beneficial for the professional code of ethics to cover all groups of judiciary employees, to unify ethical standards and strengthen the organizational culture throughout the judiciary.

References:

1. Chmielarz K. *Administracja Sądowa. Ministerialny model zarządzania i administrowania sądami powszechnymi*, Warszawa : C. H. Beck, 2024.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-103>

ЕТИКА В ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА

Єгоров Микита Сергійович

*студент 5 курсу факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Кожна професія в юридичній сфері має свої певні стандарти, одним з яких є стандарт етичності. Етика, в перекладі з грецької мови (ἠθική) вживається у сенсі «Звичай», характер. Етика, фактично філософська наука, об'єктом дослідження якої є мораль та моральність систем, моральних норм і цінностей. В свою чергу, мораль – це система

неофіційних уявлень, норм та оцінок, що регулюють поведінку людей у суспільстві.

Враховуючи, що право тісно пов'язано з суспільством, фактично, будь-яка правова діяльність регулюється певним етичним кодексом, так у нас є:

- Кодекс суддівської етики;
- Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів;
- Правила професійної етики Нотаріусів України;
- Правила адвокатської етики;
- Правила професійної етики працівників Державного бюро розслідувань;
- Кодекс професійної етики персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України;
- Правила професійної етики Бюро економічної безпеки тощо.

Фактично, адвокатуру від вищеописаних нами професій відрізняє єдиний фактор, адвокатура є повністю незалежним від держави інститутом і має власну саморегуляцію, яка чиниться за допомогою спеціального органу – Вищої кваліфікаційно-дисциплінарна комісії адвокатури.

Важливим елементом в діяльності адвоката є і правила адвокатської етики, які були затвердженні 09.06.2017 року, 3'їздом адвокатів, та зазнав змін у 2019 році, а саме 15 лютого. Вимоги адвокатської етики вважаються результатом генезису правовідносин у соціумі взагалі, й інституту правосуддя зокрема. Ідея соціальної ролі адвокатури та виникнення з цієї ролі професійного обов'язку адвоката не має точок дотику з природними правами, які обумовлені на ранніх етапах як якісь форми співіснування. Під час тривалої динаміки формування стандартів сучасного судочинства виникає потреба в тому, щоб кожний індивід був управі скористатися представництвом своїх законних прав і інтересів у суді через професійного правника. Саме розвитком становлення такого роду правових відносини з'являється усвідомлення необхідності того, щоб статус адвоката, який визначається нормами законодавства, мав доповнюватися обмеженнями етичного характеру, що пов'язані зі специфікою довірчості між правником і його клієнтом. Етику професійного адвоката починають розуміти як фактор, призначення якого тим більш суттєвий, що такі вимоги формулюються самою професійною спільнотою й одержують добровільне прийняття її членами до реалізації під час виконання ними професійних обов'язків [1, с. 231].

Читаючи сам нормативно-правовий акт, можна виділити такі основні принципи етики:

1) незалежність та свобода адвоката у здійсненні свої діяльності. Так, враховуючи специфіку адвокатської діяльності, адвокат вимагає певних умов для виконання свої роботи, однією з яких є його свобода від будь-якого зовнішнього впливу, тиску чи втручання в його діяльність, з надання його послуг. Адвокат зобов'язаний протистояти будь-яким спробам посягання на його незалежність. Особливо прошу звернути увагу на слова про мужність та принциповість, оскільки, враховуючи специфіку адвокатської діяльність, нерідко можна почути погрози різного спектру. Захистом ж права на незалежність та свободу адвоката займається Національна асоціація Адвокатів України;

2) дотримання законності. Досить очевидним є той факт, що у професії, метою якої є захист порушеного права, дотримання фактору законності є обов'язковим, так, адвокат, адвокатське бюро, об'єднання може захищати права клієнта тільки дотримуючись чинного законодавства, принципів верховенства права та законності. Адвокат, як людина, що обізнана в праві не може свідомо давати клієнту поради, які приведуть по полегшення вчинення правопорушень;

3) пріоритет інтересів клієнта. Не дивлячись на співпрацю у відновленні порушеного права, адвокат має залишатися незалежним від свого клієнта, однак, виходячи з принципу законності, адвокат зобов'язаний у своїй професійній діяльності виходити з переваги інтересів клієнта, адвокат частково виконує і функцію медіатора, сприяючи позасудовому врегулювання спорів між клієнтом та іншими особами. Адвокат повинен поважати свободу вибору клієнтом захисника своїх прав (представника чи особи, яка надає йому професійну правничу (правову) допомогу), і не перешкоджати у реалізації цієї свободи. Людина, яка звертається за професійною правничою допомогою до особи, яка отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, має їй довіряти, довіру ж необхідно заслужити [2, с. 142–145];

4) неприпустимість конфлікту інтересів. Конфліктом інтересів є суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами та обов'язками перед особою, якій він надає послуги, наявність якого може вплинути на об'єктивність та неупередженість в діяльності адвоката, виконанню його професійних обов'язків, а також на вчинення, чи то не вчинення дій під час здійснення адвокатської діяльності;

5) конфіденційність. Робота адвоката в першу чергу є конфіденційною, так при роботі з клієнтом він отримує велику кількість особистої інформації, в тому числі, адвокат може отримати таку інформацію, яка не може бути розголошена, так, наприклад, Адвокат, фактично може отримати доступ до лікарської таємниці. Однак, клієнт

має бути впевненим, що інформація, отримана адвокатом не вийде за межі його професійної діяльності, дія принципу конфіденційності не обмежена в часі, згідно з статтею 10 правил адвокатської етики, Адвокатською таємницею є:

- факт звернення особи за правовою допомогою;
- будь-яка інформація, що стала відома адвокату, адвокатському бюро, адвокатському об'єднанню, помічнику адвоката, стажисту або іншій особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням), у зв'язку з наданням професійної правничої (правової) допомоги або зверненням особи за правовою допомогою;
- зміст будь-якого спілкування, листування та інших комунікацій (в тому числі з використанням засобів зв'язку) адвоката, помічника адвоката, стажиста з клієнтом або особою, яка звернулася за наданням професійної правничої (правової) допомоги;
- зміст порад, консультацій, роз'яснень, документів, відомостей, матеріалів, речей, інформації, підготовлених, зібраних, одержаних адвокатом, помічником адвоката, стажистом або наданих ним клієнту в рамках професійної правничої (правової) допомоги чи інших видів адвокатської діяльності.

Розголошення відомостей, що складають адвокатську таємницю, заборонено за будь-яких обставин, включаючи незаконні спроби органів досудового розслідування і суду допитати адвоката про обставини, що складають адвокатську таємницю.

До інших правил адвокатської етики також можна віднести: Компетентність (адвокат надає послуги тільки в межах своєї компетенції, зобов'язаний постійно підвищувати рівень своєї правової кваліфікації, досліджувати судову практику).

Повага до адвокатської професії. Всією своєю діяльністю адвокат повинен стверджувати повагу до адвокатської професії, яку він уособлює, її сутності та громадського призначення, сприяти збереженню та підвищенню поваги до неї в суспільстві. Цього принципу адвокат зобов'язаний дотримуватись у всіх сферах діяльності: професійній, громадській, публіцистичній та інших.

Окремо бажав би звернути увагу на положення статті 12 з позначкою 1 Правил адвокатської етики «Чесність та добропорядна репутація». Так, на перший погляд його трактова є досить простою, однак добропорядна репутація це складне питання, так, фактично, репутація формується на попередніх вчинках особи, і фактично, є відображенням суспільної думки, яка сформувалася в результаті соціальної селекції, на негативних або ж позитивних аспектах того чи іншого адвоката, так, адвокат не тільки має обов'язок бути чесним під

час своєї діяльності однак і поза нею не має ніякого морального права, чинити такі дії, які б будь-яким чином забруднювали репутацію інституту адвокатури [3].

Це відноситься до будь-яких сфер діяльності, так, наприклад, адвокат має залишатися чесним не тільки в своїй професійній діяльності, але, наприклад, і в академічній сфері. Крім того, дотримуватися певних етичних вимог в інтеракціях адвоката з судом і іншими учасниками судочинства, а також зі своїми колегами й органами адвокатського самоврядування [4, с. 64–72].

Так, проаналізувавши правила адвокатської етики, можна сказати, що вони є досить унікальними, особливо враховуючи розділи, що стосуються співпраці з клієнтом та захисту його порушеного права.

Література:

1. Митрофанов І. І., Васечко Л. О., Кравчук В. М. Професійна етика в юриспруденції : підручник. Київ : Видавництво «Юрінком Інтер», 2024. 476 с.

2. Митрофанов І. І. Етичні вимоги до інтеракцій адвоката з клієнтом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 142–145.

3. Правила адвокатської етики : затв. Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09 червня 2017 року (зі змінами, затвердженими З'їздом адвокатів України 15 лютого 2019 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text> (дата звернення: 15.11.2024).

4. Митрофанов І. І., Васечко О. І. Етичні вимоги до інтеракцій адвоката з судом і іншими учасниками судочинства. *Публічне право*. 2023. № 4 (52). С. 64–72.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ЯК ЧАСТИНА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Іванов Андрій Валерійович

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Єременко Євгенія

*студентка 2 курсу факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Міжнародне право дедалі більше впливає на внутрішню правову систему держав. Міжнародні договори, як частина міжнародного права, відіграють важливу роль у регулюванні міждержавних відносин та національного законодавства. Їх інтеграція у внутрішню правову систему є показником демократизації, поваги до верховенства права і дотримання міжнародних стандартів.

Міжнародні договори є угодами між суб'єктами міжнародного права, які спрямовані на регулювання взаємовідносин у певних сферах [1].

Відповідно до Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, договір є обов'язок для виконання його сторонами після ратифікації [2].

На національному рівні країни використовують різні підходи до імплементації міжнародних договорів:

– моністична система: міжнародні договори автоматично стають частиною національного законодавства після ратифікації (Нідерланди, Франція);

– дуалістична система: міжнародні договори потребують адаптації через прийняття відповідних внутрішніх законодавчих актів (Велика Британія).

Згідно з Конституцією України (ст. 9), міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою, є частиною національного законодавства [3]. У випадку колізій між міжнародним договором та внутрішнім актом пріоритет має міжнародний договір.

Особливе значення мають договори, що стосується прав людини, наприклад, Європейська конвенція з прав людини. Її положення є частиною українського права, а рішення Європейського суду з прав людини мають обов'язковий характер.

Взаємодія міжнародного та національного права може бути ефективною лише за умов належного узгодження. Проблеми виникають у таких випадках:

- невідповідність норм міжнародного договору національному законодавству;
- недостатня правова імплементація;
- політичні чи економічні причини, які ускладнюють виконання договорів.

На практиці імплементація міжнародних договорів в Україні стикається з низкою викликів.

Особливу увагу варто звернути на міжнародні договори, що стосується захисту прав людини. Наприклад:

- Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ) не лише формує законодавчі підходи, але й змінює правозастосовну практику;
- Рішення Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ) сприяють усуненню системних проблем в українському законодавстві, наприклад, у справах, що стосуються права на справедливий судовий розгляд.

Умови застосування принципу прямої дії:

- безпосередня чіткість і конкретність норми: норма міжнародного договору повинна бути достатньо чіткою та конкретною, щоб її можна було безпосередньо застосовувати до конкретного випадку;
- самодостатність норми: норма повинна бути самодостатньою, тобто не потребувати додаткового тлумачення або конкретизації внутрішнім законодавством;
- відсутність суперечності з національним законодавством: норма міжнародного договору не повинна суперечити основним засадам національного правопорядку.

Для підвищення ефективності імплементації міжнародних договорів у правову систему України слід:

- розробити механізми швидкого узгодження, а саме, прискорити прийняття законів, необхідних для реалізації міжнародних договорів;
- посилити професійну підготовку, а саме, організувати систематичне навчання для суддів, юристів і держслужбовців у сфері міжнародного права;
- удосконалити моніторинг, а саме, забезпечити контроль за виконанням міжнародних зобов'язань, зокрема через створення спеціалізованих органів або комісій.

Міжнародні договори є невід’ємною частиною сучасного правового простору. Їхня інтеграція у національне законодавство сприяє правовій гармонізації, але потребує ефективних механізмів імплементації та виконання. Для України важливо продовжувати вдосконалювати законодавство, забезпечуючи належне виконання міжнародних зобов’язань, особливо в контексті євроінтеграційних процесів.

Література:

1. Про міжнародні договори України: Закон України.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>
2. Віденська конвенція про право міжнародних договорів.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Конституція України від 28 червня 1996 року.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-105>

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТУРИ ЯК СУБ’ЄКТА НАДАННЯ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ

Комзюк Володимир Трохимович

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри державно-правових дисциплін

*Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
м. Черкаси, Україна*

Серед суб’єктів надання правничої допомоги провідне місце належить адвокатурі України – згідно закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі – Закон) це недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом [1]. Як закріплює частина перша статті 131-2 Конституції України, для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура [2]. Згідно частини 2 статті 2 Закону, адвокатуру України складають всі адвокати України, які мають право здійснювати адвокатську діяльність [1]. Як акцентують науковці, «розбудова правової держави є неможливою без створення гарантій для захисту прав людини, без забезпечення механізму функціонування

такого специфічного демократичного інституту, яким є адвокатура» [3, с. 352]. Виходячи з положень Конституції України і Закону, призначенням і завданнями адвокатури є надання професійної правничої допомоги, зокрема, здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги, реалізація яких забезпечується через здійснення різних видів адвокатської діяльності. Закон нормативно визначає, що таке захист, представництво та інші види правничої допомоги. Відповідно до статті 1 Закону, **захист** – це вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення; **представництво** – вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні реалізації прав і обов'язків клієнта в цивільному, господарському, адміністративному та конституційному судочинстві, в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами, прав і обов'язків потерпілого під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, а також прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні; а **інші види правничої допомоги** – це види адвокатської діяльності з надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правового супроводу діяльності клієнта, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню в разі порушення [1].

Метою даної статті не є дослідження різних видів адвокатської діяльності, правничої допомоги, організаційно-правових засад діяльності адвокатури, всьому цьому вже присвячено багато наукових праць відповідних авторів, тут увага буде акцентована на монополії адвокатури щодо надання окремих видів правничої допомоги. Так, частина 4 статті 131-2 Конституції України закріплює, що виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення [2]. Вказане положення було запроваджено шляхом внесення змін до Конституції України 2 червня 2016 року ще попереднім складом Верховної Ради України, і таким чином, законодавець конституційно закріпив монополію адвокатів на здійснення представництва іншої особи в суді, а також на захист від

кримінального обвинувачення, що породило численні дискусії серед правників, науковців, політиків. Як слушно зазначає Юзікова Н.С., «надання правничої допомоги не є виключною компетенцією адвокатури. Тому в державі правова допомога надається не тільки адвокатурою..., а і юрисконсультами підприємств, юридичних відділів, радниками з правових питань...» [4, с. 287]. До важливих суб'єктів надання правничої допомоги відносяться Центри з надання безоплатної правничої допомоги, що функціонують в системі Мін'юсту, різні юридичні фірми, юридичні підрозділи органів місцевого самоврядування, органів державної влади, юридичні клініки закладів вищої освіти тощо, тобто правничу допомогу є кому надавати і крім адвокатури, хоча вона і є основним суб'єктом її надання. Тут важливо звернути увагу на положення частини 1 статті 59 Конституції, яка встановлює, що «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» [2]. На нашу думку, монополія адвокатури на здійснення представництва іншої особи в суді, а також на захист від кримінального обвинувачення, закріплена у статті 131-2, суперечить положенню частини 1 статті 59 щодо того, що кожен є вільним у виборі захисника своїх прав, оскільки, якщо є така монополія, то вибору вже немає, в даному випадку відповідний суб'єкт змушений звертатись виключно до адвоката. Всі ці суперечності, дискусії призвели до того, що зі зміною влади в 2019 році за ініціативою Президента України новообрана Верховна Рада 14 січня 2020 року прийняла в першому читанні закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії)», яким внесла зміни до частини 4 статті 131-2 і скасувала монополію адвокатури на здійснення представництва іншої особи в суді, але монополія адвокатури щодо захисту від кримінального обвинувачення не скасовувалась. На цей закон було надано і висновок Конституційного Суду України щодо його відповідності Конституції України, залишалось проголосувати за закон на наступній сесії Верховної Ради не менш, як 300 голосами народних депутатів України, і зміни до Конституції набули б чинності, але з незрозумілих причин цього не було зроблено, тому адвокатська монополія так і залишилась без змін. Знову ж таки, слід сказати, що щодо адвокатської монополії як велись, так і ведуться бурхливі дискусії і серед юристів, і серед науковців та політиків, в яких є і прихильники, і противники такої монополії. Найпалкішими прихильниками є, звичайно ж, самі адвокати, різні органи адвокатського самоврядування, які обґрунтовують таку монополію Європейським та світовим досвідом, а також тим, що лише адвокати можуть надавати високоякісну професійну правничу допомогу. Опоненти ж вказують на існування конституційного положення, закріпленого в статті 59 Конституції, щодо вільного вибору кожним

захисника своїх прав і на те, що в державі і суспільстві є достатньо високопрофесійних юристів, які здатні і можуть надавати на належному рівні будь-яку професійну правничу допомогу, хоча і не мають статусу адвоката. На нашу думку, будь-яка монополія має негативні наслідки, оскільки перешкоджає вільній конкуренції, в даному випадку це призвело до здорожчання вартості правничих послуг, неможливості зацікавленим особам обрати представником чи захисником того, кому вони найбільше довіряють тощо, і така монополія прямо суперечить положенням статті 59 Конституції щодо права кожного на вільний вибір захисника своїх прав, тому має бути скасована.

Література:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#top>
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#Text>
3. Організація судових та правоохоронних органів : підручник / І. Є. Марочкін, Л. М. Москвич, П. М. Каркач та ін.; за ред. І. Є. Марочкіна. Харків, 2013. 448 с.
4. Юзікова Н. С. Судові та правоохоронні органи України : навчальний посібник. Вид. четверте, перероб. і допов. Київ, 2006. 320 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-106>

ДЕЯКІ РОЗДУМИ ЩОДО ОБҐРУНТУВАННЯ ПОКАРАННЯ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Кузьмін Едуард Едуардович

*адвокат, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Усвідомлення раціональності планомірного сприйняття «виправдання покарання у міжнародному кримінальному праві» як невід’ємного атрибуту означеного концепту [9, с. 167] багато в чому обумовлює доцільність подальших міркувань у напрямку активних пошуків додаткової аргументації щодо його вмотивованого обґрунтування.

У свою чергу вже *ab initio* думається, що неодмінним «акомпанементом» відповідного процесу *de facto* слугує низка достатньо відомих наразі, але разом справді непростих питань, виразні спроби розв'язання яких, зазвичай результують у численні палкі дискусії, які й досі вбачаються доволі далекими від свого логічного фіналу [див. детальніше, наприклад: 6; 8].

Водночас вельми показово, що такий стан справ спостерігається навіть попри те, що подібна полеміка, як абсолютно справедливо зазначає переважна більшість провідних фахівців, не вважається дійсно чимось цілком принципово унікальним та насправді реально «... новим у міжнародному кримінальному праві ...» [див., наприклад: 10, с. 46].

Натомість у фокусі уваги, а втім, як і раніше, все ще натепер продовжує залишатись досить значна кількість насправді вже хрестоматійних для теорії та практики міжнародного кримінального права запитань. І мова зараз йде не стільки про таке певною мірою звичне, а подекуди власне ніби одвічне, здавалось б, на перший погляд, навіть гранично тривіальне, «... обговорення суттєвих розбіжностей між ретрибутивізмом, стримуванням і експресивізмом...» [7, с. 259; 10, с. 47], скільки, скоріше, про істинність конкретних тверджень, які знаходяться в основі тієї чи іншої позиції.

Всебічне обмірковування таких доводів зовсім природно призводить до наявності значної кількості теоретичних дилем.

Так, наприклад, Ш. Бассіуні наочно прослідковує певну конфронтацію суджень у тому, чи може бути повною мірою «виправдано» виправдання покарання у міжнародному кримінальному праві виключно його власною «самоціллю» [1, с. 931]? Ба більше, осмислюючи феномени «стримування» та «реабілітації» в якості потенційно можливих «способів» обґрунтування покарання у міжнародному кримінальному праві, видатний автор й взагалі висуває тезу про те, що «... відплата не є помстою ...» [1, с. 931], що у свою чергу також слугує своєрідним «фактором», який щонайменше змушував і продовжує бути тим, над чим до сьогодні замислюються сучасні дослідники [5, с. 141].

А наскільки справедливим можливо уявляти сприйняття обґрунтування покарання у міжнародному кримінальному праві крізь призму поєднання як «карального», так і «стримуючого» початків [7, с. 264]?

Чи видається абсолютно переконливою думка Д. Голаш стосовно того, що важливість запобігання особливо тяжким злочинам, якими є міжнародні злочини, не підлягає жодним сумнівам [3, с. 211]?

Чи повністю вичерпується обґрунтування покарання у міжнародному кримінальному праві «мірками» захисту суспільства шляхом запобігання подальшим злочинам, зцілення жертв та реабілітації осіб, як на те вказує, зокрема С. Ф. де Гурменді [2, с. 22]?

Чи можливо, приміром, однозначно стверджувати про змогу миттєвого усунення «реформування» в якості обґрунтування покарання у міжнародному кримінальному праві з мотивів того, що воно не займається «реабілітацією» правопорушника, як на тому наполегливо наголошує Ф. Хассан [4, с. 51]?

Вочевидь цим своєрідним переліком не обмежується існуючий нині пул «предметів суперечок» філософсько-правового спрямування у цій сфері. І не претендуючи на тотальну вичерпність в моменті, це лише одна з небагатьох прелімінарних спроб редуціювати його принаймні до т. зв. «основних ідей», які неодмінно потребуватимуть свого подальшого всеосяжного розвитку задля випрацювання фундаментального обґрунтування покарання у міжнародному кримінальному праві.

Література:

1. Bassiouni M. C. Introduction to International Criminal Law: Second Revised Edition. 2nd rev. ed. Leiden ; Boston : Martinus Nijhoff Publishers, 2014. 1122 pp.

2. de Gurmendi S. F. The Practical Importance of Theories of Punishment in International Criminal Law. *Why Punish Perpetrators of Mass Atrocities? Purposes of Punishment in International Criminal Law* / ed by F. Jeßberger, J. Geneuss. New York : Cambridge University Press, 2020. Pp. 12–22.

3. Golash D. The Justification of Punishment in the International Context. *International Criminal Law and Philosophy* / ed. by L. May, Z. Hoskins. New York : Cambridge University Press, 2010. Pp. 201–223.

4. Hassan F. The Theoretical Basis of Punishment in International Criminal Law. *Case Western Reserve Journal of International Law*. 1983. Vol. 15, Iss. 1. Pp. 39–60.

5. Maculan E., Gil A. G. The Rationale and Purposes of Criminal Law and Punishment in Transitional Contexts. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2020. Vol. 40, Iss. 1. Pp. 132–157.

6. Mazurek M. Punishment Teleology in International Criminal Justice: Insights from the ICC's Jurisprudence. *Amsterdam Law Forum*. 2024. Vol. 16, Iss. 1. Pp. 69–76.

7. Ohlin J. D. The Right to Punishment for International Crimes. *Why Punish Perpetrators of Mass Atrocities? Purposes of Punishment in International Criminal Law* / ed by F. Jeßberger, J. Geneuss. New York : Cambridge University Press, 2020. Pp. 257–282.

8. Randelović V., Soković S., Banović B. International Criminal Law and International Criminal Justice Objectives and Purpose of Punishment in International Criminal Law Theory and Practice. *Journal of Criminology and Criminal Law*. 2023. Vol. 61, Num. 1. Pp. 67–91.

9. Sander B. Justifying International Criminal Punishment: A Critical Perspective. *Philosophical Foundations of International Criminal Law: Foundational Concepts* / ed. by M. Bergsmo, E. J. Buis. Brussels : Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2019. Pp. 167–240.

10. Vasiliev S. Punishment Rationales in International Criminal Jurisprudence: Two Readings of a Non-question. *Why Punish Perpetrators of Mass Atrocities? Purposes of Punishment in International Criminal Law* / ed by F. Jeßberger, J. Geneuss. New York : Cambridge University Press, 2020. Pp. 45–80.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-107>

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ОБМЕЖЕННЯ КОНКРЕТНИХ ТИПІВ ОЗБРОЄНЬ В РАМКАХ ВЕРСАЛЬСЬКО-ВАШИНГТОНСЬКОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Плотніков Олексій Вікторович

*кандидат юридичних наук,
старший юрист ГО «Десяте Квітня»
м. Одеса, Україна*

За наслідками Першої Світової Війни було укладено ряд договорів про скорочення озброєнь. Йдеться, в першу чергу, про роззброєння Німеччини за Версальським договором [1], про Вашингтонський договір про скорочення морських озброєнь [2] та окремі ініціативи з роззброєння в рамках Ліги Націй, які, однак, виявилися безуспішними [3, с. 1]. Варто відзначити тенденцію, що позначилася ще в Гаазі і повноцінно проявилася після Першої Світової Війни: розподіл міжнародної договірної бази щодо озброєнь на договори про скорочення озброєнь та договори про заборону чи обмеження озброєнь. Останню категорію слід розглядати як частину міжнародного гуманітарного права.

Перша спроба домовитись щодо заборони чи обмеження певних видів зброї відбулася вже в Вашингтоні в 1922 році. Йдеться про Договір стосовно використання підводних човнів та згубних газів в бойових діях від 6 лютого 1922 року [4]. Підписання цього договору зумовлювалося тиском громадської думки, обуреної жахливими наслідками застосування субмарин під час Першої Світової Війни. Це обурення було настільки сильним, що при підготовці Конференції американський капітан Ф. Шофільд підготував пропозицію щодо

повної заборони підводних човнів та знищення всіх підводних човнів як побудованих, так і тих, що перебували в стадії будівництва, яке, однак, не знайшло значної підтримки [5, с. 87], навіть попри те, що Велика Британія запропонувала відмовитись від всього свого підводного флоту, за умови, що інші держави вчинять так само [5, с. 91]. Перемогли, однак, позиції інших держав, зокрема Японії, які наполягали на збереженні підводних флотів та врегулюванні їхнього застосування [6, с. 64].

Внаслідок переговорів, було укладено угоду лише про врегулювання порядку застосування підводних човнів в бойових діях, зокрема щодо заборони необмежених нападів на торговельні судна, якщо є можливість здійснити огляд таких суден, а також щодо обов'язку підводних човнів забезпечити безпеку екіпажів та пасажирів торговельних суден перед їх знищенням [4]. Складно говорити про універсальність обмежень, яких вдалося в такий спосіб досягти, адже сторонами договору стали лише 11 держав. Зрештою, договір так і не набув чинності через позицію Франції, яка відмовилася ратифікувати договір через заперечення проти обмеження підводних човнів.

Нова спроба врегулювати використання підводних човнів була зроблена в Лондоні в 1930 року під час укладення Лондонського договору про скорочення морських озброєнь [7], що був укладений в 1930 році з метою осучаснення та уточнення умов Вашингтонського договору 1922 року. Статтею 22 цього Договору уточнялися норми щодо підводної війни, зокрема було уточнено обов'язок забезпечувати безпеку пасажирів та команди торговельного судна перед його знищенням та визначалося, що шлюпки не можуть вважатися безпечним місцем, якщо тільки поряд немає землі або іншого судна, яке могло б подбати про врятованих з потопленого судна за поточного стану моря. Хоча сторонами і були ведучі морські держави, серед них не було, наприклад, СРСР та Німеччини. Зрештою, під час Другої Світової Війни встановлених обмежень не дотримувалися навіть держави-підписанти договору [наприклад: 8, с. 447], що свідчить про його повну безуспішність в справі обмеження озброєнь.

Більш успішною можна вважати заборону в міжвоєнний період хімічної зброї. Початковою точкою руху за обмеження такої зброї можна вважати Версальський договір, відповідно до статті 171 якого, «застосування задушливих, отруйних чи інших газів та всіх аналогічних рідин, матеріалів чи пристроїв забороняється, їх виробництво та імпорту суворо заборонені в Німеччині. Те саме стосується матеріалів, спеціально призначених для виробництва, зберігання та використання вказаних продуктів чи пристроїв» [1].

Включення таких положень до мирних договорів з переможеними було зумовлено обвинуваченнями їх в ініціації хімічної війни. Водночас, їхні норми прямо не забороняли використання хімічних засобів боротьби з заворушеннями та хімічних засобів впливу на навколишнє природне середовище (дефоліантів), що не були відомі в цей період, і що породило дискусію про те, чи дійсно вони були заборонені Версальським та іншим договорами [9].

Початок 1920-х років характеризувався антивоєнною атмосферою та прагненням до подальшої заборони зброї, що спричинила стільки страждань під час Першої Світової Війни [10]. Як наслідок, до Вашингтонського договору, що, в цілому, стосувався обмеження морських озброєнь були включені положення щодо заборони хімічної зброї, що було сформульоване в термінах, подібних до Версальського договору та ухвалене на пропозицію делегації США.

Формулювання Вашингтонського договору було наступним: «використання задушливих, отруйних чи інших газів та всіх аналогічних рідин, матеріалів або пристроїв, що було справедливо засуджене загальною думкою цивілізованого світу, та заборона яких була проголошена в договорах між більшістю цивілізованих країн. Держави-підписанти, з метою добитися того, аби ця заборона стала загально-визнаною як частина міжнародного права, обов'язкова з міркувань совісті та практики народів, проголошують свою згоду на таку заборону, погоджуються бути пов'язаними договором між собою та запрошують інші цивілізовані народи приєднатися до нього» [4].

Це положення базувалося на пропозиції США, що була ухвалена на підставі проекту, запропонованого державним секретарем Ч. Г'юзом. З метою її просування Г'юз створив дорадчий комітет з видатних громадян, призначених президентом В. Гардінгом, який намагався мобілізувати громадську думку на підтримку договору. Внаслідок цієї діяльності, Сенат США погодився одноголосно погодився на ратифікацію Договору, проте, як вже зазначалося, Договір так і не набув чинності через позицію Франції щодо підводних човнів.

Література:

1. Treaty of Peace between the Allied and Associated Powers and Germany, 28 June 1919. URL: https://www.foundingdocs.gov.au/resources/transcripts/cth10_doc_1919.pdf (дата звернення: 30.10.2024).

2. Treaty between the British Empire, France, Italy, Japan and the United States of America for the Limitation of Naval Armament, 6 February 1922. URL: <https://treaties.fcdo.gov.uk/data/Library2/pdf/1924-TS0005.pdf> (дата звернення: 30.10.2024).

3. Ikonomidou H. A. The Administrative Anatomy of Failure: The League of Nations Disarmament Section, 1919–1925. *Contemporary European History*. 2021. No 30(3).
4. Treaty in Relation to the Use of Submarines and Noxious Gases in Warfare, 6 February 1922. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/ru/ihl-treaties/washington-treaty-1922>. URL: <https://treaties.fcdo.gov.uk/data/Library2/pdf/1924-TS0005.pdf> (дата звернення: 30.10.2024).
5. Douglas L. H. The Submarine and the Washington Conference of 1921. *Naval War College Review*. 1974. Vol. 26. No 5. P. 86–100.
6. Asada S. Japan's "Special Interests" and the Washington Conference. *The American Historical Review*. 1961. Vol. 67, No 1. P. 62–70.
7. Treaty for the Limitation and Reduction of Naval Armaments, (Part IV, Art. 22, relating to submarine warfare), 22 April 1930. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/submarine-warfare-rules-1930> (дата звернення: 30.10.2024).
8. Sturma M. Atrocities, Conscience and Unrestricted Warfare: US Submarines during the Second World War. *War in History*. 2009. Vol. 16. No 4. P. 447–468.
9. Bunn G. Gas and Germ Warfare: International Legal History and Present Status. Chemical and Biological Warfare Symposium, 1870. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC286219/pdf/pnas00092-0274.pdf> (дата звернення: 31.10.2024).
10. Schmit M.N. War, Technology and International Humanitarian Law. Harvard University OPCR Occasional Paper Series. 2005. URL: <https://hhi.harvard.edu/publications/war-technology-and-international-humanitarian-law> (дата звернення: 01.11.2024).

МІКРОНАЦІЇ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Проказка Ганна Анатоліївна

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри теоретико-правових дисциплін

Полтавський юридичний інститут Національного юридичного

університету імені Ярослава Мудрого

м. Полтава, Україна

Останніми роками швидкий науково-технічний розвиток призвів до появи нових інтернет-технологій, можливості яких відкривають нові перспективи розвитку людства. Віртуальний простір, штучний інтелект широко використовуються державами при вирішенні питань внутрішньої і зовнішньої політики.

Поява віртуальних держав не сприймається серйозно у вітчизняній юридичній літературі, але відповідні публікації правового спрямування вже з'являються в інших країнах. Проблема нових технологій особливо такого рівня полягає в тому, що вони здатні докорінно змінити систему суспільних відносин, вплинути на політичні, економічні, соціальні процеси в державах. Більш розвинуті країни можуть вчасно використати їх переваги і отримати новий поштовх для свого розвитку.

Державам доводиться перебудовувати свою внутрішню і особливо зовнішню політику, пристосовуючись до нових умов. Не обходять ці процеси і галузь міжнародного права, коли нові технології так або інакше впливають на нібито стабільні системи міжнародних відносин.

Міжнародно-правова безпека, протидія злочинності, економічні досягнення, захист природного середовища, забезпечення дотримання прав людини, підтримання міжнародного правопорядку загалом є тільки поверхневим переліком тих питань, які можуть бути тісно пов'язані з використанням новітніх технологій в контексті досліджень в галузі міжнародного права.

Зміни, які зазнала класична теорія міжнародного права в ХХ столітті є прикладом того, як швидко можуть відбуватися ці процеси пристосування до нових умов і реалій світу, особливо там де існує широке поле для наукових дискусій.

Процес появи нових держав в глобальному контексті здебільшого вже закінчився в ХХ столітті. Країни Європи, Латинської Америки, Азії, Близького Сходу, Африки змогли оформити свою незалежність і встановити власні політичні режими. В міжнародному праві закріпився принцип непорушності міжнародно-визнаних кордонів і серйозної

загрози знищення встановленого міжнародного порядку не очікували тривалий час.

Розпад СРСР, події в Югославії, поділ Чехословаччини, підсилення геополітичної ролі Європейського Союзу через приєднання до нього нових учасників, став першим серйозним викликом для міжнародного співтовариства. З'явилися держави, які отримали свою незалежність і закріпилися в якості активних учасників міжнародних відносин. Відповідно теорії, які пояснювали способи появи і визнання цих держав почали ставитися під сумнів. Конвенція Монтевідео 1933 року, яка закріпила основні критерії визначення держав на сьогодні вважається застарілою, оскільки ті ж державоподібні утворення можуть не мати власної території, залишаючись суб'єктами міжнародного права.

Звісно, що віртуальні держави скоріше за все ніколи не будуть визнані повноцінними учасниками міжнародних відносин, проте вони можуть зашкоджувати правосуб'єктності держав, маніпулюючи тими теоріями, які розроблялися свого часу міжнародним правом і які ними були поставлені під сумнів. Численні виклики з якими зараз стикається галузь міжнародного права, можуть стосуватися у цьому питанні, наприклад: визнання суб'єктами міжнародного права окремих автономій, сепаратистських рухів, повсталих сторін тощо. Фактично, віртуальна держава, за умови зловживання прогалинами міжнародного права, може бути не менш вірогідною учасницею міжнародних відносин, якщо не будуть сформовані чіткі критерії, які б слугували для цього надійними перепонами.

Не маючи дійсної міжнародної правосуб'єктності, віртуальні держави закладають основу для появи нових самопроголошених псевдодержавних утворень, створення яких може підривати міжнародний правопорядок. Разом з цим, таке трактування і закладає проблеми визначення тих рис, критеріїв, які б могли чітко регламентувати і ознаки держави і вирішувати проблеми з їх визнанням.

Держава, як суб'єкт міжнародного права має відповідати критеріям:

- а) мати в наявності постійне населення;
- б) територію;
- в) легітимний уряд;
- г) здатність самостійно вступати в міжнародні відносини [1].

На даний час, окремі учасники міжнародних відносин не мають власного населення або території: (Ватикан-населення: священники-урядовці, сам Ватикан вважається не державою, а адміністративним центром католицької церкви, а Мальтійський орден: (не має ні своєї території ні свого населення) [2, с. 76]. Існують також проблеми із визначенням критерію легітимності у випадку з урядом «Віші» у Франції або у випадку із вторгненням Іраку до Кувейту [3, с. 299].

Мікронації можуть бути створені, як на певній території, так і на папері або у віртуальному просторі. Створення мікронацій у віртуальному просторі є більш реальним варіантом, оскільки землі, яка б була нічийною у сьогоdnішньому світі практично не існує. Інтернет-ресурси дозволяють охоплювати значну аудиторію з різних куточків світу, шукати однодумців та на перший погляд не зашкоджують тим же державам або державоподібним утворенням.

Більшість мікронацій не створюють загрози існуючому національному або міжнародному правопорядку, вони пропонують освітні, туристичні, релігійні програми. З іншого боку, запропоновані критерії вищезазначеною Конвенцією 1933 року просто виявилися занадто формальними для потреб сучасного світу і існування мікронацій тільки підкреслили потребу необхідності їх удосконалення.

Значно небезпечним є використання ідеї створення віртуальної держави у контексті функціонування територіальної автономії, сепаратистського або повстанського руху. Такі рухи теж здебільшого не визнаються державами, держави їм протидіють але відсутність збройного протистояння з визнаними державами навряд чи є категоричним критерієм, який би відрізняв мікронації від тих же сепаратистських рухів.

Мікронації можуть вдало імітувати держави, створюючи псевдодержавні органи, приймаючи конституції, запроваджуючи монархії. Разом з цим мікронації для свого існування потребують запровадження власної ідеології, яка може бути відмінною від ідеології держави, на території якої існує мікронація. Відповідно ідеологічне підґрунтя вже не є безпечним, а збройне протистояння буде тільки фінальним етапом тривалого процесу конкуренції між мікронацією і державою.

Віртуальні держави намагаються відтворювати усі державні атрибути, поширювати власні ідеї, виготовляти паспорти, власні державні символи, грошові знаки, поштові марки. Національне право окремих держав дозволяє приватним особам мати у володінні зброю та наймати приватні армії.

Мікронації завжди створюються невеликими спільнотами, окремими особами, можуть бути створені окремими культами. В цьому контексті мікронації завжди програють державам, адже не можуть запропонувати широкої національної підтримки.

Разом з тим, форма правління в мікронаціях може також бути різною: від монархії і конституційної монархії до республіки, а режим – від демократичного до авторитарного. Спільнота буде мати певні тісні межі управлінського, ідеологічного та функціонального характеру, що впливає на внутрішню підпорядкованість і можливо воєнізованість мікронації.

Як зазначили Єфремова К.В. та Маринів І.І., в 1991 році ЄС закріпив власні правила визнання держав у Декларації «Керівні принципи визнання країн у Східній Європі і Радянському Союзі – через обмеження для визнання нового політичного утворення внаслідок його створення у результаті агресії і прийняття до уваги ефекту визнання на сусідні країни. Однак попри такі обмеження, у переважній більшості, країни ЄС визнали Косово як окрему державу [4, с. 19]. Фактично встановлений державами критерій може іноді ними порушуватися і дія критерію відсутності збройного протистояння між мікронаціями та державами ще більш втрачає своє значення.

Таким чином підсумовуючи, хочу зазначити, що на сьогоднішній день існування мікронацій може загрожувати національному та міжнародному правопорядку. Відсутність сучасного міжнародно-правового регулювання визнання держав дозволяє використовувати мікронації, як спосіб впливу на національну і міжнародну політику. Порівняння мікронацій, мікродержав, віртуальних держав з державами створюють підстави для правової плутанини і є викликом для міжнародної спільноти.

Література:

1. Convention on Rights and Duties of States. Signed at Montevideo, 26 Dec., 1933. *League of Nations Treaty Series*. 1936. Vol. 165. P. 19.
2. Войцеховський А. В. Міжнародне право. Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 544 с.
3. Оттенко П. В. Неузгодженість критеріїв міжнародно-правового визнання держав URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/9770/1/Otenko.pdf>-Заголовок з екрану
- 4.Єфремова К. В., Маринів І. І. Визнання держави у сучасному міжнародному праві (на прикладі Косово). *Право та інноваційне суспільство*. 2020. № 2 (15). С. 18–22.

**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ НОРМ
МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА –
УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА
В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ**

Серватюк Людмила Василівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри загальноправових дисциплін

Навчально-науковий гуманітарний інститут

Національної академії Служби безпеки України

м. Київ, Україна

Забезпечення дотримання норм міжнародного гуманітарного права під час збройного конфлікту є складним завданням. Найбільш страшні та масові злочини вчиняються саме під час збройного конфлікту. Тому важливим завданням є забезпечити невідворотність покарання за найбільш тяжкі порушення міжнародного гуманітарного права.

Відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного права несуть держави та індивіди. Держави – за недотримання норм міжнародного гуманітарного права, індивіди – за міжнародні злочини.

Сучасне міжнародне право забороняє використання збройного конфлікту і збройної агресії як інструментів ведення міжнародної політики державами (п. 4 ст. 2 Статуту ООН). Також Статут Міжнародного кримінального суду визначає збройну агресію міжнародним злочином (ст. 5 Римського статуту).

Важливо підкреслити, що становище держави, яка не дотримується норм міжнародного гуманітарного права не визначено та відсутній ефективний механізм впливу на державу-порушницю. Тому, нажаль, «сильні держави світу» використовують для досягнення своїх «імперських» інтересів збройну агресію без значних наслідків і уникнення будь-якої відповідальності. Умовно правомірною причиною виникнення сучасних збройних конфліктів є маніпулювання принципом загального міжнародного права – самовизначення народів та націй. Наслідком «врегулювання» таких конфліктів є створення фіктивних квазідержавних утворень, правовий статус яких, відповідно до норм міжнародного права, є невизначений. Прикладами таких квазідержав є: Республіка Абхазія, Південна Осетія, Придністровська Молдавська Республіка, Донецька і Луганська народні республіки. Досягнуте в більшості з них військо перемир'я є дуже оманливим. Такі

«заморожені» конфлікти продовжують нести в собі загрозу міжнародні безпеці як на універсальному, так і національному рівні.

Однією з проблем недотримання та грубого порушення норм міжнародного гуманітарного права є те, що Женевські та Гаазькі конвенції [1, 2, 3] та інші нормативно-правові акти, що визначають правила та методи ведення війни є те, що положення зазначених Конвенцій містять теоретичні норми або норми роз'яснення (матеріальні норми) щодо правового статусу людини під час збройного конфлікту, правила його ведення, правовий режим військової окупації та ін.. Такі норми визначають лише обов'язок держав-учасників цих Конвенцій щодо дотримання норм міжнародного гуманітарного права. Наприклад, Женевські конвенції 1949 року і Додаткового протоколу I до них 1977 року покладають обов'язок на держави – приймати законодавчі акти, необхідні для забезпечення ефективного кримінального покарання осіб, підозрюваних у вчиненні або відданні наказу про вчинення «серйозних порушень» їхніх положень; розшукувати таких осіб, незалежно від їхнього громадянства, і здійснювати кримінальне переслідування (або видачу за певних умов), що обов'язково охоплює розслідування, з метою притягнення винних до відповідальності.

В той же час, майже відсутні норми процесуального права щодо механізму притягнення до відповідальності винних, фіксації фактів порушення норм гуманітарного права, збору доказів й їх оформлення, а також досудового розслідування міжнародних та військових злочинів. На теперішній час не визначено кваліфікаційні ознаки деяких нових злочинів, наприклад: колабораціонізм і сепаратизм. Також відсутній дієвий механізм інституту відповідальності за невиконання державою зобов'язань Женевських конвенцій. Лише норми додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1977 року передбачають створення Міжнародної комісії ООН щодо встановлення фактів порушення положень Конвенцій. В той же час такі факти порушення не можуть бути оприлюднені без згоди сторін збройного конфлікту, тому є законірим те, що такий механізм на державу-порушницю мало дієвий. Ускладнює механізм притягнення до відповідальності росії і той факт, що ще у 2019 році вона прийняла закон, згідно з яким росія фактично вийшла з Женевських конвенцій про захист цивільного населення під час міжнародних збройних конфліктів. росія не визнає юрисдикцію спеціальної Міжнародної комісії ООН і є непідсудною ООН [4]. Ще у 2016 році росія також вийшла з договору про Міжнародний кримінальний суд.

Отже, причини неефективності норм міжнародного гуманітарного права полягають не лише в тому, що правил недостатньо, а й у тому, що механізми реалізації цих правил іноді виявляються дефектними

за своєю суттю. Це пов'язано зі складністю застосування норм міжнародного гуманітарного права, відсутністю дієвого механізмів контролю за дотриманням цих норм, співпраці і координації, а також взаємної згоди і політичної волі самих конфлікуючих сторін, держав-учасниць Женевських конвенцій і міжнародного співтовариства в цілому.

На нашу думку, саме російсько-український конфлікт ще більше загострив питання недовісти норм міжнародного права в реальному житті. Щоб не піддаватися тиску міжнародного співтовариства росія вийшла з усіх міжнародних організацій, де не могла впроваджувати свою політику і лобювати свої інтереси. Окрім того, вона денонсувала міжнародні договори, які визначали обов'язок держав-учасниць щодо захисту прав людини під час війни. (Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод – 2022 р., Протокол I–II Конвенції про поводження з військовополоненими, Конвенції про захист цивільного населення під час міжнародних збройних конфліктів та Додаткового протоколу до неї (захист жертв збройного конфлікту не міжнародного характеру) – 2019 р.).

Іншою проблемою сучасного міжнародного права є відсутність правового врегулювання сучасних (нетрадиційних) засобів і методів ведення війни. Як показує досвід України, в сучасному світі збройні конфлікти можуть мати ознаки як внутрішнього, так і міжнародного збройного конфлікту. Також в сучасних конфліктах сторони активно використовують і не традиційні засоби ведення війни: застосування сучасних видів озброєння (безпілотної, нелетальної зброї); засилання на територію противника диверсантів для дестабілізації в суспільстві, залякування, сіяння паніки й недовіри серед цивільного населення; використання тероризму як законного способу ведення війни; використання ЗМІ та інтернет ресурсів як засобу інформаційної й кібер війни; використання політичного і економічного тиску на противника, його союзників та в деколи і нейтральні держави; ведення військових дій шляхом прикриття себе цивільним населенням – ведення бою у місті. Такі засоби ведення збройних конфліктів отримали назву – «гібридна війна» або «гібридний метод ведення війни».

На сьогодні визначення «гібридна війна» або «гібридний метод ведення війни» в міжнародно-правових нормах відсутнє. Також, таких понять немає і у Воєнній доктрині України. Не застосовуються ці терміни і у воєнних доктринах США і росії. В Женевських конвенціях відсутні положення щодо захисту некомбатантів, мирного населення, а також гуманного ставлення до військовополонених й поранених і хворих під час ведення гібридних війн.

Отже, ці поняття не є офіційними і наслідки таких війн, гіпотетично, не є порушенням норм міжнародного гуманітарного права, тому

на практиці можуть виникати труднощі щодо правильного процесуального оформлення відповідних злочинних діянь.

Саме поняття «гібридна війна» було використано Вільямом Дж. Неметом при аналізі методів і засобів ведення російсько-чеченської війни. На той час під «гібридною війною» розумілося військове зіткнення сучасної держави (росії) з «гібридним» державним утворенням (Чечнею). В цьому конфлікті чеченські військові змогли поєднати західні і радянські методи ведення бою з партизанськими вилазками і вільно їх чергувати. Вони активно використовували «психологічні операції» з метою налаштування цивільного населення проти російської влади. Як ми можемо спостерігати, з 2014 року Москва не відмовилася від методів ведення «традиційної війни», але вона постійно вдосконалює нові сучасні компоненти ведення бою [5].

З 2014 року Україна, в особі її правоохоронних органів, постійно стикається з проблематикою притягнення до відповідальності фізичних осіб за вчинення військових злочинів, як на території України, так і на територіях, які тимчасово не підконтрольні її владі. Це пов'язано з тим, що в збройному конфлікті росія активно використовує нерегулярні збройні сили (ВПК Вагнер) та незаконні збройні формування (ЛНР, ДНР), які нікому не підконтрольні (росія спростовує свій контроль), нелегально фінансуються й озброюються і використовують терористичні методи війни, без дотримання норм міжнародного гуманітарного права.

Отже, можемо дійти висновку, що система норм міжнародного гуманітарного права є застарілою і не спроможна врегулювати всі практичні аспекти сучасного збройного конфлікту. В сучасних гібридних війнах норми міжнародного гуманітарного права не діють і це, в свою чергу, створює певні складності у практиці притягнення винних осіб до міжнародної кримінальної відповідальності за військові злочини.

Проблема не відповідності нашого конфлікту нормам міжнародного гуманітарного права полягає в тому, що ці норми концентруються виключно на фізичному вимірі конфлікту, в той же час в Україні дедалі частіше використовуються економічні й інформаційні способи ведення війни.

В першу чергу, для того щоб мати юридичні підстави притягнути винних до відповідальності, відповідно до норм міжнародного кримінального права, Україна має на міжнародному і національному рівні кваліфікувати збройний конфлікт як «гібридна війна» і стати ініціатором з розробки і внесення відповідних змін до Женевських конвенцій та інших нормативних актів в сфері гуманітарного права.

З метою вдосконалення норм міжнародного гуманітарного права, на нашу думку, доцільно:

- в межах Резолюції Генеральної Асамблеї ООН дати правове тлумачення «гібридна війна», «гібридні засоби і методи ведення гібридних війн»;

- доповнити ст. 5 Римського статуту міжнародного кримінального суду нормою, яка б визначала гібридну війну актом агресії та на яку розповсюджується юрисдикція Міжнародного кримінального суду;

- активізувати взаємодію держав у межах ООН, НАТО і ЄС з питань протидії й протистояння «гібридним війнам» та вироблення єдиної стратегії боротьби з цими загрозами;

- внести необхідні зміни до Женевських конвенцій щодо захисту некомбатантів, мирного населення, а також принципу гуманного ставлення до військовополонених й поранених і хворих під час ведення гібридних війн;

- розробити дієві міжнародні механізми контролю за дотриманням норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного примусу до держави порушниці.

Література:

1. Про захист жертв війни: Женевські Конвенції 1949 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154

2. Про поводження з військовополоненими 1949 року: Третя Женевська Конвенція ООН від 8 червня 1977 року. *Зібрання чинних міжнародних договорів України*. 1990. № 1. Київ : Верховна Рада України, 1990.

3. Про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: IV Конвенція, Гаага, 1907 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

4. РФ вийшла з Женевської конвенції. ООН не зможе судити її за порушення прав цивільних під час війни. Суспільне новини. URL: <https://suspilne.media/1115-rf-vijsla-z-zenevskoi-konvencii-oon-ne-zmoze-suditi-ii-za-porusenna-prav-civilnih-pid-cas-vijni>

5. Предборський В. «Гібридна війна» як відбиття закономірностей розвитку суспільства незавершеної трансформації. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2014. № 10. С. 13–18.

АДВОКАТУРА УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ

Шаповал Валерій Дмитрович

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Після прийняття 16 липня 1990 року Декларації про державний суверенітет та проголошення 24 серпня 1991 року Акту про незалежність України розпочалося становлення України як незалежної держави. Після вищезазначених історичних дат почалося становлення правоохоронних інституцій серед, яких одне із найважливіших місць зайняла – Адвокатура України.

Згідно зі ст. 3 Конституції України утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, для виконання якого створюються певні інститути. Отже, покладення саме на адвокатуру визначених вище завдань взаємопов'язане з проголошеним уперше на конституційному рівні правом кожного на правничу допомогу, а також правом кожного на вільний вибір захисника своїх прав.

Таким чином, кваліфікованого захисту потребують особи, які притягуються не тільки до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, а й беруть участь в інших правовідносинах, пов'язаних із забезпеченням права громадян на правничу допомогу [1, с. 213].

Інститут правової допомоги є основною і важливою складовою частиною реалізації прав та свобод людини. Адвокатуру можна визначити як елемент правової системи України, а правозахисна діяльність адвокатів являє собою частину юридичної практики, це правотворча, правозастосовча та правоохоронна діяльність, а також особливий правозахисний інститут громадянського суспільства, який представляє інтереси цього суспільства перед державою, взаємодіє з державою і водночас протистоїть державі в особі її органів з питань захисту прав та свобод людини і громадянина, зокрема в правоохоронних органах. Отож головне завдання, яке стоїть перед адвокатурою – це захист прав, свобод і законних інтересів людини в усіх сферах її життя [2, с. 8].

У сучасних історичних умовах з моменту масштабної збройної агресії росії та введення воєнного стану дещо змінилась діяльність такого важливого інституту як адвокатура. Тема захисту прав людини є

надзвичайно актуальною і потребує постійного вдосконалення та вивчення. Під час війни питання щодо захисту прав та інтересів особи гостро постає перед державою, а особливо перед адвокатами. Адже багато громадян нашої країни змушені були покинути свої домівки, робочі місця, рідні міста.

Майже 2 роки і 9 місяців адвокатура функціонує у надскладних умовах режиму воєнного стану. Російська інтервенція призвела до великих людських та матеріальних втрат, окупації частини території держави. Падіння ВВП України за підсумками 2024 року склало 14,1%. 5 млн. українців втратили роботу, пошкоджено або зруйновано більше 800 тис. житлових будинків, і ця цифра постійно зростає. Станом на кінець року у державах Європи перебуває понад 6, 479 млн. мігрантів з України, а кількість внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) всередині країни становить 3,6 млн. осіб [3].

В результаті середньовічних варварських дій росії потреби українців зазнали кардинальних змін. Виходячи з концепції А. Маслоу (піраміди Маслоу) на перший план вийшли такі прості й певним чином «забуті» у цивілізованих країнах потреби, як потреба у безпеці й фізіологічні потреби (їжа, тепло, вода тощо) [4]. Такі потреби масово виникли як у клієнтів, так і в адвокатів.

Окрему увагу заслуговує те, що на окупованих територіях та в деяких прифронтових регіонах припинили роботу суди й інші державні структури, було зруйновано або значно пошкоджено 85 судів, змінено територіальну підсудність 128 судів й підслідність окремих органів кримінального переслідування, і ця підсудність продовжує змінюватись. Численні втрати життя, здоров'я, житла й доходу підштовхували адвокатів до релокації, при цьому на відміну від судових та правоохоронних органів (прокуратура, поліція тощо), для організаційних форм адвокатської діяльності не передбачено обов'язку переїзду на підконтрольну територію (чимало адвокатів залишилося на окупованих територіях). На відміну від суддів чи прокурорів, для адвокатів як представників вільної професії не існує співмірних жорстких обмежень щодо виїзду за кордон (зокрема, жінок). Частина членів адвокатського корпусу в цей період фактично призупинила практику, змінила професію або вступила до лав ЗСУ [5, с. 75].

Але на відміну від суддів і прокурорів, адвокати не захищені законодавством щодо їх бронювання. Таким чином відбулося, що за різними оцінками, падіння обсягу надання правової допомоги під час війни.

Отже, в умовах повномасштабної війни росії проти України адвокатура зазнала тяжких випробувань, водночас професійна спільнота

продемонструвала наявність достатнього ресурсу міцності та стійкості, для подолання цих проблем.

Література:

1. Шаповал В. Д. Роль адвокатури у здійсненні конституційного права громадян на правничу допомогу. *Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 22–23 квітня 2016 р. Ужгород : Ужгородський національний університет, 2016. 236 с.

2. Arakelyan M. R. (2011). Instytut advokatury u pravozakhysniy diyal'nosti suchasnoyi Ukrayinskoyi derzhavy. Aktualni problemy derzhavy i prava [The Institute of Advocacy in Human Rights Protection Activities of the Modern Ukrainian State. Actual problems of the state and law]. Vypusk 3. P. 21–27 [in Ukrainian].

3. Війна у цифрах: як за останній рік змінилися Україна та українці. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cv28871qdv8o> (дата звернення 19.11.2024).

4. A. Maslow, *Motivation and personality* (Harper & Row Publishers, 1970) С. 369.

5. Іваницький С. О. Українська адвокатура в умовах війни: національний та зарубіжний контекст. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 3–4. С. 73–86.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-111>

РЕЦЕПЦІЯ ТА ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТЬ

Юрков Едуард Олегович

суддя

Дніпропетровський окружний адміністративний суд

м. Дніпро, Україна

Потреба у вдосконаленні правових систем є перманентною та пояснюється динамікою розвитку суспільно-політичного, державного, соціального життя, рівнем економічного добробуту та захищеністю національної безпеки. Запропоновані до порівняння категорії (рецепції та імплементації) є інструментами покращення, змін внутрішніх правових систем, проте кожна з них має свої особливості та специфічні ознаки.

Зокрема, рецепцію розглядають як позначення процесу переходу норм права більш розвиненої правової системи однієї держави до правових систем інших держав [1, с. 74]; як складову частину загального процесу відродження чи вілізацій (культур), що існували раніше, сприйняття духу й головних засад та основних положень тією чи іншою цивілізацією на певному етапі [2]; як текстуальне повторення нормотворчим органом держави змісту міжнародно-правової норми в статті нормативно-правового акта [3, с. 10] тощо.

Зазначені підходи по-різному тлумачать зміст поняття рецепції, оскільки відображають його як загальну ідею, процес запозичення концептуальних знань та результатів розвитку правових систем; як природний процес переходу норм в порядку історичного наслідування або ж як фактичне перенесення окремих правових норм, які діяли раніше, в сучасну систему права конкретного суб'єкта.

Зміст поняття імплементації науковці тлумачать як процес перенесення актів законодавства, включаючи створення порядку та процедур їхнього впровадження, що характеризує імплементацію у вузькому розумінні, а також тлумачення, практика застосування, забезпечення дотримання та виконання норм права органами державної влади, що вважається тлумаченням імплементації у широкому розумінні [4, с. 339].

Деякі дослідники, на противагу вищезазначеному деталізованому підходу, критично ставляться до використання терміну «імплементація» у вітчизняній правовій системі та вважають, що правильніше використовувати із цією метою поняття «реалізація норм міжнародного права» [5, с. 430].

Варто також зазначити позицію Сьоха К. Я. та Гультай М. М., які імплементацію розглядають як загальне поняття по відношенню до рецепції, визначаючи останню видом імплементації на рівні з інкорпорацією, трансформацією, відсилкою правовий норм [6, с. 84]. При цьому автори зазначають, що рецепція – це текстуальне повторення нормотворчим органом держави змісту міжнародно-правової норми в статті нормативно-правового акту [7, с. 23].

Вищезазначений підхід не дає точної відповіді на питання, які концептуальні ознаки даних двох процесів/явищ, що дають можливість їх розрізняти.

Вважаємо, що питання співвідношення рецепції та імплементації продовжує залишатись актуальним у контексті формування нового правового порядку України на сучасному етапі її зовнішньополітичного, державницького розвитку. Варто також додати, що обидві категорії мають безпосередній вплив на формування правової основи здійснення адміністративного судочинства, оскільки низка

процесуальних норм залежать від рівня міжнародного або ж європейського нормативно-правового регулювання, відповідати якому повинна правова система України.

Література:

1. Гринько С. Д. Поняття та ознаки рецепції римського приватного права. *Часопис цивілістики*. Вип. 12. С. 74–78.
2. Харитонов Є. О. Рецепція римського приватного права: (Теоретичні та історико-правові аспекти) : дис... д-ра юрид. наук. 12.00.01. Юридичний ін-т Одеського держ. ун-ту ім. І. І. Мечникова. Одеса, 1997. 473 с.
3. Гомонай В. В. Рецепція права в умовах євроінтеграційних процесів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Право*. 2012. Вип. 18. С. 9–12.
4. Пархоменко Н. М. Гармонізація законодавства України з європейським та міжнародним правом: методи, етапи, види. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 338–342.
5. Буткевич В. Г., Мищик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії : підручник / за ред. В. Г. Буткевича. Київ : Либідь, 2002. 608 с.
6. Сьох К. Я., Гультай М. М. Імплементція нормативно-правових актів Європейського Союзу у національне законодавство України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 82–84. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/18>
7. Шпакович О. Особливості способів імплементації міжнародно-правових норм. *Наукова бібліотека. Право. Віче*. 2010. № 17. С. 23–25.

НОТАТКИ

НОТАТКИ

МАТЕРІАЛИ X МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**«ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ
РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ ПРАВА»**

5–7 грудня 2024 р.

м. Кременчук, Україна

Підписано до друку 10.12.2024. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 24,41. Тираж 100. Замовлення № 0125-002.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»
79000, м. Львів, вул. Технічна, 1
87-100, м. Торунь, вул. Лубіцка, 44
Телефон: +38 (050) 658 08 23
E-mail: editor@liha-pres.eu
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6423 від 04.10.2018 р.